

Hoe de implementatiekloof te dichten? Een analyse voor perspectieven in het overstromingsbeleid

Ingrid CONINX

Proefschrift aangeboden tot het verkrijgen van de
graad van Doctor in de Sociale Wetenschappen

Promotor: Prof. Dr. Marleen Brans
Onderzoekseenheid: Instituut voor de overheid

2017

Hoe de implementatiekloof te dichten? Een analyse voor perspectieven in het overstromingsbeleid

Ingrid CONINX

Proefschrift aangeboden tot het verkrijgen van de
graad van Doctor in de Sociale Wetenschappen

Nr. 341

2017

Samenstelling van de examencommissie:

Prof. Dr. Rudi Laermans (voorzitter)
Prof. Dr. Marleen Brans (promotor)
Prof. Dr. Noelle Aarts [Radboud Universiteit/Wageningen University, NL]
Prof. Dr. Hans Bruyninckx [European Environment Agency, DK]
Prof. Dr. Trui Steen [KU Leuven]
Prof. Dr. Patrick Willems [KU Leuven]

De verantwoordelijkheid voor de ingenomen standpunten berust alleen bij de auteur.

Gepubliceerd door:

Faculteit Sociale Wetenschappen - Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, Parkstraat 45 bus 3609- 3000 Leuven, België.

© 2017 by the author.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur / No part of this book may be reproduced in any form without permission in writing from the author.

D/2017/8978/29

Inhoud

Lijst van figuren en tabellen.....	5
Figuren	5
Tabellen.....	7
Met dank aan	9
Samenvatting.....	11
Abstract	15
Inleiding	19
1 Uitvoering van het overstromingsbeleid	29
1.1 Typologie van overstromingsmaatregelen.....	29
1.2 Het overstromingsbeleid: maatregelen en beleidsinstrumenten.....	30
1.3 Ontwikkelingen in overstromingsbeleid.....	54
Conclusie	57
2 Van concepten en theorie naar analysekader.....	61
2.1 Het concept 'houding'.....	62
2.2 Object en subject.....	63
2.3 Evaluatiecriterium: belangen, waarden en percepties.....	64
2.4 Verhaallijnen	75
2.5 Analysekader.....	76
Conclusie	77
3 Methoden.....	81
3.1 Methodeselectie	81
3.2 Case-, overstromingsmaatregelen- en respondentselectie	91
3.3 Dataverzameling	100
3.4 De respondenten.....	112
3.5 Data-analysemethoden.....	114
Conclusie	123
4 De implementatiekloof: spelen houdingen een rol?.....	127
4.1 Wat de respondenten vinden.....	127
4.2 Wat de actorgroepen vinden.....	129

4.3	Vergelijking tussen de casegebieden	135
4.4	Moelijkheidsgraden van uitvoering	137
	Conclusie	138
5	Verklaringen voor de diversiteit aan houdingen via verhaallijnen	139
5.1	Preventieve maatregelen	139
5.2	Effectgerichte maatregelen.....	161
5.3	Curatieve maatregelen.....	180
5.4	Overstromingsbeleid-verhaallijn: een index	187
	Conclusie	194
6	De actoren ontmaskerd: meest voorkomende criteria voor houdingbepaling	197
6.1	De meest voorkomende evaluatiecriteria	197
6.2	Belangengericht, waardengericht of perceptiegericht.....	234
	Conclusie	235
7	Reflectie en conclusie.....	237
7.1	Houding, belangen, waarden en percepties.....	237
7.2	Constructivistische benadering voor overstromingen wenselijk.....	240
7.3	Mechanismen om implementatiekloof te dichten - vanuit de theorie	241
7.4	Vertaling van de mechanismen naar de beleidsprocessen	245
7.5	Relevante bevindingen omtrent het overstromingsbeleid	247
7.6	Perspectieven voor het overstromingsbeleid.....	249
7.7	Rol van de wetenschap	255
7.8	Kritische reflectie op het onderzoek	256
7.9	Vragen voor vervolgonderzoek	260
	Tot slot	261
	Referenties	263
	Bijlagen	285
	Bijlage 1: Contactpersonen voor case selectie	285
	Bijlage 2: Codeboek	285
	Bijlage 3: lijst doctoraten	294

Lijst van figuren en tabellen

Figuren

Figuur 1: zones in Vlaanderen met risico op rivieroverstroming	20
Figuur 2: opbouw van het onderzoeksrapport	28
Figuur 3: type beleidsinstrument bij uitvoering	46
Figuur 4: beschikbare beleidsinstrumenten per overstromingsmaatregel	48
Figuur 5: aantal beschikbare beleidsinstrumenten per bevoegde actor	50
Figuur 6: type beschikbare beleidsinstrumenten per bevoegde actor	51
Figuur 7: aantal beschikbare beleidsinstrumenten gericht op doelgroep	52
Figuur 8: type beschikbare beleidsinstrumenten per doelgroep	53
Figuur 9: cognitieve hiërarchie	68
Figuur 10: analysekader voor houding en evaluatiecriteria	76
Figuur 11: categorisatie van onderzoeksmethoden om houding te analyseren	82
Figuur 12: kaart van risicozones (opgemaakt in 2006)	92
Figuur 13: gebied in Demerbekken	93
Figuur 14: gebied in Denderbekken	94
Figuur 15: gebied in Maasbekken	96
Figuur 16: uittreksel overwegingsdocumenten	102
Figuur 17: uittreksel uit het actualiteitsdebat watersnood	102
Figuur 18: uittreksel uit het verslag van de hoorzittingen (Prof. Berlamont)	103
Figuur 19: antwoord van minister Kris Peeters op de parlementaire vraag van Marleen van den Eynde 13 juli 2005	104
Figuur 20: geplastificeerde maatregelenfiches	107
Figuur 21: antwoordfiche met kleuren	108
Figuur 22: gespreksonderwerpen focusgroep deel 2	110
Figuur 23: antwoordmogelijkheden bij overstromingsmaatregelen in de focusgroep	111
Figuur 24: voorbeeld thematische codering voor gecontroleerd overstromingsgebied	115
Figuur 25: houdingen ten aanzien van overstromingsmaatregelen	128
Figuur 26: verhaallijnen watertoets	140
Figuur 27: signalering van de verhaallijnen binnen de actorgroepen - watertoets	142
Figuur 28: verhaallijnen gecontroleerd overstromingsgebied	144
Figuur 29: signalering van de verhaallijnen binnen de actorgroepen - gecontroleerd overstromingsgebied	146
Figuur 30: verhaallijnen hermeanderen in overstromingsgebied	149
Figuur 31: signalering van de verhaallijnen binnen de actorgroepen - hermeandering	150
Figuur 32: verhaallijnen baggeren en ruimen	152

Figuur 33: signalering van verhaallijnen binnen de actorgroepen – baggeren en ruimen	153
Figuur 34: verhaallijnen groendaken en hemelwaterputten	155
Figuur 35: signalering van de verhaallijnen binnen de actorgroepen – groendaken en hemelwaterputten	157
Figuur 36: verhaallijnen herbestemming	159
Figuur 37: signalering van de verhaallijnen binnen de actorgroepen – herbestemming	160
Figuur 38: verhaallijnen private beschermingsmaatregelen	162
Figuur 39: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen – private beschermingsmaatregelen.....	163
Figuur 40: verhaallijnen overstromingsvoorspeller	165
Figuur 41: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen – overstromingsvoorspeller ..	166
Figuur 42: verhaallijnen dijken en wallen	168
Figuur 43: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen – dijken en wallen	169
Figuur 44: verhaallijnen onteigening.....	171
Figuur 45: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen - onteigening	172
Figuur 46: verhaallijnen overstromingsbestendig bouwen	174
Figuur 47: signalering van de verhaallijnen binnen de actorgroepen - overstromingsbestendig bouwen	175
Figuur 48: verhaallijnen noodplanning en rampenhulp.....	177
Figuur 49: signalering van de verhaallijnen – noodplanning en rampenhulp.....	178
Figuur 50: verhaallijnen risicocommunicatie	179
Figuur 51: signalering van de verhaallijnen - risicocommunicatie	180
Figuur 52: verhaallijnen nationaal rampenfonds.....	182
Figuur 53: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen – nationaal rampenfonds....	183
Figuur 54: verhaallijnen private verzekering	186
Figuur 55: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen - private verzekering	187
Figuur 56: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen - overstromingsbeleid	191
Figuur 57: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen - overstromingsbeleid	193
Figuur 58: Samenvatting van de verschillen tussen de verhaallijnen.....	195
Figuur 59: vergelijking tussen typen evaluatiecriteria	235
Figuur 60: model voor lens van evaluatiecriteria	238

Tabellen

Tabel 1: mechanismen om implementatiekloof te dichten	12
Table 2: mechanisms to close the implementation gap	16
Tabel 3: samenvatting van de beleidsaanpassingen na de overstromingen (2010-2011)	56
Tabel 4: sterktes en zwaktes van de methoden	89
Tabel 5: 16 overstromingsmaatregelen.....	98
Tabel 6: primaire en secundaire positie van actoren bij uitvoering van overstromingsmaatregelen	100
Tabel 7: model om mensen te selecteren voor interview	105
Tabel 8: vertegenwoordigde sectoren in bekkenraad en milieuraad	109
Tabel 9: aantal respondent-beoordelingen per maatregel.....	112
Tabel 10: indeling volgens casegebied	113
Tabel 11: indeling volgens sectortype	113
Tabel 12: indeling volgens bestuursniveau	113
Tabel 13: indeling volgens institutioneel type.....	114
Tabel 14: typologie van verhaallijnen.....	119
Tabel 15: potentiële weerstandsmatrix	130
Tabel 16: potentiële weerstandsmatrix rivierbekkens.....	136
Tabel 17: moeilijkheidsgraden in realisatie	137
Tabel 18: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'landbouw'	198
Tabel 19: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'landbouw'	199
Tabel 20: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'natuur en milieu'.....	201
Tabel 21: FSQCA resultaten voor actorgroep 'natuur en milieu'	202
Tabel 22: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'ruimtelijke ordening'	204
Tabel 23: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'ruimtelijke ordening'	205
Tabel 24: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'water'	206
Tabel 25: FSQCA resultaten actorgroep 'water'	207
Tabel 26: dominant gebruikte evaluatiecriteria per sector	209
Tabel 27: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'nationaal en Vlaams niveau'	210
Tabel 28: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'nationaal en Vlaams niveau'	211
Tabel 29: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'regionaal niveau'	214
Tabel 30: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'regionaal niveau'	215
Tabel 31: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'lokaal niveau'	217
Tabel 32: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'lokaal niveau'	218
Tabel 33: dominant gebruikte evaluatiecriteria per bestuursniveau	221
Tabel 34: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'belangenorganisaties'	222
Tabel 35: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'belangenorganisaties'	222

Tabel 37: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'politici'	226
Tabel 38: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'politici'	227
Tabel 39: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'administratie'	229
Tabel 40: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'administratie'	229
Tabel 41: dominant gebruikte evaluatiecriteria per institutioneel type.....	232
Tabel 42: samenvatting dominant gebruikte evaluatiecriteria.....	233
Tabel 43: matrix van nabijheid	234
Tabel 44: verklarende evaluatiecriteria voor negatieve houding en houdingverschillen.....	239
Tabel 45: mechanismen om implementatiekloof te dichten	247
Tabel 46: mechanismen om implementatiekloof te dichten in het overstromingsbeleid	253

Met dank aan

Mijn dank gaat uit naar de mensen die het voor mij mogelijk gemaakt hebben om dit doctoraat uit te voeren en af te ronden. In de eerste plaats naar mijn promotor Prof. Marleen Brans en mijn voormalige begeleider Prof. Hans Bruyninckx. Ten tweede naar de vele respondenten:

- De MINA-raden van Rotselaar, Halen, Dilsen-Stokkem, Lanaken, Geraardsbergen en Ninove
- De bekkenraden van het Demerbekken, Denderbekken en Maasbekken
- De geïnterviewde experts, ambtenaren, middenveld en politici van de verschillende bestuursniveaus

Ook dank aan de werkgroep waterkwantiteit van de CIW.

Ten derde naar de mensen die mij geholpen hebben tijdens de focusgroepen: Kris Bachus, Heleen Beerden, Lieven de Smet, Wim van Opstal en Eva de Raedt. Veel dank aan mijn teamleider Arjan Koomen om mij de ruimte te gunnen om mijn doctoraat naast mijn werk af te werken. Bertram de Rooij voor de tekeningen. Rob Swart voor zijn raad en advies. En aan Luc Vander Elst voor de redactie van dit doctoraat.

Cultuurverschillen fascineren me. Het proberen te begrijpen waarom mensen verschillen en hoe dit tot wrevel en conflicten leidt, maar ook hoe mensen beter met elkaar leren samenwerken, is de zoektocht die de rode draad vormt in mijn loopbaan. Die inzichten zijn relevant wanneer we de grote klimaat- en milieuproblemen willen aanpakken. Graag bedank ik mijn collega's bij Wageningen Environmental Research die dagelijks op zoek zijn naar inzichten over en oplossingen voor die problemen. Velen van jullie hebben me gesteund bij het afronden van dit doctoraat: via inspiratie, een luisterend oor, of een pittige discussie. Ik bedank mijn vele opdrachtgevers en samenwerkingspartners. Zij hebben me uitgedaagd met moeilijke vraagstukken. De voldoening volgde altijd als bleek dat ik hen had verder geholpen.

Onze familie en onze vrienden. Op deze pagina een vermelding als laatste. In de praktijk staan jullie op de eerste plaats. Dit doctoraat maken was voor mij geen eenzaam werk. We hebben lol gemaakt, gegeten en gepraat. Weliswaar soms met minder tijd dan ik gewild had en wat in gedachten verzonken. Bedankt voor alles. Tot slot vooral mijn speciale dank aan Tiemen voor zijn onvoorwaardelijke steun.

Samenvatting

Als overheidsbeleid de gestelde doelen niet haalt, dan is er sprake van een implementatiekloof (Laurian & Crawford, 2016). Ook het Vlaams overstromingsbeleid lijkt een implementatiekloof te kennen, want ondanks een palet aan preventieve, effectgerichte en curatieve overstromingsmaatregelen wordt de schade door overstromingen jaarlijks nog op zo een 50 miljoen euro geschat (Brouwers et al., 2015). Implementatie is in feite gedrag (O'Toole Jr, 2000; Robichau & Lynn Jr, 2009) en gedrag wordt ingegeven door houdingen (Ajzen, 1991; Fishbein & Ajzen, 1975). Daarom wil dit onderzoek nagaan of houdingen van betrokken beleidsactoren een rol spelen bij de implementatie van overstromingsmaatregelen (hoofdstuk 2). Beleidsactoren van 26 organisaties of groepen geven het Vlaams overstromingsbeleid een echt multiactor-, multisector- en multilevelkarakter (hoofdstuk 1). Het onderzoek beantwoordt enkele vragen over houdingen, zoals of ze een rol spelen bij de uitvoering, welke verschillende houdingen er zijn, hoe die houdingen bepaald worden en wat de dominante evaluatiecriteria zijn. Op basis van die inzichten worden mechanismen ontwikkeld om de implementatiekloof te dichten. Vervolgens worden perspectieven voor het Vlaams overstromingsbeleid beschreven. De analyse vond plaats voor 15 overstromingsmaatregelen bij 347 actoren en in 3 casegebieden in Vlaanderen. Dit gebeurde via verschillende dataverzameling- en data-analysmethoden om triangulatie op vele fronten te waarborgen (hoofdstuk 3).

De analyse toont dat houdingen een rol spelen, want veel beleidsactoren staan nog negatief tegenover bepaalde overstromingsmaatregelen met een ruimtelijke impact (hoofdstuk 4). Diverse 'evaluatiecriteria' – criteria, gebruikt om houding te bepalen tijdens de evaluatieve afweging – bepalen die houdingen. Ten eerste worden houdingen gevormd door belangen en hebben mensen een positieve houding ten aanzien van maatregelen die hun baten opleveren (Gintis, 2000; Henrich et al., 2001; Jager, Janssen, De Vries, De Greef, & Vlek, 2000; Persky, 1995). Ten tweede worden houdingen bepaald door waarden, wat richtinggevend principes zijn van wat volgens de mens wenselijk en juist is (Kempton, Boster, & Hartley, 1995). Men heeft positieve houding ten aanzien van maatregelen die in lijn liggen met zijn waarden. Ten derde worden houdingen gevormd door denkkaders en percepties (Bartlett, 1932; Benford & Snow, 2000; Berger & Luckmann, 1966). Dat zijn cognitieve voorstellingen die gebruikt worden om betekenis te geven aan informatie (Buijs, 2009b; Minsky, 1975). Percepties spelen altijd een rol bij houdingbepaling, zo blijkt ook uit de analyse (hoofdstuk 5).

De combinatie van evaluatiecriteria vormt een verhaallijn, die toe te kennen is aan elk van de actoren. Elke overstromingsmaatregel kent verschillende verhaallijnen. Hoe meer verhaallijnen, hoe meer divers de evaluatiecriteria die elke actor gebruikt. In dit onderzoek is vooral nagegaan waar spanning optreedt tussen de verhaallijnen en welke evaluatiecriteria

aan de basis liggen van de negatieve houdingen (hoofdstuk 5). In het Vlaams overstromingsbeleid verklaren vooral percepties en waarden de implementatiekloof. Zelfs over het huidige beleidsparadigma 'ruimte voor water' bestaan er twee verschillende percepties: 'ruimte maken' en 'ruimte vinden' voor water. Die twee percepties weerspiegelen de bereidheid van mensen om het huidige ruimtegebruik aan te passen. Die percepties en andere fundamentele verschillen houden de uitvoering van het overstromingsbeleid in de tang. Het valt op dat binnen één actorgroep veel verschillende verhaallijnen te vinden zijn. Dat leidt tot vragen of het systeem van sectorale vertegenwoordiging in de CIW en de bekkenraden wel goed genoeg kan werken.

Er is ook gekeken welk type evaluatiecriteria de actoren vooral gebruiken om houding te bepalen. De meeste actoren laten zich leiden door hun waarden. Alleen de sector 'landbouw' en actoren van het Vlaamse/nationale niveau gebruiken vooral belangengerichte evaluatiecriteria (hoofdstuk 6).

Wetende dat houdingen een rol spelen bij de implementatiekloof, rest de vraag welke mechanismen kunnen helpen om de implementatiekloof te dichten? Allereerst is het raadzaam om de actoren die een rol spelen bij de uitvoering, al te betrekken bij het interactieve beleidsontwikkelingsproces. Door interactie en cocreatie worden nieuwe inzichten ontwikkeld, kennis uitgewisseld en belangen, waarden en percepties gedeeld (Ter Haar, Aarts, & Verhoeven, 2016). Als bestaande verhaallijnen beter op elkaar afgestemd geraken of mensen verschuiven naar één dominante verhaallijn, dan helpt dat om de implementatiekloof te voorkomen (Hajer, 2005). Bij de uitvoering van de maatregelen helpen interactieve beleidsinstrumenten om gezamenlijke actie tot stand te brengen. Dat is iets dat niet snel gebeurt wanneer beleidsinstrumenten zoals gezag of geld worden ingezet.

Tabel 1: mechanismen om implementatiekloof te dichten

	Perceptie	Waarden	Belangen
Kleine verschillen	Soft power aanpak via communicatie van wetenschappelijk bewijs	Soft power aanpak via beleidsverhaal dat vele waarden integreert Uitvoering op maat is mogelijk	Soft power aanpak via communicatie van de vele baten van maatregelen
Grote verschillen	Lerende aanpak via pilots, serious gaming, participatieve monitoring en bezoeken en bespreken van praktijken	Expliciet aandacht geven aan waarden in workshops, community of practice, educatie via schoolprojecten	Onderhandelen over belangen in termen van compensatie en financiering Regelgeving past de voor- en nadelen aan voor de actoren

Er wordt vastgesteld dat nog maar weinig van die mechanismen ingebouwd werden in het overstromingsbeleid, aangezien een betekenisvolle proportie actoren zich nog bevindt in de

verhaallijn die overeenkomt met het 'oude paradigma' van 'strijden tegen water'. Om de verschillen tussen de evaluatiecriteria te kennen, is het aan te raden om de verhaallijnen te verkennen via interviews en analyse van documenten (= mapping van verhaallijnen) (Kolkman, Veen, & Geurts, 2007).

Wetenschap kan een rol spelen bij het dichten van de implementatiekloof, vooral als die verklaard wordt door percepties (Leeuwis & Aarts, 2016; Van Bommel, Röling, Aarts, & Turnhout, 2009), op voorwaarde dat de betrokken actoren de wetenschappelijke kennis beschouwen als gelegitimeerd, geloofwaardig en begrijpelijk (Cash et al., 2003). Anders zal de kennis in twijfel getrokken of zelfs misbruikt worden om specifieke verhaallijnen te ontcrachten. Bovendien zijn er ook andere typen van kennis dan louter wetenschappelijke. 'Boundary organisations' kunnen wetenschappelijke kennis inbrengen en zo de implementatiekloof dichten (Guston, 2001). Men moet er wel bewust van zijn dat machtsrelaties het succes van de genoemde mechanismen kunnen beïnvloeden (Van Bommel et al., 2009).

Op basis van deze mechanismen zijn vervolgens perspectieven voor de verdere ontwikkeling van het overstromingsbeleid geformuleerd. Het eerste perspectief richt zich op het versterken van bestaande overstromingsmaatregelen via beperkte interventies zoals participatieve monitoring en bespreken en communiceren van (wetenschappelijk) bevindingen. Het tweede perspectief omvat meer ingrijpende interventies, zoals de formele introductie van meerlaagse veiligheid in het beleid, de versterking van de dialoog tussen verhaallijnen in de bekkenorganen en maatregelen om te komen tot een passende verantwoordelijkheidsverdeling tussen overheid en burger, zoals een meerjarig pilotprogramma. De resultaten van dat pilotprogramma kunnen dan geformaliseerd worden in beleidsdocumenten.

De algemene conclusie is dat houdingen van betrokken actoren één van de verklaringen kunnen zijn voor een implementatiekloof. Het onderzoek laat zien dat die houdingen kunnen verschillen, maar ook dat houdingen veranderlijk zijn. Daarom is actieve sturing op die houdingverandering een absolute must voor het beleid om zo de implementatiekloof te dichten en zelfs te voorkomen.

Abstract

An implementation gap occurs when policies do not reach the policy objectives (Laurian & Crawford, 2016). Flemish flood policy seems to experience an implementation gap. Despite all the preventive, effect-oriented and curative flood measures, annual flood damage is approximately 50 million euros (Brouwers et al., 2015). Implementation is the result of behaviour (O'Toole Jr, 2000; Robichau & Lynn Jr, 2009) and behaviour is determined by attitudes (Ajzen, 1991; Fishbein & Ajzen, 1975). Therefore, this research aims to understand the role of attitudes of different policy actors on flood policy implementation (chapter 2). Policy actors from 26 organisations, or groups, are involved in the Flemish flood policy, typically representing a multi-actor, multi-sector and multi-level structure (chapter 1). The research questions concern several aspects: (i) do attitudes play a role in the implementation, (ii) What attitudes exist towards different flood measures, (iii) what evaluation criteria are used towards attitudes, and (iv) what are the most common evaluation criteria of each of the actor groups? Based on these findings, mechanisms are developed to close the implementation gap and several perspectives for further development of Flemish flood policy are described. The analysis is based on 15 flood measures, 347 actor-interviews and 3 case study areas in Flanders. A wide range of data gathering and analytical methods have been applied in order to guarantee the triangulation (chapter 3).

The analysis indicates that attitudes play a role. The findings suggest many policy actors have a negative attitude towards flood risk measures, in particular flood risk measures with spatial impact (chapter 4). Various 'evaluation criteria' – criteria that are used to determine the attitude during evaluation of the object – are used to determine the attitude. First, attitudes are determined by interests. People have a positive attitude when measures result in benefits (Gintis, 2000; Henrich et al., 2001; Jager et al., 2000; Persky, 1995). Second, attitudes are determined by values. Values are generic and steady principles that guide people in the directions to what is considered to be desired and acceptable (Kempton et al., 1995). Actors have a positive attitude towards flood measures when these measures are aligned to their values. Third, attitudes are determined by frames and perceptions (Bartlett, 1932; Benford & Snow, 2000; Berger & Luckmann, 1966). These are cognitive predispositions that are used to make sense to information (Buijs, 2009b; Minsky, 1975). Perceptions determine attitudes.

A storyline is the combination of different evaluation criteria. Each actor uses a specific storyline. Different storylines exist of each flood measure. The more storylines, the more diverse the assessed evaluation criteria of each of the actors. This research analysed the fundamental differences between the storylines that result in tensions as well as the drivers of negative attitudes. In particular, perception and values were found to be the explanations of the

implementation gap (chapter 5). The current policy paradigm ‘space for water’ is perceived in two different ways: ‘making space’ and ‘finding space’ for water. These two different perceptions affect the willingness of people to change current land use. The perceptions and other fundamental differences hamper the implementation of flood policy. It is observed that within each actor group, different storylines exist. The question is whether the model of sectoral representation in the CIW and the basin board fits with this practice.

Furthermore, most actors use values to determine attitude, except for the ‘agricultural sector’ and actors from Flemish/national level who mainly use interests (chapter 6).

By acknowledging the role of attitudes in the implementation gap, what mechanisms are useful to close the implementation gap? First, it is advised to involve the actors that will play a role in the implementation, in the very beginning of policy planning process. By interaction and co-creation, they will develop a shared understanding, while interests and values and perceptions are exchanged (Ter Haar et al., 2016). Existing storylines are aligned, or one dominant storyline will emerge, resulting in closing the implementation gap (Hajer, 2005). Second, it is recommended to use interactive policy instruments in the policy implementation.

Table 2: mechanisms to close the implementation gap

	Perceptions	Values	Interests
Small differences	Soft power approach via communication of the evidence base (science)	Soft power approach via policy storyline that integrated the various values Tailored implementation	Soft power approach via communication of various benefits
Large differences	Learning approach via pilots, serious gaming, participative monitoring; field visits and discussion about ongoing practices	Making the different values explicit during workshops, community or practice, education via school projects	Negotiation about interests in terms of compensation and finance Regulation to create negative or positive incentives

Only few mechanisms are part of current flood policy. The lack of these mechanisms is clear since a significant proportion of the respondents still use storylines that were connected to the previous policy paradigm ‘fighting against water’. To integrate appropriate mechanisms in the policy processes, it is recommended to explore existing storylines via interviews and document analysis (= mapping of storylines) (Kolkman et al., 2007).

Science can play a role in closing the implementation gap, particularly if the implementation gap is the result of different perceptions (Leeuwis & Aarts, 2016; Van Bommel et al.,

2009). One condition is that science should be considered legitimate, salient and credible (Cash et al., 2003). When this condition is not met, science will be questioned or even abused. But there are also other sources of knowledge besides science. 'Boundary organisations' can play a role to translate knowledge into practice and to close the implementation gap (Guston, 2001). One has to take into account that power is one aspect that affects the success of these mechanisms to close the implementation gap (Van Bommel et al., 2009).

Based on these mechanisms, several perspectives have been developed for further flood policy. The first perspective is to strengthen implementation of existing flood measures via specific interventions like participatory monitoring, discussion and communication, or scientific findings. The second perspective includes more profound interventions like formal introduction of multi-layered safety in policy and the stronger organisation of the dialogue between sectors in the water boards. New flood measures can be introduced to encourage citizens to take actions themselves and to create shared responsibility between government and private actors like a multi-annual pilot programme. The results of this pilot programme can be formalised in policy documents.

The main conclusion of this research is that implementation gaps in flood policy can be explained by different attitudes between the policy actors. The research demonstrates that although different attitudes exist, many attitudes can be changed. Therefore, policy makers should actively and strategically work on changing attitudes in order to close or even prevent the implementation gap.

Inleiding

Overstromingen

Vlaanderen werd de afgelopen decennia verschillende keren geconfronteerd met overstromingen. Dat gebeurde onder meer in 1925-1926, 1953, 1976, 1993, 1995, 1998, 2000, 2001, 2002, 2007, 2010, 2011, 2012 en 2013 (KMI, s.d.; Pletinckx, 2013). Bij een overstroming is er sprake van 'een overvloeien of falen van de normale grenzen van een rivier, een beek, een meer, een zee (Douben & Ratnayake, 2005). Vlaanderen kent drie typen van overstromingen. Ten eerste, rivieroverstromingen, pluviale overstromingen en kustoverstromingen (Price, 2006). Bij rivieroverstromingen zorgt langdurige of intense regenval ervoor dat de afvoercapaciteit van rivieren overschreden wordt. Dat gebeurde bijvoorbeeld bij de Dender-overstroming in november 2010 (Waterbouwkundig Laboratorium (HIC), 2010). Ten tweede, pluviale overstromingen. Bij pluviale overstromingen wordt de afvoercapaciteit van de riolering of de infiltratiecapaciteit van de bodem overschreden door intense regenval. Een voorbeeld van een pluviale overstroming is de overstroming van 28 juli 2014 in Pittem, Lichtervelde en Ardoorie (Baert, 2014) of de recente pluviale overstromingen eind mei 2016 in onder meer Riemst, Roeselare en Stekene (VMM, 2016). Ten derde, kustoverstromingen. Bij kustoverstromingen zorgen storm en hoge waterstanden ervoor dat water over dijken stroomt, of dat een dijk doorbreekt, of kustbescherming instabiel wordt en dat de binnenwateren niet meer naar de zee kunnen worden afgevoerd. De meest memorabele kustoverstroming in Vlaanderen is de ramp van 1953 die de dijk nabij Oostende, Heist en Knokke vernielde over een afstand van 4 kilometer (Laruelle, 1955).

In dit onderzoek staan specifiek de rivieroverstromingen centraal. Vlaanderen telt heel wat gebieden die gevoelig zijn aan rivieroverstromingen. Zoals de regio's rond de IJzer (Diksmuide, Ieper), tussen de Leie en de Schelde (in de buurt van Gent, Deinze, Waregem en Oudenaarde), tussen de Dender en de Schelde (van Geraardsbergen tot Antwerpen) en het volledige gebied rondom de Maas. Ook de gebieden bij de Nete, het Zennekanaal en de Demer werden in het verleden getroffen door rivieroverstromingen (zie Figuur 1) (Geopunt Vlaanderen, 2006; Hassel & van Lindt, 1998; KMI, s.d.; Waterinfo.be, 2014).

Figuur 1: zones in Vlaanderen met risico op rivieroverstroming

Bron: *waterinfo.be*

Beperkte overstromingen van bijvoorbeeld grasland vormen zelden een echt probleem. Maar als woningen, bedrijventerreinen, winkelcentra en akkergronden getroffen worden, is er vaak sprake van materiële schade en sociale chaos. De overstroming van november 2010 bijvoorbeeld veroorzaakte naar schatting een schade van 180 miljoen euro (Redactie, 2010). Volgens de Vlaamse Milieumaatschappij veroorzaken overstromingen in de context van klimaatverandering in Vlaanderen jaarlijks gemiddeld ruim 50 miljoen euro aan schade (Brouwers et al., 2015). Een overstroming met een herhalingsperiode van één keer om de 1000 jaar zou zelfs resulteren in 2,4 miljard euro aan schade. Zowat 220.000 mensen wonen momenteel in gebieden met een kleine, middelgrote of grote kans op overstromingen vanuit zee en rivieren (Brouwers et al., 2015). Naast de materiële schade is er ook vaak immateriële schade, zoals gezondheidsproblemen, stress, angst, ongenoegen ten aanzien van overheid en verloedering van de buurt (Coninx & Bachus, 2009; Giron et al., 2010; Grinwis & Duyck, 2001; Tapsell, Penning-Rowell, Tunstall, & Wilson, 2002; Werrity, Houston, Ball, & Black, 2007). Die immateriële schade is moeilijk uit te drukken in euro's en wordt nooit financieel gecompenseerd (Meyer & Messner, 2005, 2006). Met andere woorden, de impact van overstromingen voor de samenleving is enorm en zal naar verwachting nog evolueren.

Want door klimaatverandering zullen neerslagpatronen verder veranderen, wat tot resultaat heeft dat het aantal en de grootte van overstromingen toeneemt (Brouwers et al., 2015). Om de impact van klimaatverandering op overstromingen te kunnen voorspellen, maakt Vlaanderen gebruik van drie klimaatscenario's (Brouwers et al., 2015; CCI-Hydr project, 2008): een laag (optimistisch) scenario, een midden en een hoog (pessimistisch) klimaatsce-

nario. De scenario's geven uiteenlopende resultaten. Volgens het lage (optimistische) klimaat-scenario zal de neerslag in de winter amper toenemen. In de zomer zal de neerslag afnemen met 52% tegen 2100. Dat zou betekenen dat er minder rivieroverstromingen zullen plaatsvinden. Volgens het hoge (pessimistische) klimaatscenario kan er evenwel een neerslagtoename van 38% verwacht worden in de winter, terwijl er in de zomer zowat 18% minder neerslag zal zijn tegen 2100 (Van Lipzig & Willems, 2014). Hydrologische doorrekening van die klimaatscenario's naar de verschillende riviersystemen in Vlaanderen leidt tot de conclusie dat piekafvoeren in de winter kunnen toenemen met 30-35% voor de periode tot 2100 bij het hoge klimaatscenario. In de zomer zouden de piekafvoeren kunnen dalen met 10% tot 70% tegen 2100 (Van Lipzig & Willems, 2014). De klimaatverandering zal dus zorgen voor een toename van rivieroverstromingen in de winter, maar zal zeer waarschijnlijk ook voor meer droogte zorgen, vooral in de zomerperiode.

Naast klimaatverandering spelen ook bevolkingsgroei en landgebruik mee bij het ontstaan van overstromingsproblemen. De verwachting is dat er tegen 2060 meer dan zeven miljoen mensen in Vlaanderen zullen wonen (FOD Economie KMO Middenstand en Energie, 2014a) en dat tegen 2050 tot 51% van Vlaanderen bebouwd zal zijn in het meest extreme stedelijke uitbreidingscenario (Poelmans, Van Rompaey, & Batelaan, 2010). Met die groeicijfers is het realistisch om te verwachten dat de overstromingsproblemen in de toekomst zullen verergeren: als er meer mensen in Vlaanderen wonen en als er meer oppervlakte bebouwd wordt, dan kan er minder water in de bodem infiltreren, wordt meer water sneller naar de rivieren afgevoerd en kunnen meer mensen te maken krijgen met overstromingen. Dat is wat er kan gebeuren, als er geen beleid is om die trends te keren.

Overstromingsbeleid

Er wordt naar gestreefd om de impact van overstromingen op de samenleving zoveel mogelijk te verkleinen. Want overstromingen kunnen een hele samenleving ontwrichten. Het overstromingsbeleid speelt een belangrijke rol, want via dat beleid worden maatregelen uitgevoerd om die impact te verminderen. Dat overstromingsbeleid heeft de afgelopen decennia een grote verandering doorgemaakt. Voor de jaren '90 waren maatregelen vooral van technische en waterbouwkundige aard met de bedoeling om water snel naar de zee af te voeren (Terrens, 2001). Die maatregelenstrategie wordt in de wetenschap 'de bestrijdingsstrategie' genoemd (Pahl-Wostl, 2006). Maar na de overstromingen in de jaren '90 vond een omslag plaats in die aanpak, omdat het duidelijk werd dat veiligheid niet tegen elke prijs gegarandeerd kon worden (Europese Gemeenschappen, 23/10/2000). De aanpak is veranderd van 'strijden tegen water' naar 'meer ruimte geven aan water' (Pahl-Wostl, 2006). Die nieuwe strategie ging gepaard met andere overstromingsmaatregelen onder het motto 'vasthouden,

bergen en afvoeren' (Terrens, 2001; Vlaamse Overheid, 18/07/2003). Overstromingsmaatregelen kunnen dus preventieve maatregelen zijn, zoals groendaken en wachtbekkens; effectgerichte maatregelen, zoals dijken en private beschermingsmaatregelen; of curatieve maatregelen, zoals rampenfonds en psychologische ondersteuning (European Environment Agency, 2007; Lamothe, Neveu, Görlach, & Interwies, 2005; Smeets & Weterings, 1999).

Maar ondanks het palet aan overstromingsmaatregelen dat vanuit het beleid beschikbaar is om met overstromingen om te gaan, is de overstromingsbestendige samenleving nog geen realiteit. Wat is er nodig om de jaarlijkse geschatte overstromingsschade van 50 miljoen euro te reduceren (Brouwers et al., 2015)? De CIW heeft naar oplossingen en verklaringen gezocht en kwam tot de conclusie dat er in Vlaanderen te weinig ruimte voor water is (Knack, 2011).

Implementatie en implementatiekloof

In dit onderzoek wordt naar die overstromingsproblematiek gekeken vanuit de invalshoek van beleidsimplementatie. Aangezien er een palet aan overstromingsmaatregelen beschikbaar is enerzijds, maar anderzijds er nog jaarlijks grote schade wordt verwacht, is er mogelijk sprake van een implementatiekloof. Die ontstaat als het beleid niet de gestelde doelen bereikt (Laurian & Crawford, 2016). Implementatie van beleid, hierna ook uitvoering genoemd, wordt in de wetenschappelijke literatuur aangeduid met 'implementation' en wordt omschreven als 'beleid dat in daden wordt omgezet' (O'Toole Jr, 2000; Robichau & Lynn Jr, 2009). Bij het omzetten van beleid in daden worden beleidsinstrumenten gebruikt, die in te delen zijn in vier typen: informatieve instrumenten, gezaginstrumenten, financiële instrumenten en organisatieinstrumenten (Hood, 1983; Howlett, 2009). Meestal wordt er bij de uitvoering gebruikgemaakt van een mix van beleidsinstrumenten (Howlett, 2000, 2005). Wetenschap en beleidspraktijk spreken over een implementatiekloof wanneer er een kloof is tussen beleidsplan en beleidsuitvoering, waardoor het beleid niet tot de uitvoering komt, zoals het bedoeld is (Laurian & Crawford, 2016). Er zijn tal van mogelijke verklaringen voor een implementatiekloof, zoals te weinig capaciteit, complexe organisationele structuur of politieke druk (Laurian & Crawford, 2016),

Uitvoering gaat om daden en dus om het gedrag van betrokken actoren (O'Toole Jr, 2000; Robichau & Lynn Jr, 2009). Daarom is het relevant om dat gedrag beter te bestuderen. Wetende uit onderzoek dat gedrag bepaald wordt door bereidheid tot gedrag en door houdingen (Ajzen, 1991; Fishbein & Ajzen, 1975; Hunter & Leyden, 1995; Kashima, Siegal, Tanaka, & Kashima, 1992; Kim & Hunter, 1993) loont het de moeite om die houdingen diepgaand te onderzoeken. Wanneer die houdingen, die leiden tot medewerking of weerstand bij implementatie, beter begrepen worden, dan zouden mechanismen ingezet kunnen worden om een

implementatiekloof te dicht en de jaarlijks ingeschatte overstromingsschade significant te verminderen. Zou de houding van betrokken actoren een rol spelen bij de uitvoering van het beleid? Hoe wordt de houding bepaald? En op welke manier verschillen die houdingen? Met die inzichten kunnen dan mechanismen ontworpen worden die de implementatiekloof helpen dicht, om zo de jaarlijkse schade van gemiddeld 50 miljoen euro te verminderen.

Dat houdingen en voorkeuren van ambtenaren en andere actoren in het beleid een rol spelen bij de uitvoering, wordt onder meer gesteld door klimaatadaptatiebeleidswetenschappers. Uit de analyse van belemmeringen in het adaptatiebeleid tegen zeespiegelstijging in de San Francisco Bay Area stellen Ekstrom en Moser (2013) vast dat houdingen, waarden en motieven één van de belangrijkste belemmeringen voor succesvolle klimaatadaptatie zijn. Volgens hen zijn houdingen, waarden en motieven een cruciale dimensie bij beleidsuitvoering en bij beleidsverandering. Waarden en motieven beïnvloeden hoe mensen denken over overstromingsmaatregelen. Ze bepalen wat ze als waardevol en geschikt beschouwen en op die manier ook welke houdingen ze aannemen tegenover die maatregelen, hoe ze beslissingen nemen (Ekstrom & Moser, 2013; Moser & Ekstrom, 2012) en ook de mate waarin ze willen meewerken om de maatregelen te implementeren. Met andere woorden: de houding bepaalt mee het gedrag en bijgevolg ook de medewerking om beleid te implementeren. Moser en Ekstrom (2012) erkennen, net zoals Kahan (2006, 2010) dat waarden, overtuigingen en waarden als een lens functioneren om te oordelen welke houding men aanneemt over de maatregelen en dat heeft een invloed op hun gedrag en dus de uitvoering van de maatregelen. Wanneer houdingen, waarden en motivaties van betrokken actoren niet met elkaar overeenkomen, wordt samenwerking bij de uitvoering moeilijker en kan uitvoering zelfs gedwarsboemd worden. Op die manier kan er een implementatiekloof ontstaan.

Wetenschappelijke blik op implementatie

Wetenschappers kijken op verschillende manieren naar het proces van implementatie. Die verscheidenheid van benaderingen wordt hier beschreven om de betekenis van de analyse-resultaten te duiden. De zogenaamde top-downgeneratie beschouwt uitvoering als één van de fases in de beleidscyclus (Brewer & DeLeon, 1983; Lasswell, 1951) Het is de fase die volgt op de beleidsontwikkeling en de beleidsbeslissing. De top-downgeneratie neemt aan dat centrale beleidsmakers een besluit nemen over de doelen van het beleid en dat ambtenaren dat vervolgens uitvoeren. Implementatie gaat over het vestigen van bureaucratische procedures waarmee beleid zo accuraat mogelijk kan worden uitgevoerd (Pressman & Wildavsky, 1984). Die top-downgeneratie hield zich vooral bezig met de analyse van beleidsprestaties. Dat betekende dat de analyse van de mate waarin de uitkomsten van de uitvoering overeenkwamen met de gestelde beleidsdoelen (Püzl & Treib, 2006).

De bottom-upgeneratie (opkomst in de late jaren '70 en begin jaren '80) verwerpt de aannames van de top-downgeneratie. Die bottom-upgeneratie beschouwt beleidsontwikkeling en beleidsuitvoering niet als twee afzonderlijke fases van een proces van planning naar uitvoering. Volgens hen is het geen lineair proces dat causaal verband houdt met elkaar. De bottom-upgeneratie beschouwt een beleidsbeslissing als een punt voor verdere onderhandelingen en neemt daarom aan dat beleidsontwikkeling en beleidsuitvoering als één proces moeten worden beschouwd (Pülzl & Treib, 2006). Volgens die generatie is uitvoering een onderhandelingsproces tussen netwerken van uitvoerende actoren (Pülzl & Treib, 2006). Die vorm van uitvoeringsonderzoek begint bij de identificatie van de netwerken van actoren die betrokken zijn bij de uitvoering en is vooral op zoek naar de oorzaken van gedragsveranderingen 'on the ground' (Hjern, 1982; Hjern & Hull, 1982; Hjern & Porter, 1981; McDermott, Fitzgerald, & Buchanan, 2013).

Ondertussen ontwikkelde zich ook een derde generatie. Dat zijn onderzoekers die probeerden om de top-down- en de bottom-upgeneratie met elkaar te verzoenen en probeerden om de gang van zaken van uitvoering te verklaren door ook te kijken naar de 'incentives' van uitvoerders en doelgroepen (Elmore, 1985; Pülzl & Treib, 2006). Het is die manier van kijken die ook centraal staat in dit onderzoek. Daarvoor werd gekozen, omdat die benadering er rekening mee houdt dat ambtenaren en andere relevante actoren voorkeuren kunnen hebben, die ze kunnen inzetten bij de uitvoering, wat de effectiviteit kan beïnvloeden. Er wordt rekening mee gehouden dat er bij de uitvoering een veelheid van actoren betrokken is en dat de mensfactor een rol speelt bij effectieve toepassing. Die mensfactor en de diversiteit zien veel uitvoeringsonderzoeken - en dan vooral bij de top-downgeneratie - over het hoofd (Goel, 2014).

Onderzoeksonderwerp en onderzoeksvragen

Dit onderzoek wil bijdragen aan oplossingen voor minder overstromingsschade. Daarom wordt er gekeken of houdingen een rol spelen bij de implementatiekloof die er in het overstromingsbeleid lijkt te zijn. Dit onderzoek erkent de diversiteit van actoren bij het implementatieproces en gaat op zoek naar waarom die houdingen verschillen. De analyseresultaten zullen inzichten creëren. Ten eerste om mechanismen te ontwikkelen om de implementatiekloof te dichten. Ten tweede om perspectieven te ontwikkelen voor het overstromingsbeleid om zo die overstromingsschade, die jaarlijks op 50 miljoen euro wordt geschat, te verminderen. De leidende onderzoeksvragen zijn:

- 1 Welke houdingen hebben de diverse actoren met een rol bij de uitvoering van overstromingsmaatregelen ten aanzien van de overstromingsmaatregelen?

- 2 Bij welke overstromingsmaatregelen verschillen de houdingen tussen actoren zodanig dat het moeilijkheden kan opleveren bij de uitvoering?
- 3 Welke evaluatiecriteria bepalen die houdingen?
- 4 Wat zijn de meest voorkomende evaluatiecriteria die elke actorgroep gebruikt om haar houding te vormen?

Die onderzoeksvragen worden behandeld in de hoofdstukken 4 tot 6.

Maatschappelijke relevantie

Zoals hierboven is aangegeven, is de maatschappelijke relevantie van dit onderzoek groot. De bedoeling is om de overstromingsschade te verminderen, die jaarlijks ingeschat wordt op gemiddeld 50 miljoen euro, en om ook de grote sociale chaos te verminderen of zelfs te voorkomen (Brouwers et al., 2015; Coninx & Bachus, 2009). Door te kijken naar houdingen en bijbehorende kenmerken van betrokken actoren zouden verklaringen en oplossingen gevonden worden om het overstromingsbeleid te versterken en te verbeteren.

Bovendien zal dit onderzoek ambtenaren ondersteunen bij effectievere uitvoering van het beleid. Falingen van beleid komen nog steeds regelmatig voor en er is een drang vanuit het beleid om beter te begrijpen hoe zulke falingen voorkomen kunnen worden. Wat zijn de verklaringen van de implementatiekloof? Ambtenaren hebben er baat bij dat beleid effectief en succesvol wordt uitgevoerd (O'Toole Jr, 2000). De inzichten zullen gebruikt kunnen worden om beleidsprocessen anders te organiseren met meer zicht op succes.

Ambtenaren hebben ook steeds vaker te maken met collega's van andere beleidssectoren en andere typen actoren bij hun beleidsactiviteiten (O'Toole Jr, 2000), zodat het alleen maar handig wordt om 'die andere' beter te begrijpen en te weten hoe die actoren staan tegenover het beleid, in dit geval de overstromingsmaatregelen. Het onderzoek helpt bij de uitvoering van het overstromingsbeleid, maar de inzichten en mechanismen die uit dit onderzoek naar voor komen, zullen ook te vertalen zijn naar andere complexe beleidsdomeinen waarbij veel actoren betrokken zijn.

Bijdrage aan de wetenschap

Ook zal dit onderzoek een bijdrage leveren aan de wetenschap. Ten eerste door tot resultaten te komen die een verklarend en voorschrijvend karakter hebben. Tot nog toe blijken de meeste onderzoeken zelden diep analytisch in te gaan op het onderwerp van beleidsuitvoering, zo stelde O'Toole Jr (2000) enige tijd geleden en dat het onderzoek over implementatie vooral via beschrijvende cases wordt gedaan, als het wel gebeurt (Pülzl & Treib, 2006).

Ten tweede draagt dit onderzoek bij aan de wetenschap door actoren die betrokken zijn bij de uitvoering te beschouwen als individuen met voorkeuren. In plaats van te veronderstellen dat ambtenaren vanzelfsprekend het beleid uitvoeren, bekijkt dit onderzoek of de mensfactor een rol speelt bij de uitvoering van het overstromingsbeleid (Goel, 2014). Door deze mensfactor nader te bestuderen zullen wetenschappelijke inzichten tot stand komen of herbevestigd worden. Houdingen, waarden en motivaties van actoren blijven immers vaak onbesproken in het beleid en Ekstrom en Moser (2013) geven ook aan dat er nog niet echt institutionele of informele mechanismen ontwikkeld zijn om dat type van uitvoeringsbelemmering aan te pakken. Dit onderzoek zal daar een antwoord op geven.

Ten derde maakt dit onderzoek gebruik van de interpretatieve aanpak (Pülzl & Treib, 2006). De interpretatieve aanpak beschouwt waarden en percepties als een set van betekenisgevingen en beschouwt menselijk gedrag als het resultaat van die betekenisgevingen. Via de interpretatieve aanpak wordt geanalyseerd hoe verschillende actoren betekenis geven aan het beleid en wordt nagegaan wat dat kan betekenen voor de uitvoering van het overstromingsbeleid. De interpretatieve aanpak verschilt van de positivistische aanpak die vaak gehanteerd wordt bij uitvoeringsonderzoek, waarbij enkel feiten aan de basis liggen van de analyses (Pülzl & Treib, 2006).

Ten vierde draagt dit onderzoek bij aan de wetenschap, omdat het probeert tot nieuwe inzichten te komen door meerdere theorieën te combineren. Dat wordt door Termeer en Dewulf (2012) geadviseerd bij de analyse van complexe problemen.. Om een antwoord te formuleren op de onderzoeksvragen wordt gebruikgemaakt van de rationele keuzetheorie, de sociaalpsychologische theorie over waarden en de constructivistische sociologische theorie over percepties.

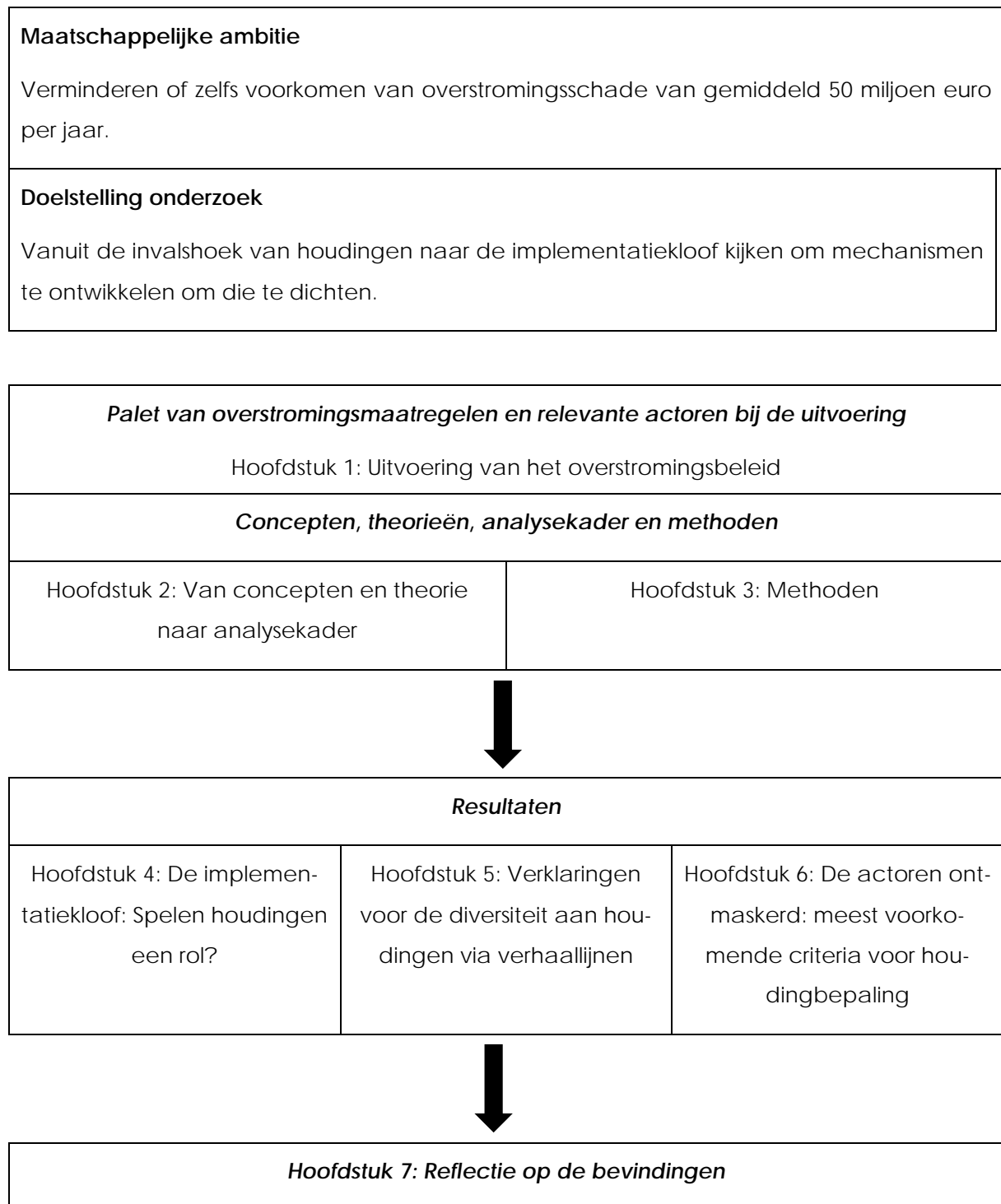
En ten slotte is in dit onderzoek een methodologische aanpak ontwikkeld die eenvoudig toegepast kan worden om dezelfde onderzoeksvragen te beantwoorden voor andere beleidsdomeinen en onderzoeksthema's.

Opbouw van het onderzoeksrapport

Zoals dat vaak gebeurt bij aanvang van bottom-up- en derdegeneratie uitvoeringsonderzoek, zal ook in het eerste hoofdstuk een beeld gevormd worden van het volledige palet aan overstromingsmaatregelen en de actoren die betrokken zijn bij de uitvoering van het overstromingsbeleid. Aan de hand van de typologie van overstromingsmaatregelen wordt geanalyseerd welke rol de actoren hebben en met welke beleidsinstrumenten de overstromingsmaatregelen uitgevoerd worden. Die analyse maakt het mogelijk om de voornaamste karakteristieken van het Vlaams overstromingsbeleid te identificeren.

Het tweede hoofdstuk beschrijft de concepten die centraal staan in dit onderzoek en zet de onderliggende theorieën uiteen. Die zijn vervolgens gebruikt om het analysekader voor dit onderzoek op te stellen. In het derde hoofdstuk worden de methoden beschreven die geschikt zijn om de onderzoeksvragen te beantwoorden, om vervolgens aan te geven op welke manier data verzameld en geanalyseerd worden. Ook worden de casegebieden beschreven. De hoofdstukken vier, vijf en zes beschrijven de resultaten voor de onderzoeksvragen en geven inzicht in houdingen als een mogelijke verklaring voor de implementatiekloof. Die resultaten zullen in de laatste reflecterende en concluderende hoofdstukken gebruikt worden om aanbevelingen te formuleren voor de versterking van het overstromingsbeleid, zodat de gemiddelde overstromingsschade sterk vermindert.

Figuur 2: opbouw van het onderzoeksrapport

1 Uitvoering van het overstromingsbeleid*

Overstromingsbeleid is beleid waarmee maatregelen worden uitgevoerd om de impact van overstromingen te voorkomen of te verminderen. Die maatregelen verkleinen de kans op overstromingen en beperken de gevolgen ervan. Dit hoofdstuk analyseert de maatregelen die centraal staan in het Vlaams overstromingsbeleid aan de hand van 'de beleidsinstrumenten classificatie' van Hood (1983); Howlett (2009). Vervolgens worden de meest relevante ontwikkelingen in het overstromingsbeleid kort samengevat.

1.1 Typologie van overstromingsmaatregelen

Het overstromingsbeleid bevat verschillende maatregelen die de impact van overstromingen willen voorkomen of verminderen. Die maatregelen worden ingedeeld volgens een maatregelentypologie (European Environment Agency, 2007; Lamothe et al., 2005; Smeets & Weterings, 1999):

- Preventieve maatregelen
- Effectgerichte maatregelen
- Curatieve maatregelen

Die typologie komt overeen met de typologie die de Europese overstromingsrichtlijn 2007/60/EG hanteert: preventie, bescherming en paraatheid. Dit is inmiddels vertaald in het Vlaamse beleid met het concept meerlaagse veiligheid (CIW, 2016).

Het eerste type, de **preventieve maatregel**, pakt de oorzaken van overstromingen aan en wil zo de kans op overstromingen voorkomen. Dat kan door:

- *Water vast te houden*: de maatregelen zorgen ervoor dat water wordt vastgehouden waar het valt of verbeteren de infiltratiecapaciteit van de bodem. Voorbeelden van zulke maatregelen zijn aangepaste landbouwpraktijken, groendaken, hemelwaterputten en infiltratievoorzieningen, herwaardering van het grachtenstelsel;
- *Water te bergen*: dit zijn maatregelen die water tijdelijk stockeren op een specifieke locatie. Voorbeelden van zulke maatregelen zijn wachtbekkens, gecontroleerde overstromingsgebieden, herstel van natuurlijke overstromingsgebieden, hermeandering, inrichten van waterrijke natuurgebieden;
- *Water af te voeren*: deze maatregelen verbeteren de afvoercapaciteit van de waterlopen, zoals baggeren, slibruiming en kruidruiming, waterpeilbeheer.

---

* Dit hoofdstuk geeft de beleidssituatie anno juli 2016 weer. Recente instrumenten en plannen zoals beleidsplan ruimte Vlaanderen zijn niet meer opgenomen in de analyse.

Die driedeling – vasthouden, bergen, afvoeren – staat ook centraal in de eerste en tweede Waterbeleidsnota die uitvoering geeft aan het Decreet Integraal Waterbeleid (Vlaamse Overheid, 2005, 2013).

Het tweede type is de **effectgerichte maatregel** die gebieden beschermt tegen overstromingsimpact:

- Kwetsbare objecten *af te schermen* van water
- Kwetsbare objecten *te verwijderen*

Sommige effectgerichte maatregelen worden lange tijd vóór een overstroming gerealiseerd. Voorbeelden zijn dijken en wallen, overstromingsbestendig bouwen, onteigening, risicokaarten, bouwcodes en de watertoets. Andere maatregelen worden slechts enkele dagen tot uren voor een overstroming genomen. Voorbeelden zijn mobiele dijken, pompinstallaties, private beschermingsmaatregelen, zoals zandzakken en beschermplaten, overstromingswaarschuwing, noodplanning en crisisbeheer.

Het derde type is de **curatieve maatregel** die de gevolgen na een overstroming verzacht. We kunnen daarbij denken aan private verzekeringen, rampenfonds, evacuatie, psychosociale ondersteuning, medische hulp, hulp bij het opruimen, de schoonmaak en de heropbouw.

Naast die typologie van maatregelen bestaan er nog andere typologieën. Tijdens de Europese samenwerking in het project 'FloodResiliency' hanteerde de Vlaamse Milieumaatschappij (hierna VMM) de typologie van de 4 A's: Alleviation, Avoidance, Awareness and Assistance (Arcadis Belgium, 2012).

1.2 Het overstromingsbeleid: maatregelen en beleidsinstrumenten

In dit hoofdstuk wordt bekeken hoe overstromingsmaatregelen uitvoering krijgen om te begrijpen welke actoren een belangrijke rol spelen bij de realisatie van overstromingsmaatregelen. De beschreven overstromingsmaatregelen zijn de voornaamste maatregelen die genoemd worden in het huidige beleid. Welk wettelijk kader introduceert de overstromingsmaatregel? Wie is bevoegd voor de uitvoering van de maatregel? Wie moet een actieve rol vervullen bij de uitvoering van de maatregelen? Hoe worden die actoren gestuurd om hun actieve rol te vervullen en door wie? De analyse is gestructureerd aan de hand van de beleidsinstrumenten-classificatie van Hood (1983); Howlett (2009) die aangeeft dat doelgroepen via 4 typen van beleidsinstrumenten gestuurd kunnen worden:

- Sturen via informatie, zoals studies, commissies, trainingen, ...
- Sturen via gezag, zoals wetten en verbodsbepalingen, vergunningen, adviesraden, ...

- Sturen via geld, zoals subsidies, belastingen, projectfinanciering, ...
- Sturen via organisatie, zoals overheidsbedrijven, institutionele hervormingen, directe overheidsvoorzieningen, ...

Verder zijn de overstromingsmaatregelen gecategoriseerd volgens de indeling van de maatregelentypologie (zie 1.1): preventieve, effectgerichte en curatieve maatregelen. Naast die indeling wordt er ook gekeken naar regionale ontwikkelingsprocessen. Dit zijn processen waarbij een combinatie van preventieve en effectgerichte overstromingsmaatregelen ingezet wordt in een specifiek gebied.

1.2.1 Overstromingsbeleid als onderdeel van het waterbeleid

Overstromingsbeleid maakt deel uit van het waterbeleid. Het Vlaams Decreet Integraal Waterbeleid van 18 juli 2003 (Vlaamse Overheid, 18/07/2003) vormt de basis van het waterbeleid in Vlaanderen. Dat decreet zet de verplichtingen uit de Europese Kaderrichtlijn Water 2000/60/EG (Europese Gemeenschappen, 23/10/2000) om in Vlaamse regelgeving. Wat betreft overstromingen, introduceert dit Vlaams Decreet en de daarbij horende Waterbeleidsnota's de drietrapsstrategie - vasthouden, bergen, afvoeren (Vlaamse Overheid, 2005, 2013). Op 16 juli 2010 is het decreet uitgebreid met de bepalingen uit de Europese overstromingsrichtlijn (European Commission DG Environment, 2014a; Europees Parlement en de Raad, 23/10/2007; Europese Commissie, 23/10/2007). Resultaat was onder meer de opmaak van risicokaarten, de uitvoering van een risicobeoordeling en het solidariteitsbeginsel. Daardoor worden maatregelen onmogelijk, die stroomopwaarts of stroomafwaarts een groter overstromingsrisico creëren.

Waterbeheerders zijn de meest vanzelfsprekende actoren die een rol spelen bij de uitvoering van het water-en overstromingsbeleid. Ze beheren waterlopen, stellen plannen op en voeren die uit. De bevoegdheidsverdeling tussen de waterbeheerders volgt uit de indeling van het riviersysteem (Belgische Overheid, 28/12/1967). Enerzijds zijn er bevaarbare waterlopen met een economische functie of van groot territoriaal belang. Daarvoor is het Vlaams Departement voor Openbare Werken bevoegd, meer bepaald nv De Scheepvaart, Waterwegen en Zeekanaal en de afdeling Maritieme Toegang. Anderzijds zijn er onbevaarbare waterlopen (Vlaamse Minister van Leefmilieu Natuur en Cultuur, 2012):

- Onbevaarbare waterlopen 1ste categorie: bevoegdheid van het Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, meer bepaald de VMM.
- Onbevaarbare waterlopen 2de categorie: bevoegdheid van de provincies, meer bepaald de dienst Waterlopen.

1. Uitvoering van het overstromingsbeleid

- Onbevaarbare waterlopen 3de categorie: deze waren oorspronkelijk de bevoegdheid van gemeenten, maar zijn sinds 1 juli 2014 op vele locaties overgeheveld naar de provincies.
- De laatste categorie zijn niet-geklasseerde waterlopen, die beheerd worden door eigenaars of gebruikers van het gebied.

Sinds juli 2014 is het mogelijk om die rangschikking te wijzigen (Vlaams Parlement, 28/01/2014). Zo kunnen niet-geklasseerde waterlopen opgewaardeerd worden tot een waterloop van 3de of 2de categorie of men kan ze afschaffen, als ze irrelevant zijn voor het watersysteem. Ook voor de waterlopen uit 1ste, 2de en 3de categorie kunnen wijzigingen worden doorgevoerd. Die beslissingen zijn vooral bedoeld om efficiëntiewinsten te creëren, om het beheer te vereenvoudigen, om te zorgen voor een optimale inzet van deskundigheid en ervaring en om lokale actoren betrokken te houden (Vlaamse Minister van Leefmilieu Natuur en Cultuur, 2012).

Sinds het Decreet Integraal Waterbeleid en de Waterbeleidsnota (Vlaamse Overheid, 18/07/2003) is het riviersysteem ook in te delen in elf bekkens. Het is de bedoeling om in de bekkens het beleid beter te integreren. Die elf bekkens maken deel uit van twee stroomgebieden: Schelde en Maas. De bekkenwerking bestaat op Vlaams niveau uit de Coördinatiecommissie Integraal Waterbeleid (hier verder CIW genoemd), die is samengesteld uit vertegenwoordigers van Vlaamse administraties, provinciale en gemeentelijke waterbeheerders, waterbedrijven en leden van de bekkenbesturen (CIW, 2014g). Ook de relevante sectoren zijn vertegenwoordigd in de CIW, zoals ruimtelijke ordening, mobiliteit en openbare werken, leefmilieu, natuur en energie, landbouw en visserij en economie. Maar niet al die sectoren hebben een even zware stem in de vergaderingen. Er zijn een aantal sectoren, zoals landbouw en economie, die louter een raadgevende stem hebben. De CIW bereidt het integraal waterbeleid voor, plant het, controleert het, volgt het op en bewaakt de voortgang ervan (Vlaamse Regering, 19/07/2013). Elk van de elf bekkens heeft een eigen bekkenbestuur dat bestaat uit een algemene bekkenvergadering en een bekkenbureau, een bekkenraad en een bekkensecretariaat. In het bekkenbestuur zetelen de waterbeheerders, politieke vertegenwoordigers van het Vlaams Gewest en lokale besturen. Het bekkenbestuur moet aspecten die specifiek van belang zijn voor hun bekken, coördineren en integreren in het stroomgebiedsbeheersplan. Daarnaast geven ze advies bij beleidsontwikkelingen op Vlaams niveau (CIW, 2014f). Het bekkensecretariaat voert de dagelijkse werking uit en bestaat uit een coördinator, planningsverantwoordelijken van het beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie of het beleidsdomein Mobiliteit en Openbare Werken en een provinciale vertegenwoordiger van het beleidsdomein Ruimtelijke Ordening. De voornaamste taken zijn de voorbereiding van het bekkenbeheersplan en de voorbereiding en organisatie van de bijeenkomsten van het bekkenbestuur. De bekkencoördinator is ook secretaris van de algemene bekkenvergadering en het bekkenbu-

reau (CIW, 2014f). Tot slot is er ook een bekkenraad, die bestaat uit maatschappelijke belangengroepen die advies geven bij de bekkenbeheersplannen en de activiteiten in het bekken (CIW, s.d.-a).

1.2.2 Preventieve maatregelen

Vasthouden, bergen en afvoeren vormen samen de kern van het preventief overstromingsbeleid en staan centraal in het Decreet Integraal Waterbeleid. Hieronder wordt beschreven welke overstromingsmaatregelen onder deze strategie vallen.

1.2.2.1 Vasthouden

Groendaken

Een groendak is een dak, bedekt met levende planten (Vlaamse Overheid, s.d.-b). De eigenaar van een gebouw beslist over de realisatie van een groendak. De aanleg van groendaken is niet verplicht voor eigenaren van gebouwen. Wel moedigen overheden en ngo's de eigenaren van gebouwen aan om groendaken aan te leggen. Het Vlaams Departement Leefmilieu, Natuur en Energie (hierna LNE genoemd) moedigde de aanleg van groendaken aan door in de samenwerkingsovereenkomst 2008-2013 subsidies beschikbaar te stellen aan gemeenten (Departement LNE, 2013). Burgers kunnen die subsidie vervolgens aanvragen bij hun gemeentelijke milieudienst. Ook sommige provincies stellen gemeenten subsidies ter beschikking. En stadsbesturen zoals Stad Antwerpen moedigen aan via subsidies en informatie (Stad Antwerpen, 2017). Het Agentschap Natuur en Bos moedigt eigenaren van gebouwen aan door hen te informeren, onder andere met een brochure over de effectiviteit van groendaken en een voorbeeldenfolder (Agentschap voor Natuur en Bos, s.d.). En verschillende maatschappelijke organisaties en gemeenten stimuleren eigenaren van gebouwen via informatieavonden en studiedagen (Mentens, Hermy, & Raes, 2002; Stad Kortrijk, 2014; Vormingsplus Mechelen, 2014).

Hemelwaterputten en infiltratievoorzieningen

Het zijn ook de eigenaars van een gebouw die hemelwaterputten en infiltratievoorzieningen plaatsen. De wettelijke kaders voor die maatregelen zijn Vlare II en het Besluit van de Vlaamse Regering van 5 juli 2013, houdende vaststelling van een gewestelijke stedenbouwkundige verordening inzake hemelwaterputten, infiltratievoorzieningen, buffervoorzieningen en gescheiden lozing van afvalwater en hemelwater (Vlaamse Regering, 1995, 2013). Daardoor gelden er vanaf 1 januari 2014 strengere verplichtingen voor nieuwbouw en bepaalde herbouw (Vlaamse Overheid, 05/07/2013). Gemeentelijke stedenbouwkundige ambtenaren

verplichten eigenaren van gebouwen om hemelwaterputten en infiltratievoorzieningen te integreren in de bouwplannen, alvorens ze een bouwvergunning kunnen krijgen (Vlaamse Overheid, s.d.-c).

Het LNE verleende subsidies voor hemelwaterputten en infiltratievoorzieningen aan gemeenten via de samenwerkingsovereenkomst 2008-2013 (Departement LNE, 2013). Via de gemeentelijke milieudienst kunnen burgers vervolgens die subsidie aanvragen. Aan die subsidies worden ook voorwaarden verbonden.

De VMM en CIW stimuleren gemeenten en burgers door informatie te voorzien via de Code(s) van Goede Praktijk, zoals de Code van Goede praktijk voor ontwerp, aanleg en onderhoud van riolering (CIW, 2012) en de Code van Goede Praktijk voor Hemelwaterputten en Infiltratievoorzieningen (VMM, 1996). De VMM richt zich ook tot architecten en voorziet hen van informatie met de 'Waterwegwijzer voor Architecten' (Vlaamse Milieumaatschappij, 2000). In 2014 is de nieuwste Waterwegwijzer uitgegeven (VMM, 2014).

Ook de CIW helpt gemeenten om een hemelwaterplan op te stellen waardoor zij een integrale visie ontwikkelen om met hemelwater om te gaan op hun grondgebied (CIW, 2014c). De CIW heeft daartoe een methodiek uitgewerkt (CIW, 2014d).

Herwaardering van grachtenstelsel

Sinds 1996 worden grachten geherwaardeerd als maatregel om niet-verontreinigd hemelwater naar waterlopen af te voeren, zodat er minder hemelwater in de rioleringen stroomt (Meire, Coenen, & Schepers, 2002; VMM, 1996). Er is geen wettelijk kader dat de herwaardering van grachten verplicht. Wel legt de Vlaamse overheid met een wettelijk kader voorwaarden op aan de waterkwaliteit in de grachten, zoals met VLAREM II, het Meststoffendecreet, het decreet Natuurbehoud en het Bermdecreet (Meire et al., 2002). De schepen van openbare werken en de gemeentelijke dienst openbare werken zijn de actoren die initiatief kunnen nemen om grachten te herwaarderen. De VMM moedigt gemeenten aan om grachten te herwaarderen door 50% tot 75% van de kosten mee te financieren en door informatie te verstrekken via een code van goede praktijk (VMM, 1996). Die subsidie is evenwel stopgezet in 2014 en vervangen door een eenmalige subsidie voor maatregelen voor lokaal waterbeleid (Vlaams Departement Leefmilieu Natuur en Energie, 2014).

Aangepast landgebruik

Het landgebruik aanpassen helpt om erosie te beperken en om meer water te laten infiltreren. Dat is een maatregel die landbouwers kunnen uitvoeren, want zij bepalen de teelt- en bewerkingstechnieken. Er bestaat geen wettelijk kader dat landbouwers verplicht tot een specifieke

teelt- of bewerkingstechniek, want dat is in strijd met het wettelijke kader voor vrijheid van teeltkeuze (Vlaamse Overheid, 16/04/1996). Er bestaat wel een wettelijk kader om erosie aan te pakken, nl. het Erosiebesluit van 8 mei 2009, met wijziging vanuit de Vlaamse Regering op 26 februari 2010 (Vlaamse Overheid, 08/05/2009). Vanuit dat kader kunnen landbouwers financiële ondersteuning krijgen voor erosiebeperkende maatregelen door een beheersovereenkomst te sluiten met de Vlaamse Landmaatschappij. Via het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid voert de Europese Unie voor landbouwers ook beleidsinstrumenten in die wel verplichtend van aard zijn. De EU doet dat door de inkomenssteun voor boeren te koppelen aan randvoorwaarden over teelt- en bewerkingstechnieken op zeer erosiegevoelige percelen (Vlaamse Overheid Beleidsdomein Landbouw en Visserij, 2014). Daarnaast richtte de Vlaamse overheid een Vlaams Landbouw investeringsfonds op. Landbouwers kunnen daarop een beroep doen, als ze andere bewerkingstechnieken of teelten willen toepassen (Deproost, 2010). Vlaamse overheid en provincie sensibiliseren de landbouwers ook door informatie te verstrekken over goede voorbeelden, door kenniscirkels te organiseren en via informatieavonden (Provincie Oost-Vlaanderen, s.d.).

Met het erosiebeleid richt de Vlaamse overheid zich ook op gemeenten en moedigt hen aan om een erosiebestrijdingsplan op te stellen (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2001). In dat plan worden erosieknelpunten, acties en maatregelen beschreven. Om gemeenten daarbij te helpen stelt de Vlaamse overheid subsidies ter beschikking om erosiecoördinatoren aan te werven en om de erosiemaatregelen te bekostigen. LNE en afdeling Land en Bodembescherming ondersteunen gemeenten met informatie via een Code voor Goede Praktijk voor Erosiebestrijdingswerken (Departement LNE, 2010) en een Code van Goede Praktijk voor het opstellen van erosiebestrijdingsplan (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2001). Provincies bieden expertise aan om gemeenten te helpen bij het opstellen van het gemeentelijk erosiebestrijdingsplan en door Europese projecten op te zetten en uit te voeren (Departement LNE, 2011).

1.2.2.2 Bergen

Hermeandering van waterlopen, structuurherstel van rivieren, inrichting van waterrijke gebieden en herstel van natuurlijke overstromingsgebieden

Die maatregelen worden vooral uitgevoerd in natuurgebieden en maken deel uit van inrichtingsprojecten. Natuurgebieden zijn in het bezit van overheden en private eigenaren en worden beheerd door overheden, maatschappelijke organisaties of private personen, zoals Natuurpunt. Natuurbeleid wordt geregeld door het Decreet Natuurbehoud (Vlaamse Overheid, 21/10/1997). De Vlaamse Landmaatschappij en het agentschap Natuur en Bos staan samen in voor de uitvoering van het beleidsinstrument 'natuurinrichting'. Zij maken plannen op via

inbreng van expertise en via participatieve processen waarbij verschillende belanghebbenden betrokken worden, zoals waterbeheerders, landbouwers, omwonenden (Van der Zalm, Veeckman R., Bracke K., & Buyse G., s.d.). Ook regionale landschappen kunnen de opdracht krijgen om gebiedsgerichte projecten uit te voeren (Vlaamse Regering, 08/12/1998). Natuurpunt, een private vereniging, houdt zich binnen de wettelijke kaders bezig met natuurbehoud op de eigen gronden (Natuurpunt, 2006).

De procedure om inrichtingsprojecten uit te voeren omvat onder meer een aantal stappen om de nodige vergunningen te krijgen, zoals de natuurvergunning en het milieueffectenrapport (MER). Het decreet op Landinrichting van 19 maart 2014 (Vlaamse Regering, 28/03/2014) stelt een koffer instrumenten ter beschikking om de realisatie van waterbergende plannen te vergemakkelijken. In de instrumentenkoffer zitten onder andere vergoedingen voor waardeverlies van gronden, vrijwillige beheersovereenkomsten, verplichte dienstenvergoedingen, vrijwillige verplaatsing, stopzetting en reconversie van bedrijven, koopplicht door de overheid, recht van voorkoop, vrijwillige herverkaveling, herverkaveling uit kracht van wet, gecombineerd met planologische ruil en dergelijke.

Ook heeft de Europese Commissie beleidsinstrumenten beschikbaar om te helpen bij de inrichtingsprojecten. Zo stelt ze financiële ondersteuning ter beschikking via het regionale ontwikkelingsbeleid (Interreg en EFRO) en via het milieubeleid (LIFE+) (European Commission DG Environment, 2014b; Europese Commissie DG Regio, s.d.). Verder stelt de Europese Commissie ook kennis ter beschikking via onder meer Climate Adapt (<http://climate-adapt.eea.europa.eu/>), via wetenschappelijke analyses van het Europees Milieuagentschap en het Joint Research Centre en via het Waterinformatiesysteem voor Europa (WISE) (<http://water.europa.eu/>).

Afbakening van overstromingsgebieden, gecontroleerde overstromingsgebieden, wachtbekkens

Gecontroleerde overstromingsgebieden worden gerealiseerd om water op een 'veiligere' plek te stockeren en zo bebouwing te behoeden voor waterschade. Waterbeheerders nemen het initiatief om gecontroleerde overstromingsgebieden en wachtbekkens te realiseren (Vlaamse Gemeenschap, 16/04/1996). Waterbeheerders kunnen het initiatief proactief nemen op basis van een risico-inschatting die ze maken met behulp van waterbouwkundige modellen. Politici kunnen ook expliciet verzoeken om wateroverlastproblemen aan te pakken (De Wilde). Het Waterbouwkundig Laboratorium ontwikkelt en beheert de riviermodellen voor de bevaarbare waterlopen. De VMM beheert de riviermodellen voor de onbevaarbare waterlopen.

De procedure om een gecontroleerd overstromingsgebied te realiseren is nauwkeurig vastgelegd. Eerst duidt de waterbeheerder een overstromingsgebied aan. Tot 2012 kon dat

slechts 1 keer per 6 jaar bij de opstelling van de bekkenbeheersplannen. Sinds 30 maart 2012 (Vlaamse Regering, 30/03/2012) kunnen waterbeheerders ook tussentijds nieuwe overstromingsgebieden aanduiden (Vlaamse Regering, 30/03/2012).

Als een waterbeheerder een overstromingsgebied aanduidt, heeft dat meestal betrekking op de waterloop die onder het eigen beheer valt (Marc van Verre). Via een samenwerkingsovereenkomst met waterbeheerders van waterlopen van hogere of lagere categorie wordt afstemming in de onderlinge plannen gezocht. Hoe complexer het waterprobleem, des te groter de kans dat de waterbeheerders experts betrekken om de best mogelijke oplossing te identificeren. Dat kunnen academici en adviesbureaus zijn. Ook is er overleg met andere beleidsdomeinen, zoals natuur, landbouw en ruimtelijke ordening om na te gaan wat juridisch en beleidsmatig mogelijk en haalbaar is. Een voorontwerp van een overstromingsgebied of wachtbekken doorloopt een verdere procedure naar een natuurvergunning, een bouwvergunning of de opmaak van een ruimtelijk uitvoeringsplan (Marc van Verre). De vergunningsregels worden bepaald door de beleidskaders inzake milieu, natuur en ruimtelijke ordening.

Onteigening van gronden voor overstromingsgebieden wordt geregeld via een onteigeningsbesluit (Vlaamse Overheid, s.d.-a). Ook de instrumentenkoffer uit het Decreet Landinrichting (2014) helpt waterbeheerders bij de realisatie van een gecontroleerd overstromingsgebied (Vlaamse Regering, 28/03/2014). Het zijn meestal aannemers die een gecontroleerd overstromingsgebied aanleggen. Om die opdracht binnen te halen kunnen ze meedingen volgens de regels van de openbare aanbesteding (Vlaamse Overheid, 2016).

Vrijwaring van overstromingsgebieden via het instrument van 'signaalgebieden'

Signaalgebieden zijn onontwikkelde woon- of industriegebieden die kunnen dienen om water te bergen (CIW, 2013b). Als maatregel tegen wateroverlast kunnen ze helpen om gebieden te vrijwaren van bebouwing. Signaalgebieden worden aangeduid volgens de methodiek die de Vlaamse overheid ontwikkelde (CIW, 2013b). De maatregel signaalgebieden is nieuw sinds 2013 en zit nog in een experimentele fase. De aangeduide gebieden zijn te vinden op het geoloket. Na aanduiding evalueert de VMM welke de gevolgen zijn, als er toch wordt gebouwd in het gebied. De Vlaamse regering besluit of bebouwing kan worden toegestaan en onder welke voorwaarden (CIW, 2014i). Het departement Ruimte Vlaanderen en provinciale en gemeentelijke diensten stedenbouw passen vervolgens de ruimtelijke plannen en bouwvoorschriften aan. Ook voor de vrijwaring van de signaalgebieden kunnen ambtenaren van ruimtelijke ordening een beroep doen op de instrumentenkoffer uit het Decreet Landinrichting (Vlaamse Regering, 28/03/2014). Zolang de Vlaamse regering geen besluit heeft genomen, rust er een 'bewaarend beleid' op de signaalgebieden. Dat betekent dat er geen nieuwe bebouwing wordt toegestaan (CIW, s.d.-b).

De watertoets

Met de watertoets worden nieuwbouwplannen aan een analyse onderworpen en kijkt men welk effect nieuwe bebouwing op het watersysteem heeft (CIW, 2014b). De watertoets is een maatregel die valt binnen het Decreet voor Integraal Waterbeleid (Vlaamse Overheid, 18/07/2003) en is in werking sinds 1 november 2006 (Vlaamse Overheid, 20/07/2006).

Bouwheren dienen hun bouwplannen in bij de dienst Stedenbouw. De ambtenaar voor stedenbouw en ruimtelijke ordening volgt de procedure voor vergunningsverlening (Vlaamse Codex RO). De watertoets houdt in dat waterbeheerders gevraagd worden om een niet-bindend advies te geven. De ambtenaar stedenbouw heeft de mogelijkheid om de bouwvergunning niet te verlenen, te verlenen onder voorwaarde van compenserende maatregelen of de vergunning af te leveren (CIW, 2014b). De regels voor de watertoets zijn verschillende keren aangepast met het oog op vereenvoudiging (CIW, 2014b; Raeymakers, 2011; Verenigde Commissies Leefmilieu/Ruimtelijke Ordening en Openbare Werken/Infrastructuur van het Vlaams Parlement, 07/07/2011). Om de ambtenaren van ruimtelijke ordening te helpen bij de uitvoering van de watertoets organiseert de Vlaamse overheid opleidingen en geeft ze informatie via de 'Handleiding watertoets bij ruimtelijke plannen' (CIW, 2009), de watertoetschecklist, het geoloket en een toelichting over de watertoetsprocedure (Vlaams Parlement, 2013). Tot slot geldt er sinds 2013 informatieplicht voor vastgoedmakelaars, notarissen en eigenaren om tijdig kandidaat-kopers en kandidaat-huurders in te lichten over de overstromingsgevoeligheid van een woning (VMM, 2013b).

1.2.2.3 Afvoeren

Pompen en stuwen

Als waterbeheerders pompen en stuwen installeren, zijn dat buitengewone werken aan de waterloop om het peilbeheer te bevorderen (Vlaams Parlement, 28/01/2014; Vlaamse Gemeenschap, 16/04/1996). Voor de installatie van een pomp of een stuw maakt de waterbeheerder gebruik van eigen kennis en van expertise van het Waterbouwkundig Laboratorium of de VMM. Soms worden ook ingenieursbureaus betrokken. De waterbeheerder maakt een plan op, vraagt de nodige vergunningen aan, voert het openbaar onderzoek uit en maakt het dossier klaar om het door de politici te laten goedkeuren. Na goedkeuring kan een openbare aanbesteding volgen om een aannemer te zoeken die het plan realiseert (Vlaamse Overheid, 2016; Vlaamse Regering, 05/05/2000).

Ook andere actoren dan waterbeheerders kunnen werken willen laten uitvoeren aan de waterlopen. Zij moeten dan een machtiging aanvragen bij de respectievelijke waterbeheerder. Dat proces is sinds 2014 geïntegreerd met de aanvraag voor een stedenbouwkundige vergunning (Vlaams Parlement, 28/01/2014).

Waterlopen baggeren en ruimen

Baggeren en ruimen behoren tot de gewone werken die een waterbeheerder uitvoert. (Belgische Overheid, 28/12/1967). Baggeren en ruimen is gebonden aan verschillende beleidskaders, meer bepaald het Vlaams reglement voor afvalvoorkoming en beheer (VLAREA), het Vlaams reglement betreffende de bodemsanering (VLAREBO), het Decreet Natuurbehoud, het Decreet Integraal Waterbeleid, VLAREM I en II, de wetgeving over milieueffectrapportages (2004), de wet Ruimtelijke Ordening en het Besluit over de watergebieden en beschermingszones waar niet gestort mag worden. Die beleidskaders zijn vooral vanuit het Departement LNE opgesteld. Vanwege de complexiteit hebben VMM en OVAM een Code van Goede Praktijk opgesteld voor de waterbeheerders (CIW, 2013a).

1.2.3 Effectgerichte maatregelen

1.2.3.1 Dijken

Een dijk is een kunstmatige constructie die ervoor zorgt dat het water gecontroleerd in de waterloop blijft. Bebouwing is daardoor veilig (Vlaamse Gemeenschap, 16/04/1996). Het geldende beleidskader is het Decreet betreffende de Waterkeringen (Vlaamse Gemeenschap, 16/04/1996). Waterbeheerders hebben de bevoegdheid om dijken te ontwerpen en te bouwen. Om een dijk te bouwen volgt de waterbeheerder dezelfde procedures als bij de planning en de realisatie van een gecontroleerd overstromingsgebied: riviermodellen en expertises worden ingezet om een dijk te ontwerpen, vergunningen worden aangevraagd, aangevuld met een openbaar onderzoek met inspraak van maatschappelijke actoren en beslissing door bevoegde politici (Vlaamse Regering, 05/05/2000).

1.2.3.2 Informatieplicht

Sinds 2013 bestaat de informatieplicht (VMM, 2013b), die stelt dat vastgoedmakelaars, notarissen en eigenaren verplicht zijn om potentiële kopers of huurders ervan op de hoogte te brengen dat een woning in overstromingsgevoelig gebied ligt. De VMM stelt die informatie ter beschikking via www.watertoets.be. Ze geeft tips en adviezen om informatie door te spelen zoals via persoonlijke communicatie of via symbolen bij advertenties (VMM, 2013b). De CIW heeft richtlijnen opgesteld die men kan gebruiken om aan de informatieplicht te voldoen (CIW, 2014h).

1.2.3.3 Modellen en risicokaarten

Oppervlaktekwantiteitsmodellen en risicokaarten geven informatie over waar overstromingen kunnen voorkomen en welke schade ze kunnen veroorzaken. De Europese Overstromingsrichtlijn en het Decreet Integraal Waterbeleid verplichten het opstellen van risicokaarten (Europese Commissie, 23/10/2007; Vlaamse Overheid, 18/07/2003). Ook heeft de Europese Commissie in 2010 richtlijnen opgesteld die de lidstaten helpen om risicokaarten te maken (European Commission, 2010). De VMM en het Waterbouwkundig Laboratorium stellen die modellen en kaarten op. Ze zijn te vinden op www.geopunt.be, de portaalsite van het Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV).

De modellen en kaarten worden gebruikt door ambtenaren van ruimtelijke ordening. De kaarten met 'effectief overstromingsgevoelige' en 'mogelijk overstromingsgevoelige' gebieden wordt ingezet bij de beoordeling van vergunningen en bij de watertoets. De waterbeheerders gebruiken de kaart met afgebakende overstromingsgebieden (CIW, 2014a) om waterbeheersplannen te ontwerpen. En tot slot is er ook een kaart met risicozones voor overstromingen (Federale Overheid, 2008). Verzekeringsmaatschappijen gebruiken die om richtlijnen te ontwikkelen voor verzekeringspremies en bijbehorende premievoorwaarden.

1.2.3.4 Overstromingsvoorspeller en overstromingswaarschuwing

De VMM en het Waterbouwkundig Laboratorium voorspellen overstromingen en waarschuwen bij een dreiging. Zij hebben een netwerk van hydrometrische stations opgezet waarmee ze het waterpeil en de afvoersnelheid van de rivieren in de gaten houden. Sinds januari 2014 is die informatie via één portal beschikbaar: www.waterinfo.be. De modellen voorspellen wanneer er een overstroming dreigt. Zodra de drempelwaarden zijn bereikt, geven ze die dreiging aan met symbolen op de kaarten. De informatie op die website is bedoeld voor hulpdiensten, rampenplanners, waterbeheerders, media en bevolking (Vlaamse Overheid, s.d.-d).

Hulpdiensten krijgen een overstromingswaarschuwing via een hoogwaterbericht. De bevolking wordt via gangbare media, zoals nieuwssites, journaals of twitter, op de hoogte gebracht (www.waterinfo.be).

De Europese Commissie is bezig met het opzetten van een Europees overstroming voorspellend systeem, waar [waterinfo.be](http://www.waterinfo.be) deel van uitmaakt. Via dat systeem wordt informatie op een geharmoniseerde manier beschikbaar gesteld en is het veel gemakkelijker om gegevens te vergelijken (European Commission, s.d.-d).

1.2.3.5 Overstromingsbestendig of waterrobuust bouwen en private overstromingsmaatregelen bij bestaande woningen

Overstromingsbestendig bouwen draait om bouwconcepten die ervoor zorgen dat een woning weerstand kan bieden aan een overstroming. Bouwheer en architect kunnen besluiten om een waterrobuust bouwconcept te realiseren of private overstromingsmaatregelen te nemen. Voor geen van beide typen maatregelen bestaat er een wettelijk kader. Wel neemt de sector van de architecten zelf initiatieven om de mogelijkheden van waterrobuust wonen in Vlaanderen verkennen (NAV, de Vlaamse Architectenorganisatie) (Alboort, Desmet B., & Bellens, 2014). Architecten krijgen ook informatie van de VMM via de informatiefolder Waterwegwijzer (CIW, 2014e; VMM, 2014).

Aan private overstromingsmaatregelen zijn wel voorwaarden verbonden. Vooral maatregelen die ruimte in beslag nemen, zoals kleine dijken rondom woningen, worden afgeraden en soms zelfs verboden vanuit de stedenbouwkundige regelgeving (Vlaamse Milieumaatschappij, 2014).

1.2.3.6 Noodplanning en crisisbeheer

Noodplanning en crisisbeheer vallen onder de bevoegdheid van het federale Ministerie van Binnenlandse Zaken. Sinds 1986 heeft dat ministerie een Algemene Directie Crisiscentrum (ADCC). Samen met het Koninklijk Meteorologisch Instituut, de Federale Overheidsdienst voor volksgezondheid, het hydrologisch informatiecentrum en de provincies heeft ADCC een nationaal noodplan voor overstromingen en hoogwater ontwikkeld. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken heeft met het Koninklijk Besluit van 16 februari 2006 over nood- en interventieplannen ook burgemeesters en gouverneurs verplicht om een noodplan op te stellen (Federale Overheid, 16/02/2006, 28/03/2003). Ook de Europese Commissie heeft een coördinatiecentrum dat inspringt wanneer de overstromingsrampen in Vlaanderen erg groot zouden zijn. Dat coördinatiecentrum verzamelt informatie, monitort de rampen en helpt plannen op te stellen voor de inzet van materieel, experts en teams. Dat gebeurt voor allerlei typen van rampen (European Commission, s.d.-b).

Rivieren worden in de gaten gehouden door de systemen van het RIS (River Information Services), die een hoogwaterbericht uitsturen naar het crisiscentrum, als een overstroming dreigt. De departementen van de Vlaamse waterbeheerders hebben de bevoegdheid over de RIS. Afhankelijk van hoe ernstig de ramp zal zijn, wordt één van de drie rampenfases afgekondigd (FOD Binnenlandse Zaken, 16/2/2006). Bij rampenfase 1 is de burgemeester van het risicogebied de verantwoordelijke coördinator. Bij rampenfase 2 de gouverneur en bij rampenfase 3 de minister van Binnenlandse Zaken (FOD Binnenlandse Zaken, 16/2/2006).

De coördinator stuurt de hulpdiensten aan: medische, sanitaire en psychosociale hulpverlening, politie, civiele bescherming, brandweer, het leger, ... (Federale Overheid, 16/02/2006). (16/02/2006) Die coördinator wordt bijgestaan door ambtenaren en experts (FOD Binnenlandse Zaken, 2013b). In geval van grote rampen zal de Europese Commissie mogelijk ook materiaal en mensen beschikbaar stellen vanuit de 'European Emergency Response Capacity' (European Commission, s.d.-c).

Om ervoor te zorgen dat hulpdiensten, gemeenten en provincies weten wat ze moeten doen tijdens een crisis, initieert het Ministerie van Binnenlandse Zaken rampenoefeningen, zoals de rampenoefening 'Inondex' van 14 mei 2012 in de provincies Limburg en Luik (FOD Binnenlandse Zaken, 2013a). De Europese Commissie stelt geld beschikbaar om rampenoefeningen uit te voeren (European Commission, s.d.-a). Ook geeft de Europese Commissie de mogelijkheid om experts uit te wisselen tussen landen via trainingsprogramma's (European Commission, s.d.-e).

1.2.4 Curatieve maatregelen

1.2.4.1 Private verzekeringen

Sinds 2005 worden verzekeringsmaatschappijen verplicht om een dekking voor overstromingschade op te nemen in de brandverzekering. Die verplichting kadert in de wet van 25 juni 1992 op de landverzekeringsovereenkomst (Belgische Overheid, 02/06/1992), die gewijzigd werd door de wet van 21 mei 2003 (FOD Economie KMO Middenstand en Energie, 21/05/2003). Verzekeringsmaatschappijen mogen wel vrij de hoogte van de premie bepalen. In een klein aantal situaties is het overstromingsrisico zo groot dat de verzekeringsmaatschappij het risico niet zelf kan dragen (FOD Economie KMO Middenstand en Energie, 2014b). In dat geval kan de bewoner een verzekering sluiten bij het Tarifieringsbureau van de federale overheid (FOD Economie KMO Middenstand en Energie, 2014b).

Schade claimen bij overstroming verloopt op dezelfde manier als andere verzekeringspraktijken. De bewoner dient een schadedossier in bij de verzekeringsmaatschappij, die vervolgens de schade opmeet en uitbetaalt conform de afspraken in de verzekeringspolis (Vanhove, 2012).

1.2.4.2 Rampenfonds

De wet van 12 juli 1976 betreffende 'het herstel van zekere schade, veroorzaakt aan private goederen door natuurrampen' (Belgische Overheid, 12/07/1976) is het beleidskader waarbinnen het nationale rampenfonds werd opgericht. Dat fonds compenseert schade die ontstaat

door natuurrampen van uitzonderlijke en onvoorziene aard. Het fonds wordt gefinancierd met schatkistvoorschotten, leningen, dotaties, schenkingen en legaten, de opbrengst van beleggingen van bezittingen, opbrengsten van de Nationale Loterij en/of de toewijzing van een gedeelte van de jaarlijkse taks op de verzekeringsovereenkomsten (Belgische Overheid, 12/07/1976). Tot 1 juli 2014 beheerde de directie Rampenschade van de federale overheidsdienst van Binnenlandse Zaken dat fonds. Door de zesde staatshervorming is het een bevoegdheid van de Vlaamse overheid geworden, maar voorlopig functioneert het rampenfonds nog op de oude manier (Federale Overheid, 2014c).

Na een ramp melden burgemeesters de schade bij de provinciegouverneurs. De gouverneurs dienen vervolgens een aanvraag tot erkenning van de natuurramp in bij de FOD Binnenlandse Zaken (FOD Binnenlandse Zaken, 2014). Er zijn regels opgesteld om te bepalen wanneer het precies om een ramp gaat. Waterbouwkundige experts en KMI stellen hun expertise en informatie ter beschikking om de regering te helpen een besluit te nemen over de uitzonderlijkheid van de ramp. (FOD Binnenlandse Zaken, 2006). Een erkenning wordt met een koninklijk besluit bekendgemaakt in het Belgisch Staatsblad.

Na de erkenning als natuurramp moeten burgers binnen de 6 maanden hun schadeclaims indienen bij de gouverneur (FOD Binnenlandse Zaken, 2014). De gouverneur stelt een expert aan die de schade bepaalt en het compensatiebedrag vaststelt. Dat bedrag moeten de burgers binnen de drie jaar na de erkenning besteden. Elke compensatie moet gerechtvaardigd worden met een officieel bewijs van de herstellingskosten (Federale Overheid, 2014a). Ook vanuit de Europese Commissie kan er geld beschikbaar komen bij grote rampen via het Europese Solidariteitsfonds (Europese Commissie, 2002).

1.2.4.3 Landbouwrampenfondsen

Het Landbouwrampenfonds valt ook onder het beleidskader van de wet van 12 juli 1976 betreffende 'het herstel van zekere schade veroorzaakt aan private goederen door natuurrampen' (Belgische Overheid, 12/07/1976). Ook dat fonds is door de zesde staatshervorming van de federale overheid naar het Vlaams bestuursniveau overgeheveld, meer specifiek naar het Departement Landbouw en Visserij (Federale Overheid, 2014b).

Na een ramp dienen betrokken landbouwers en tuinders een schriftelijke vraag in en wordt er een gemeentelijke commissie samengesteld om teeltschade vast te stellen. Die gemeentelijke commissie bestaat uit de burgemeester, expert-landbouwers, de dienstchef van de plaatselijke belastingcontrole en een gewestingenieur van het departement Landbouw en Visserij. Vervolgens bestudeert het KMI het uitzonderlijke karakter van de weersomstandigheden (Belgische Overheid, 12/07/1976; FOD Economie KMO Middenstand en Energie, 2013). De minister van Landbouw besluit samen met de regering of de natuurramp erkend wordt als

landbouw-ramp, wat vervolgens in het Belgisch Staatsblad wordt bekendgemaakt. De landbouwers dienen een aanvraag voor compensatie in bij de dienst Landbouw van de provincie (FOD Economie KMO Middenstand en Energie, 2013).

1.2.4.4 Psychosociaal interventieplan

Gelijktijdig met de afkondiging van het noodplan treedt ook het psychosociale interventieplan (PSIP) in werking. Dat helpt burgers om zo snel mogelijk weer evenwicht te vinden na een ramp (Haenen et al., 2006). Sinds 2006 bestaat er een nationaal psychosociaal interventieplan en worden provincies verplicht om er ook één op te stellen voor hun grondgebied (Koninklijk Besluit betreffende de nood- en interventieplannen 2006 (FOD Binnenlandse Zaken, 16/2/2006). Het nationaal psychosociaal interventieplan wordt gecoördineerd door een commissie van vertegenwoordigers van FOD Volksgezondheid, Centrum voor Crisispsychologie en vertegenwoordigers van de Dringende Sociale Interventie van het Rode Kruis (FOD Binnenlandse Zaken, 16/2/2006; Haenen et al., 2006; West-Vlaanderen, 2014). De provincies en gemeenten stellen een plan op maat op en worden daarbij geholpen door de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen via een draaiboek. Bij de uitvoering van het plan tijdens een nawee van een ramp wordt vaak een psychosociaal coördinatiecomité van lokale actoren en specialisten opgericht en is er nauwe samenwerking met lokale organisaties, zoals de diensten Politie, Slachtofferbejegening, OCMW's, gemeentelijke sociale diensten en het Rode Kruis (Haenen et al., 2006).

1.2.4.5 Materiële ondersteuning

Het Gemeentedecreet van 15 juli 2005 (Vlaamse Overheid, 15/07/2005) bepaalt dat de gemeentelijke dienst Openbare Werken en de gemeentelijke technische dienst instaan voor de schoonmaak van straten en openbare gebouwen. Dat doen ze ook na een overstroming.

De eigenaren maken hun privébezit zelf schoon, al dan niet geholpen door schoonmaakbedrijven, familie, vrienden of burens. Die informele netwerken spelen een grote rol bij opruiming en het herstel (Lee, Schafer, Knoche, & Carroll, 2006). De overheden ondersteunen burgers bij de schoonmaak met advies en informatie, bijvoorbeeld over mogelijke verontreinigingen en afvalinzameling (Brandweer Lommel, 2014; Federale Overheid, 2014d; Röttger, 2010).

1.2.5 Regionale ontwikkeling

De hierboven genoemde overstromingsmaatregelen zijn vaak hele specifieke maatregelen. Momenteel is er ook beleid om een heel gebied in te richten en te voorzien van een hele set aan overstromingsmaatregelen. Die aanpak is bijvoorbeeld te vinden bij het klimaatbestendig

maken van steden en gemeenten. De Europese Commissie heeft hier allerlei beleidsinstrumenten voor ter beschikking, zoals financiële ondersteuning via regionale fondsen zoals Interreg en EFRO, of via Life+ (European Commission DG Environment, 2014b; Europese Commissie DG Regio, s.d.). Verder heeft de Europese Commissie nog een strategie voor groene infrastructuur (European Commission DG Environment, s.d.), moedigt het lokale overheden aan om aan klimaatadaptatie te doen door een intentieverklaring te ondertekenen en bevordert het kennisuitwisseling tussen lokale overheden via Mayors Adapt (European Commission, 2014) en via Green Capital Awards (European Commission, s.d.-f). Ook worden er H2020 oproepen gedaan om te onderzoeken wat de mogelijkheden van groene infrastructuur zijn voor klimaat, voor jobs en welvaart (European Commission, s.d.-g). Naast alles wat hierboven genoemd is, kunnen ook de provincies en gemeenten besluiten om gebiedsgerichte projecten op te zetten die de gebieden beschermen tegen overstromingsgevaar.

1.2.6 Bevindingen

Gebaseerd op de beschrijving van het overstromingsbeleid worden de karakteristieken van het overstromingsbeleid in Vlaanderen vastgesteld. Daarom zijn de gegevens die hierboven beschreven zijn vertaald naar een analysebestand dat het mogelijk maakt om een kwantitatieve analyse uit te voeren. Er is gekeken welke beleidsinstrumenten de betrokken instituten gebruiken om een overstromingsmaatregel uit te voeren en op welke doelgroep die beleidsinstrumenten gericht zijn. Dat heeft geleid tot een lijst van 261 unieke beleidsinstrumenten die tussen telkens verschillende bevoegde actoren en doelgroepen worden ingezet om de 22 beschreven overstromingsmaatregelen uit te voeren. Op die manier worden de karakteristieken van het overstromingsbeleid duidelijk.

Veelheid van betrokken actoren

Het analysebestand telt 19 instituten of actoren die beleidsinstrumenten in werking zetten om overstromingsmaatregelen uit te voeren. Die beleidsinstrumenten zijn gericht op 19 doelgroepen. In totaal zijn zo een 26 unieke actortypen betrokken bij het uitvoeren van het overstromingsbeleid, gaande van het Europees tot het lokale niveau, de sectoren veiligheid, ruimtelijke ordening, milieu, water en landbouw en onder meer gericht op experts, landbouwers en eigenaren van gebouwen en grond. Ook politici spelen nog steeds een rol bij de uitvoering zoals via vergunningverlening. Er is echt sprake van multilevel, multisector en multiactor governance. Bij sommige overstromingsmaatregelen is een actor bevoegd om beleidsinstrumenten in te zetten, bij andere overstromingsmaatregelen behoort een actor mogelijk weer tot de doelgroep. Niet elke beleidsactor heeft een even grote rol bij elke maatregel. Specifiek de sector 'landbouw' heeft een meer reagerende en volgende positie, omdat dat de sector vooral de doelgroep is van verschillende beleidsinstrumenten.

Overstromingsbeleid is vooral op preventie gericht

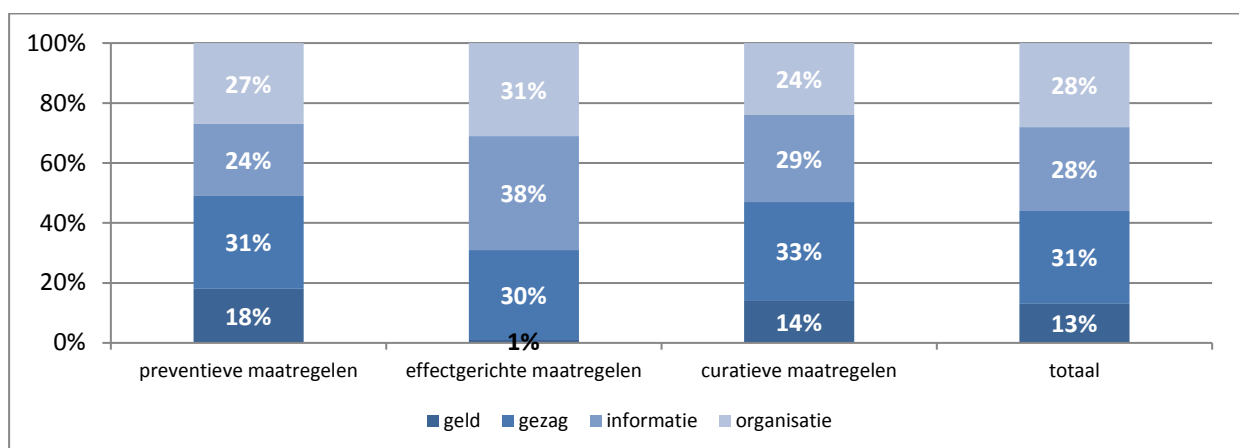
De meeste overstromingsmaatregelen zijn preventief van aard. Elf van de 22 genoemde overstromingsmaatregelen zijn preventieve maatregelen. Ze pakken de oorzaak van overstromingen aan. Acht van die elf maatregelen zijn ruimtelijke ingrepen. Sommige daarvan vereisen zelfs een herstructurering van de ruimtelijke inrichting.

De analyse maakt ook duidelijk dat overstromingsmaatregelen onderling afhankelijk zijn. Elk initiatief van de waterbeheerder om ruimte te geven aan de rivier kan worden tenietgedaan door elke watertoets die toch ongewenste bebouwing toestaat. Het beleid bevat evenwel weinig mechanismen om te sturen op die afhankelijkheden, afgezien van de bekkenbeheer- en stroomgebiedsbeheersplannen.

De meeste beleidsinstrumenten om overstromingsmaatregelen te realiseren zijn van het type 'gezag'

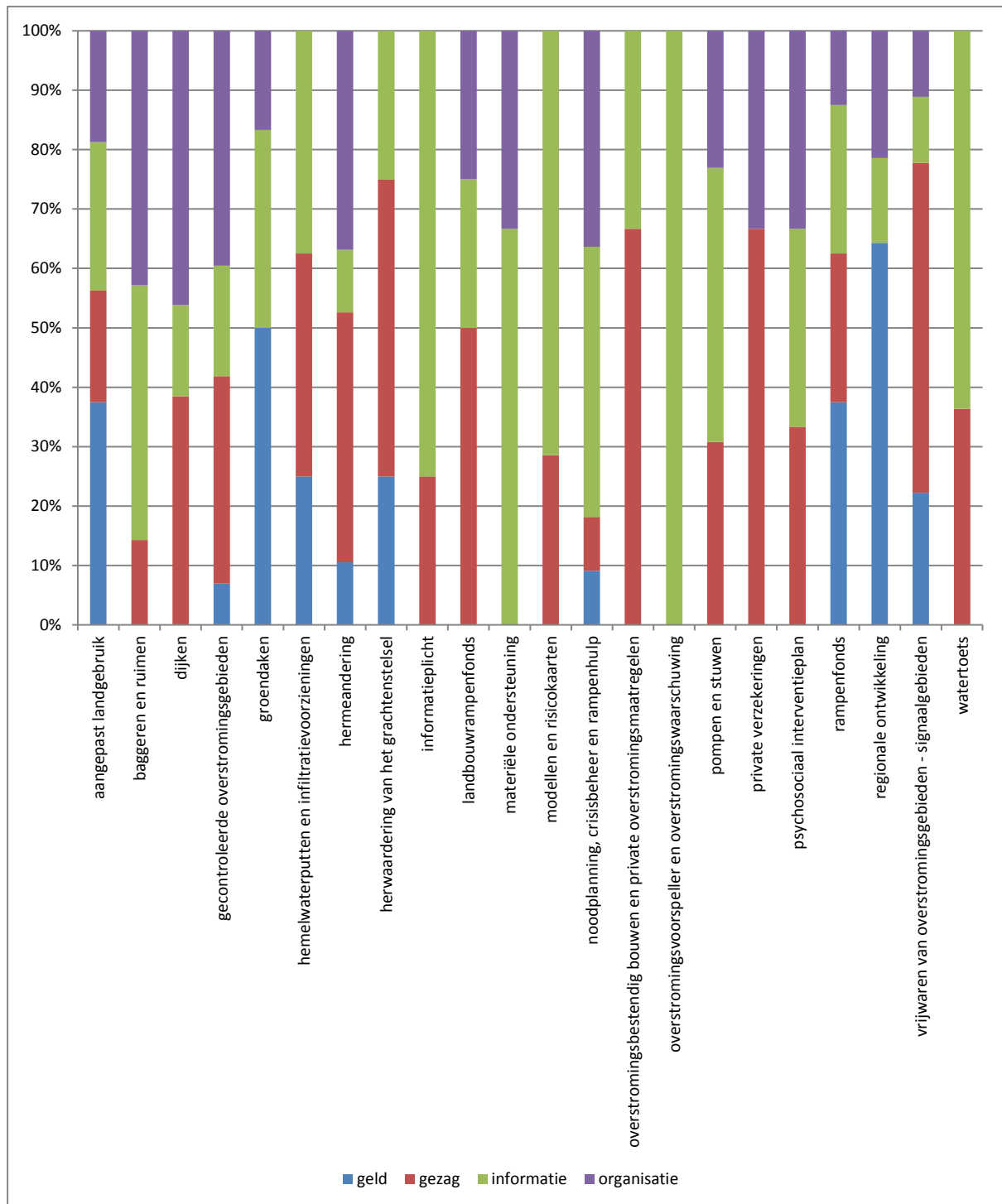
De kwalitatieve beschrijving van de beleidsinstrumenten is vertaald naar cijfers (Figuur 3). De cijfers maken duidelijk dat de actoren een mix van beleidsinstrumententypen gebruiken om overstromingsmaatregelen uit te voeren. 31% van de beleidsinstrumenten zijn van het type gezag. 28% instrumenten zijn van het type informatie en nog eens 28% zijn van het type organisatie. Slechts 13% van de beleidsinstrumenten zijn van het type geld. Wanneer er dan gekeken wordt naar het type van overstromingsmaatregel, dan valt op dat preventieve maatregelen vooral uitgevoerd worden via beleidsinstrumenten van het type gezag (31%) en het type organisatie (27%). Voor de effectgerichte maatregelen zijn vooral informatieve beleidsinstrumenten (38%) en organisatie (31%) beschikbaar voor de uitvoering. Voor de effectgerichte maatregelen zijn er bijna geen subsidies of belastingen voorhanden om de specifieke overstromingsmaatregelen te stimuleren bij de doelgroep. Voor curatieve maatregelen zijn vooral beleidsinstrumenten van gezag (33%) en informatie (29%) beschikbaar.

Figuur 3: type beleidsinstrument bij uitvoering

Als de resultaten per overstromingsmaatregel beschouwd worden, dan wordt duidelijk dat er vaak een mix van beleidsinstrumenten wordt ingezet om die specifieke maatregel uit te voeren (zie Figuur 4). Het valt op dat er vaak een dominantie is van 1 of 2 typen van beleidsinstrumenten. 4 overstromingsmaatregelen worden vooral uitgevoerd via beleidsinstrumenten van het type geld: aangepast landgebruik, groendaken, rampenfonds en regionale ontwikkeling. 9 overstromingsmaatregelen worden vooral uitgevoerd via gezag: gecontroleerde overstromingsgebieden, hemelwaterputten, hermeandering, herwaardering van grachtenstelsel, landbouwrampenfondsen, overstromingsbestendig bouwen en private beschermingsmaatregelen, private verzekering, psychosociaal interventieplan en vrijwaren van overstromingsgebieden/signaalgebieden. 10 overstromingsmaatregelen worden vooral via informatie-instrumenten uitgevoerd: baggeren en ruimen, hemelwaterputten, informatieplicht, materiële ondersteuning, modellen en risicokaarten, overstromingsvoorspeller en waarschuwing, pompen en stuwen, psychosociaal interventieplan, watertoets. Bij overstromingsmaatregelen is vooral het beleidsinstrument van het type organisatie dominant: baggeren en ruimen, dijken, gecontroleerde overstromingsgebieden en psychosociaal interventieplan.

Figuur 4: beschikbare beleidsinstrumenten per overstromingsmaatregel

Deze resultaten helpen alvast om een inschatting te maken van de te verwachte houding ten aanzien van de overstromingsmaatregel. Voor- en nadelen van beleidsinstrumenten zijn terug te vinden in de wetenschappelijke literatuur en geven een basis om een voorspelling te maken wat betreft de houding van actoren ten aanzien van de maatregelen (Blum, 2016). Ook de theorieën over kosten en baten van beleid (Wilson, 1980) en de theorieën omtrent verdelend en herverdelend beleid (Lowi & Nicholson, 2009) geven handvatten om op voorhand alvast in

te schatten welke houdingen de actoren zouden kunnen hebben ten aanzien van de overstromingsmaatregelen. Omdat aangepast landgebruik en groendaken uitgevoerd worden via geldelijke instrumenten, kan worden verwacht dat bewoners en grond- en gebouweigenaren die maatregelen wel interessant zouden kunnen vinden. Het levert hen immers baten op. Maar als die vergoeding niet in verhouding staat tot de inspanning, dan kan dat weerstand uitlokken. Ook ambtenaren zullen naar verwachting een positieve houding hebben, omdat het een flexibel instrument is. Het is gemakkelijk om uit te voeren, als er budget beschikbaar is. Ook regionale ontwikkeling wordt via geld als beleidsinstrument uitgevoerd. Daar zal men een positieve houding over hebben, omdat dat ruimte laat voor innovatie. Het probleem van weerstand kan ontstaan, als geld dreigt weg te vallen.

Heel wat ruimtelijke maatregelen worden gestuurd met hulp van regelgeving en gezag als beleidsinstrument. De verwachting is dat daar weerstand zal tegen ontstaan. De regelgeving verstoort immers de markt van 'ruimtegebruik' en de waarde van de gronden. Ook is regelgeving vaak weinig flexibel wat betreft de specifieke individuele situaties en de lokale context. Dat zou het geval kunnen zijn bij herwaardering van grachtenstelsel, hermeandering en de vrijwaring van overstromingsgebieden. Ook zijn er heel wat overstromingsmaatregelen die via informatie worden gestuurd. Zo is er de Code van Goede Praktijk voor baggeren en ruimen, en voor infiltratievoorzieningen. Die Code is niet verplichtend, maar informeert, hoewel op een duidelijk sturende wijze. Informatie werkt minder goed als instrument bij crisissituaties. Toch is informatie een beleidsinstrument bij materiële ondersteuning, overstromingsvoorspeller en waarschuwing, en modellen en risicokaarten. Dat zijn toch overstromingsmaatregelen die in crisissituaties relevant zijn. De verwachting is dan ook dat een aantal actoren een negatieve houding hebben over die overstromingsmaatregelen. Tot slot is organisatie een beleidsinstrument dat dominant gebruikt wordt bij baggeren en ruimen, bij dijken en bij gecontroleerde overstromingsgebieden. Actoren zullen een positieve houding hebben, omdat er via dat beleidsinstrument steeds meer expertise opgebouwd kan worden voor die maatregelen. Vooral de gestructureerde aanpak om een plan te maken, te bespreken en om het te realiseren vraagt immers om een goede samenwerking tussen de vele betrokkenen. Weliswaar worden overstromingsmaatregelen via een mix van beleidsinstrumenten uitgevoerd.

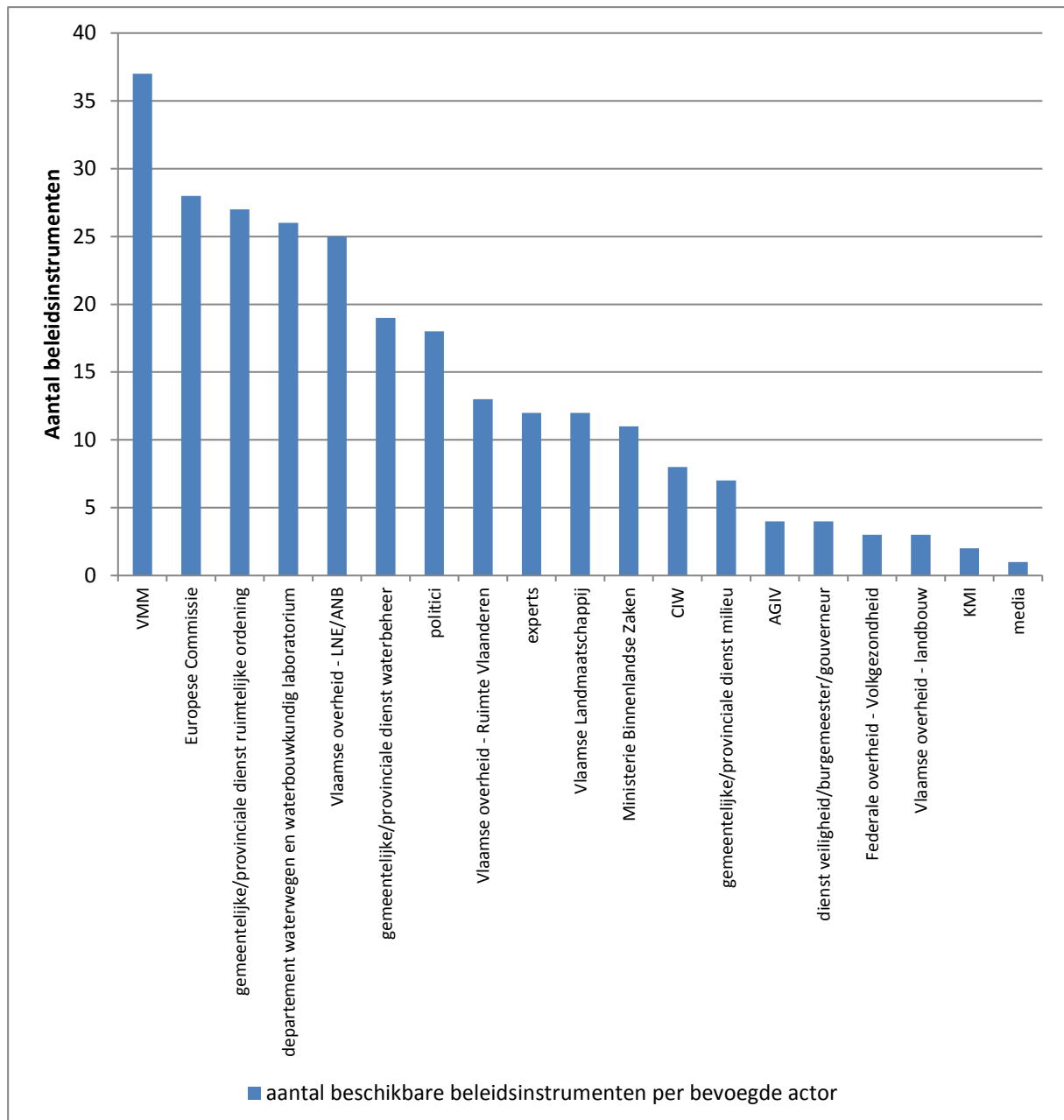
De Vlaamse waterbeheerders, de Europese commissie, de gemeentelijke/provinciale diensten ruimtelijke ordening en het Departement LNE voeren de toon in het overstromingsbeleid

VMM, de Europese Commissie, de gemeentelijke en provinciale diensten Ruimtelijke Ordening en het waterbouwkundig laboratorium zetten de meeste beleidsinstrumenten in om overstromingsmaatregelen uit te voeren (zie Figuur 5). VMM voert de toon. Het valt ook op dat de Europese Commissie een grote sturende actor is in het Vlaamse overstromingsbeleid.

1. Uitvoering van het overstromingsbeleid

Het is vooral de Vlaamse overheid die initiatief neemt in het overstromingsbeleid, niet de federale overheid. De federale overheid had tot voor kort vooral een rol bij de organisatie van enkele curatieve maatregelen, zoals het crisisbeheer. De zesde staatshervorming hevelt nu ook de federale bevoegdheden op het vlak van het Rampenfonds over naar de gewesten.

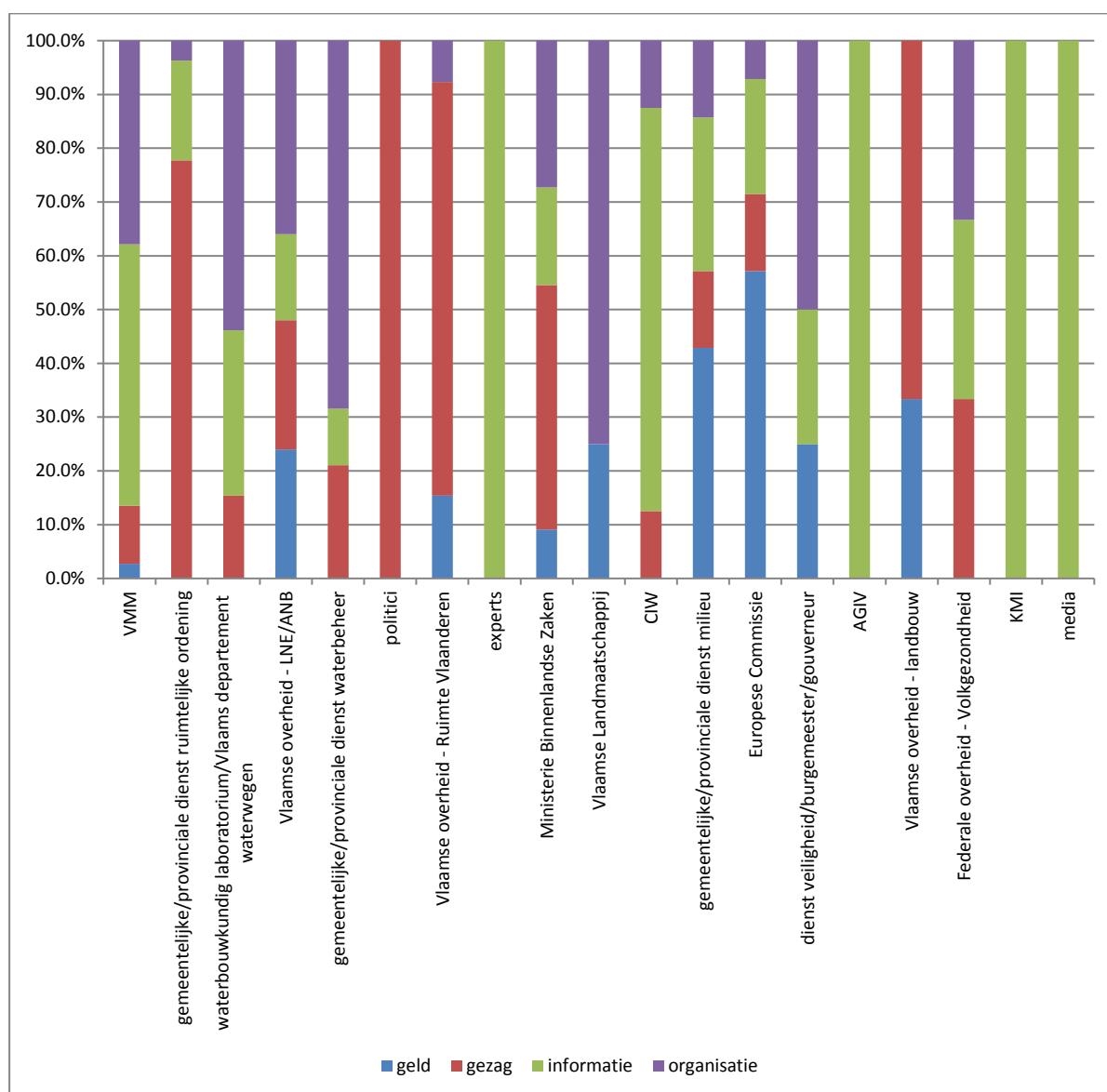
Figuur 5: aantal beschikbare beleidsinstrumenten per bevoegde actor

Institutionele voorkeuren om beleid uit te voeren: Vlaamse waterbeheerders sturen vooral met informatie en organisatie; departement en diensten Ruimtelijke Ordening vooral met gezag. De resultaten in Figuur 6 laten zien dat sturende actoren een voorkeur hebben voor bepaalde typen van beleidsinstrumenten. Zo sturen VMM, experts, CIW, AGIV, Federale dienst Volksgezondheid, KMI vooral met beleidsinstrumenten van het type informatie. De gemeentelijke en

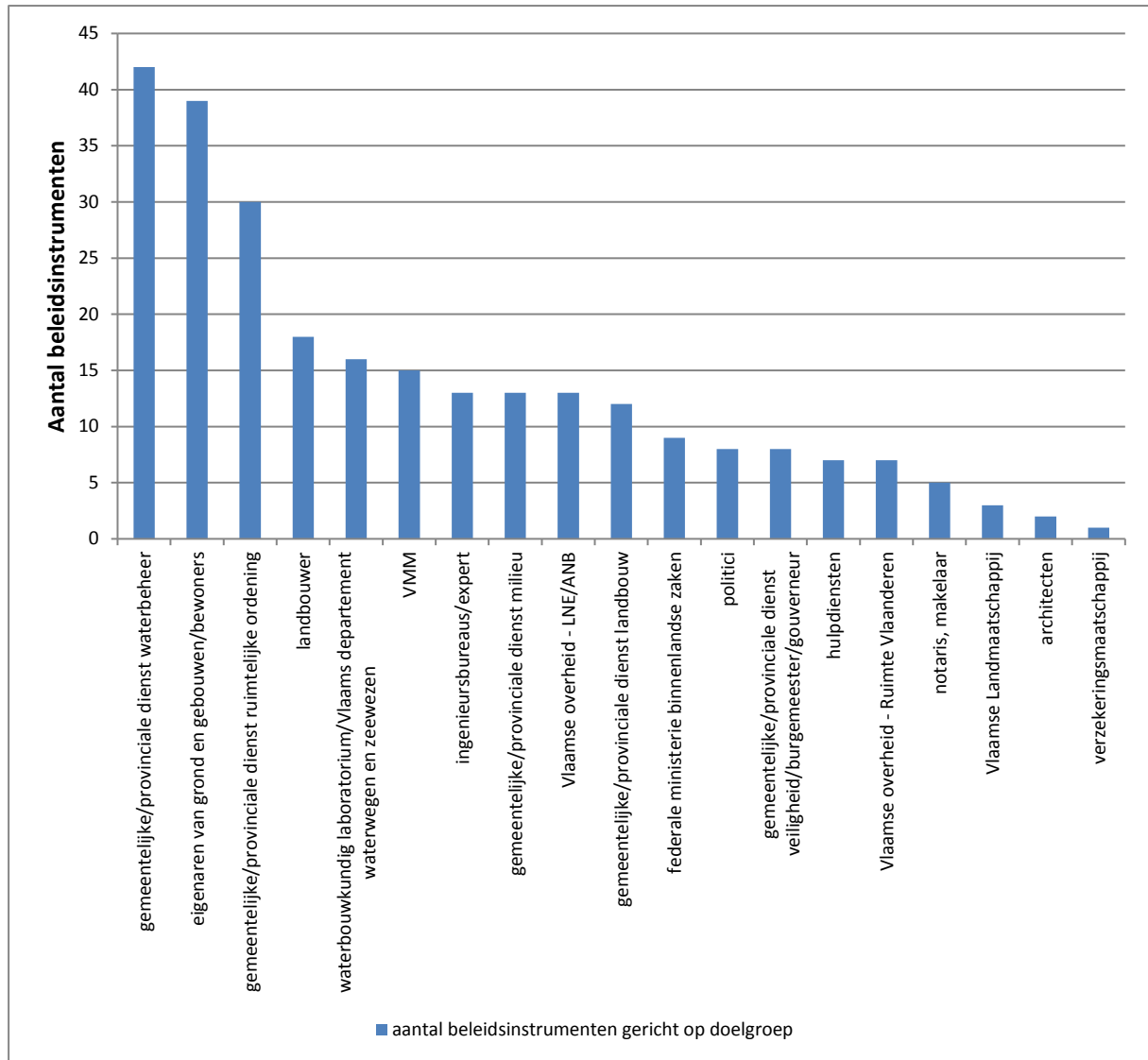
provinciale dienst ruimtelijke ordening, politici, Ruimte Vlaanderen, Ministerie van Binnenlandse Zaken, Departement landbouw en de federale overheidsdienst Volksgezondheid zetten vooral gezaginstrumenten in. Geld is het meest ingezette beleidsinstrument door de gemeentelijke en provinciale milieudiensten en de Europese Commissie. De Vlaamse waterbeheerders, het Vlaams departement LNE, de gemeentelijke en provinciale diensten waterbeheer, de VLM, de gouverneur, burgemeester en de veiligheidsdienst en de federale overheidsdienst Volksgezondheid hanteren vooral beleidsinstrumenten van het type organisatie. Die voorkeuren geven alvast aan dat er institutionele verschillen zijn om uitvoering te geven aan overstromingsbeleid.

Figuur 6: type beschikbare beleidsinstrumenten per bevoegde actor

Beleidsinstrumenten, vooral gericht op gemeentelijke en provinciale diensten Waterbeheer en gemeentelijke en provinciale diensten Ruimtelijke Ordening en op bewoners in hun rol van grondeigenaren/eigenaren van gebouwen,

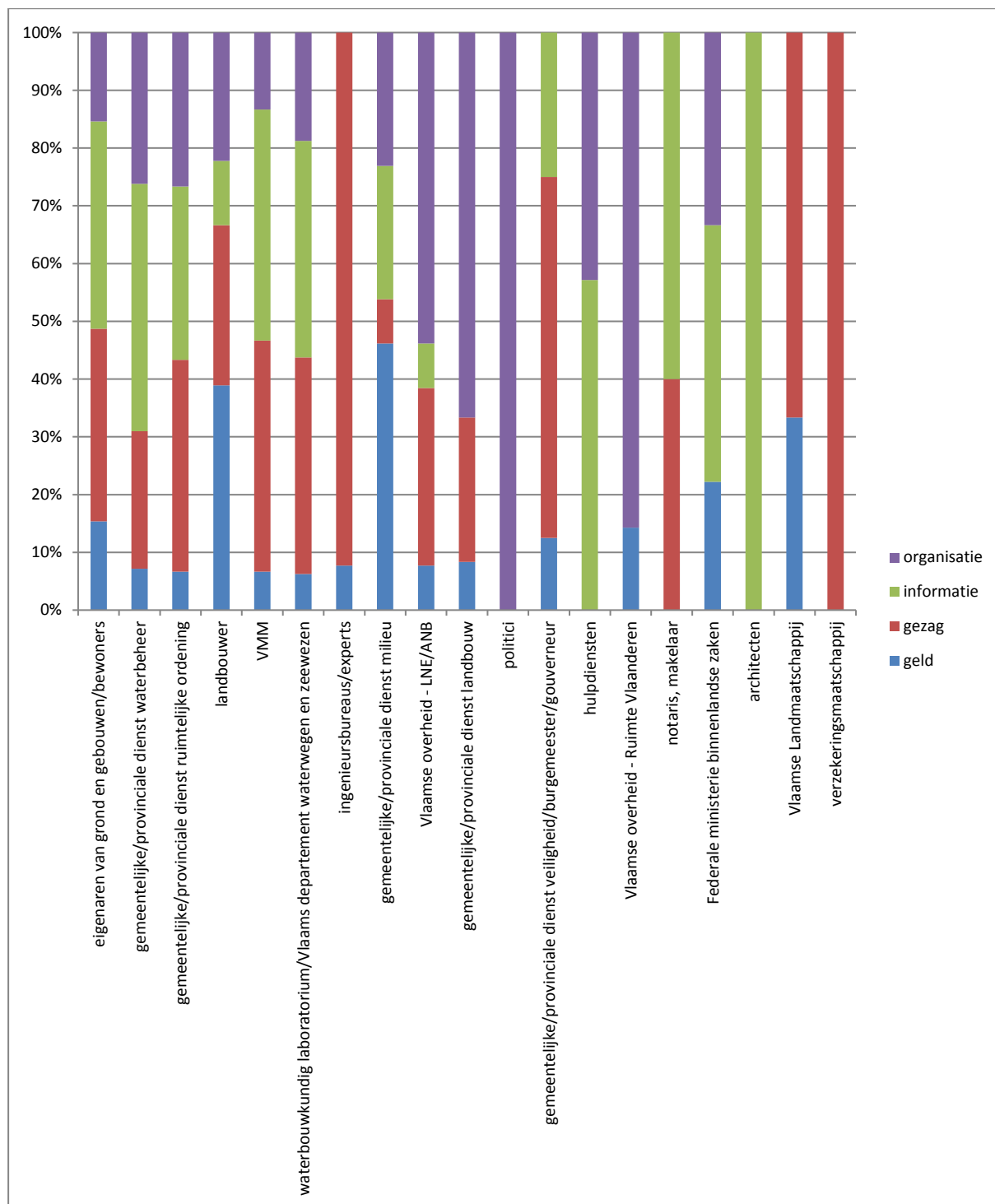
Figuur 7: aantal beschikbare beleidsinstrumenten gericht op doelgroep

De beleidsinstrumenten om overstromingsmaatregelen uit te voeren, zijn vooral gericht op de gemeentelijke en provinciale diensten Waterbeheer en de gemeentelijke en provinciale diensten Ruimtelijke Ordening. Ook zijn de beleidsinstrumenten gericht op bewoners in hun rol van grondeigenaren/eigenaren van gebouwen (zie Figuur 7).

Figuur 8: type beschikbare beleidsinstrumenten per doelgroep

De doelgroepen die vooral via geld worden gestuurd zijn landbouwers en de gemeentelijke en provinciale milieudiensten. Doelgroepen die vooral via gezag worden gestuurd zijn bewoners, gemeentelijke en provinciale diensten Ruimtelijke Ordening, de Vlaamse waterbeheerders, ingenieurs en experts, veiligheidsdiensten, burgemeester en gouverneur, alsook de Vlaamse Landmaatschappij. De bewoners, gemeentelijke en provinciale diensten waterbe-

heer, de Vlaamse waterbeheerders, hulpdiensten, notaris/makelaar, binnenlandse zaken worden vooral geconfronteerd met beleidsinstrumenten van het type informatie. Departement LNE, de gemeentelijke en provinciale diensten landbouw en politici krijgen vooral te maken met beleidsinstrumenten van het type organisatie.

1.3 Ontwikkelingen in overstromingsbeleid

Er zijn enkele ontwikkelingen in het overstromingsbeleid en dat is van belang voor een goede interpretatie van de onderzoeksresultaten:

- Mensen beseffen dat overstromingen niet gemakkelijk te vermijden zijn
- Minder beschikbaarheid van open ruimte en meer claims op de open ruimte
- Streven naar vereenvoudiging en optimalisatie in het beleid

1.3.1 Meer besef dat overstromingen een ruimtelijk en maatschappelijk probleem zijn

Na de zware ramp in Ruisbroek van 1976 was het overstromingsbeleid gericht op het vermijden van overstromingen. Via technische maatregelen en waterbouwkundige ingrepen is geprobeerd om water versneld naar de zee af te voeren. Waterlopen zijn rechtgetrokken, dijken zijn gebouwd, rivierbeddingen zijn uitgediept. Omdat men vond dat de voedselproductie gewaarborgd moest blijven en mensen beschermd moesten worden, is ervoor gekozen om zo weinig mogelijk land te laten overstromen. Die aanpak wordt in de wetenschap 'de bestrijdingsstrategie' genoemd (Terrens, 2001). Na de overstromingen in de jaren '90 vond een omslag plaats in de aanpak, omdat het duidelijk werd dat veiligheid niet tegen elke prijs gegarandeerd kon worden (Europese Gemeenschappen, 23/10/2000). Bovendien ontstonden er door 'de bestrijdingsstrategie' overstromingsproblemen in stroomafwaarts gelegen gebieden. Ook had de strategie negatieve gevolgen voor de biodiversiteit (Meire et al., 2002; Strubbe, Mostaert, & Maeghe, 2005). De strategie was erg duur en zou nooit 100% bescherming kunnen bieden (Terrens, 2001). Daarom zijn de basisprincipes van de overstromingsaanpak opnieuw geformuleerd. De aanpak is veranderd van 'strijden tegen water' naar 'meer ruimte geven aan water'. En ruimte geven zou op een zo integraal en natuurlijk mogelijke wijze moeten gebeuren (Pichler, Deppe, & Jackson, 2009; Strubbe et al., 2005). Die nieuwe principes liggen onder meer aan de basis van het Decreet Integraal Waterbeleid (Vlaamse Overheid, 18/07/2003) onder het motto 'vasthouden, bergen en afvoeren'. De verschuiving van de basisprincipes geeft aan dat de overstromingsproblematiek veranderd is van een waterprobleem naar een ruimtelijk probleem.

1.3.2 Minder open ruimte, meer claims vanuit actoren

Om de overstromingsbeleidsstrategie van 'ruimte voor water' te realiseren is open ruimte nodig. Die open ruimte is schaars, zo concludeerden ook experts van de CIW na de overstromingen van november 2010 (Knack, 2011; Vlaams Parlement, 2011). De open ruimte ondergaat tal van veranderingen. Ten eerste proberen steeds meer functies een plek te vinden in de open ruimte (Bomans & Gulinck, 2008). Oorspronkelijk werd open ruimte vooral gebruikt voor voedselproductie en teeltproductie voor de stedelijke nijverheidssectoren. Vandaag zijn er ook functies te vinden zoals wonen, natuurbehoud, recreatie en waterberging. Elk van die functies claimen de open ruimte. Een tweede verandering is dat de dominante positie van de landbouw afneemt vanwege een moeilijker marktpositie en door problemen om bedrijfsopvolging te vinden. Een derde verandering in de open ruimte is dat open ruimte in haar geheel schaarser wordt (Bomans & Gulinck, 2008; Poelmans et al., 2010). Steden en dorpskernen groeien. In de periode 1990 – 2000 is de bebouwde oppervlakte van het landelijk gebied toegenomen met 13,3% (Bomans & Gulinck, 2008). De totale bebouwde oppervlakte in het Vlaams gewest nam tussen 2001 en 2011 toe met bijna 8% (Bomans & Gulinck, 2008). Ruimte voor water vinden is daarom niet gemakkelijk.

1.3.3 Meer vereenvoudiging en meer sturing via gezag

Rampen kunnen katalysators voor verandering zijn (Johnson, Tunstall, & Penning-Rowsell, 2005). Dat is ook te zien in het Vlaams overstromingsbeleid. Sinds de overstromingen in 2010 en 2011 werd het beleid op diverse aspecten aangepast. De motor achter die aanpassingen was de parlementaire hoorzitting van 2011 over de overstromingsproblemen in het Vlaams Parlement (Vlaams Parlement, 2011). De uitkomst van de parlementaire hoorzitting was een resolutie om de voornaamste problemen van het overstromingsbeleid onder de aandacht te brengen (Verenigde Commissies Leefmilieu/Ruimtelijke Ordening en Openbare Werken/Infrastructuur van het Vlaams Parlement, 07/07/2011). Jaarlijks vindt er een 'gedachtewisseling' plaats in het parlement over de voortgang van de acties om overstromingsproblemen aan te pakken (Vlaams Parlement, 2013). De beleidsacties en -aanpassingen zijn vooral gericht op optimalisatie, vereenvoudiging en efficiëntiewinsten (zie Tabel 3) (Vlaamse Minister van Leefmilieu Natuur en Cultuur, 2012). In totaal zijn vereenvoudigingen doorgevoerd voor tien overstromingsmaatregelen. Elf overstromingsmaatregelen kennen nu strengere voorwaarden en meer dwingende bepalingen. Ze zijn doorgevoerd in het wetgevend kader via het wijzigingsdecreet Integraal Waterbeleid van 19 juli 2013 (Vlaamse Regering, 19/07/2013). Tabel 1 vat de beleidsaanpassingen samen en laat zien dat er op een meer dwingende manier gestuurd wordt vanuit de overheid. Via regels en wetgeving wordt aangegeven wat wel en niet mag.

Tabel 3: samenvatting van de beleidsaanpassingen na de overstromingen (2010-2011)

	Soort beleidsaanpassing sinds overstromingen 2010 – 2011		
Overstromingsmaatregelen	Vereenvoudiging van beleid	Striktere regels – dwingende sturing	Andere aanpassingen
Groendaken, herwaardering grachtenstelsel			Afschaffing subsidies - Minder budget beschikbaar om maatregel uit te voeren
Hemelwaterputten, erosiebestrijdingsmaatregelen, baggeren en ruimen		Strengere voorwaarden opgelegd bij bouwvergunning/ inzake landgebruik	
Hermeandering van de rivier, herstel van natuurlijke overstromingsgebieden Gecontroleerde overstromingsgebieden Volledige onteigening in het kader van realisatie van overstromingsgebieden, Herbestemming en vrijwaring van overstromingsgebieden		Instrumentenkoffer: meer instrumenten voor grondverwerking en compensatie	
Gecontroleerde overstromingsgebieden	Vaker mogelijkheden tot aanduiding van overstromingsgebied Integratie van procedures vergunningverlening en aanbesteding		
Overstromingsgebieden via vrijwaring van signaalgebieden, herbestemming		Signaalgebiedenmethodiek	
Watertoets	Accuratere kaarten	Aanscherpen adviesplicht	Training en voorlichting
Pompen en stuwen	Integratie van procedures		
Informatieplicht		Verplicht opleggen	
Modellen en risicokaarten	Aangescherpte risicokaarten Integratie van modellen		
Overstromingsvoorspeller en waarschuwing	Combineren van gegevens		
Overstromingsbestendig bouwen, private beschermingsmaatregelen	Beter te begrijpen informatie		Nieuwe experimenten
Noodplan en crisisbeheer	Rampenoefening		
Risicocommunicatie			Nieuwe manieren en ontwikkelingen
Nationaal rampenfonds	Overheveling van bevoegdheid naar Vlaams niveau		
Bekkenwerking	Minder bestuurs- en adviesorganen		

1.3.4 Principe van meerlaagse veiligheid

Sinds 2013 is de VMM ook actief bezig met de introductie van het principe meerlaagse veiligheid. Dit betekent dat schade van overstromingen beperkt wordt door te kiezen voor duurzame oplossingen die aansluiten bij het watersysteem. Overstromingen worden beheerst (protectie), schade wordt zoveel mogelijke voorkomen (preventie) en men is bezig met voorspellen en waarschuwen voor overstromingen (paraatheid) (<https://www.vmm.be/water/overstromingen>). VMM promoot dit principe actief en geeft aan dit een belangrijk principe is om Vlaanderen te helpen op weg naar een overstromingsbestendige samenleving (VMM, 2013a).

Conclusie

Om de implementatiekloof in het overstromingsbeleid te dichten, analyseert dit eerste hoofdstuk het volledige palet aan overstromingsmaatregelen, de beleidsinstrumenten en het netwerk van actoren die een rol spelen bij de uitvoering van de maatregelen. Er is gekeken naar alle overstromingsmaatregelen die van drie verschillende typen zijn: preventieve, effectgerichte en curatieve maatregelen. Dat overstromingsbeleid heeft de afgelopen decennia enkele paradigmaveranderingen doorgemaakt. Daar waar in de jaren '90 het vooral gericht was op 'strijden tegen water', heerst momenteel het paradigma van 'ruimte geven aan water'. Stilaan vindt het concept van meerlaagse veiligheid ingang en staan we vermoedelijk aan de vooravond van de volgende paradigmaverschuiving (CIW, 2016; VMM, 2013a).

De analyse in dit hoofdstuk laat zien dat het overstromingsbeleid in handen is van veel actoren. 26 instituten of actoren zijn betrokken bij de uitvoering. Sommige hebben vooral een rol bij het in werking stellen van de beleidsinstrumenten. Andere zijn dan weer vaker doelgroep van die beleidsinstrumenten. De actoren bevinden zich van lokaal tot Europees niveau, over verschillende sectoren zoals ruimtelijke ordening, milieu, water, landbouw en veiligheid. En het gaat om ambtenaren, politici, experts en belangenorganisaties/ngo's. Kortom, het overstromingsbeleid kenmerkt zich als beleid van het type multilevel, multisector en multiactor. Effectieve uitvoering van het overstromingsbeleid is het resultaat van een samenwerkend netwerk van actoren. Maar er is niet één centrale actor die het netwerk stuurt, hoewel blijkt dat VMM over het grootste aantal beleidsinstrumenten beschikt om overstromingsmaatregelen uit te voeren. De handelingen van de verschillende actoren worden ook bepaald door verschillende beleidsdomeinen, zoals decreten en beleidskaders uit het beleid van onder meer bodem, ruimtelijke ordening, water, natuur, landbouw. De CIW en de bekkenwerking spelen een verbindende rol en zijn de knooppunten in het netwerk waar afstemming tussen beleid plaatsvindt. Castells (2009) spreekt dan over 'interacting nodes'. Dat zijn mensen of organisaties die in staat zijn om verschillende netwerken met elkaar te verbinden.

Maar niet alle relevante actoren die een rol hebben in het overstromingsbeleid zijn betrokken in die setting, zoals de provinciale dienst rampenplanning of de verzekeringssector. Niet alle actoren hebben er een gelijke stem. De sector 'landbouw' heeft bijvoorbeeld een raadgevende stem in de CIW.

De meeste van de overstromingsmaatregelen zijn van preventieve aard. Dat is te verklaren, want het voorkomen van overstromingen is één van de doelstellingen van het overstromingsbeleid. De overstromingsmaatregelen worden vooral met beleidsinstrumenten van het type 'gezag' uitgevoerd. Van het type 'geld' zijn er veel minder beleidsinstrumenten beschikbaar: zo een 13% van de beleidsinstrumenten. De meeste overstromingsmaatregelen worden met een mix van beleidsinstrumenten uitgevoerd, waarvan er 1 of 2 typen domineren. Aangepast landgebruik, groendaken, rampenfonds en regionale ontwikkeling worden vooral via geld uitgevoerd. Gecontroleerde overstromingsgebieden, hemelwaterputten, hermeandering, herwaardering van grachtenstelsel, landbouwrampenfonds, overstromingsbestendig bouwen en private beschermingsmaatregelen, private verzekering, psychosociaal interventieplan en vrijwaren van overstromingsgebieden/signaalgebieden worden vooral via gezag uitgevoerd. Baggeren en ruimen, hemelwaterputten, informatieplicht, materiële ondersteuning, modellen en risicokaarten, overstromingsvoorspeller en waarschuwing, pompen en stuwen, psychosociaal interventieplan, watertoets worden vooral via informatie uitgevoerd. Bij baggeren en ruimen, dijken, gecontroleerde overstromingsgebieden en psychosociaal interventieplan wordt vooral het type organisatie ingezet.

De meeste beleidsinstrumenten worden ingezet door VMM, het Waterbouwkundig Laboratorium/Vlaams departement Waterwegen en Zeewezen, en de gemeentelijke en provinciale diensten ruimtelijke ordening. VMM voert de toon.

Elk van die organisaties heeft een voorkeur voor een specifiek type van beleidsinstrumenten. VMM, experts, CIW, KMI, en de media hebben een voorkeur om te sturen met informatie. Gemeentelijke/provinciale dienst Ruimtelijke Ordening, politici, Ruimte Vlaanderen, Ministerie van Binnenlandse zaken, Vlaamse overheid Landbouw sturen vooral met gezag. Departement LNE, Waterbouwkundig Laboratorium, gemeentelijke/provinciale diensten Waterbeheer, Vlaamse Landmaatschappij, diensten veiligheid/burgemeester en gouverneur hebben de voorkeur voor beleidsinstrumenten van het type organisatie. Het zijn vooral de Europese Commissie en de gemeentelijke/provinciale dienst Milieu die beleidsinstrumenten van het type geld inzetten.

De beleidsinstrumenten zijn bedoeld om doelgroepen te sturen. De meeste van die instrumenten zijn vanuit de Vlaamse overheid gericht op de gemeentelijke en provinciale diensten Waterbeheer en Ruimtelijke Ordening. Doelgroepen die vooral te maken hebben met beleidsinstrumenten van het type geld zijn landbouwers en de gemeentelijke en provinciale milieudiensten. Bewoners, gemeentelijke en provinciale diensten Ruimtelijke Ordening, de

Vlaamse waterbeheerders, ingenieurs en experts, veiligheidsdiensten, burgemeester en gouverneur, alsook de Vlaamse Landmaatschappij worden vooral gestuurd via het type gezag. Informatie als beleidsinstrument wordt vooral ingezet richting bewoners, gemeentelijke en provinciale diensten Waterbeheer, de Vlaamse waterbeheerders, hulpdiensten, notaris/makelaar, binnenlandse zaken. En departement LNE, de gemeentelijke en provinciale diensten landbouw en politici krijgen vooral te maken met beleidsinstrumenten van het type organisatie. Elk van de beleidsinstrumenten hebben voor- en nadelen en er kan op basis daarvan al worden ingeschat wat de houding van de betrokken actoren zou kunnen zijn (Blum, 2016). Ook de theorieën over kosten en baten van beleid (Wilson, 1980) en de theorieën over verdelend en herverdelend beleid (Lowi & Nicholson, 2009) geven handvatten om in te schatten wat de houding van betrokken actoren zal zijn. Bijvoorbeeld:

- Aangepast landgebruik en groendaken worden uitgevoerd via geldelijke instrumenten: bewoners en grond- en gebouweigenaren zullen een positieve houding hebben, als die vergoeding in verhouding staat tot de inspanning. Is die vergoeding in hun ogen niet hoog genoeg, dan kan dat weerstand uitlokken. Ambtenaren zullen een positieve houding hebben, omdat het een flexibel instrument is, gemakkelijk uit te voeren als er budget beschikbaar is. Weerstand kan ontstaan, als geld als beleidsinstrument dreigt weg te vallen.
- Herwaardering van grachtenstelsel, hermeandering en de vrijwaring van overstromingsgebieden. Dit zijn ruimtelijke overstromingsmaatregelen die met hulp van regelgeving en gezag worden uitgevoerd. De verwachting is dat hier weerstand zal zijn. De regelgeving verstoort immers de markt van 'ruimtegebruik' en de waarde van de gronden. Ook is regelgeving vaak weinig flexibel wat betreft de specifieke individuele situaties en de lokale context.
- Baggeren en ruimen en voor waterputten worden uitgevoerd via beleidsinstrument informatie, zoals de Code van Goede Praktijk. Die Code is niet verplichtend, maar informeert, hoewel op een duidelijk sturende wijze. Informatie werkt minder goed als instrument bij crisissituaties. Toch is informatie een beleidsinstrument bijvoorbeeld bij materiele ondersteuning, wat vooral in crisissituaties nuttig is. De verwachting is dan ook dat een aantal actoren een negatieve houding zullen hebben over deze overstromingsmaatregelen.
- Baggeren en ruimen, bij dijken en bij gecontroleerde overstromingsgebieden worden uitgevoerd met het beleidsinstrument van organisatie. Actoren zullen een positieve houding hebben, omdat via dit beleidsinstrument er steeds meer expertise opgebouwd kan worden voor die maatregelen. Vooral de gestructureerde aanpak om een plan te maken, te bespreken en om het te realiseren vraagt immers om een goede samenwerking tussen de vele betrokkenen. Weliswaar worden overstromingsmaatregelen via een mix van beleidsinstrumenten uitgevoerd.

Ook wordt vastgesteld dat er een aantal trends merkbaar zijn in het overstromingsbeleid, zoals de trend om steeds meer te kiezen voor beleidsinstrumenten van het type gezag. Die instrumenten zijn typisch voor een herverdelend beleid (Lowi & Nicholson, 2009) en meer weerstand zou dan ook verwacht kunnen worden.

De analyse maakt duidelijk dat het overstromingsbeleid vooral een taak van vele overheidsactoren is, die zich in beperkt aantal gevallen laten adviseren of helpen door private actoren. Een aantal van de beleidsinstrumenten is erop gericht om private actoren te sturen. Maar het valt op dat die beleidsinstrumenten zich vooral richten op ruimtelijke ordeningsaspecten van nog te bebouwen gebieden. Het gebied dat momenteel al volgebouwd is, kent maar weinig beleidsinstrumenten en overstromingsmaatregelen. Daar zou een potentieel kunnen liggen om perspectieven te ontwikkelen om overstromingsschade te beperken.

Tot slot kan geconcludeerd worden dat de rol van de Europese Commissie ook niet te miskennen is. De Europese Unie heeft het integrale waterbeleid in gang gezet. De Europese Kaderrichtlijn Water heeft er mee voor gezorgd dat er een Decreet integraal waterbeleid kwam. Ook de Europese Overstromingsrichtlijn heeft geholpen om de activiteiten van de waterbeheerders op het vlak van risicokaarten te laten aansluiten op het waterbeleid (European Commission DG Environment, 2000, 2014a). Daarnaast voorziet de Europese Unie ook in tal van financieringsinstrumenten die gebruikt worden bij de uitvoering van een aantal overstromingsmaatregelen.

De resultaten van dit hoofdstuk zullen gebruikt worden bij de verdere analyse. Het geeft de basis bij het selecteren van overstromingsmaatregelen en het geeft inzicht in welke actoren moeten worden bevroegd. Ook biedt het vertrekpunten om perspectieven voor het overstromingsbeleid te ontwikkelen en zal het gebruikt worden bij de verklaringen van de implementatiekloof en de mechanismen om die kloof te dichten.

2 Van concepten en theorie naar analysekader

De actoren die een rol spelen bij de uitvoering van overstromingsbeleid zijn in beeld gebracht in het eerste hoofdstuk. Het is de bedoeling om houdingen van die actoren te bestuderen en te kijken of die een rol spelen bij de implementatiekloof. Door beter te begrijpen hoe die houdingen gevormd worden, kunnen mechanismen en perspectieven ontwikkeld worden om de implementatiekloof te dichten en overstromingsschade te beperken. Volgens Ekstrom en Moser (2013) zijn houdingen zelfs één van de belangrijkste factoren die de beleidsuitvoering hinderen. Ook Stevens, Berke, en Song (2008) ondervonden dat houdingen en waarden van planners van overstromingsmaatregelen mee bepalen welke overstromingsmaatregelen uiteindelijk in de plannen terechtkomen. De rol van houdingen van actoren in het beleidsproces en de invloed van die houdingen op de beleidsuitvoering blijft vaak onbesproken. Daarom zal dit onderzoek grondig nagaan of en welke rol houdingen spelen bij de uitvoering van overstromingsmaatregelen.

Implementatie gaat in feite over gedrag, waarbij actoren die betrokken zijn bij het beleid meewerken aan de uitvoering van beleid (O'Toole Jr, 2000; Robichau & Lynn Jr, 2009). Gedrag wordt mede bepaald door houdingen (Ajzen, 1991, 2005; Fishbein & Ajzen, 1975). Dat is wetenschappelijk bevestigd in de vele onderzoeken over het verband tussen houding en gedrag die de laatste 40 jaar hebben plaatsgevonden (Hunter & Leyden, 1995; Kashima et al., 1992; Kim & Hunter, 1993). Doorgaans kan gesteld worden dat mensen met een positieve houding dat vertalen naar meewerkend gedrag en dat mensen met een negatieve houding zaken zullen willen vertragen, bemoeilijken of weerstand bieden. Dat is meestal het geval in de Westerse samenleving (Kashima et al., 1992). Soms is die relatie niet rechtlijnig, omdat men niet over de tijd of de middelen beschikt om zich zo te gedragen of omdat men denkt dat men niet in staat is om het gedrag te vertonen of omdat sociale of wettelijke normen hun verbieden om het gedrag te vertonen (Ajzen, 1991, 2005). Zo ook omgekeerd, mensen met een negatieve houding vertonen soms toch meewerkend gedrag onder invloed van sociale of wettelijke normen (Ajzen, 1991; Dahrendorf, 1968; Elster, 1989; Stern, 2000). Dus, als een actor een positieve houding heeft, dan zal die ook in het gedrag meestal positief zijn en meewerken. Als een actor een negatieve houding heeft, dan zal die actor vermoedelijk gedrag vertonen van weerstand of de uitvoering vertragen.

Om de rol van houdingen bij beleidsuitvoering te analyseren, worden volgende onderzoeksvragen gesteld:

- 1 Welke houdingen hebben de diverse actoren met een rol bij de uitvoering van overstromingsmaatregelen ten aanzien van de overstromingsmaatregelen?

- 2 Bij welke overstromingsmaatregelen verschillen de houdingen tussen actoren zodanig dat het moeilijkheden kan opleveren bij de uitvoering?
- 3 Welke evaluatiecriteria bepalen die houdingen?
- 4 Wat zijn de meest voorkomende evaluatiecriteria die elke actorgroep gebruikt om de houding te vormen?

Door die vragen te beantwoorden wordt het duidelijk welke overstromingsmaatregelen bij de beleidsuitvoering belemmerd kunnen worden, omdat actoren van houding verschillen. De resultaten verklaren ook hoe de houdingen gevormd worden. Bijgevolg zullen de resultaten helpen om het overstromingsbeleid te vergemakkelijken. Dat zal leiden tot aanbevelingen voor het overstromingsbeleid. Ook worden er adviezen opgesteld over hoe men de aspecten 'houdingen', 'waarden', 'belangen' en 'percepties' beter kan integreren in het beleidsproces, zodat ze niet langer onbesproken blijven.

In dit hoofdstuk wordt het concept houding nader gedefinieerd en wordt theoretisch beschreven hoe houding, belangen, waarden en percepties zich tot elkaar verhouden. Omdat de onderzoeksvragen complex zijn, is ervoor gekozen om gebruik te maken van meerdere theoretische perspectieven en om steeds terug te grijpen naar het ontstaan van de theoretische inzichten. Combineren van meerdere theorieën is volgens Termeer en Dewulf (2012) een goede manier om valide antwoorden te krijgen op complexe vraagstukken. Door iedere keer terug te grijpen naar het ontstaan van de inzichten wordt er een korte theoretische evolutie beschreven van de ontwikkeling van die inzichten tot op vandaag. Dat helpt bij de interpretatie van de resultaten. Aan het einde van dit hoofdstuk wordt het analysekader beschreven dat aan de basis van dit onderzoek ligt.

2.1 Het concept 'houding'

Een houding is een 'positieve of negatieve evaluatie door een subject ten aanzien van een object' (Albarracín, Johnson, & Riegert, 2005). De definitie ziet houding als het resultaat van een evaluatieve afweging die een individu maakt. Die evaluatie leidt dan tot één van drie typen houdingen (Albarracín, Johnson, & Zanna, 2005):

- Een positieve houding. In dat geval spreekt men van voorkeur of acceptatie.
- Een negatieve houding. In dat geval spreekt men van afkeer of afwijzing.
- Een houding kan ook afwezig lijken te zijn. Dat noemt men onverschilligheid.

De literatuur geeft aan dat een houding kenbaar gemaakt kan worden op drie manieren: op affectieve wijze via emoties, via gedrag en/of via het cognitieve (Breckler, 1984; Eagly & Chaiken, 1993). Houding analyseren via het cognitieve lijkt het meest geschikt voor dit onder-

zoek, omdat actoren mondeling kunnen uiten hoe ze denken over de overstromingsmaatregelen. Analyse van emoties geeft geen inzicht in de achterliggende evaluatiecriteria die de houding bepalen en is daarom minder geschikt voor dit onderzoek. Analyse van gedrag zou geschikt kunnen zijn, maar het is moeilijk om op zoek te gaan naar voldoende situaties waaruit we de houding van alle relevante actoren voor al deze overstromingsmaatregelen kunnen afleiden.

Voor dit onderzoek is het relevant om de houding van een groep van actoren te analyseren, nl. de groep van actoren die betrokken is bij de uitvoering van het overstromingsbeleid. Wanneer er over een groep van actoren gesproken wordt, komt al snel het concept draagvlak ter sprake (Brunson & Shindler, 2004). Draagvlak staat synoniem voor steun, instemming, goedkeuring, acceptatie. Draagvlak is de tegenpool van weerstand. Als houdingen van individuen in een groep geaggregeerd worden, dan is het vaak de vraag vanaf wanneer men kan spreken over draagvlak (Brunson & Shindler, 2004). De actoren binnen een groep hebben zelden allemaal dezelfde houding. De werkelijkheid is een mix van houdingstypen. Dat leidt ertoe dat onderzoekers draagvlak beschouwen als een gradueel begrip. Bartels, Nelissen, en Ruelle (1998) spreken van sterk draagvlak, een ambivalent draagvlak, een zwak draagvlak en een ontbrekend draagvlak. Buijs (2009a) spreekt van protest, gelatenheid, acceptatie en enthousiasme. Sommige gradaties gaan van het ontbreken van draagvlak tot sterk draagvlak. Andere indelingen gaan van protest tot acceptatie (Fishbein & Ajzen, 1975; Vaske & Donnelly, 1999). Wanneer is er sprake van draagvlak? Is er sprake van draagvlak, als de helft + 1 actoren een positieve houding hebben? Of neigt draagvlak eerder naar consensus, als vrijwel iedereen een positieve houding heeft? Walgrave (1997) erkent die moeilijkheid en benadrukt op pragmatische wijze dat er sprake is van draagvlak, als er 'ofwel genoeg steun is uit de maatschappij om ondanks tegenkantingen een bepaald beleid door te voeren of als er niet veel maatschappelijke steun is voor een bepaald beleid, maar er ook weinig weerstand is'. Het is aan de onderzoeker om vast te stellen via criteria wanneer er sprake is van draagvlak (de Graaf, 2007).

2.2 Object en subject

In de definitie van houding zitten twee andere concepten: het object en het subject. Het object van het evaluatieve oordeel in dit onderzoek is een overstromingsmaatregel en een overstromingsbeleid. Vele definities beschouwen beleid of maatregelen als het object van houdingen (Bartels et al., 1998; Hoogerwerf, Arentsen, & Klok, 1993; Lijklema, 2001; Loots, 1996; Meegeren, 1997; Potman, 1989; Raad voor het Milieubeheer, 1995; Walgrave, 1997; Woerkum, 1997). Uit de literatuuranalyse valt op dat veel onderzoekers geen melding maken van het object (Bush, 1999; Geerts & den Boon, 1999; Molenaar, Hofstede, & Belandres, 1998).

Het 'subject' is steeds een mens. Bij vele definities blijft het vaak onduidelijk wie het subject is (Bush, 1999; Loots, 1996; Routledge, 1996; Woerkum, 1997). Een aantal onderzoeken houdt rekening met verschillende schaalniveaus van subjecten:

- Subject op microniveau: individu, de burger, een bij het beleid betrokken persoon (Hoogerwerf et al., 1993; Potman, 1989)
- Subject op mesoniveau: groep, relatiegroepen, institutionele groepen, organisaties (Bartels et al., 1998; Hoogerwerf et al., 1993; Lijklema, 2001; van Meegeren, 1997)
- Subject op macroniveau: publieke opinie, gemeenschap, samenleving (Geerts & den Boon, 1999; Molenaar et al., 1998; Walgrave, 1997)

De houding van niet zomaar elk individu weegt even zwaar door, als het gaat om draagvlak, zo stellen meerdere onderzoekers (Walgrave, 1997). Develtere (2003) spreekt in zijn onderzoek over een primair, secundair en tertiair draagvlak. Primair draagvlak verwijst naar houding van actoren die een actieve rol spelen bij de uitvoering van de maatregelen. Secundair draagvlak gaat om actoren die de uitvoering van maatregelen kunnen hinderen of juist stimuleren. De publieke opinie vormt het tertiaire draagvlak: het gaat om die actoren die instaan voor de maatschappelijke inbedding van de maatregel. Walgrave (1997) stelt dat bij het bepalen van maatschappelijk draagvlak enkel gekeken wordt naar organisaties die de macht hebben om actoren te mobiliseren. Met die stelling geeft hij meer gewicht aan organisaties en beschouwt hij nauwelijks de houding van individuele burgers of de publieke opinie, wat Loots (1996) wel doet.

2.3 Evaluatiecriterium: belangen, waarden en percepties

De definitie van houding geeft aan dat het gaat om het resultaat van een evaluatief oordeel. Dit onderzoek wil een beter inzicht krijgen over hoe de houdingen gevormd worden. Daarom wordt de term evaluatiecriterium geïntroduceerd (Nijkamp, Rietveld, & Voogd, 1990). Dat is een overkoepelende term voor de aspecten die in rekening gebracht worden bij de evaluatie van de maatregelen en het bepalen van houdingen ten aanzien van overstromingsmaatregelen. Inzicht in die evaluatiecriteria maakt ook duidelijk in welke mate actoren van elkaar verschillen bij de vorming van hun houding. Het geeft inzicht in of houding gemakkelijk te veranderen is, het verklaart spanningen tussen actoren, het maakt duidelijk op welke manier beleidsuitvoering vergemakkelijkt kan worden. In de volgende secties worden relevante theorieën beschreven over evaluatiecriteria die gebruikt worden om houdingen te bepalen. Ook wordt er verwezen naar empirische onderzoeken die op vlak van overstromingen het bewijs leveren dat die evaluatiecriteria een rol spelen in relatie tot overstromingsmaatregelen. Om de leesbaarheid te bevorderen, worden de onderdelen die naar internationaal vergelijkbaar onderzoek verwijzen, aangeduid met een titel en inspringsing.

2.3.1 Evaluatiecriterium type 1: welvaartsmaximalisatie en belangen

Het eerste evaluatiecriterium 'belangen' wordt vooral vanuit de economische literatuur gezien als het criterium dat houding bepaalt. Dat evaluatiecriterium staat centraal in de omschrijving van de mens als homo economicus. Mill (1936) was de eerste wetenschapper die de homo economicus omschreef. Samen met zijn doctorandi karakteriseerde hij de belangengerichte mens. Hij stelde dat de belangengerichte mens zich perfect rationeel en perfect instrumenteel gedraagt. Die mens is gedreven door welvaartsmaximalisatie en volgt daarbij steeds het eigenbelang (Gintis, 2000; Henrich et al., 2001; Jager et al., 2000; Persky, 1995). Eigenbelang is de sturende kracht voor houding en gedrag en de mens probeert dat eigenbelang te maximaliseren.

Wat is een belang? In eerste instantie zagen economen belangen in termen van geld en winst maken. Maar onderzoek gaf aan dat mensen niet enkel geld proberen te maximaliseren, maar ook andere welvaartsdoelen, zoals luxe, vrije tijd, ... (Persky, 1995). Het eigenbelang is leidend. Welvaart maximaliseren doet de belangengerichte mens op een perfect instrumentele manier. De mens kan in een bepaalde context een correcte inschatting maken van doeleinden en inzet van de schaarse middelen (Robbins, 1932). Bovendien kan de mens op perfect rationale wijze een inschatting maken van de kosten en de baten van de mogelijkheden en staat de mens positief ten aanzien van de opties die het meest bijdragen aan het eigenbelang. De homo economicus beschikt over alle nodige informatie (Gintis, 2000). De theorie impliceert dat een mens een negatieve houding aanneemt, als men overstromingsmaatregelen voorstelt die tegen zijn belangen ingaan. Positief zal de houding zijn, als de overstromingsmaatregelen de belangen en welvaart maximaliseren.

Empirisch bewijs uit onderzoek naar overstromingen

Dat mensen welvaart proberen te maximaliseren bij overstromingsmaatregelen wordt bijvoorbeeld ondersteund door de resultaten van Zhai en Ikeda (2006). Zij onderzochten de afweging van mensen omtrent evacuatie en ondervonden dat ongemak één van de redenen is waarom mensen besluiten om niet of pas erg laat te evacueren. De voornaamste genoemde ongemakken zijn gebrek aan voedsel, angst, gebrek aan water en elektriciteit en gebrek aan slaap (Zhai & Ikeda, 2006). Daarmee wordt bevestigd dat mensen zich in houding ten aanzien van overstromingsmaatregelen laten leiden door hun welvaartsmaximalisatie.

Kunnen die houdingen, die door belangen bepaald worden, veranderen? Het is de context waarin mensen zich bevinden, die aangeeft op welke manier welvaart gemaximaliseerd kan worden. Als de context verandert, dan zullen de mensen andere evaluaties maken en kan hun houding over overstromingsmaatregelen veranderen, zodat hun welvaart maximaal wordt.

Dat betekent dat houdingen exogeen gevormd worden (Wildavsky, 1987). Houding willen veranderen betekent dat men de context waarin de actor zich bevindt, zou moeten veranderen.

Het concept van de homo economicus, hoewel al oud, vormt vandaag nog steeds de kern in een aantal wetenschappelijke praktijken, ook in onderzoeken over overstromingsmaatregelen. Deze theorie ligt aan de basis van de rationele keuzetheorie en de vele varianten daarop (Kroneberg & Kalter, 2012), de multicriteria-analyses en willingness-to-paymethoden (Levy, Hartmann, Li, An, & Asgary, 2007; Porthin, Rosqvist, Perrels, & Molarius, 2013) en ook in simulaties, agent-based modellen en bayesian besluitvormingsmodellen (Barton, Saloranta, Moe, Eggestad, & Kuikka, 2008; Dawson, Peppe, & Wang, 2011; Glendining & Pollino, 2012; Krzysztofowicz, 1990; Linghu, Chen, Guo, & Li, 2013; Notaro, Fontanazza, La Loggia, & Freni, 2014; O'Connell & O'Donnell, 2014; Shenton, Hart, & Chan, 2014).

Empirische toepassing van het concept van de homo economicus laat zien dat mensen niet steeds perfect instrumenteel en rationeel handelen. De keuzes die mensen maken, helpen niet om hun welvaart te maximaliseren (Michael & Becker, 1976; Wildavsky, 1987). Economische onderzoekers hebben geprobeerd om een verklaring te vinden voor die afwijkingen. Zo stellen enkelen dat die empirische onderzoeken op een verkeerde manier tot conclusies zijn gekomen en dat de theorie van de homo economicus nog steeds geldig is (Selten, 2001). Verklaringen die andere onderzoekers aandragen zijn bijvoorbeeld dat de homo economicus veel socialer is dan men aanvankelijk dacht. Als de homo economicus een houding aanneemt, treden sociale normen in werking (Dahrendorf, 1968; Elster, 1989; Opp, 2013). Mensen die in een groep functioneren, leggen elkaar normen op. Die normen zijn de maatstaven voor wat wel en niet gepast is in bepaalde situaties (Vaske & Whittaker, 2004; Wittmann, Vaske, Manfredo, & Zinn, 1998; Zinn, Manfredo, Vaske, & Wittmann, 1998). Die sociale normen zorgen ervoor dat mensen zich bij het bepalen van hun houdingen soms niet helemaal laten leiden door het eigenbelang. Soms spelen sociale normen en groepsbelangen mee. Sen (2002) heeft dat bijvoorbeeld empirisch aangetoond door het model van de homo economicus te gebruiken bij de analyse van de praktijken in Japan. Hij stelde vast dat houdingen in Japan gedreven worden door plicht, loyaliteit en goodwill, wat groepsgerichte normen zijn.

Empirisch bewijs uit onderzoek naar overstromingen

Ook in onderzoek rondom overstromingsmaatregelen wordt aandacht besteed aan de rol van sociale normen, die een effect hebben op de houding en het afsluiten van verzekeringen (Lo, 2013). Het blijkt dat men een verzekering afsluit, niet omwille van een eigen afweging van kosten en baten, maar wel omdat familie of vrienden de verzekering aanraden of omdat men ziet dat anderen met een gelijkend profiel ook een verzekering nemen (Lo, 2013).

Een andere verklaring voor die afwijking is dat mensen beperkte informatie ter beschikking hebben (Simon, 1957, 1972, 1991). Simon (1972) introduceerde het concept 'bounded rationality', beperkte rationaliteit. Hij geeft aan dat mensen wel de intentie hebben om zich rationeel te gedragen en zich op belangen te richten, maar dat ze nooit alle nodige informatie ter beschikking hebben. Ze zijn beperkt in de informatie die ze hebben. Daardoor lijkt het alsof ze zich irrationeel gedragen (Jones, 2003), maar in feite gedragen ze zich perfect rationeel binnen de beperkte informatie die ze ter beschikking hebben. Die beperkte rationaliteit geldt ook voor de inschatting van kosten en baten voor de toekomst, waarvan Kunreuther (2006) aangeeft dat de meeste mensen de toekomst te optimistisch inschatten.

Ook Tversky en Kahneman (1981) probeerden de empirische afwijking te verklaren. Zij spreken van 'framing' als verklaring voor de schijnbare irrationaliteit. Zij ontdekten dat mensen een andere houding aannemen ten aanzien van hetzelfde probleem, als dat probleem op een andere manier werd gepresenteerd en beschreven. Zo een framingeffect is ook empirisch aangetoond door Spence en Pidgeon (2010) in relatie tot klimaatinformatie.

Ook vermoeden Kahneman en Tversky dat gevoelens en de persoonlijke aard van mensen een rol spelen bij de verklaring van die empirische afwijking. Mensen staan afkerig tegenover risico (Kahneman & Tversky, 1979) en ambiguïteit (Ellsberg, 1961; Hung, 2009).

Empirisch bewijs uit onderzoek naar overstromingen

Dat persoonlijke aard een rol speelt laat ook het onderzoek naar overstromingsmaatregelen van Birol, Hanley, Koundouri, en Kountouris (2009) zien. Zij onderzochten de houdingen van de lokale bevolking ten aanzien van alternatieve inrichtingsmogelijkheden voor een rivierengebied in Polen. Uit hun onderzoek blijkt duidelijk dat de lokale bevolking divers was qua houding, wat zich uitte in twee verschillende ideeën over de meest wenselijke maatregelen. Ook vonden Botzen, Aerts, en van den Bergh (2013) dat potentiële overstromingslachtoffers afkering staan tegenover risico. Potentiële overstromingslachtoffers verkiezen om meer te investeren in ophoging van hun woning dan in verzekeringen. Dat weerspiegelde het streven naar zekerheid en minder risico's. Cha en Ellingwood (2012) hebben een formule ontwikkeld om risico-aversie mee in beschouwing te nemen bij de besluitvorming over infrastructuur in de context van overstromingsgevoelige gebieden.

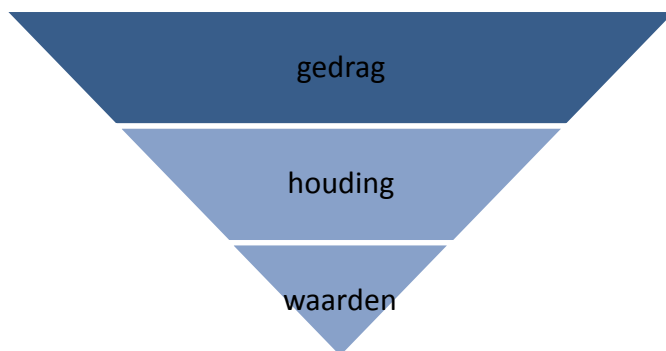
Een laatste verklaring voor de afwijking in de rationele houding gaat dieper in op de manier waarop de keuzeopties worden aangeboden. Het blijkt dat mensen opties ten opzichte van elkaar evalueren in plaats van opties in relatie tot de absolute welvaart. Afhankelijk van welk paar opties er gepresenteerd wordt, kan de houding ten aanzien van de opties variëren. Dat

werd door Irwin, Slovic, Lichtenstein, en McClelland (1993) omschreven als het 'preference reversal effect'. Recent heeft ook Oliver (2013) dat effect nog empirisch vastgesteld. Het effect is groter, als men in groep kiest dan wanneer men individueel kiest.

2.3.2 Evaluatiecriterium type 2: waarden

Het tweede evaluatiecriterium, waarde, komt vooral uit de sociaalpsychologische wetenschap. Die wetenschappelijke benadering stelt dat mensen hun houding bepalen op basis van hun waarden (Fishbein & Ajzen, 1975; Homer & Kahle, 1988; Rokeach, 1973; Schwartz, 1992; Stern, Dietz, Abel, Guagnano, & Kalof, 1999). Een waarde is een 'generiek richtinggevend principe van wat volgens de mens moreel is, wat wenselijk is of wat juist is', zoals sociale gelijkheid, eerlijkheid of hulpvaardigheid (Kempton et al., 1995) (p.12). Waarden geven richting aan de manier waarop een mens wil leven (Fulton, Manfreda, & Lipscomb, 1996; Rokeach, 1973; Schwartz, 1992). Vaske en Donnelly (1999) bestudeerden de relatie tussen waarden, houdingen en gedrag en ze ontwikkelden de cognitieve hiërarchie – het waarden-houding-gedrag-model. Volgens Vaske en Donnelly (1999) zijn waarden abstracte cognities, die de context overstijgen. Waarden geven aan welke houding de mens zal aannemen. Dat wordt een abstracte cognitie genoemd. Vervolgens wordt ook gedrag bepaald. Dat wordt een specifieke cognitie genoemd.

Figuur 9: cognitieve hiërarchie

Bron: Fulton et al. (1996); Homer en Kahle (1988); Vaske en Donnelly (1999)

Mensen kunnen variëren in de waarden die ze belangrijk vinden. Dat komt, omdat waarden vorm krijgen in de kindertijd via de sociale context waarin men opgroeit. Die context verschilt van mens tot mens en dus verschillen ook de waarden tussen de mensen onderling (Grusec & Kuczynski, 1997; McCrae et al., 2000; Rohan & Zanna, 1996; Rokeach, 1973). Mensen vormen persoonlijke waarden door het gedrag van anderen te interpreteren (Garbarino, Kostelny, & Barry, 1997; Kuczynski & Grusec, 1997; Zinn, Manfreda, & Barro, 2002). Na de kindertijd veranderen waarden amper (Bem, 1970; Vaske & Donnelly, 1999). Waarden zijn dus stabiele, con-

textoverschrijdende principes. Waarden kunnen wel veranderen, als men lange tijd in een andere sociale context doorbrengt of als men een specifieke individuele ervaring meemaakt, zoals een trauma of plotse veranderingen (Inglehart, 1997; Schwartz, 2003). Die gebeurtenissen kunnen leiden tot een verandering in de waarden die men belangrijk vindt.

Onderzoekers hebben waarden geïnclassificeerd. Zo zijn er onder meer de Allport-Vernon-Lindzey WaardenSchaal (SOV), de Rokeach WaardenSchaal (RVS) en de Schwartz WaardenSchaal (SVS). Allport-Vernon-Lindzey (1951) categoriseren 6 typen van waarden: theoretische waarden, economische waarden, esthetische waarden, sociale waarden, politieke waarden en religieuze waarden. Rokeach (1973) duidt twee typen van waarden aan: instrumentele waarden die verwijzen naar gewenst gedrag, zoals hard werken, netjes zijn en creatief zijn en eindwaarden die verwijzen naar wat men in het leven zou willen bereiken, zoals een comfortabel leven, vrijheid en geluk. Rokeach (1973) heeft in totaal 36 verschillende waarden vastgesteld. De categorisering volgens Schwartz (1992) plaatst menselijke waarden langs twee dimensies: een dimensie van openheid tot behoud en een dimensie van zelftranscendentie tot zelfverheffing. Aan de hand van die twee dimensies heeft Schwartz (1992) 10 verschillende waardentypen vastgesteld: zelfbepaling, stimulatie, hedonisme, prestatie, macht, veiligheid, conformisme, traditie, altruïsme en universalisme (Schwartz, 2006). Uit die waardeschalen leert men dat mensen diverse waarden belangrijk vinden, maar dat het aantal categorieën toch beperkt blijft (Bell, Greene, & Fisher, 2001; Buijs, 2009b; Gagnon Thompson & Barton, 1994).

Waarden bepalen houdingen. Als een overstromingsmaatregel in lijn ligt met de waarde, dan zal de houding positief zijn. Gaat een maatregel tegen een waarde in, dan zal de houding negatief zijn.

Empirisch bewijs uit onderzoek naar overstromingen

De rol van waarden speelt mee bij het vaststellen van overstromingsmaatregelen, zo blijkt uit onderzoek van Stevens et al. (2008). Zij vonden een sterke relatie tussen de waarden van planners en de opgestelde overstromingsbeheersplannen. De Groot (2012) stelden ook een relatie vast tussen waarden, beelden en het heersende beleidsparadigma.

Ook Homer en Kahle (1988) en Schwartz en Bardi (2001) komen tot de conclusie dat waarden een invloed hebben op houdingen. Zij oordelen dat men op basis van waarden draagvlak en weerstand kan inschatten. Maar andere onderzoeken gaven aan dat waarden niet voldoende bleken te zijn om draagvlak en houdingen te voorspellen (Buijs, 2009b; Kristiansen & Hotte, 1996; Teel, Manfredo, & Stinchfield, 2007). Zo zijn er voorbeelden dat actoren dezelfde waarden hebben, maar dat de houdingen van die actoren wel verschillen. Men is op zoek

gegaan naar verklaringen voor die afwijking. Een eerste verklaring is dat mensen naast waarden ook bepaalde overtuigingen hebben over hoe de waarde ingevuld zou moeten worden. Die overtuiging is een kennisbasis (Milfont, Duckitt, & Wagner, 2010). Als waarden gecombineerd worden met overtuigingen, dan spreekt men van waardeoriëntaties (Boer & Schulting, 2002; Fulton et al., 1996; Homer & Kahle, 1988; Vaske & Donnelly, 1999; Wittmann et al., 1998; Zinn et al., 1998). Die waardeoriëntaties geven wel een concretere inschatting van de houding die mensen zullen aannemen (Kluckhohn, 1951; Zinn et al., 2002). Waardeoriëntaties zijn verder geoperationaliseerd door Fulton et al. (1996) en Whittaker, Vaske, en Manfredo (2006). Die onderzoeken hebben ertoe geleid dat overtuigingen toegevoegd werden aan het cognitieve hiërarchiemodel (Whittaker et al., 2006).

De tweede verklaring voor de afwijking is het effect van 'situation specific impact dependency'. Dat effect was empirisch vastgesteld door Decker, Jacobson, en Brown (2006). Zij tonen aan dat houding van mensen verandert, als ze een negatieve impact ervaren. Dat kan niet worden verklaard vanuit veranderende waarden, omdat die vrij stabiel en al zeker niet grillig zijn (Decker et al., 2006). Het lijkt erop dat mensen, als ze bepaalde houdingen moeten aannemen, een inschatting maken van de ernst van de impact, wat afhankelijk is van de context. Zodra de impact te negatief wordt of als de context verandert, zal de houding veranderen, zo concluderen Decker et al. (2006) en Messmer, Brunson, Reiter, en Hewitt (1999). Die verklaring sluit nauw aan bij het model van de homo economicus en het evaluatiecriterium belangen, dat meespeelt bij de vorming van houding.

Kunnen houdingen veranderen, als ze door waarden bepaald worden? Informatie geven blijkt weinig effect te hebben op houdingen die door waarden bepaald worden (Bolderdijk, Gorsira, Keizer, & Steg, 2013). Bolderdijk et al. (2013) ondervonden dat informatie die gericht is op het stimuleren van milieuvriendelijk gedrag enkel effect had bij mensen die milieubehoud hoog in het vaandel dragen. Bij mensen met andere waarden had die informatie weinig tot geen effect. Daarom komt het erop aan om bij communicatie en informatie over overstromingsmaatregelen rekening te houden met de sociale waardegroepen (Fleischhauer et al., 2012). Ook kunnen participatie en consultatie ervoor zorgen dat er een proces van sociaal leren op gang komt en dat er een beter begrip is van de verschillende belangen en waarden die aanwezig zijn (Fleischhauer et al., 2012).

2.3.3 Evaluatiecriterium 3: denkkader en perceptie

De theorie van het sociaal constructivisme biedt zicht op een derde evaluatiecriterium: het denkkader (Berger & Luckmann, 1966). Volgens deze theorie zijn mensen sociaal geconstrueerd en hanteren ze een denkkader om de werkelijkheid te begrijpen. Denkkaders bepalen daarom de houding ten aanzien van een overstromingsmaatregel. Denkkaders zijn cognitieve

voorstellingen of mentale structuren, die men in het geheugen opslaat en die helpen om informatie en ervaringen te structureren (Bartlett, 1932). Op die manier wordt er betekenis gegeven (Buijs, 2009b; Minsky, 1975). Verschillende termen worden gebruikt voor de term denkkaders, zoals 'frames', 'views', of 'schemata' (Bartlett, 1932; Minsky, 1975). Het is complex om de hele set aan denkkaders te analyseren, omdat die in de hoofden van de actoren zit. Wel is het gemakkelijker om percepties van mensen over overstromingsmaatregelen te analyseren. Een perceptie is het resultaat van het proces van betekenisgeving waarbij men heeft gebruikgemaakt van de denkkaders (Tversky & Kahneman, 1981). Het is een mondelinge of schriftelijke uiting van de betekenisgeving. In dit onderzoek zullen daarom percepties geanalyseerd worden als een soort van proxy voor denkkaders.

Denkkaders en percepties ontstaan uit intersubjectieve relaties en sociale interactie. De denkkaders worden geactiveerd en veranderd via anchoring en objectification, wat plaatsvindt in de communicatie tussen mensen (Moscovici, 1975). Anchoring vindt plaats, als men gebruikmaakt van sociale cognities om betekenis te geven aan nieuwe fenomenen. Het nieuwe fenomeen wordt gekoppeld aan een bestaande sociale cognitie en er vormt zich een sociale representatie over het nieuwe fenomeen. Vervolgens communiceert men die nieuwe sociale representatie via objectification, bijvoorbeeld met bepaalde termen of symbolen (Buijs, 2009b; Moscovici, 1984). Zowel anchoring als objectification vinden altijd plaats in relatie met de respectievelijke sociale context (Buijs, 2009b). Aangezien sociale context en sociale representatieprocessen verschillen tussen individuen, ontstaat er een grote variëteit aan denkkaders en sociale representaties tussen individuen en sociale groepen (Ascuntar, 2010; Castro, 2005; Roland-Levy, Pappalardo Boumelki F.-E., & Guillet, 2010). Met betrekking tot overstromingsbeleid zijn ook Siegrist en Gutscher (2006) tot de vaststelling gekomen dat de sociale context van invloed is op de percepties van leken, experts en beleidsmakers.

De culturele theorie van Douglas (1978) en Wildavsky (1987) heeft ook veel aandacht voor denkkaders die houdingen bepalen. Volgens hen zijn die denkkaders wereldbeelden die aangeven hoe een persoon staat ten aanzien van de wereld. Er zijn volgens hen vier wereldbeelden: fatalisten, hiërarchisten, individualisten en egalitaireren (Douglas & Wildavsky, 1982; Ottedal, Moen, Klempe, & Rundmo, 2004). Aanvullend is er nog een vijfde type, dat buiten het categorie valt, de 'hermits', omdat zij zich onttrekken aan alle sociale interacties (Schwarz & Thompson, 1990). Een wereldbeeld geeft oriëntatie aan de individuele houding en het gedrag in complexe situaties (Dake, 1991, 1992; Wildavsky & Dake, 1990). Ook zij geven aan dat het wereldbeeld dat mensen hebben, bepaald wordt door de sociale context waarin ze leven (Douglas, 1978). Op dit vlak sluit de culturele theorie ook sterk aan bij de waardetheorie en het tweede type evaluatiecriterium waarden, die ook gevormd worden door de sociale context.

Empirisch bewijs uit onderzoek naar overstromingen

De culturele theorie is gebruikt in onderzoek naar overstromingsbeleid. Botzen, de Boer, en Terpstra (2013) geven aan dat mensen met een wereldbeeld dat zich richt op preventie na het horen van risico-informatie meer geneigd zijn om preventiemaatregelen te nemen dan mensen met een andere basishouding. Ondanks de kritiek op de culturele theorie dat ze de werkelijkheid zeer sterk vereenvoudigt, erkennen onderzoekers dat mensen inderdaad verschillende wereldbeelden hebben die in te delen zijn in een beperkt aantal classificaties (Malone, 2009). (van der Wal, 2015) onderzocht de invloed van wereldbeelden op de manier van sociaal leren in het overstromingsbeleid. En Van Asselt, Rotmans J., Elzen MGJ den, en Hilderink HBM (1995) beschouwde wereldbeelden als basis voor managementstijlen in het overstromingsbeleid. (Van Asselt et al.)

Zowel bij de 'sociale representatietheorie' als de 'culturele theorie' worden denkkaders gevormd via sociale context, cultuur en ervaringen. Overstromingsmaatregelen die passen binnen het denkkader, krijgen een betekenis en worden begrepen. Overstromingsmaatregelen die niet passen binnen het denkkader, worden verworpen en kennen een negatieve houding. Dat mechanisme wordt dissonantie genoemd. Dissonantie is de tegenpool van resonantie. De resonantie van een denkkader is groot, als het denkkader niet sterk afwijkt van het denkkader dat in de nieuwe informatie of gebeurtenissen vervat zit. Resonantie duidt op de mate van herkenning van informatie, waardoor het gemakkelijk is om betekenis te geven aan de nieuwe informatie (Buijs, 2009b). Dissonantie vindt plaats wanneer het denkkader en de nieuwe informatie met elkaar conflicteren, waarna de nieuwe informatie verworpen of genegeerd wordt (Festinger, Riecken, & Schachter, 1956). De dissonantie geeft een oncomfortabel gevoel wegens de contradictie met de eigen denkkaders en waarden. Dat kan dan leiden tot een negatieve houding.

Empirisch bewijs uit onderzoek naar overstromingen

Dat dissonantie ook speelt bij overstromingsmaatregelen, is aangetoond door Fleischhauer et al. (2012) die ondervond dat cognitieve dissonantie ontstaat, als overstromingen iemands huis bedreigen en men niet in staat is om het huis te verlaten. Overstromingswaarschuwingen worden genegeerd en experts worden gewantrouwd. Ook kan het zijn dat deze mensen het bestaan van de kans op een ramp ontkennen (Fleischhauer et al., 2012). Dissonantie vindt ook plaats, als de informatieontvangers geen betekenis kunnen geven aan de informatie, zoals dat in de VSA het geval is met de term '100-jarige terugkeerperiode', een term die vaak wordt gebruikt door wetenschappers, maar die door burgers niet begrepen wordt (Michel-Kerjan & Kunreuther, 2011).

Om denkkaders aan te passen, is het daarom van belang dat de informatie over overstromingsmaatregelen aansluit bij de denkkaders van de mensen, om zo geleidelijk de denkkaders bij te sturen. Dat proces wordt ook reframing genoemd. Door nieuwe kennis en inzichten via nieuwe gebeurtenissen of discussie met andersdenkenden, bijvoorbeeld in discussies in heterogene groepen, kunnen denkkaders en bijgevolg ook percepties veranderen (Dewulf et al., 2009; Moscovici & Doise, 1994).

Empirisch bewijs uit onderzoek naar overstromingen

Het onderzoek over denkkaders en houdingen op het thema overstromingen gaat vooral over de invloed van percepties op risicobeperkend gedrag en beschermende overstromingsmaatregelen (Becker, Aerts, & Huitema, 2014; Kellens, Zaalberg, & De Maeyer, 2012; Miceli, Sotgiu, & Settanni, 2008). Kievik en Gutteling (2011) concludeerden dat het denkkader over effectiviteit en de risicoperceptie bepalen of burgers zelf private beschermingsmaatregelen nemen. Die correlatie hing deels ook af van het informatiezoekende gedrag van mensen.

2.3.4 Andere evaluatiecriteria

Emoties en ervaringen

Een ander criterium, dat niet cognitief van aard is, is emotie. Mensen laten zich bij het aannemen van een houding soms ook leiden door hun emoties. De onderzoekers Epstein (1994); Loewenstein, Hsee, Weber, en Welch (2001); Peters en Slovic (2000); Slovic, Finucane, Peters, en MacGregor (2007); Zajonc (1980) stellen dat mensen vaak hun houding bepalen op basis van gevoelens, als ze snel een houding moeten bepalen. Dat perspectief sluit aan bij het onderzoek over duale processen-theorieën van onder meer Kahneman (2011); Stanovich (2011); Stanovich (1999) die stellen dat mensen via twee systemen kunnen redeneren en reageren: een automatisch, snel en intuïtief systeem en een langzamer en beredeneerd systeem.

Empirisch bewijs uit onderzoek naar overstromingen

Onderzoek naar de rol van gevoelens en overstromingsmaatregelen is uitgevoerd, maar slechts beperkt. Dat onderzoek richt zich tot nog toe vooral op het stimuleren van zelfbescherming door burgers (Keller, Siegrist, & Gutscher, 2006; Terpstra, 2011). Terpstra (2011) besluit in zijn onderzoek dat mensen hun gedrag laten leiden door vroegere ervaringen, waar zij zowel negatieve als positieve gevoelens aan hebben overgehouden. Maar de negatieve gevoelens zijn veel gemakkelijker terug te halen dan de positieve gevoelens. Ook onderzoek op andere thema's, zoals dat van Kals, Schumacher,

en Montada (1999) over het natuurbehoud, laat zien dat vroegere ervaringen de voedingsbodem zijn voor emoties die vervolgens houding bepalen. Dat onderzoek wijst ook op het belang van educatieprogramma's om ervoor te zorgen dat jongeren ervaringen opdoen en emoties ontwikkelen die in hun latere leven richting geven bij houding, keuzes en gedrag (Kals et al., 1999). Whitmarsh (2008) onderzocht of overstromingslachtoffers meer geneigd waren om actie te ondernemen met betrekking tot klimaatverandering, dan mensen die geen overstroming hebben meegemaakt. Daar bleek geen significant verschil in te zijn, wat verklaard wordt doordat overstromingslachtoffers klimaatverandering en overstromingen zien als twee afzonderlijke kwesties. Wel een significant verschil was te vinden bij mensen die luchtvervuiling hadden ervaren. Zij waren meer dan anderen geneigd om wat te doen aan klimaatverandering. Dat had er niet mee te maken dat die mensen klimaatverandering met luchtvervuiling associeerden, maar wel met het gegeven dat mensen die luchtvervuiling ervaren, meer milieugerichte waarden hebben ontwikkeld. Die waarden spelen vervolgens ook een rol om de houding ten aanzien van klimaatactie te bepalen (Whitmarsh, 2008).

Vertrouwen

Studies noemen ook vertrouwen als evaluatiecriterium om houding te bepalen (Terpstra, 2011). Net zoals gevoelens is vertrouwen een evaluatiecriterium dat snel resulteert in houdingbepaling, ook als er onvoldoende informatie of tijd is om via een cognitief proces een houding te vormen (Slovic et al., 2007). Mensen hebben sneller een positieve houding ten aanzien van dingen en instituties die ze vertrouwen. Ze handelen sneller in lijn met de informatie die ze van mensen krijgen die ze vertrouwen (Eiser, Miles, & Frewer, 2002).

Empirisch bewijs uit onderzoek naar overstromingen

In overstromingsonderzoek is dat onderzocht door Samaddar, Misra, en Tatano (2012) die aangeven dat de rol van lokale leiders verwaarloosbaar was bij risicocommunicatie over overstromingen in Mumbai, India, omdat de lokale leiders daar niet het vertrouwen genoten van de lokale gemeenschap. Ander onderzoek concludeert dat mensen de kans op overstromingen laag inschatten, als ze vertrouwen hebben in de maatregelen. Het gevolg is dan dat ze minder geneigd zijn om beschermende maatregelen te nemen of een overstromingsverzekering te sluiten (Hung, 2009; Terpstra, 2011). Een geschiedenis van wantrouwen ten aanzien van beleidsmakers heeft invloed op de manier waarop mensen lokale acties ondernemen om hun weerstandsvermogen op te bouwen, aldus Fatti en Patel (2013).

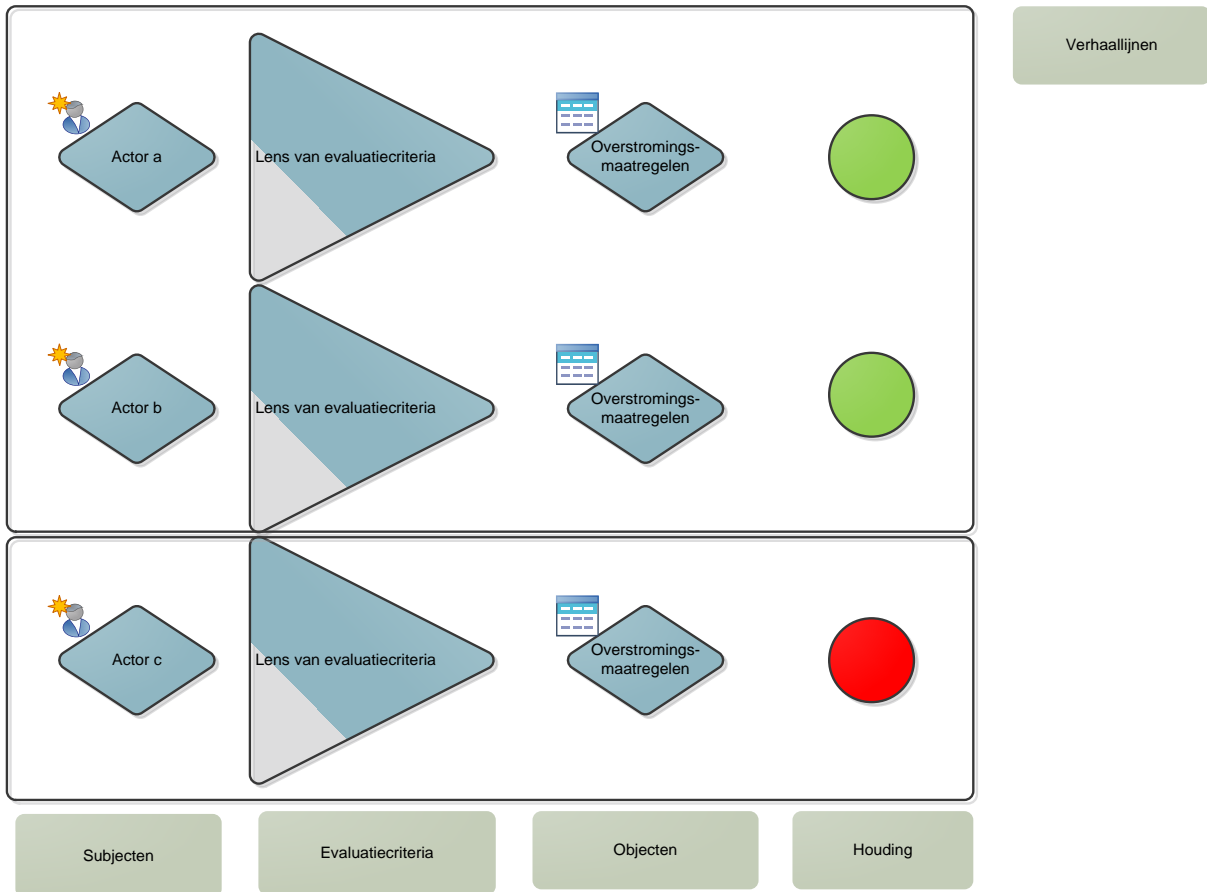
2.4 Verhaallijnen

De evaluatiecriteria vormen samen een mentaal model van hoe een actor denkt over overstromingsmaatregelen (Kolkman et al., 2007). Verhaallijnen zijn in feite een uiting van die mentale modellen. Verhaallijnen (narratives/storylines) over overstromingsmaatregelen zijn taalkundige constructies die aangeven wat een actor denkt en vindt van een overstromingsmaatregel (Verduijn, Meijerink, & Leroy, 2012). Verhaallijnen omvatten in deze studie dus een houding, percepties en waarden of belangen. Verhaallijnen spelen een rol bij de ontwikkeling en de uitvoering van beleid. Met de introductie van het concept 'verhaallijnen' komen we al snel bij Hajer terecht, die het heeft over storylines, narratives en discours coalities, met als voornaamste doel om beleidsverandering te begrijpen en te verklaren. Volgens Hajer (2006) is een verhaallijn 'een compact statement dat een complex narratief samenvat en dat mensen gebruiken bij discussies'. Hajer hanteert discourse analyse om te begrijpen welke verhaallijnen actoren gebruiken en wie tot welke discours coalitie behoort om zo te verklaren waarom er veranderingen in beleid optreden (Hajer, 2005). Een discours coalitie is een 'groep van actoren die in de context van een specifieke set van praktijken gebruikmaakt van eenzelfde set van verhaallijnen over een langere periode' (Hajer, 2005). Hajer kijkt vooral naar de discoursen, zoals ze in het beleid gebruikt worden. Dat wijkt af van de manier waarop verhaallijnen in dit onderzoek worden bestudeerd. In dit onderzoek gaat het immers over verhaallijnen die (nog) niet altijd terug te vinden zijn in de beleidsdiscoursen. De voornaamste redenen waarom het discours zijn weg naar de beleidsdiscussies niet vindt, kunnen zijn dat het individu er vanuit een strategisch motief geen uiting aan geeft of dat de discussies de individuen geen ruimte bieden om verhaallijnen te uiten. Door de verhaallijnen die actoren hanteren, te analyseren is het mogelijk om verschillen en overlap te identificeren Kolkman et al. (2007). Zo wordt duidelijk hoe actoren zich tot elkaar verhouden. Vooral wanneer verhaallijnen niet voldoende met elkaar overlappen, kan dat leiden tot beleidsuitkomsten die onvoldoende aanvaard worden door specifieke betrokken actoren. Dat bemoeilijkt de uitvoering. Overlap identificeren tussen verhaallijnen geeft een inschatting van eventuele moeilijkheden bij de uitvoering.

2.5 Analyse kader

Op basis van deze concepten wordt het analysekader voor dit onderzoek opgesteld Figuur 10.

Figuur 10: analysekader voor houding en evaluatiecriteria

In de analyse staan de houdingen van de actoren over overstromingsmaatregelen centraal. Dat is het onderwerp dat onderzocht wordt. Vervolgens wordt gekeken welke evaluatiecriteria mee in beschouwing genomen worden om de houding over overstromingsmaatregelen te bepalen. Het analyseniveau is de groep van actoren, want er wordt gekeken welke groepen welke houdingen hebben en ook welke verhaallijnen te identificeren zijn op basis van gehanteerde evaluatiecriteria en houdingen. Op die manier wordt duidelijk wat de meest voorkomende houdingen en de meest bepalende evaluatiecriteria zijn waarmee men moet kunnen omgaan om beleid te kunnen uitvoeren. Mensen die zich vooral door belangen laten leiden als evaluatiecriterium zijn instrumenteel en vooral gericht op welvaartsmaximalisatie. Zij kunnen belangengerichte mensen genoemd worden. Mensen die hun houding vooral laten bepalen door waarden kunnen waardengerichte mensen genoemd worden. En mensen die zich vooral door hun denkkader laten leiden, kunnen sociaal geconstrueerde mensen genoemd worden. Via de data kunnen verschillen en overeenkomsten in houdingen en evaluatiecriteria worden gevonden en wordt het duidelijk op welke manier de uitvoering van het beleid vergemakkelijkt

zou kunnen worden. Dat vormt een basis om beleidsaanbevelingen voor het overstromingsbeleid te formuleren.

Mensen die houding vooral op waarden baseren, zijn waardengerichte mensen. Mensen die zich vooral door denkkader laten leiden, worden sociaal geconstrueerde mensen genoemd. Op basis van de theorieën wordt de hypothese geformuleerd dat mensen meerdere evaluatiecriteria gebruiken bij het bepalen van hun houding. Het analysekader wordt gebruikt om de verzamelde data te ordenen en om volgende onderzoeksvragen te beantwoorden:

- 1 Welke houdingen hebben de diverse actoren met een rol bij de uitvoering van overstromingsmaatregelen ten aanzien van de overstromingsmaatregelen?
- 2 Bij welke overstromingsmaatregelen verschillen de houdingen tussen actoren zodanig dat het moeilijkheden kan opleveren bij de uitvoering?
- 3 Welke evaluatiecriteria bepalen die houdingen?
- 4 Wat zijn de meest voorkomende evaluatiecriteria die elke actorgroep gebruikt om de haar houding te vormen?

Conclusie

Dit tweede hoofdstuk heeft de concepten, de theorieën en het analysekader, die aan de basis van dit onderzoek liggen, beschreven. Dit hoofdstuk bereidt het onderzoek voor door bestaande theorieën over houdingen te beschrijven.

Implementatie gaat in feite over gedrag, waarbij actoren die betrokken zijn bij het beleid meewerken om dat beleid uit te voeren. Wetende dat houdingen gedrag kunnen bepalen, richt dit onderzoek zich op houdingen om te kijken of die aan de basis kunnen liggen van de implementatiekloof. Dit hoofdstuk definieert houding als een evaluatieve afweging die een subject maakt omtrent een object. Daarbij worden een aantal evaluatiecriteria gebruikt. Houdingen kunnen op verschillende manieren onderzocht worden: via emotie, via het cognitieve of via gedrag. Aangezien data verzameld moet worden over de evaluatiecriteria, is analyse via het cognitieve het meest hoopvol. Door beter te begrijpen hoe houdingen gevormd worden, kunnen inzichten ontwikkeld worden voor mechanismen om de implementatiekloof te dichten.

Het object is hier de overstromingsmaatregel. Het subject zijn actoren die betrokken zijn bij de uitvoering van het overstromingsbeleid. In dit onderzoek is het relevant om subject op mesoniveau te beschouwen, nl. als een groep van actoren die tot een specifieke organisatie behoren. Op die manier wordt de complexiteit van de vele houdingen van actoren vereenvoudigd en geaggregeerd, zodat patronen inzichtelijk worden. Daartoe zal in de volgende

hoofdstukken de nodige criteria bepaald worden. De conclusie is ook dat de subjecten ingedeeld zouden moeten worden naargelang hun belang bij de uitvoering van het beleid. Sommige subjecten hebben een primaire rol bij de uitvoering. Andere actoren hebben een secundaire rol en die kunnen de uitvoering hinderen of steunen vanuit een positie die wat meer aan de zijlijn van het uitvoeringsproces staat. Rekening moet gehouden worden met de rol die elke actorgroep heeft bij het ontwikkelen van een implementatiekloof. Die verschilt afhankelijk van de positie in de uitvoering.

Dit hoofdstuk is in theorie en empirisch onderzoek dieper op zoek gegaan naar inzichten omtrent de evaluatiecriteria die gebruikt worden om houdingen te bepalen. Die inzichten lijken ontwikkeld te zijn in onder meer drie verschillende wetenschappelijke disciplines: economie, psychologie en sociologie.

De economische discipline bestudeert belangen als evaluatiecriterium om houding te bepalen. De stelling is dat mensen op zoek zijn naar welvaartsmaximalisatie en dus gedreven worden door hun belangen. Wanneer men de houding van mensen wil veranderen, dan kunnen mechanismen ingezet worden waardoor hun belangen ingevuld worden. In empirisch onderzoek naar bereidheid tot evacueren bij overstromingen blijkt dat gebrek aan welvaartsmaximalisatie inderdaad een reden is waarom mensen besluiten niet of pas laat te gaan evacueren (Zhai & Ikeda, 2006). De discipline van de psychologie besteedt vooral aandacht aan waarden als een criterium dat houding bepaalt. Waarden zijn principes die richting geven aan wat wenselijk of juist is. Wanneer overstromingsmaatregelen overeenkomen met de waarden van die actoren, dan zou hun houding positief zijn en hun gedrag meewerkend. Onder meer De Groot (2012) benadrukt de rol van waarden in overstromingsbeleid. De sociologische discipline richt zich vooral op denkkaders en percepties. Dat zijn betekenissen die mensen in hun hoofd hebben omtrent de werkelijkheid en die richting geven aan hun houdingen. Empirisch onderzoek in het kader van overstromingsbeleid bevestigt dat overstromingsmaatregelen en informatie over overstromingen in de lijn van de denkkaders zouden moeten liggen om te resulteren in meewerkend gedrag (Fleischhauer et al., 2012).

Door die verschillende inzichten te combineren, is er een analysekader samengesteld, dat getoetst wordt in dit onderzoek. Dat analysekader stelt dat houdingen bepaald worden door belangen, door waarden en door percepties. Uit de analyse van de theoretische literatuur lijkt het erop dat er sprake is van een samenhang tussen die drie evaluatiecriteria. Die conclusie wordt gemaakt, omdat men in elk van die disciplines heeft vastgesteld dat de theorie tekortschiet met dat ene verklarende aspect. Dat ene evaluatiecriterium is vaak niet in staat om de complexiteit van houdingen volledig te verklaren. Daarom wordt in het analysekader gebruikgemaakt van die drie onderzochte evaluatiecriteria.

De verwachting is dat de evaluatiecriteria en houdingen samen resulteren in één of meerdere verhaallijnen over de overstromingsmaatregelen. Op die manier zullen beleidsdiscoursen en bijhorende beleidscoalities geobserveerd kunnen worden, wat waardevolle inzichten oplevert om nieuwe perspectieven te ontwikkelen voor het overstromingsbeleid.

In dit tweede hoofdstuk is ook beschreven welke evaluatiecriteria al bestudeerd zijn in het kader van internationaal onderzoek naar overstromingsmaatregelen. Er is nog geen overzicht van houdingen ten aanzien van verschillende overstromingsmaatregelen die op een uniforme manier onderzocht en vergeleken kunnen worden. Ook is er vrij weinig bekend over houdingen van Vlaamse actoren in het overstromingsbeleid. Dit onderzoek is daar een betekenisvolle aanvulling op.

3 Methoden

De onderzoeksvragen beantwoorden vraagt om een degelijke analyse van de empirie met behulp van de meest geschikte en betrouwbare methoden. Onderzoeksvragen en onderzoeksdoelstellingen vormen de basis voor het opstellen van deze onderzoeksstrategie (Newman & Benz, 1998; Newman et al., 2003). Maar ook de empirische wereld bepaalt mee de selectie van de methoden (Alasuutari & Bickman, 2008). Veel methoden zijn voorhanden. Dit hoofdstuk beschrijft de zoektocht naar de meest geschikte methoden voor dataverzameling en data-analyse van dit onderzoek. Ook wordt er steeds verwezen naar onderzoeken naar overstromingsmaatregelen die hebben gebruikgemaakt van de beschreven methoden.

3.1 Methodeselectie

Dit onderzoek wil nagaan of houdingen, belangen, waarden en percepties een rol spelen bij de uitvoering van het overstromingsbeleid. De zoektocht naar analysemethoden via een literatuurreview op basis van de digitale databanken 'Scopus' en 'Web of Knowledge' (via de woorden 'attitude' en 'preference') maakt duidelijk dat tal van disciplines 'houdingen' onderzoeken en dat er erg verschillende methoden gebruikt worden. Slechts in enkele specifieke vakgebieden zijn meta-analyses van methoden gevonden, zoals de gezondheidseconomie (Ali & Ronaldson, 2012; Kaplan, Feeny, & Revicki, 1993) en de sociale psychologie (Krosnick, Judd, & Wittenbrink, 2005). Dit hoofdstuk zal een meta-analyse maken van methoden en zal aangeven welke methoden al gebruikt worden in houdingonderzoek in het kader van overstromingen. Daarvoor is een systematische review uitgevoerd in empirische onderzoeken over overstromingen en overstromingsmaatregelen door gebruik te maken van Web of Knowledge en Scopus en is gezocht naar Engelstalige studies met trefwoorden flood and attitude; flood and preference; flood and choice, flood and acceptance; flood and conflict.

Centraal in de meta-analyse staan vier categorieën (Figuur 11:) volgens twee assen:

- Een exogene vs. een endogene as
- De cognitieve vs. een feitelijke as

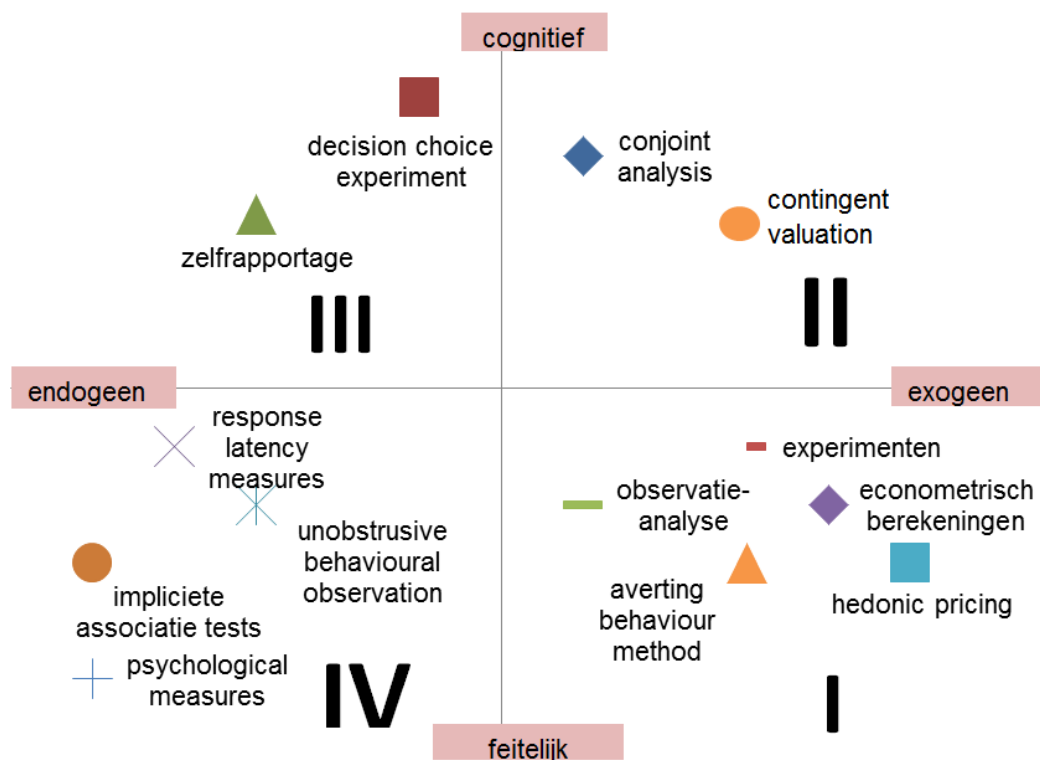
De *exogene vs. de endogene as* doelt op de twee uitgangspunten over hoe men houding vormt. Enerzijds zijn er methoden die ervan uitgaan dat een individu de houding vormt op basis van wat zich buiten het individu afspeelt, dus exogeen (Wildavsky, 1987). Die methoden stellen dat een houding in feite een voorkeur is (Phillips, Johnson, & Maddala, 2002). Die voorkeur is geformuleerd op basis van een set aan keuzemogelijkheden. Men kiest die optie die het meest voldoening geeft. Het is de set aan keuzemogelijkheden die bepalend is voor de houding (Griffin, Liu, & Khan, 2005). Anderzijds zijn er methoden die houding zien als het resultaat van

een endogeen proces: een proces dat in de hoofden van het individu bewust of onbewust plaatsvindt (McFadden, 1999). Een houding wordt bepaald binnen en door het individu zelf.

De *cognitieve vs. de feitelijke as* is de tweede as. Die as maakt onderscheid tussen zogenaamde 'stated' methoden en 'revealed' methoden. 'Stated' methoden doen een beroep op het cognitieve van respondenten en gebruiken vragenlijsten om informatie te verzamelen over houding en voorkeur van respondenten. 'Revealed' methoden verzamelen data via observatie van feitelijke gebeurtenissen (Carson & Louviere, 2011).

De onderzoeksmethoden zijn in te delen in vier categorieën. Het valt op dat geen enkele methode een wetenschappelijke consensus geniet. Tot vandaag zijn wetenschappers het er niet over eens welke methode de meest betrouwbare is. Dit hoofdstuk beschrijft sterktes en zwaktes van de methoden, alsook het selectieproces van de meest geschikte methoden (Krosnick et al. 2005).

Figuur 11: categorisatie van onderzoeksmethoden om houding te analyseren

Categorie I 'feitelijk en exogeen': Dit zijn methoden zoals *econometrische berekeningen*, *observatieanalyses*, *averting behaviour-methode*, *hedonic pricing* of *experimenten*. Die methoden gebruiken feitelijke situaties en observaties en analyseren de keuzeafwegingen van actoren. De methoden stellen in hun toepassing als voorwaarde dat er een 'markt' aanwezig is,

opdat een actor afwegingen kan maken die te observeren zijn (Ali & Ronaldson, 2012). Bij afwezigheid van een 'markt' zetten onderzoekers een 'experiment' op om een artificiële situatie te creëren.

Voor het thema van overstromingen zijn er geen onderzoeken gevonden die economische methoden inzetten. Wel hebben Howgate en Kenyon (2009) observatie gebruikt als methode om inzicht te krijgen in de samenwerking tussen actoren tijdens lokale bijeenkomsten. Porter en Demeritt (2012) gebruiken documentanalyse en statistieken om houdingen van instituties te analyseren over het gebruik van overstromingskaarten. Daarnaast zijn enkele (quasi-)experimenten ingezet (Ardalan et al., 2010; Lamb, Walton, Mora, & Thomas, 2012; Terpstra, Lindell, & Gutteling, 2009; Zaalberg & Midden, 2013). Die experimenten gaan over de invloed van informatie op overstromingsperceptie, houding en gedrag. Het Delta Game, door Deltares ontwikkeld, is ook een manier om houdingen te analyseren in een experimentele situatie, die opgezet wordt via serious gaming. (<http://www.deltares.nl/en/product/1518666/sustainable-delta-game>)

Die methoden zijn sterk, omdat ze feitelijke gebeurtenissen analyseren. De data zijn waarheidsgetrouw, want het gaat tenslotte om werkelijke observaties (Ali & Ronaldson, 2012; Earnhart, 2001). De methoden vermijden het probleem van sociale wenselijkheid. De zwakte is wel dat die methoden geen uitkomst bieden voor objecten of maatregelen die men nog niet uitvoert, omdat daar in de praktijk nog geen 'markt' voor aanwezig is (Ali & Ronaldson, 2012; Earnhart, 2001). Er bestaan dan nog geen feiten waarop men zich kan baseren bij de dataverzameling. Wetenschappers zijn ook sceptisch of die methoden wel werken bij analyse van publieke goederen, omdat er ook geen markt is waar individuen publieke goederen kopen (Diamond & Hausman, 1994). De kwadrant I-methoden geven wel inzicht in de houding van mensen, maar zijn onvoldoende geschikt om inzicht te krijgen in de dieperliggende beweegredenen voor hun houding of voorkeur (Earnhart, 2001). Die informatie wordt niet vaak onthuld in feitelijke situaties. De methoden zijn in feite ook niet geïnteresseerd in de dieperliggende beweegredenen, aangezien ze aannemen dat houdingen exogeen bepaald worden.

Categorie II 'cognitief en exogeen': Dit kwadrant omvat methoden, zoals *de conjoint analysis* en *de contingent valuation*. Die methoden gebruiken een vragenlijst om houdingen van respondenten te analyseren. De respondenten waarderen verschillende opties door er een geldbedrag aan toe te kennen. *Contingent valuation* vergelijkt volledige keuzemogelijkheden met een status-quo-situatie (Louviere, Flynn, & Carson, 2010), terwijl conjoint analyse respondenten vraagt om eigenschappen van verschillende hypothetische mogelijkheden te evalueren en te waarderen (Burke Incorporated, 2000). Wetenschappers zijn vooral bezorgd om de validiteit van die methoden (Boxall, Adamowicz, Swait, Williams, & Louviere, 1996; Louviere et al., 2010; Stevens et al., 2008). Ten eerste, omdat ze denken dat de methoden de antwoorden beïnvloeden (Boxall et al., 1996; Stevens et al., 2008). Ten tweede, omdat er geen gestandaardiseerde

aanpak is om betrouwbaarheid en validiteit te waarborgen (Louviere et al., 2010). De methoden produceren soms erg uiteenlopende resultaten over de bereidheid tot betalen door respondenten (Stevens et al., 2008).

In onderzoek over overstromingen is *contingent valuation* al gebruikt om de houding en waardering van mensen in te schatten ten aanzien van overstromingen (Brouwer, Akter, Brander, & Haque, 2009), evacuatie (Botzen & van den Bergh, 2012; Zhai & Ikeda, 2006), verzekering (Hung, 2009) en adaptief gedrag in relatie tot hun eigendommen (Joseph, Proverbs, Lamond, & Wassell, 2012).

De sterkte van *contingent valuation* en *conjoint analysis* is dat de houding uitgedrukt wordt in een economische waarde (euro's, dollars) voor objecten en maatregelen, als er geen markt voor bestaat (Aldrich, Grimsrud, Thacher, & Kotchen, 2007; Ali & Ronaldson, 2012; Hanemann, 1994; Whitehead, Pattanayak, Van Houtven, & Gelso, 2008). Wel zijn er ook een aantal zwaktes. Ten eerste vraagt men zich af of *contingent valuation* methoden wel echt meten wat ze beweren te meten. Zouden mensen die bedragen ook in de praktijk betalen? (Ali & Ronaldson, 2012; Diamond & Hausman, 1994; Harris, Driver, & McLaughlin, 1989). Sommige wetenschappers twifelen daaraan, omdat *contingent valuation* een hypothetische situatie schetst en de respondenten niet echt met hun eigen geld hoeven te betalen (Carson & Louviere, 2011). Ten tweede denken sommige wetenschappers dat de waarde die genoemd wordt, geen authentieke waarde is, maar dat de respondent die waarde tijdens het interview-proces construeert (Hanemann, 1994). Ten derde neemt de methode aan dat respondenten nutsmaximaliserend gedrag vertonen en in de hypothetische, onnatuurlijke situatie kunnen inschatten welke gevolgen hun keuzes met zich meebrengen (Harris et al., 1989; Whitehead et al., 2008). Dat vereist cognitief gezien erg veel van de respondenten, want het is een complex en lastig proces (Diamond & Hausman, 1994; Harris et al., 1989). De methode kan niet op iedereen toegepast worden (Hanemann, 1994). Conventionele *contingent valuation* methoden geven geen inzicht in hoe een respondent tot de waarde komt (Diamond & Hausman, 1994). Het theoretisch gedragsmodel ontbreekt en dat maakt het zeer moeilijk om de betekenis van de waarde te begrijpen ten opzichte van andere variabelen (Carson & Louviere, 2011). Een zwakte is ook het effect van vragenlijst en respondenten. Magat, Viscusi, en Huber (1988) hebben vastgesteld dat de respondenten de waarde onderschatten (Stevens, Belkner, Dennis, Kittredge, & Willis, 2000). Kahneman en Knetsch (1992) observeerden het 'embedding effect', wat betekent dat de bereidheid tot betalen voor bijvoorbeeld één extra eenheid hetzelfde is als voor meerdere extra eenheden. Kortom, de bereidheid tot betalen is dezelfde, los van de extra hoeveelheden die men erbij krijgt. Een ander responseffect is dat de respondenten de objecten in de vragenlijst op een verschillende manier framen (Diamond & Hausman, 1994). Boxall et al. (1996) zagen ook vertekende resultaten als gevolg van 'ja-knikkende' respondenten. Vragenlijsten kunnen ook ongewenste effecten creëren, als gevolg van schaal en reikwijdte van de antwoordmogelijkheden (Hanemann, 1994) of de volgorde van de vragen

(Diamond & Hausman, 1994). Men kan ook vaak een inkomenseffect vaststellen op de antwoorden over de bereidheid tot betalen. Dat maakt vergelijking van de antwoorden tussen de respondenten moeilijker (Diamond & Hausman, 1994; Hanemann, 1994).

Categorie III 'cognitief en endogeen': De methoden zijn *discrete choice experiment*, *zelfrapportage middels ranking of scoring*, *open interviews of focusgroepen of de Q-methode*. Discrete choice experiment presenteert twee of meer keuzemogelijkheden die in één eigenschap van elkaar verschillen. Respondenten krijgen de vraag om een keuze te maken. Die aanpak geeft inzicht in de afwegingen die respondenten maken bij hun keuze tussen de verschillende alternatieven (Louviere et al., 2010). De methodiek van zelfrapportage gebruikt ranking- of scoringsschalen, zoals de Thurstone-schaal, de Likert-schaal of semantische differentiatie. Die schalen zijn zeer gebruikelijk in de wetenschap. Ze vragen aan respondenten om een lange lijst van stellingen te beoordelen aan de hand van een 11-puntsschaal, een 5-puntsschaal of een 7-puntsschaal. De som van de antwoorden geeft de houding van de respondent aan (Krosnick et al., 2005). Momenteel is die manier van bevraging geëvolueerd van een grote set van stellingen naar een set met steeds eenvoudigere vragen. Soms wordt er zelfs slechts één eenvoudige vraag gesteld om houding te bepalen (Krosnick et al., 2005). Bij open interviews en focusgroepen krijgen respondenten meer vrijheid om te antwoorden dan bij een gestandaardiseerde vragenlijst. Zij hoeven dan niet te kiezen uit een vooraf vastgelegde set van antwoordmogelijkheden. De Q-methode is een methode waarbij de onderzoeker de praktijk in gaat en uitspraken verzamelt omtrent een onderwerp om dan vervolgens die uitspraken voor te leggen aan elke respondent die die dan rangschikt volgens belangrijkheid of volgens wat het dichtst aansluit bij de perceptie van de respondent. Op die manier krijgt men inzicht in de denkpatronen van mensen (Dryzek & Berejikian, 1993; Van Exel & De Graaf, 2005).

Met betrekking tot overstromingsonderzoek zijn de kwadrant III-methoden de meest gebruikte methoden. Discrete choice experiment is toegepast om de houding te analyseren ten aanzien van overstromingen (Bočkarjova, Rietveld, & Verhoef, 2008), verzekeringen (Botzen, de Boer, et al., 2013; Botzen & van den Bergh, 2012), natuurlijke overstromingsgebieden (Birol et al., 2009), evacuatie (Rashid, Haider, & McNeil, 2007; Rashid, Hunt, & Haider, 2007), overstromingswaarschuwing (Zhai, Fukuzono, & Ikeda, 2007) en relocatie (Rashid, Hunt, et al., 2007). Ook vragenlijsten met ranking- en scoringsschalen zijn gebruikt, zoals om houding te meten ten aanzien van niet-structurele overstromingsmaatregelen (Rasid & Haider, 2002), evacuatiemaatregelen (Gotoh, Takezawa, Maeno, & Oshiki, 2010); private beschermingsmaatregelen (Scolobig, De Marchi, & Borga, 2012; Terpstra & Gutteling, 2008; Vari, Linnerooth-Bayer, & Ferencz, 2003), ruimte voor de rivier (De Groot, 2012; De Groot & De Groot, 2009) en bedijking (Chowdhury, 2003). Interviews zijn gebruikt als methode om houding te analyseren ten aanzien van de Europese overstromingsrichtlijn (Heintz, Hagemeyer-Klose, & Wagner, 2012), evacuatie (Horney, MacDonald, Van Willigen, Berke, & Kaufman, 2010), verzekeringen (Lave & Lave,

1991), relocatie (Kick, Fraser, Fulkerson, McKinney, & De Vries, 2011) nationaal overstromingsbeleid door de buurlanden (Steenhuisen, Dicke, & Tijink, 2007) en overstromingen zelf (Lara, Saurí, Ribas, & Pavón, 2010).

De sterkte van zelfrapportage met een Likert-schaal is dat die methode door de grote hoeveelheid stellingen vrij betrouwbare resultaten oplevert en een beperkte foutenmarge kent (Krosnick et al., 2005). Een zwakte is wel dat de methode net door die grote hoeveelheid stellingen ook tijdrovend is (Krosnick et al., 2005). Vanuit dat knelpunt is men op zoek gegaan naar eenvoudiger methoden die minder tijd vragen, maar die wel een grote validiteit en betrouwbaarheid hebben. Een voorbeeld daarvan is de New Ecological Paradigm-methode van Dunlap (Dunlap, Van Liere, Mertig, & Jones, 2000). De schaal is eenvoudig toe te passen, goed in staat om houding ten aanzien van natuur in te schatten en gemakkelijk te interpreteren door respondenten (Aldrich et al., 2007). Dergelijke vereenvoudigingen maken houdingschalen erg aantrekkelijk, want de cognitieve inspanning die de respondent moet leveren is relatief beperkt ten opzichte van andere methoden (Ali & Ronaldson, 2012; Brazier, Rowen, Yang, & Tsuchiya, 2009). De zwakte van de zelfrapportagemethode is de kans op sociaal wenselijke antwoorden, wat kan gebeuren omdat de respondent de onderzoeker wil plezieren of om zichzelf beter voor te doen dan de werkelijke situatie is (Gregg & Klymowsky, 2013). Respondenten kunnen bij geschreven vragenlijsten hun antwoorden nog aanpassen (Krosnick et al., 2005). Gevoelige onderwerpen kunnen tot sociaal wenselijke antwoorden leiden of tot vage en oppervlakkige antwoorden (Gregg & Klymowsky, 2013). Eén van de oplossingen is om de respondenten anonimiteit te garanderen. Die methoden verwachten ook dat mensen zichzelf kennen en begrijpen (Gregg & Klymowsky, 2013; Wilson, 2009). Het lijkt er ook op dat respondenten de neiging hebben om evenveel gebruik te maken van elke categorie op de houdingschaal en om de antwoorden voor de verschillende vragen dicht bij elkaar te leggen. (Stevens, 1966). Respondenten hebben de neiging om steeds rondom het gemiddelde te willen antwoorden. Een andere zwakte is het 'methodevooroordeel'. Dat dreigt voor te komen bij een schaal waarbij de betekenis van de verschillende punten niet duidelijk is. Ook vindt dat effect plaats, als men niet erkent dat de afstand tussen schaalpunten voor respondenten niet even groot is (Cohen, Manion, & Morrison, 2013; Jamieson, 2004). De volgorde van de stellingen kan de antwoorden beïnvloeden (Krosnick et al., 2005; Schuman & Presser, 1996). Voor elk van die problemen bestaan hulpmiddelen, zoals kiezen voor antwoordalternatieven in plaats van numerieke schalen (Harzing et al., 2009).

Het Discrete Choice Experiment is een sterke methode, omdat de respondent de objecten rangschikt (Lagarde & Blaauw, 2009; Lancsar & Louviere, 2008), wat niet het geval is met methoden uit kwadrant II. De methode is ook in staat om houdingen vast te stellen voor objecten waar er geen 'markt' voor aanwezig is (Ali & Ronaldson, 2012), waardoor Discrete Choice Experiment zich ook richt op maatregelen die men nog in de toekomst moet realiseren

(Whitehead et al., 2008). Volgens Louviere et al. (2010) is Discrete Choice Experiment als methode veel geschikter en betrouwbaarder dan bijvoorbeeld de *conjoint analysis*, omdat aan het Discrete Choice Experiment wel een theoretisch model ten grondslag ligt dat richting geeft aan hoe men de methode toepast en op welke manier men de resultaten moet interpreteren. De zwakte van het Discrete Choice Experiment is dat het in vergelijking met zelfrapportage en schalen vrij complex blijft en de respondent een cognitieve inspanning moet doen (Lancsar & Louviere, 2008). Een andere zwakte is de manier waarop de respondenten de objecten interpreteren, wat kan afwijken van de manier waarop de onderzoekers de objecten proberen voor te stellen. Dat speelt bij alle methoden, maar is hier problematisch, omdat het zich kan doorvertalen in een andere randschikking van objecten of maatregelen, waardoor de resultaten worden beïnvloed (Lagarde & Blaauw, 2009).

De Q-methode heeft het voordeel dat het mogelijk is om denkwijzen van individuen te identificeren en onderlinge vergelijkingen te maken. Het nadeel van de Q-methode is dat het mogelijk is dat specifieke type van denkwijzen over het hoofd worden gezien, omdat de methode met hulp van een aantal voorop vastgestelde uitspraken werkt. Bovendien is de methode ook tijdsintensief (van Eijk & Steen, 2014).

Categorie IV 'feitelijk en endogeen': Deze methoden vallen onder de noemer van *impliciete meetinstrumenten* en zijn bijvoorbeeld *unobstrusive behavioural observation*; *response latency measures*, *priming procedures* en *physiological measures*. Doelstelling van die methoden is om de intrinsieke houding van mensen te meten, dus hun spontane houding. Dat gebeurt door het bewuste handelen van respondenten uit te schakelen. Unobstrusive behavioral observation observeert respondenten op basis van hun non-verbale communicatie (Krosnick et al., 2005). Men kijkt naar oogcontact en lichaamstaal (Word, Zanna, & Cooper, 1974). Non-verbale communicatie is moeilijk onder controle te houden (Dovidio, Kawakami, & Gaertner, 2002). Response latency measures, zoals de impliciete associatietest of opeenvolgende 'priming'-procedures zijn gericht op het onderbewuste cognitieve proces van mensen. De impliciete associatietest, ontwikkeld door Greenwald, McGhee, en Schwartz (1998), vraagt aan respondenten om twee sets van onderwerpen in te delen in twee beoordelingsdimensies. Het is de snelheid waarmee men antwoordt, die aangeeft welke de impliciete houding van mensen ten opzichte van de onderwerpen is (Krosnick et al., 2005). Priming-procedures vragen respondenten om een woord te vormen met een reeks van letters die men aanbiedt, samen met een doelwoord. Op die manier evalueert men objecten en stelt men houdingen vast. Hoe sneller men de associatie vindt, hoe meer impliciet de houding is (Krosnick et al., 2005). En tot slot zijn er nog fysiologische methoden, zoals het meten van galvanische huidreacties of het analyseren van spierreacties (Cacioppo, Petty, Losch, & Kim, 1986) of oogreacties (Lang, Bradley, & Cuthbert, 1990) of het meten van hersenactiviteit (Cacioppo et al., 1986; Krosnick et al., 2005).

Voor het thema van overstromingen zijn er geen onderzoeken gevonden die gebruikmaken van die methoden.

De sterkte van impliciete methoden is dat ze ingezet kunnen worden, als respondenten niet in staat zijn of niet bereid zijn om hun houding bekend te maken (Gregg & Klymowsky, 2013; Krosnick et al., 2005). Impliciete methoden werken het best, als introspectie over gevoelens en overtuigingen niet nodig is (Krosnick et al., 2005). Impliciete methoden zijn ook veel minder gevoelig voor manipulatie door de respondent, omdat ze het automatische en het onderbewuste bestuderen (Gregg & Klymowsky, 2013; Steffens, 2004). Enkele academici twijfelen eraan of die aanname wel volledig terecht is, want zodra de test transparant is voor de respondent, kan er wel manipulatie voorkomen (Fazio & Olson, 2003; Karpinski & Hilton, 2001; Steffens, 2004). Impliciete methoden zijn goede alternatieven voor expliciete methoden, want vergelijking laat zien dat er correlatie is tussen de uitkomsten van beide methoden (Gawronski, 2009; Gregg & Klymowsky, 2013; Nosek & Smyth, 2007; Steffens & Buchner, 2003; Steffens & Plewe, 2001). Die correlatie kan te maken hebben met een hoge mate van spontaniteit in antwoorden bij expliciete methoden (Hofmann, Gawronski, Gschwendner, Le, & Schmitt, 2005). Een zwaktepunt is dat de gebruikte categorieën mogelijk niet herkenbaar zijn bij alle respondenten, wat de resultaten vertekent (Greenwald & Sriram, 2010). Ook de volgorde van categorieën kan de resultaten beïnvloeden (Greenwald & Sriram, 2010; Gregg & Klymowsky, 2013; Nosek, Greenwald, & Banaji, 2007). De context en de manier waarop men de test bij respondenten introduceert hebben bovendien een invloed op welke associaties respondenten maken (Fazio, 2007; Gregg & Klymowsky, 2013; Han, Olson, & Fazio, 2006; Krosnick et al., 2005). Impliciete methoden krijgen ook de kritiek dat ze arbitrair zijn, omdat het de onderzoekers zijn die de lichaamstaal 'aflezen' (Blanton & Jaccard, 2006; Haines & Sumner, 2013; Krosnick et al., 2005). Maar de betekenis van associaties kan verschillen tussen respondent en onderzoeker. Impliciete methoden zijn ook tijdrovend, omdat men per object een hele reeks van associaties moet maken (Gregg & Klymowsky, 2013).

Tabel 4: sterktes en zwaktes van de methoden

	Categorie I: Revealed preferences op basis van geobserveerde data	Categorie II: <i>Conjoint analysis, contingent valuation</i>	Categorie III		Categorie IV: Impliciete attitude-methoden
			Zelfrapportage	Discrete Choice Experiment	
Sterkte	Waarheidsgetrouwe situatie op basis van feitelijk gedrag	Houdingen vast te stellen voor nog niet gerealiseerde maatregelen Drukt de houding uit in een economische waarde Handig om houding in te schatten voor veel maatregelen	Beperkte cognitieve investering Eenvoudig te interpreteren Beperkte foutmarge (Krosnick et al., 2005)	Maakt rangschikking van houdingen kenbaar Houdingen vast te stellen voor nog niet gerealiseerde maatregelen Sterke theoretische basis	Analyseert spontane houding – weinig invloed van sociale wenselijkheid In te zetten als respondent niet in staat is om houding kenbaar te maken Beperkte cognitieve investering
Zwakte	Geen inzicht in achterliggende beweegredenen om tot de voorkeur/keuze te komen Er moet een 'markt' aanwezig zijn, een feitelijke situatie.	Kans dat gemaakte keuzes niet overeenkomen met werkelijke keuzes Invloed van vragenlijst op waardenconstructie. Geen inzicht in achterliggende beweegredenen om tot de voorkeur/keuze te komen Geen theoretisch fundament Grote cognitieve investering Inkomenseffect	Kans op sociaal wenselijke antwoorden	Complexe experimentele opzet Grote cognitieve investering Afwijkende interpretatie respondent en onderzoeker	Onderzoeker interpreteert lichaamstaal Tijdsintensief Ongewenste effecten door keuze en volgorde van categorieën Invloed van context op associaties

Elke methode heeft zwaktes en sterktes. Verschillende wetenschappers hanteren de strategie om methoden te combineren om zo de zwaktes van de methoden weg te werken en de betrouwbaarheid van de metingen te waarborgen. Connelly, Knuth, en Kay (2002) analyseren publiek draagvlak ten aanzien van ecosysteemherstel in het Hudson-rivierbekken (VS) aan de hand van *contingent valuation* (categorie II), gecombineerd met telefonische interviews en mailenquête (kwadrant III), zodat men contextaspecten beter begrijpt. Nosek en Smyth (2007) combineren de Impliciete associatietest (categorie IV) en zelfrapportage (categorie III) in een 'multitrait-multimethode validatieanalyse' en concluderen dat de resultaten uit zelfrapportage

grotere validiteit kregen. Stevens et al. (2000) passen *contingent valuation* en de conjoint analyse toe (beiden categorie II) om resultaten over bereidheid tot betalen te toetsen op betrouwbaarheid. Adamowicz, Louviere, en Williams (1994) combineren discrete choice experiment (categorie III) en revealed methoden (categorie I) om houding van recreanten ten aanzien van een aantrekkelijke omgeving te onderzoeken.

Selectie van dataverzamelmethode voor dit onderzoek

De praktijk, de onderzoekdoelstelling en het onderliggend theoretisch kader bepalen welke methoden het meest geschikt zijn. In dit onderzoek moeten de methoden eenvoudig zijn, omdat verschillende typen van actoren de methode moeten kunnen begrijpen. Bovendien is de ambitie om de houding ten aanzien van veel maatregelen in te schatten. Daarom mag de methode niet tijdsintensief zijn. Het is de onderzoeksdoelstelling om inzicht te krijgen in evaluatiecriteria die mensen hanteren. Ook moet er rekening mee worden gehouden dat respondenten maatregelen op verschillende manier kunnen interpreteren. Ook wil dit onderzoek geen aanname maken of houdingen nu exogeen of endogeen bepaald worden, aangezien het analysekader beide opties mogelijk houdt. Een combinatie van **revealed preference methoden, zoals observatieanalyse** (categorie I) en **zelfrapportagemethoden** (categorie III) lijkt op de optimale mix voor dit onderzoek. We maken zo gebruik van geobserveerde data uit verschillende settings waar actoren hun houding ten aanzien van maatregelen kenbaar maken. Het gaat dan om 'feitelijke' houdingen. Het streven daarbij is om te kiezen voor settings waar actoren redelijk vrij zijn om te spreken en hun standpunt toe te lichten. Concreet zijn daarbij interessant:

- De openbare onderzoeken van de bekkenbeheersplannen
- Het parlementaire debat in navolging van de overstromingen in 2011-2012
- De parlementaire commissie (13 januari – 22 maart 2011)
- Parlementaire vragen aan ministers en hun antwoorden in de periode tussen 2000 en 2005

Die settings leveren veel informatie, omdat standpunten worden beargumenteerd. Het gaat om het expliciet maken van houdingen. Maar omdat niet alle actoren over alle te onderzoeken overstromingsmaatregelen hun houding uiten tijdens openbare onderzoeken en debatten is er een aanvullende methode nodig. Een eenvoudige en begrijpelijke methode voor een diverse groep van actoren is zelfrapportage met één of enkele vragen die naar de houding polsen via een schaal om houdingen tussen actoren te vergelijken. Een vragenlijst vult die schaal aan, zodat het afwegingsproces met behulp van de evaluatiecriteria expliciet wordt. De gecombineerde aanpak maakt mogelijk dat maatregelen onderzocht worden die nog niet worden uitgevoerd. Vanuit dat perspectief vallen *contingent valuation* en conjoint valua-

tion af, ook omdat die methoden er niet toe bijdragen om data te verzamelen over de evaluatiecriteria. *Contingent valuation* en *conjoint analysis* gaan er bovendien van uit dat actoren *nutsmaximaliserend* zijn, wat dit onderzoek niet bij voorbaat stelt. De gekozen methodische aanpak erkent ook dat verschillende actoren een verschillende betekenis geven aan maatregelen en maakt het mogelijk om daar rekening mee te houden. *Contingent valuation* and *conjoint valuation* en ook de *impliciete associatietest* houden geen rekening met diversiteit aan betekenisgeving. Impliciete methoden zijn niet geschikt voor de onderzoekstelling, omdat het niet de intentie is om zogenaamde impliciete houdingen te kennen. Bij confrontatie met overstromingsmaatregelen vormen mensen houding via een meer bewust en cognitief proces. Men evalueert de maatregel en schat de maatregel in vanuit de eigen context om op basis daarvan de houding te bepalen. Het cognitieve proces is vrij sterk aanwezig, zo luidt de assumptie. Houding ten aanzien van overstromingsmaatregelen is zelden het resultaat van een onbewust, automatisch proces.

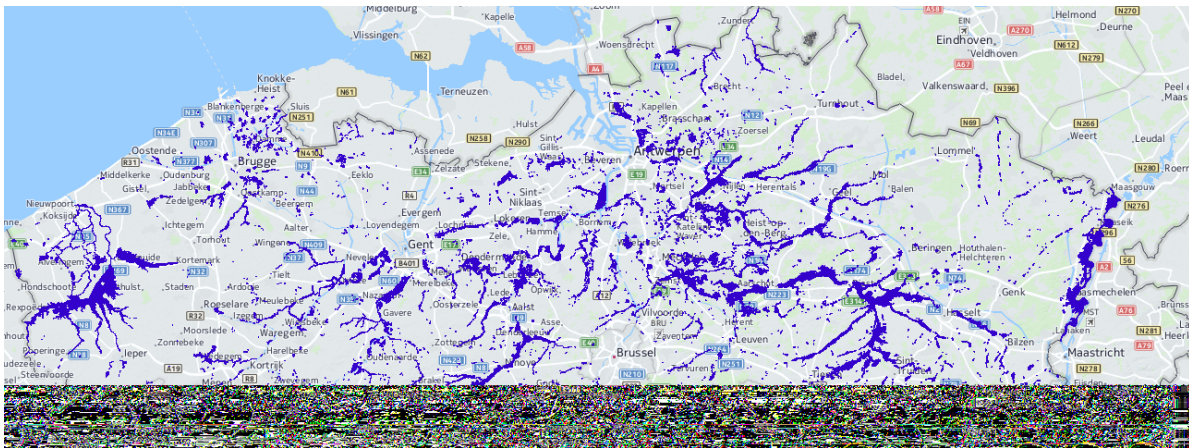
3.2 Case-, overstromingsmaatregelen- en respondentselectie

3.2.1 Caseselectie

Dit onderzoek wil nagaan of houdingen, belangen, waarden en percepties een rol spelen bij de uitvoering van het overstromingsbeleid om zo de uitvoering van het Vlaams overstromingsbeleid te vergemakkelijken. Het studiegebied is daarom Vlaanderen. Drie afgebakende casegebieden worden geselecteerd via de 'most similar' aanpak om zo gericht relevante respondenten te kunnen selecteren die een rol hebben bij de uitvoering van overstromingsmaatregelen en om een concrete context te schetsen waarin respondenten hun houding over overstromingsmaatregelen kunnen bepalen (Rihoux & Ragin, 2009). De drie gebieden lijken op elkaar, omdat ze elk in gelijke mate geconfronteerd werden en kunnen worden door rivieroverstromingen. 'Most similar' betekent dat het overstromingsgevaar in elk van de gebieden gelijkwaardig is, wat betekent dat verschillen in houdingen niet te wijten zijn aan verschillend overstromingsgevaar. De cases werden in twee stappen geselecteerd. Eerst zijn overstromingsgebieden gezocht met behulp van de risicozoneskaart (versie 2006). Deze zones kennen terugkerende overstromingen en zijn afgebakend aan de hand van volgende objectieve criteria (VMM en Departement Mobiliteit en Openbare werken Afdeling Waterbouwkundig Laboratorium, 2005):

- Recentheids criterium: de gebieden zijn recent overstroomd – dat betekent dat de respondenten de impact van overstromingen kennen
- Terugkeercriterium: de terugkeerperiode van een overstroming is kleiner dan of gelijk aan 25 jaar – dat betekent dat het overstromingsgevaar reëel is
- Ernstcriterium: de overstromingsdiepte in de risicozones bedraagt minstens 30 cm – dat wil zeggen dat acties nodig zijn.

Figuur 12: kaart van risicozones (opgemaakt in 2006)

Bron: Geopunt Vlaanderen

In de tweede stap van de caseselectie is een aantal experts in overstromingsbeheer en bekkencoördinatoren gevraagd om gebieden te noemen die interessant zouden kunnen zijn voor dit onderzoek (zie bijlage 1). Zij hanteerden criteria, zoals het aantal mensen dat in de risicozones woont en de mate van discussies rondom overstromingsmaatregelen.

Dat heeft geleid tot de selectie van volgende casegebieden:

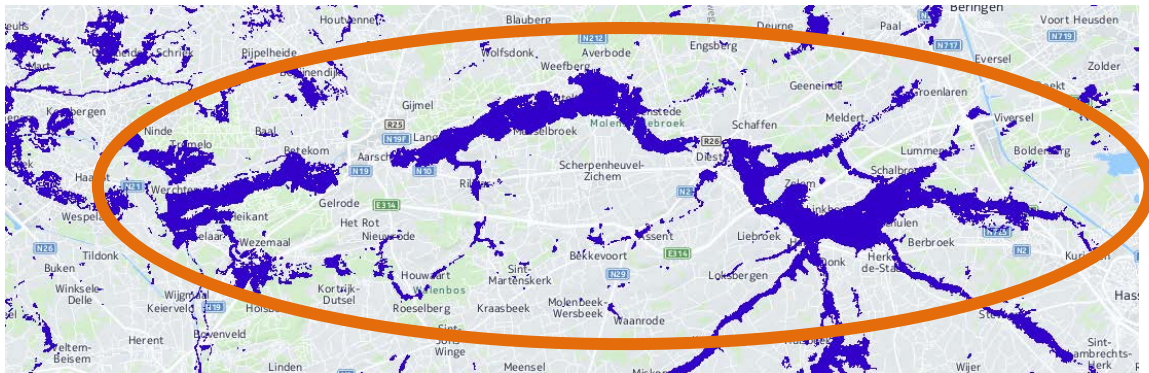
- Demerbekken: het gebied rond de Demer van Rotselaar tot Halen
- Denderbekken: het gebied rond de Dender van Geraardsbergen tot Denderleeuw
- Maasbekken: het gebied aan de Belgische kant van de Maas van Lanaken tot Kinrooi

Er is niet gekozen voor het Benedenscheldebekken (Sigmaphan), omdat dat gebied een dubbel overstromingsprobleem kent, zowel vanuit de rivier als vanuit de zee. Ook andere gebieden, zoals bijvoorbeeld het Netebekken of de Poperingevaart, hadden in aanmerking kunnen komen voor deze studie, maar zijn niet geselecteerd, omdat drie studiegebieden voldoende is om tot valide resultaten te komen die van betekenis zijn voor Vlaanderen. De beschrijving van de gebieden is gebaseerd op de situatie anno 2009, het jaar waarin de interviews en de focusgroepen hebben plaatsgevonden.

Casegebied 1: Demerbekken van Halen tot Rotselaar

Figuur 13: gebied in Demerbekken

Bron: Geopunt Vlaanderen

Deze beschrijving is een samenvatting van het bekkenbeheerplan Demer – 2008-2013 (VMM, 2009a). De Demer ontspringt in Berg (Tongeren) en doorkruist over een afstand van 85 km de gemeenten Hoeselt, Bilzen, Diepenbeek, Hasselt, Lummen, Halen, Diest, Scherpenheuvel-Zichem, Aarschot en Rotselaar waar het water in de Dijle uitmondt. Het Demerbekken is 2 334 km² groot en ligt deels in Wallonië en deels in Vlaanderen. De Demer is een regenrivier met piekdebieten, die variëren van 6.4m³/s in de zomer tot 33.9m³/s in de winter. Heel wat zijrivieren en beken komen uit in de Demer. Het noorden van het Demerbekken kenmerkt zich door een weinig golvend reliëf. Het gebied is overwegend vochtig en kent zandbodems. Het zuiden is gekenmerkt als een sterk golvend, droog gebied en zandleembodems. De focus in dit casegebied ligt op de zone tussen Halen en Rotselaar. Volgens de kaart van de risicozones (2006) is de overstromingsproblematiek daar groot.

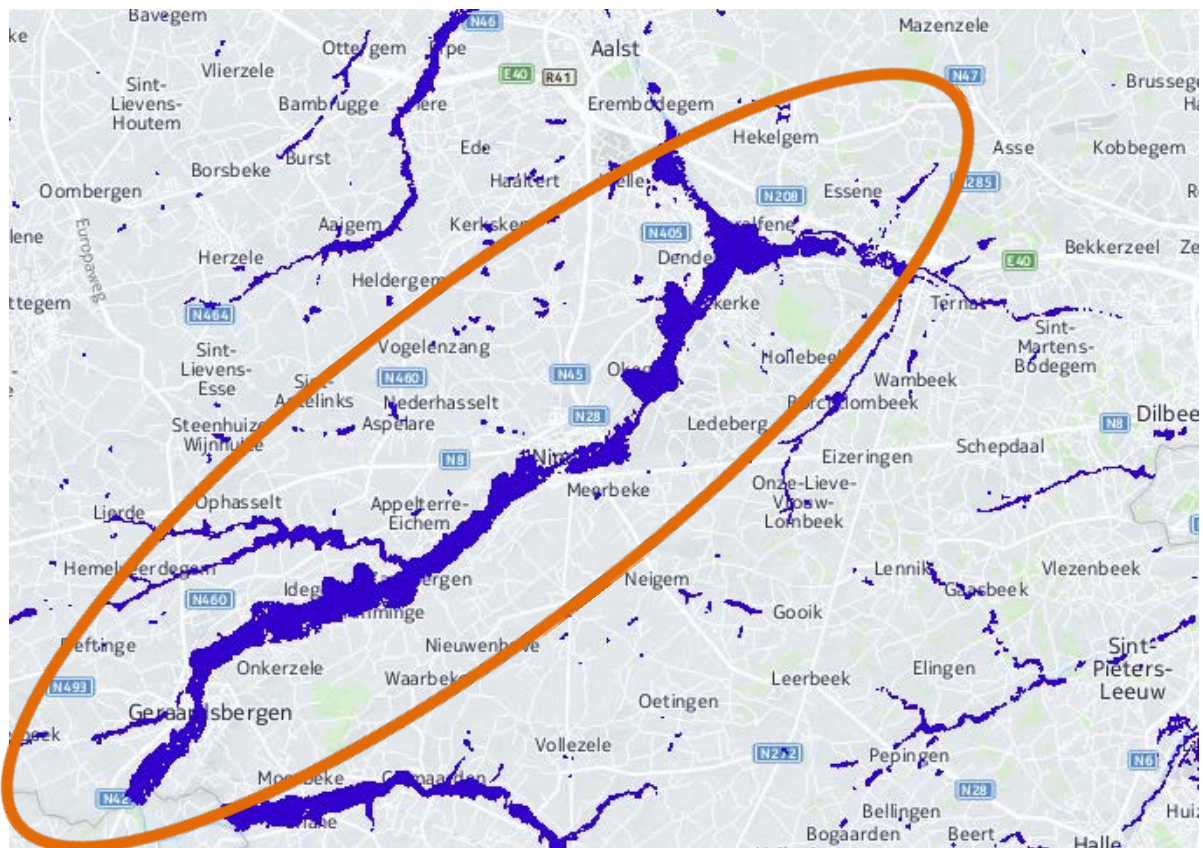
Landbouw (vooral akkerbouw), recreatie, natuur, wonen en industrie zijn de meest voorkomende landgebruiksfuncties in het gebied. Recreatieve activiteiten op de Demer zijn hengelsport, kanoën, kajakken en roeien. Recreatief gebruik naast de rivier bestaat voornamelijk uit wandelen, fietsen en paardrijden. De waterlopen in het Demerbekken - en dan vooral het Schulensmeer - worden gebruikt om te zwemmen, te duiken, initiaties te geven van watergebonden activiteiten en te schaatsen. De Demer zelf is gecategoriseerd als een bevaarbare waterloop, want het was in het verleden een scheepvaartweg. Vandaag wordt er voor logistiek transport niet meer gevaren op de Demer. Tijdens de dataverzameling voor dit onderzoek was de waterkwaliteit in het Demerbekken niet heel goed. De Prati-index gaf een matige verontreiniging aan. De Belgische Biotische Index gaf een matige kwaliteit aan. Ook de waterbodem vertoonde een lichte verontreiniging. Verontreiniging komt vooral door zware metalen en pesticiden, veroorzaakt door industriële lozingen, verkeer, landbouw en huishoudens.

De Demer kent vooral in de winter overstromingen, als de rivier de winterbedding inneemt. Grote overstromingen waren er in 1965-66 en 1966-67 en 1993-1994, 1995, 1998, 2002,

2010 en 2011. De overstromingen vonden plaats in de Demervallei, de vallei van de Gete, de Herk en de Mombeek, de Winge, de Begijnenbeek en de Velpe. Steeds terugkerende overstromingen zijn een knelpunt en zijn vooral in combinatie met slechte waterkwaliteit zorgwekkend. De Demer is bedijkt tussen Werchter en Aarschot. De bedijking zorgt er, in combinatie met de hoge afvoer, voor dat het water wordt teruggestuwd naar de zijrivieren. Dat veroorzaakt lokaal overstromingsproblemen. Ook kwelwater is een probleem in het gebied stroomafwaarts van Diest. Tijdens de dataverzameling speelde er een discussie over de aanleg van wachtbekkens in Webbekom en Hoeleden, de uitvoering van het Ontwikkelingsplan Demer als integraal gebiedsproject met oog voor overstromingen en voor natuur en dijkafgraving en de aanleg van een veiligheidsdijk in Hellicht.

Casegebied 2: Denderbekken: van Geraardsbergen tot Denderleeuw

Figuur 14: gebied in Denderbekken

Bron: Geopunt Vlaanderen

Deze beschrijving is een samenvatting van het bekkenbeheerplan Dender – 2008-2013 (VMM, 2009b)

De Dender ontspringt in Ath (Wallonië) en stroomt vervolgens over een afstand van 69 km door Wallonië en Vlaanderen om dan in de Schelde uit te monden bij Dendermonde. Het Denderbekken heeft een oppervlakte van 1 384 km². Relevante zijrivieren zijn de Marke, de Molenbeek

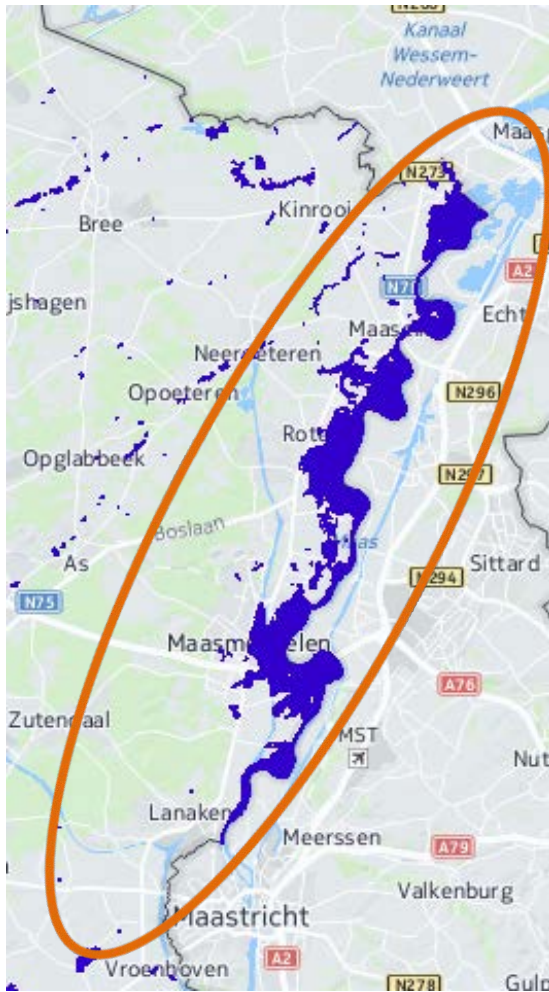
en de Bellebeek. Ook de Dender is een regenrivier en kent een vrij groot verval. Het waterpeil kan variëren van gemiddeld 2,5 m³/s in de zomer en 25 m³/s in de winter. Het Denderbekken is vooral in het zuiden erg heuvelachtig en vlakt af naar het noorden toe. De bodems zijn van leem en zijn erosiegevoelig.

Het landgebruik in het Denderbekken is landbouw (grasland, akkerbouw, veeteelt en tuinbouw), recreatie, wonen en in beperkte mate ook natuur. Landbouw is vooral in het zuiden te vinden. Het noorden kent vooral residentieel landgebruik. Langs de Dender loopt een spoorlijn. Overboelare heeft een lokaal vliegveld voor kleinere sportvliegtuigen. De Dender is een bevaarbare waterloop. Tot Aalst is de Dender geschikt voor scheepvaart tot 600 ton. Stroomopwaarts vanaf Aalst daalt de vrachtnorm tot 300 ton. De Dender wordt ook gebruikt voor pleziervaart en andere recreatieve activiteiten, zoals fietsen, wandelen en vissen. In het gebied – en dan vooral in Geraardsbergen – bevinden zich verschillende toeristische accommodaties, zoals hotels, campings en bed & breakfasts. De waterkwaliteit van de Dender is sterk verbeterd, maar de Prati-index duidde in 2010 nog op een matige verontreiniging. De waterbodem was er nog slecht aan toe nabij Geraardsbergen en Denderleeuw.

De Dender kende overstromingen in de winter van 1993-1994, in januari 1995, in december 1998-1999, in 2001, 2002, 2002-2003 en in 2010-2011. Het grootste probleem bevindt zich in de buurt van Geraardsbergen, waar het water vanuit Wallonië Vlaanderen binnenstroomt.

Casegebied 3: Maasbekken van Lanaken tot Kinrooi

Figuur 15: gebied in Maasbekken

Bron: Geopunt Vlaanderen

Deze beschrijving is een samenvatting van het bekkenbeheerplan Maas – 2008-2013 (De Scheepvaart NV, 2008) De Maas stroomt vanuit Frankrijk door Luxemburg, België, Duitsland en via Nederland naar de zee. Het totale oppervlakte van het Maasbekken is 34 359 km². In Vlaanderen stroomt de Maas door de provincies Limburg en Antwerpen. De Maas is een regenrivier. Het waterpeil hangt af van de hoeveelheid neerslag die via Frankrijk en de Ardennen het Vlaams Maasgebied binnenstroomt (De Scheepvaart NV, 2008). Het maaswater voedt ook het Albertkanaal, het Julianakanaal en de Kempische kanalen. Internationale afspraken over de kanaalgebieden bepalen de waterstand van de Grensmaas (17/01/1995). De rivier kent een relatief groot verval (NV, 2014). Het gemiddelde debiet op de Maas en de kanalen is 276m³/s, waarbij de winterafvoer rond 406 m³/s ligt en de zomerafvoer rond 146 m³/s (Ashagrie, de Laat, de Wit, Tu, & Uhlenbrook, 2006). Vanaf een debiet van 1 500 m³/s treedt de Maas buiten de oevers in het winterbed (Baetens, Van Eerdenburgh, & Mostaert, 2004).

Het reliëf in de Maasvallei is alluviaal in het zuiden en kent meer afgevlakte gebieden in Noordoost-Limburg (de Maasvallei) en Antwerpen. De bodem bestaat uit zandleemgronden. De bedding van de Maas bestaat uit grind.

Landgebruik in het casegebied is akkerbouw, wonen, industrie, bossen en grasland. Akkerbouw ligt meestal buiten de winterbedding. Graslanden zijn wel te vinden in het vallei-gebied. Er ligt een drinkwaterbeschermingszone (Eisden-Meeswijk) die kwetsbaar is (<https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/3waterwingebieden.html#overzicht>). De Maas kent grindwinningen voor de bouwsector, vooral in Kinrooi, Maasmechelen, Lanaken en Dilsen-Stokkem. Tot in de jaren '30 had de Maas zelf een scheepvaartfunctie, maar die is nu vrijwel volledig overgenomen door de omliggende kanalen. Enkel stroomafwaarts van Maaseik vindt er nog binnenscheepvaart plaats voor de grindsector (<http://www.watlab.be/nl/onderzoeksdomeinen/waterbeheer/bestanden/Maas-brochure.pdf>).

Recreatie is een belangrijke functie voor de Maas en de Maasvallei. Voorbeelden zijn hengelsport, pleziervaart, zeilen, surfen, zwemmen en verblijfstoerisme. Er liggen verschillende jachthavens in het Maasbekken. Ook zijn er enkele kano- en kajakverenigingen. Fietsen en wandelen kan ook in het Maasbekken. Veerponten over de Maas zijn te vinden in Kinrooi, Dilsen-Stokkem en Maasmechelen. Een netwerk van ruit- en menpaden wordt goed gebruikt. Verblijven kan in het Maasbekken in campings, hotels, vakantiewoningen en jeugdlogies (De Scheepvaart NV, 2008). Delen van de Maasvallei zijn natuurgebied en hebben een hoge natuurwaarde (www.deMaasvallei.be). De waterkwaliteit van de Maas was relatief goed in 2009. De waterbodem van de zijrivieren scoorde slechter en er is sprake van verontreinigde bodems.

Overstromingen hebben in het Maasbekken plaatsgevonden in december 1993, januari 1995, februari 2002 en januari 2003. Men beseft dat overstromingen een natuurlijk verschijnsel zijn en dat de Maas in de winter buiten de oevers treedt in de winterbedding. Het Maasdijkenplan beschermt het achterland van de Maas tot een debiet van 3 000 m³/s. Ook kwelwater is een probleem. Het Maasbekken kent ook bodemerosie, vooral ten zuiden van het Albertkanaal en in Voeren. Bij hoogwater zijn ook akkergronden in het winterbed erosiegevoelig (De Scheepvaart NV, 2008). Een ander knelpunt zijn mijnverzakkingen, die zich vooral voordoen in de deelgemeenten Vucht, Leut, Meeswijk en Eisden. Overstroming van de Maas zou voor hen rampzalig kunnen uitdraaien.

3.2.2 Selectie van overstromingsmaatregelen

De procedure om overstromingsmaatregelen te selecteren is begonnen met een inventarisatie van mogelijke overstromingsmaatregelen in de internationale literatuur en in het overstromingsbeleid in Vlaanderen en omliggende landen. Dat resulteerde in een lijst van 36 mogelijke

maatregelen. Vervolgens is die lijst van maatregelen voorgelegd aan zeven Vlaamse waterbeheerders en bekkencoördinatoren die geografisch verspreid bevoegd zijn voor verschillende rivierbekkens. Er is hen gevraagd om zeven maatregelen aan te duiden die relevant zouden kunnen zijn voor dit onderzoek. Ook is gevraagd om eventueel ontbrekende relevante maatregelen nog aan te vullen. Tot slot is op basis van hun aanduiding een evenwichtige selectie gemaakt van 16 overstromingsmaatregelen die divers zijn:

- Preventief, effectgericht en curatief
- Kostendrager: overheid en niet-overheid
- Ruimtelijke impact: grote ruimtelijke impact, kleine ruimtelijke impact of geen ruimtelijke impact.

Tabel 5: 16 overstromingsmaatregelen

	Type van maatregel	Wie draagt vooral de financiële kosten en is verantwoordelijk voor de uitvoering	Ruimtelijke impact
Gecontroleerde overstromingsgebieden	Preventief	Overheid	Ja – groot
Hermeandering van de rivier	Preventief	Overheid	Ja – groot
Dijken en wallen	Effectgericht	Overheid	Ja – groot
Baggeren en ruimen	Preventief	Overheid	Ja – klein
Groendaken en hemelwaterputten	Preventief	Niet-overheid	Ja – klein
Overstromingsbestendig bouwen voor bestaande gebouwen	Effectgericht	Niet-overheid	Ja – klein
Private beschermingsmaatregelen	Effectgericht	Niet-overheid	Ja – klein
Watertoets	Preventief	Niet-overheid	Ja – klein
Overstromingsvoorspeller en waarschuwing	Effectgericht	Overheid	Neen
Volledige onteigening	Preventief	Overheid	Ja – groot
Herbestemming	Preventief	Overheid	Ja – groot
Risicocommunicatie	Effectgericht	Overheid	Neen
Private verzekering	Curatief	Niet-overheid	Neen
Nationaal rampenfonds	Curatief	Overheid	Neen
Rampenhulp	Effectgericht	Overheid	Neen
Niets doen			Neen

3.2.3 Respondenteselectie

Omdat dit onderzoek de uitvoering van het beleid wil vergemakkelijken, worden respondenten geselecteerd die een rol spelen bij die uitvoering van overstromingsmaatregelen. Om de respondenten te selecteren was de definitie van Develtere (2003) de basis. Die spreekt van primair, secundair en tertiair draagvlak (zie hoofdstuk 2). Het onderzoek richt zich op respondenten die ertoe doen bij primair en secundair draagvlak, zijnde:

- Actoren die een actieve rol spelen bij de uitvoering van maatregelen: primaire groep die een directe rol hebben

- Actoren die de uitvoering kunnen dwarsbomen of stimuleren: secundaire groep die een indirecte rol hebben

De publieke opinie, die het tertiaire draagvlak bepaalt, wordt niet mee in beschouwing genomen in dit onderzoek. De publieke opinie wordt gevormd door burgers en de media. De invloed van het tertiaire draagvlak op de uiteindelijke uitvoering is eerder beperkt, maar bestaat wel. Burgers, zo is besloten, vallen buiten de onderzoeksanalyse om twee redenen:

1. Dataverzameling bij burgers vraagt een aangepaste aanpak om die data te verzamelen. Vele burgers zijn zich immers niet bewust van de hele set van maatregelenopties en hebben veel meer informatie nodig om een mening te kunnen vormen. De onderzoeks aanpak vraagt dan om een informatief element toe te voegen. Dat vraagt extra werk en biedt qua inzichten voor dit onderzoek uiteindelijk weinig meerwaarde, aangezien de burgers in hun totaliteit maar weinig invloed hebben op de uitvoering van de meeste overstromingsmaatregelen.
2. Andere onderzoeken die in Vlaanderen zijn uitgevoerd, zijn gericht op burgers. Onderzoeksresultaten over die actorgroep zijn beschikbaar (Kellens, Zaalberg, Neutens, Vanneuville, & De Maeyer, 2011; Tempels, Boelens, & Boussauw, 2015; Uyttendaele, van der Craats, Schelfaut, Krywkow, & Mysiak, 2011).

Respondenten zijn in te delen volgens:

- Bestuursniveau: lokaal, regionaal, Vlaams/nationaal
- Institutionele rol: belangengroep, administratie, politicus, expert, rechtstreeks betrokken burger
- Sector: water, samenleving, burgerbelang, ondernemers, ruimtelijke ordening, milieu en natuur, landbouw, veiligheid, integraal, watervoorziening
- Casegebied: Demerbekken, Denderbekken, Maasbekken

Voor een definitie van die categorieën wordt verwezen naar bijlage 2. Enige verduidelijking is nodig bij de sectoren burgerbelang, samenleving en integraal, omdat ze sterk op elkaar lijken. Tot de sector 'burgerbelang' horen respondenten die het belang van de burger moeten vertegenwoordigen, zoals politici in het parlement of de gemeenteraad. De sector 'integraal' omvat respondenten die ervoor moeten zorgen dat belangen en sectoren geïntegreerd worden. Dat zijn onder meer de bekkencoördinatoren. En de sector 'samenleving' omvat voornamelijk politici die het belang van de bredere samenleving vertegenwoordigen. Dat zijn de verkozen politici, dus de bestuurders op Vlaams, provinciaal en gemeentelijk niveau, die namens de samenleving uitspraken doen.

De respondenten hebben een verschillende rol bij de uitvoering van overstromingsmaatregelen: soms primaire actor (I), soms secundaire actor (II), zoals beschreven in Tabel 6.

De actoren zijn hier ingedeeld in primaire of secundaire actoren, met behulp van de analyse uit hoofdstuk 1.

Tabel 6: primaire en secundaire positie van actoren bij uitvoering van overstromingsmaatregelen

		Watertoets (K/I)	Gecontroleerd overstromingsgebied (G/O)	Hermeandering natuurlijk overstromingsgebied (G/O)	Baggeren en ruimen (K/O)	Groendaken en hemelwaterputten (K/I)	Herbestemming (G/O)	Private beschermingsmaatregelen (K/I)	Overstromingsvoorspeller (N/O)	Dijken en wallen (G/O)	Onteigening (G/O)	Overstromingsbestendig bouwen (K/I)	Noodplanning en rampenhulp (N/O)	Risicocommunicatie (N/O)	Nationaal rampenfonds (N/O)	Private verzekering (N/I)	Niets doen (N/O en I)
Sector	Burgerbelang	II	II	II	II	I	II	II	II	II	II	II	II	II	II	II	I
	Integraal	II	II	I	II	II	II	II	II	II	II	II	II	II	II	II	I
	Landbouw	II	I	I	II	II	I	II	II	I	II	II	II	II	I	II	I
	Milieu en natuur	I	I	I	I	I	I	II	II	I	II	I	II	II	II	II	I
	Ondernemers	I	II	II	II	I	II	I	I	II	II	I	II	I	I	I	I
	Ruimtelijke ordening	I	I	I	II	I	I	II	II	I	I	I	II	II	II	II	I
	Samenleving	I	I	I	II	II	II	II	II	I	I	II	I	I	I	II	I
	Veiligheid	II	II	II	II	II	II	II	II	II	II	II	I	I	I	I	I
	Water	I	I	I	I	II	II	II	I	I	I	I	I	I	II	II	I
	Watervoorziening	II	II	II	II	II	II	II	II	II	II	II	II	II	II	II	II
Institutioneel	Belangenorganisatie	II	I	I	II	II	II	II	II	I	I	II	II	II	II	II	II
	Administratie	I	I	I	I	I	I	II	I	I	I	I	I	I	I	I	I
	Politicus	I	I	I	II	I	I	II	II	I	I	II	I	I	I	II	I
	Burger	I	II	II	II	I	II	I	I	II	I	I	II	I	I	I	I
	Expert	II	I	II	II	II	II	II	II	I	II	II	II	II	II	II	II
Schaal	Nationaal/Vlaams	I	I	I	I	I	I	II	I	I	I	I	I	I	I	I	I
	Regionaal	I	I	I	I	I	I	II	II	I	I	II	I	I	I	II	I
	Lokaal	I	II	I	II	I	I	I	II	I	I	I	I	I	I	I	I

3.3 Dataverzameling

3.3.1 Observatieanalyse

Data over houdingen over overstromingsmaatregelen en evaluatiecriteria is via de observatieanalyse methode verzameld op basis van drie databronnen:

- De reacties die in de drie overwegingsdocumenten beschreven zijn over drie bekkenbeheersplannen (Maas, Dender, Demer) tijdens de openbare onderzoeken (november 2006 – mei 2007)
- Verslag van het actualiteitsdebat in het Vlaams Parlement over de watersnood van 13 en 14 november (17/11/2010)
- Verslagen van de hoorzittingen over het probleem van waterbeheer en wateroverlast namens de Verenigde Commissies voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed en voor Mobiliteit en Openbare Werken, uitgebracht door Valerie Taeldeman en Gwenny De Vroe – 13 januari 2011 tot 22 maart 2011 (882p.)
- Parlementaire vragen aan ministers en hun antwoorden in de periode tussen 2000 en 2005

3.3.1.1 Openbare onderzoeken bekkenbeheersplannen

Voor de drie rivieren zijn bekkenbeheersplannen opgesteld ter uitvoering van het Decreet integraal waterbeleid. Het publiek kon tussen 22 november 2006 en 22 mei 2007 reageren op die beleidsdocumenten in het kader van het openbaar onderzoek. Alle reacties zijn verwerkt en samengevat in de overwegingsdocumenten door de bekkensecretariaten. Twee typen van reacties konden gemaakt worden:

- 'adviezen', afkomstig van bekkenraden en waterschappen
- 'opmerkingen', zijnde opinies van burgers en maatschappelijke groepen, waaronder beroepsfederaties, overheidsadministraties, socioculturele organisaties, milieu- en natuurverenigingen, provinciebesturen, bedrijven en nutsmaatschappijen.

Voor het Demerbekken kwamen er 788 reacties binnen, voor het Maasbekken 817 en voor het Denderbekken 1189.

Die overwegingsdocumenten zijn handmatig geanalyseerd. Eerst zijn alle reacties over de geselecteerde overstromingsmaatregelen uitgefilterd. Vervolgens vond een tekstanalyse plaats op de aspecten 'wie reageert', 'welke houding' en 'welk evaluatiecriteria zijn gebruikt'. De reacties zijn gecategoriseerd op basis van actortype aan de hand van de vermelde codes.

Figuur 16: uittreksel overwegingsdocumenten

Ingediende reacties

Code: DEM_O_62_52

Milieu- en natuurvereniging

In de tekst wordt gesteld "Ruilverkaveling Vissenaken plant de aanleg van wachtbekkens". Hierbij willen we de opmerking plaatsen dat ingedijkte en gestuwde ecologisch gebieden grote nadelen hebben. Er moet dus gekozen worden voor overstromingsgebieden die een natuurlijke situatie sterk benaderen. Vooral de overstromingshoogte is bepalend voor de natuurwaarden in een vallei.

Standpunt

Deze overwegingen stroken met de geest van de deelbekkenbeheerplannen, die aldus niet moeten aangepast worden. Wachtbekken is synoniem van overstromingsgebied.

Aanpassingen

Deze reactie geeft geen aanleiding tot een aanpassing.

3.3.1.2 Actualiteitsdebat in het Vlaams Parlement over watersnood (17/11/2010)

In navolging van de wateroverlast van 13 en 14 november 2010 vond een actualiteitsdebat plaats in het Vlaams Parlement, waarbij politici het overstromingsbeleid bespraken, wat er volgens hen was fout gelopen en hoe het anders zou moeten. Dat document is waardevol, omdat het veel informatie geeft over de percepties en overtuigingen van de Vlaamse politici en over hun houding ten aanzien van een aantal overstromingsmaatregelen. Ook dit document is handmatig geanalyseerd door alle meningen over overstromingsmaatregelen eruit te filteren. Vervolgens vond een tekstanalyse plaats op de aspecten 'wie reageert', 'welke houding' en 'welk evaluatiecriteria is gebruikt'. De reacties zijn gecategoriseerd op basis van de actor die aan het woord was.

Figuur 17: uittreksel uit het actualiteitsdebat watersnood

Mevrouw Marleen Van den Eynde:

Dank u, voorzitter.

De overstromingsvoorspeller kan de knippunten op het terrein aantonen, waardoor een aangepast beleid kan worden gevoerd. Jammer genoeg, minister, gaat het hier enkel om de onbevaarbare waterlopen van eerste categorie. Bij de overstromingen van het afgelopen weekend was het duidelijk dat het probleem niet alleen bij de onbevaarbare waterlopen lag. Zelfs waterlopen van tweede en derde categorie waren verzadigd door de regenval van de vorige maand, van de maand augustus en niet, mijnheer Sabbe, van de regenval van 2,5 dagen. Het is dan ook heel belangrijk om ook dergelijke waterlopen goed op te volgen.

Minister, de Vlaamse Milieumaatschappij geeft zelf aan dat u nog voor heel wat uitdagingen staat, dat de uitdagingen bijzonder groot zijn om de overstromingsvoorspeller beter in te vullen en dat het nog wel investeringen zal vergen. Mijn vraag is dan ook waarop u wacht.

De Vlaams Belangfractie stelt spijtig genoeg vast dat Vlaanderen zeker op het structurele vlak niet klaar is om overstromingen te voorkomen. Dat bewijst ook de massa plannen die nog steeds op de studietafel liggen. Ik zal beginnen met het Vlaams Klimaatadaptatieplan, een concreet plan om de gevolgen van de klimaatwijziging op te vangen en de plannen om overstromingsrisico's in te schatten en beter op te vangen. Die blijven nog steeds in een studiefase steken. Wat het klimaatadaptatieplan betreft, wordt de impact van de klimaatwijziging klaarblijkelijk pas in kaart gebracht tegen 2012 via een impactstudie, die dan de basis moet vormen voor het opstellen van een Vlaams adaptatieplan. Dat betekent dus, collega's, dat pas na 2012, pas over 2 jaar prioritaire maatregelen kunnen worden bepaald om de negatieve gevolgen ten gevolge van het wijzigende klimaat te kunnen tegengaan – en dan heb ik het alleen maar over de plannen.

Nu kan er dit nog niet minister. De overstromingen van het afgelopen weekend hebben ons erop gewezen dat die studiefase niet te lang mag duren. Vlaanderen moet een analyse starten over wat

3.3.1.3 Hoorzittingen over het probleem van waterbeheer en wateroverlast jan 2011 tot maart 2011

Om het beleid onder de loep te nemen zijn in de periode van 13 januari tot 22 maart 2011 parlementaire hoorzittingen georganiseerd in de verenigde commissies. De hoorzittingen zijn vooral waardevol, omdat ze inzicht geven in evaluaties en houdingen van deskundigen, we-

tenschappers, maatschappelijke actoren, gouverneurs, waterbeheerders en bekkencoördinatoren. Dat document is handmatig geanalyseerd door alle meningen over overstromingsmaatregelen eruit te filteren. Vervolgens vond een tekstanalyse plaats op de aspecten 'wie reageert', 'welke houding' en 'welk evaluatiecriteria is gebruikt'. De reacties zijn gecategoriseerd op basis van de actor die aan het woord was.

Figuur 18: uittreksel uit het verslag van de hoorzittingen (Prof. Berlamont)

Regenwater ophouden en infiltreren

Wat kunnen we eraan doen? We moeten preventief werken en zorgen dat er zo weinig mogelijk regenwater in de rivier terechtkomt en dat dat zo traag mogelijk gebeurt. We moeten ook zorgen dat het niet allemaal met een piek in de rivier terecht komt. Als het water in de rivieren terecht komt, moeten we ervoor zorgen dat het weg kan, dat het desnoods voldoende kan worden geborgen om de snelheid van de afvoer en de grootte van de pieken te beperken. We kunnen het regenwater zo veel mogelijk ophouden en laten infiltreren.

3.3.1.4 Parlementaire vragen aan ministers en hun antwoorden in de periode tussen 2000 en 2005

Overstromingen hebben in het verleden al vaker plaatsgevonden. Inzicht in houdingen van politici zijn vooral te vinden in de antwoorden op parlementaire vragen. Er is specifiek gericht op de periode na de grote overstroming van de jaren '90 tot vlak voor de recentste grote overstromingen van 2010 en 2011. In die periode zijn vier parlementaire vragen gesteld (2000 (1), 2003 (2) en 2005 (1)). Hoewel dit weinig is, geeft dit inzicht in de houdingen van nationale en Vlaamse politici en vormt dit zo een waardevolle aanvulling op de reeds verzamelde informatie. Ook hier zijn houding en evaluatiecriteria die ministers gebruikten met betrekking tot overstromingsmaatregelen uit de teksten gefilterd.

Figuur 19: antwoord van minister Kris Peeters op de parlementaire vraag van Marleen van den Eynde 13 juli 2005.

2. Onmiddellijk na deze overstromingen heb ik aangekondigd om overal in Vlaanderen een operationeel voorspellingsmodel te installeren, naar analogie met datgene wat reeds in werking is voor het Demerbekken en daar zijn diensten heeft bewezen, waarmee burgers en hulpverleners sneller vooraf worden gewaarschuwd waar en wanneer er zich een overstroming zal voordoen. De Vlaamse Regering werkt ook reeds langer aan structurele maatregelen, om de huidige wateroverlastproblemen tegen te gaan. Naast de klassieke ingrepen zoals bescherming door dijken waar dit niet anders kan, wordt intensief gewerkt aan het inrichten van buffer-gebieden waar het teveel aan water tijdelijk kan geborgen worden. Als preventieve maatregel zal een beter gestructureerde werking van de watertoets, waarvan een uitvoeringsbesluit

3.3.2 Zelfrapportagemethoden

Zelfrapportagemethoden zijn interviews met politici, ambtenaren, experts en focusgroepen bij gemeentelijke milieu- en natuurraden en bekkenraden, waarin verschillende actorgroepen vertegenwoordigd zijn.

3.3.2.1 Interviews

Politici, ambtenaren en experts zijn benaderd voor een interview. Aan de hand van een semi-gestructureerde vragenlijst is diepgaand inzicht verkregen in de houdingen en de evaluatiecriteria over de overstromingsmaatregelen (Robson, 2011). Via een gestratificeerde aanpak zijn 39 mensen geselecteerd voor het interview om ervoor te zorgen dat alle relevante actoren zouden bevraagd worden. De stratificatie gebeurde volgens het casegebied, het bestuursniveau, de sector en de institutionele rol.

Tabel 7: model om mensen te selecteren voor interview

	Maas	Dender	Demer	Vlaanderen
Politici (10)				
Vlaams/ nationaal niveau				Ruimtelijke ordening (1) Openbare werken (1)
Provinciaal/ regionaal niveau			Veiligheid (1)	
	Leefmilieu en natuur (1)	Waterbeheer (1)		
Gemeentelijk niveau	Ruimtelijke ordening (1)		Milieu en natuur (1)	
	Milieu en natuur (1)	Veiligheid (1)	Openbare werken (1)	
Ambtenaren (24)				
Vlaams/natio- naal niveau	Openbare werken (1) Natuur (1) Landbouw (1)	Waterbeheer (1) Waterbeheer (1)	Waterbeheer (1) Landinrichting (1) Landbouw (1)	Risicomodellering (1) Natuur (1) Ruimtelijke ordening (1) Landbouw (1) Veiligheid (1)
Provinciaal/regi- onaal niveau	Waterbeheer (1) Landbouw (1) Veiligheid (1)	Waterbeheer (1) Natuur (1)	Waterbeheer (1) Landbouw (1)	
Gemeentelijk ni- veau	Natuur en leefmilieu (1)	Waterbeheer (1) Ruimtelijke ordening (1)	Natuur en leefmilieu (1)	
Experts (5)				
Consultancy			Veiligheid en water (2)	
Academici			Water (1) Natuur (1)	
Onderzoeksinstituut			Natuur (1)	
Risicomodellering			Veiligheid en water (1)	

De vragenlijst was een semigestructureerde vragenlijst met open en gesloten vragen (Robson, 2011). Bij gesloten vragen antwoordt de respondent volgens vooraf gegeven antwoordmogelijkheden. Dat maakt het hen, cognitief gezien, gemakkelijker en bevordert ook de vergelijkbaarheid van de antwoorden. Bij open vragen antwoordt de respondent zelfstandig naar eigen inzicht (Haddock & Zanna, 1998). Er is voor gekozen om open vragen te stellen, zodat de respondenten zich niet beperkt voelen om de eigen mening te geven. Open vragen bevorderen de rijkheid en de diepte van de data. Ze zorgen ervoor dat er geen vooropgesteld model of kader wordt opgelegd (Eagly & Chaiken, 1993; Ehrlich & Rinehart, 1965; Esses, Haddock, & Zanna, 1993; Haddock & Zanna, 1998; Krosnick et al., 2005; Tashakkori & Teddlie, 2003).

Elk interview is persoonlijk afgenomen. Dat geeft de interviewer de mogelijkheid om vragen te verduidelijken, als een respondent de vraag niet goed begrijpt. Dat helpt om het item 'ambiguity' te verminderen (Craig, 1985; Stanga & Sheffield, 1987). De interviews zijn overdag afgenomen op de werklocatie van de respondenten in de periode van oktober tot eind december 2008. Anonimiteit werd gegarandeerd. De interviews duurden gemiddeld 1 tot 1,5 uur. Alle gesprekken zijn opgenomen met dictafoon, na toestemming van de respondent zelf. Vervolgens is er een transcript gemaakt op basis van de audio-opname. Het transcript bevat

geen pauzes, zuchten of andere niet-verbale uitdrukkingen. Hoewel het tijdsintensief is om transcripten te maken, geeft dat het voordeel dat de onderzoeker meer vertrouwd raakt met de data en dat komt de analyse ten goede (Robson, 2011).

De vragenlijst was opgebouwd rond drie onderdelen. De interviews werden ingeleid met een toelichting over de onderzoekopstelling. Vervolgens werden de drie studiegebieden geïntroduceerd en werd er gevraagd om bij het beantwoorden van de vragen steeds het respectieve studiegebied voor ogen te houden. Actoren uit het Vlaams bestuursniveau beantwoordden de vragen voor de drie rivierbekkens en gaven aan wanneer ze vonden dat de aanvaardbaarheid van overstromingsmaatregelen verschillend was tussen de drie rivierbekkens. Alle 39 respondenten hebben de vragen in dezelfde volgorde beantwoord.

Deel 1: ervaringen en percepties over overstromingen en het overstromingsgebied

Antwoorden op deze vragen tonen aan hoe respondenten aankijken tegen overstromingen.

Variabele	Gestelde vraag	Type vraag
Ervaringen met overstromingen	Heeft u in het verleden een overstroming ervaren? Was dat in de privésfeer of via het werk?	Open vraag
Kennis over overstromingen/overstromingsgebied	Wat is volgens u de oorzaak van overstromingen in Vlaanderen? Wat zijn volgens u de grote knelpunten m.b.t. overstromingen in het studiegebied?	Open vraag Open vraag
Risicoperceptie	Hoe groot denkt u dat de kans is dat het studiegebied zal geconfronteerd worden met overstromingen in de toekomst? Klein, gematigd of groot? Welke gevolgen zou een overstroming voor dit gebied hebben?	Open vraag Open vraag
Bezorgdheid en voorbereidheid	Zijn er voldoende middelen en kennis beschikbaar om het overstromingsrisico te beperken? (bij overheid, gemeenten, provincies) Waar staat het overstromingsbeleid volgens u op de beleidsagenda? (hoog, midden of laag) Maakt u zich zorgen over het probleem van overstromingen?	Open vraag Open vraag Open vraag
Aanvaarding van overstromingsrisico	Hoe vaak mag landbouwgebied overstromen? Hoe vaak mag natuur overstromen? Hoe vaak mag woongebied overstromen?	Open vraag Open vraag Open vraag

Deel 2: houding en evaluatiecriteria van overstromingsmaatregelen

Dit onderdeel omvat de peiling naar houding en achterliggende evaluatiecriteria van overstromingsmaatregelen. Zestien overstromingsmaatregelen waren onderwerp van gesprek. En ze zijn telkens toegelicht aan de hand van een foto/tekening op geplastificeerde maatregelenfiches (Figuur 20).

Figuur 20: geplastificeerde maatregelenfiches

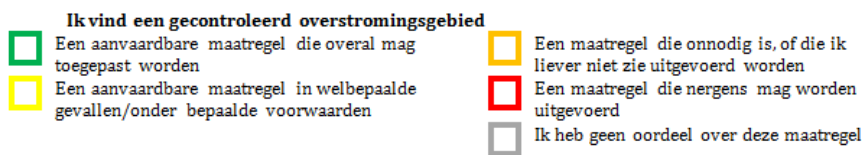

Voor elk van de maatregelen zijn onderstaande vragen beantwoord.

Variabele	Gestelde vraag	Type vraag
Houding ten aanzien van maatregel	Vindt u deze maatregel <ul style="list-style-type: none"> Een aanvaardbare maatregel die overal mag worden toegepast Een aanvaardbare maatregel die in welbepaalde gevallen/onder bepaalde voorwaarden mag worden uitgevoerd Een maatregel die onnodig is of die ik liever niet uitgevoerd zie worden Een maatregel die nergens mag worden uitgevoerd Ik heb geen oordeel over deze maatregel 	Gesloten vraag
Evaluatiecriteria	Waarom vindt u dat?	Open vraag
Voorkeur/ranking van maatregelen	Van al deze maatregelen of andere: welke drie maatregelen dragen het meest uw voorkeur weg?	Ranking vraag

De respondenten gaven hun houding aan met behulp van een antwoordfiche waarbij de respectieve antwoorden een kleur hadden.

Figuur 21: antwoordfiche met kleuren

Die gesloten manier van vragen stellen voldoet aan de voorwaarden om via een Likert-schaal data te kunnen verzamelen (Krosnick et al., 2005). (1) De antwoorden bevinden zich op het continuüm van 'helemaal aanvaardbaar' tot 'niet aanvaardbaar'. (2) De labels helpen om de betekenis van de punten beter te begrijpen en zijn herkenbaar voor de respondenten (Ali & Ronaldson, 2012). Dat verhelpt het probleem van 'methodevooroordeel'.

Vervolgens is met een open vraag gevraagd waarom men die houding had over die overstromingsmaatregel. Door de vragen als open vraag te stellen is vermeden dat respondenten in een specifieke richting gestuurd zouden worden (Krosnick et al., 2005). Dat tweede onderdeel werd afgesloten met de vraag om de top drie van maatregelen te noemen waaraan voor uitvoering het meest de voorkeur wordt gegeven.

Deel 3 overtuigingen over overstromingsbeleid

Tot slot zijn nog enkele vragen gesteld over hoe respondenten aankijken tegen het huidige overstromingsbeleid.

Variabele	Gestelde vraag	Type vraag
Perceptie/overtuiging klimaatverandering	Denkt u dat klimaatverandering een invloed heeft op overstromingen?	Open vraag
	Houdt men in het overstromingsbeleid al rekening met klimaatverandering?	Open vraag
Invloed uitoefenen	Heeft u het idee dat u invloed hebt op overstromingsmaatregelen? Kan uw organisatie invloed uitoefenen op het overstromingsbeleid?	Open vraag
Betrekken van belanghebbenden	Welke belangen zouden zeker betrokken moeten worden bij het plannen en uitvoeren van overstromingsmaatregelen?	Open vraag
Perceptie op ruimte voor de rivier	Denkt u dat ruimte voor de rivier een haalbare kaart is in Vlaanderen?	Open vraag
Perceptie op institutionele organisatie overstromingsbeleid	Hoe ziet u de bekkenwerking groeien in de komende jaren?	Open vraag
	Wat is volgens u de verantwoordelijkheid van de overheid, waar begint die, waar stopt die, en wat is verantwoordelijkheid voor de burger?	Open vraag
	Wat vindt u van de manier waarop overheden, lokale belanghebbenden en burgers vandaag betrokken worden bij het overstromingsbeleid?	Open vraag

3.3.2.2 Focusgroepen

Ook data over houdingen van belangengroepen werden verzameld. De actoren uit verschillende sectoren zijn al aanwezig in bekkenraden en milieuraden. Dat maakt het gemakkelijk om de methode van focusgroep te hanteren. Voor de focusgroep zijn de bekkenraden van

de drie studiegebieden geselecteerd en zes gemeentelijke milieuraden, twee per studiegebied. Er is per studiegebied gekozen voor een milieuraad van een bovenstrooms gelegen gemeente en een benedenstrooms gelegen gemeente. Focusgroepen zijn efficiënter dan interviews, omdat de methode het mogelijk maakt om houdingen en meningen van een grote groep mensen in een relatief korte tijdspanne te verzamelen (Robson, 2011). De focusgroep moderator stelt de deelnemers vragen over hun houding en meningen. Voordeel bij focusgroepen is dat respondenten op een aangename manier over topics kunnen discussiëren (Robson, 2011). Het kennisniveau van de deelnemers over overstromingen is vrij groot en evenaart het niveau van de interviews. Mensen kennen elkaar, waardoor ze gemakkelijker meningen en percepties uiten.

Tabel 8: vertegenwoordigde sectoren in bekkenraad en milieuraad

Bekkenraad	Milieu- en Natuurraad
Land- en tuinbouw	Landbouwsector
Transport	Vereniging van werkgevers, handelaars en zelfstandigen
Energie en handel	Socio-culturele verenigingen
Ontginningen en energie	Milieu-en natuurverenigingen
Natuur bos milieu en landschap	Onderwijsinstellingen
Toerisme	Beroepsverenigingen en -organisaties
Visserij	Politici (niet stemgerechtigd)
Wonen	Burgers

Uiteindelijk zijn acht focusgroepen uitgevoerd in de periode januari – april 2009.

- Bekkenraden: Demerbekken en Denderbekken
- Milieuraden Demerbekken: Rotselaar en Halen
- Milieuraden Maasbekken: Dilsen-Stokkem en Lanaken
- Milieuraden Denderbekken: Geraardsbergen en Ninove

De focusgroep in de bekkenraad van het Maasbekken heeft niet plaatsgevonden, omdat de leden van de bekkenraad daar geen tijd voor konden maken op de agenda van hun bijeenkomsten. Daarom is die focusgroep vervangen door interviews met belangengroepen die graag wilden meewerken aan het onderzoek. Concreet betekent dit dat gelijkaardige data verzameld werd als in de focusgroepen, maar er vonden geen groepsgesprekken plaats. Louter enkele individuele gesprekken. De focusgroepen werden georganiseerd met medewerking van de bekken- of milieuraadcoördinator, die per brief werd geïnformeerd over de doelstelling van het onderzoeksproject. Alle focusgroepen hebben plaatsgevonden binnen reguliere vergaderingen om zo de drempel tot deelnemen laag te houden. Er namen 5 tot 17 deelnemers deel aan de focusgroepen. De focusgroepen van de bekkenraden vonden overdag plaats. Die van de milieuraden tussen 18 en 23 uur. De gemiddeld 2 uur durende focusgroepen zijn alle met een dictafoon opgenomen. Vervolgens zijn er transcripten gemaakt van de focusgroepbijeenkomsten.

Aanpak voor de focusgroep

Voor elk van de focusgroepen is een uniforme aanpak ontwikkeld en uitgevoerd. De focusgroep bestond uit vier onderdelen.

Deel 1: verwelkoming - presentatie en introductie van het onderzoek

Na verwelkoming van de deelnemers werden de doelstelling en de context van het onderzoek gepresenteerd en de agendapunten voor de focusgroep. De deelnemers gaven hun toestemming om de focusgroep met een dictafoon op te nemen.

Deel 2: voorstelronde en ervaringen, percepties en meningen (40 minuten)

Deelnemers stelden zichzelf voor en vertelden over hun ervaringen met overstromingen. De deelnemers bespraken vervolgens hoe groot ze de kans achtten dat hun gebied nog een keer zou overstromen en wat de gevolgen van een mogelijke overstroming zouden kunnen zijn. Vervolgens passeerden andere gespreksonderwerpen de revue (Zie Figuur 22:), zoals hun vertrouwen in waterbeheerders, aanvaarding van overstromingen en hun kennis van de overstromingsproblematiek.

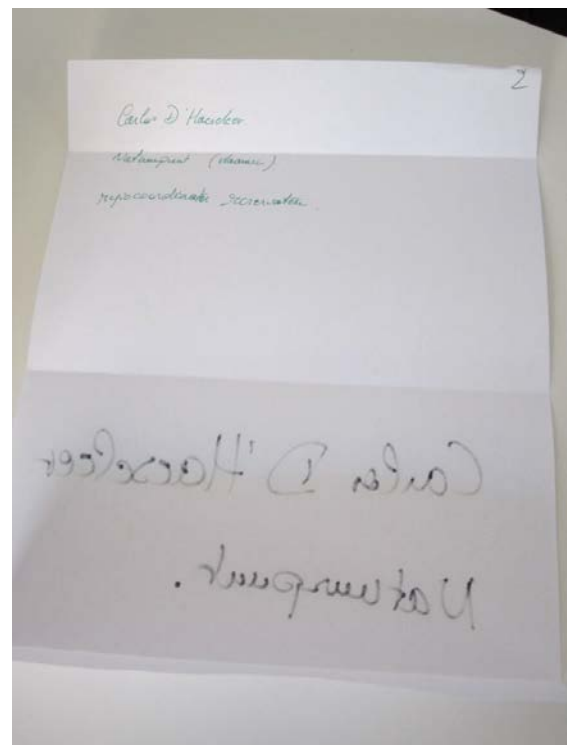
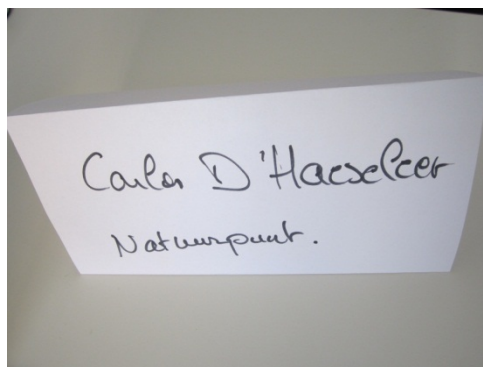
Figuur 22: gespreksonderwerpen focusgroep deel 2

- Kans op overstroming?
- Gevolgen van overstroming?
- Maak je je er zorgen over?
- Bewustzijn?
- Aanvaarding van overstroming? Hoe vaak mag akkergrond, grasland, natuurgebied en woongebied overstromen?
- Zijn er maatregelen genomen om het risico in te perken?
- Hoe zou jij de risico's aanpakken? Door welke maatregelen?
- Ben je betrokken geweest bij dat beleid? Liever anders zien?
- Heb je vertrouwen in de waterbeheerder in de gemeente? De provincie, de crisismanager?
- Voldoende kennis, voldoende middelen?
- Idee dat gemeente goed voorbereid is op een nieuwe overstroming?
- Moeten burgers goed voorbereid zijn?
- Aspect van klimaatverandering?
- Wat vind je van de huidige aanpak? Het huidige beleid?

Deel 3: houding ten aanzien van overstromingsmaatregelen

De overstromingsmaatregelen werden allemaal gepresenteerd via een PowerPointpresentatie (bij grote focusgroepen van 7 tot 17 mensen) of via geplastificeerde fiches (bij kleine focusgroepen 5 of 6 mensen). Bij elke maatregel werd de vraag gesteld wat de houding was ten aanzien van de maatregel. Daarvoor ontvingen de deelnemers elk 5 mogelijke antwoordfiches. Dat zijn dezelfde antwoordmogelijkheden zoals die ook tijdens de interviews werden gehanteerd (zie Figuur 23).

Figuur 23: antwoordmogelijkheden bij overstromingsmaatregelen in de focusgroep

Er werd de nadruk op gelegd dat het belangrijk was dat men echt de eigen mening zou geven. Ook werd benadrukt dat de maatregelen betrekking hadden op het studiegebied. Elke

deelnemer antwoordde individueel door zijn/haar antwoordfiche te selecteren en rechtstreeks aan de moderator te geven. Er is gebruikgemaakt van een traceringsmethodiek om zo de antwoorden te kunnen herleiden tot de individuen. Op de achterkant van elke antwoordfiche stond een nummer dat overeenkwam met het nummer dat de deelnemer op zijn/haar naamkaart had staan.

Deel 4: evaluatiecriteria

Antwoorden van deelnemers werden tijdens de pauze vergeleken. De moderator van de focusgroep introduceerde de uitkomst per maatregel en vroeg waarom men op die manier oordeelde. De antwoorden waren te herleiden tot de individuen met behulp van het opname-materiaal. Tot slot werden enkele afrondende vragen gesteld, zoals wat de wenselijke verantwoordelijkheidsverdeling zou zijn tussen overheid en burger en welke de perceptie was van de haalbaarheid van 'ruimte voor water'.

3.4 De respondenten

Via de dataverzameling zijn data over houding verzameld bij 347 respondenten voor wat betreft een set van zestien overstromingsmaatregelen. Niet elke onderzochte respondent heeft alle zestien overstromingsmaatregelen beoordeeld, omdat de parlementaire debatten niet alle zestien overstromingsmaatregelen behandelen. Bijgevolg is de steekproefgrootte per maatregel verschillend, omdat sommige respondenten geen houding kenbaar gemaakt hebben voor die respectievelijke maatregel (Tabel 9).

Tabel 9: aantal respondent-beoordelingen per maatregel

	Steekproef (n)
GOG	234
Groendaken en hemelwaterputten	137
Hermeandering	197
Dijken en wallen	106
Overstromingsbestendig bouwen	116
Private beschermingsmaatregelen	89
Watertoets	178
Onteigening	139
Herbestemming	111
Overstromingsvoorspeller	95
Private verzekering	86
Nationaal rampenfonds	91
Risicocommunicatie	97
Noodplanning en rampenhulp	109
Niets doen	113
Baggeren en ruimen	113

Van de 347 respondenten is ongeveer 23% afkomstig uit het Demerbekken, 28% uit het Denderbekken en 21% uit het Maasbekken. 26% van de respondenten heeft de maatregelen beoordeeld voor alle drie de bekken en had dus Vlaanderen als context (Tabel 10). Dat betekent dat de steekproef ongeveer evenredig verdeeld is over de verschillende bekken.

Tabel 10: indeling volgens casegebied

	Frequentie	%
Demerbekken	81	23,3
Denderbekken	99	28,5
Maasbekken	74	21,3
Vlaanderen	93	26,9
Totaal	347	100

De respondenten kunnen ook ingedeeld worden per sector waarin ze actief zijn. De meeste respondenten behoren tot de sector 'samenleving' (19%) en de sector 'milieu en natuur' (18,4%), gevolgd door de sector 'integraal' (12,7%) en 'ondernemers' (10,4%), 'water' (9,2%) en landbouw (8,4%). De kleinste groep is die van 'ruimtelijke ordening' (3,2%) en 'watervoorziening' (2,6%). De overige zijn sectoren, zoals verzekering, werknemersvereniging of visserij, waarvan er te weinig respondenten waren om er geldige uitspraken over te doen (Tabel 11).

Tabel 11: indeling volgens sectortype

	Frequentie	%
Burgerbelang	29	8,4
Integraal	44	12,7
Landbouw	29	8,4
Milieu en natuur	64	18,4
Ondernemers	36	10,4
Ruimtelijke ordening	11	3,2
Samenleving	66	19
Veiligheid	6	1,7
Water	32	9,2
Watervoorziening	9	2,6
Overig	21	6
Totaal	347	100

De indeling volgens het bestuursniveau laat zien dat de meeste respondenten werkzaam zijn op het lokale niveau, dus in een gemeente of een stad (43%). 21% is werkzaam op het regionale niveau, voor provincies of voor de bekkensecretariaten en 30% is actief op het Vlaams of nationale bestuursniveau. In de categorie 'overige' zitten respondenten die internationaal functioneren (Tabel 12).

Tabel 12: indeling volgens bestuursniveau

	Frequentie	%
Nationaal/Vlaams	110	31,7
Regionaal	74	21,3
Lokaal	151	43,5
Overig	12	3,5
Totaal	347	100

De indeling van de respondenten kan ook via de institutionele rol. Het grootste aantal van de respondenten (37.8%) maakt deel uit van een belangenorganisatie. Zowat 28.2% van de respondenten is ambtenaar. 20% is politicus en ongeveer 4% zijn experts, wat zowel wijst op academici als onderzoekers en consultants (Tabel 13).

Tabel 13: indeling volgens institutioneel type

	Frequentie	%
Belangenorganisatie	131	37,8
Administratie	98	28,2
Politicus	70	20,2
Expert	15	4,3
Overige (burgers)	33	9,5
Totaal	347	100

3.5 Data-analysemethoden

3.5.1 Opbouw van de dataset via inhoudsanalyse en thematische codering

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, worden analysemethoden ingezet die helpen om patronen te vinden tussen houdingen, evaluatiecriteria en de typen respondenten. Daarom wordt de grote hoeveelheid van kwalitatieve informatie omgezet naar categorieën en codes om zo een dataset te vormen (Alasuutari & Bickman, 2008). De gevonden patronen helpen dan om, waar nodig, de wetenschappelijke theorieën bij te sturen (Flick, 2009).

3.5.1.1 STAP 1: VAN KWALITATIEVE INFORMATIE NAAR THEMA'S

Kwalitatieve informatie over houdingen en evaluatiecriteria is te vinden in de uitgefilterde documenten en de transcriptverslagen van interviews en focusgroepen. De kwalitatieve informatie is gestructureerd en omgezet via de techniek van thematische codering (Flick, 2009; Gibbs, 2008). De thematische codering is op een open manier gebeurd (Strauss & Corbin, 1998). Dat betekent dat de kwalitatieve informatie per respondent bekeken is en dat er relevante thema's gevormd zijn op basis van de inhoud van de kwalitatieve informatie. Die thema's zijn in een Excelsheet gestructureerd. Initieel zijn er zeven themavariabelen gebruikt, waaronder subvariabelen te vinden zijn:

- Objectvariabelen kenmerken de actor en zijn specifiek gericht op de institutionele rol, sectortype, bestuursniveau en casegebied.
- Houdingvariabelen zijn de variabelen omtrent houdingen ten aanzien van de 16 overstromingsmaatregelen.
- Evaluatiecriteria variabelen zijn de variabelen die de respondenten gebruiken om hun houding ten aanzien van overstromingsmaatregelen mee te bepalen.

- Voorkeurvariabelen omvatten de voorkeuren die respondenten hanteren inzake overstromingsmaatregelen. Voor heel wat respondenten ontbreekt de voorkeur ranking van overstromingsmaatregelen. Daarom maakt de analyse geen gebruik van die variabelen.
- Contextvariabelen houden verband met de overstromingservaring, de percepties van risico en gevolgen, de perceptie van de oorzaak van overstromingen, ... Die variabelen kunnen naast de evaluatiecriteria mee de variatie in houding verklaren.
- Relatieve variabelen houden verband met de onderlinge relatie tussen actoren en de manier waarop de respondenten naar andere actoren kijken. Die variabelen zijn niet rechtstreeks in interviews en focusgroepen bevroegd, maar de informatie kwam wel naar voor tijdens de gesprekken.
- Institutionele variabelen geven aan hoe de respondent staat ten aanzien van het overstromingsbeleid in de totaliteit.

3.5.1.2 STAP 2: VAN THEMA NAAR CODE

De antwoorden per subvariabele worden voor elk van de respondenten vergeleken. Elk type antwoord krijgt een code toegekend (Flick, 2009). Dat codeerproces is iteratief, want codes worden steeds meer verfijnd of geclusterd, als het om hetzelfde type antwoord gaat (Saldaña, 2009). Volgend voorbeeld illustreert die thematische codering (Figuur 24).

Figuur 24: voorbeeld thematische codering voor gecontroleerd overstromingsgebied

Respondent: 'Ja, dat vind ik goed, dat is terug naar de natuur, dat was vroeger altijd zo. Dus dat systeem dat passen we nu toe in de Maas he. Ge hebt de winterdijk hier, en dat stuk is overstromingsgebied. En zo is de winterdijk, alle ja, de zomerdijk eigenlijk, terug aan het doorbreken. En als je hier de zomerdijk doorbreekt, dan zit je hier met een overstroomde oppervlakte'.

Codering van houding: Deze respondent geeft aan een positieve houding te hebben ten aanzien van gecontroleerd overstromingsgebied. De respondent heeft zelf de code 'volledig aanvaardbaar' aangegeven. Dus de houdingscode komt overeen met zijn uitspraken. De respondent krijgt dan ook code 1 voor zijn houding over overstromingsgebieden. Bij de actualiteitsdebatten, openbare onderzoeken en hoorzittingen geven de respondenten geen antwoord op een gestructureerde vraag over hun houding. Inhoudsanalyse wordt dan gebruikt om de code te bepalen. Wanneer een respondent een positieve houding heeft en geen beperkingen of contextvoorwaarden formuleert, zoals 'als ge al plaats vindt he' of 'als de waterkwaliteit maar goed is', dan krijgt die persoon code 1. Worden er wel beperkende voorwaarden gesteld, dan wordt het code 2. Een negatieve houding is duidelijk, als er woorden van weerstand gebruikt worden, zoals 'onrealistisch', 'te vermijden', ... Het verschil tussen een code 3 of 4 is te vinden in de manier waarop het bezwaar geformuleerd is. Het bezwaar kan beschreven worden in de vorm van 'liever niet' (code 3) of in de zin van 'absoluut niet aanvaardbaar' (code 4).

Codering van evaluatiecriteria: De respondent uit het voorbeeld (Figuur 24) is positief over de maatregel en vindt dat de maatregel de natuurlijkheid van de rivier herstelt. Deze respondent krijgt code 3 (*'respecteert natuurlijke loop van rivier'*).

De coderingsaanpak is uitgevoerd voor alle overstromingsmaatregelen en voor alle respondenten. Er is een aanpak van codetriangulatie toegepast om er zeker van te zijn dat de betekenisgeving per code consistent is. Dat is gebeurd door per respondent de antwoorden voor de verschillende overstromingsmaatregelen te coderen via een eerste set van vastgestelde betekenissen en codes. Vervolgens heeft een cross-check plaatsgevonden door de betekenissen en codes opnieuw vast te stellen per overstromingsmaatregel voor de verschillende respondenten. Zo kan gegarandeerd worden dat de informatie achter elke code consistent was. Het resultaat waren 89 evaluatiecriteriacodes. Dat was analysetechnisch te veel. Daarom zijn codes die qua betekenis sterk op elkaar lijken, geclusterd tot één code. Zo bijvoorbeeld is de code 'bijkomend neveneffect – impact op gezondheid' samengevoegd met 'bijkomend neveneffect – bacteriële besmetting watervoorziening' tot de nieuwe code 'bijkomend neveneffect – impact op gezondheid'. Op die manier is de lijst van 89 codes gereduceerd tot een lijst met 29 codes (zie in bijlage 2)

3.5.1.3 STAP 3: VAN CODE NAAR EVALUATIECRITERIACATEGORIE

Om de analyse gemakkelijk te kunnen koppelen aan de theorie, is voor elk evaluatiecriterium nagegaan of het wees op een belang, een waarde of een denkkader. Daarbij zijn volgende vuistregels gebruikt (Boonstra, 2006):

- Is het evaluatiecriterium gekoppeld aan de specifieke context, dan is het een belang. Zal het evaluatiecriterium ook in andere contexten gebruikt worden, dan is het een waarde, want waarden staan los van situaties. Per evaluatiecriterium wordt de volgende vuistregel gebruikt:
  - 1 Los van de context vind ik dat <evaluatiecriterium >. Ik heb de overtuiging dat dat de manier is waarop het zou moeten gaan. Dat refereert aan de code 'waarde'.
  - 2 Omdat <evaluatiecriterium> mij in deze context iets oplevert (winst, gemak, status, zekerheid): refereert aan de code 'belang'.
- Kan men het evaluatiecriterium meten en vergelijken? Dan is het een belang. Waarden, zoals vrijheid of schoonheid, zijn onmeetbaar. Dit zijn ultieme waarden die ofwel wel ofwel niet ingewilligd worden.
- Kan het evaluatiecriterium gecompenseerd of vervangen worden? Indien wel, dan is het een belang.
- Geeft het evaluatiecriterium aan wat men wenst te bereiken? Dan is het een belang. Geeft het criterium aan hoe men iets wil bereiken, dan is het een waarde.

Ook denkkaders zijn te vinden in de verslagen en transcripten. Een denkkader is te vinden in stellingen over wat de maatregel volgens de respondent is of doet.

3.5.1.4 STAP 4: DUMMYVARIABLEN

Om de analyses uit te voeren, zijn dummyvariabelen aangemaakt voor elk van de evaluatiecriteria. Dummyvariabelen zetten nominale en ordinale data om in binaire codes.

3.5.2 Kansen op moeilijke uitvoering ontdekken met niet-parametrische statistiek

De houdingen van verschillende actorgroepen worden geanalyseerd met behulp van niet-parametrische analysetechnieken, omdat de houdingdata van ordinale aard zijn. Contingentietabellen beschrijven en vergelijken houdingen via frequenties en percentages (Blaikie, 2003). Bij niet-parametrische statistiek geeft de mediaan de 'gemiddelde' houding aan. Het zou verkeerd zijn om het 'gemiddelde' te gebruiken, want dat is als aritmetische berekeningsmethode niet geschikt voor ordinale data (Jamieson, 2004). Als de mediaan 1 of 2 is, dan is het merendeel van de respondenten positief over de maatregel. Als de mediaan 3 of 4 is, dan is het merendeel van de respondenten negatief over de maatregel. Ook worden de minimale en maximale codes voor houding uitgerekend. Dat geeft de reikwijdte van de houdingen aan. Die reikwijdte geeft aan of er bepaalde respondenten een negatievere of positievere houding hebben. Op basis van de afweging of bepaalde maatregelen door houdingen problemen kunnen ondervinden bij de uitvoering, wordt de potentiële weerstandsmatrix opgesteld. Per actorgroep worden de parameters 'mediaan' en 'maximum' berekend. Actorgroepen bieden *zeer waarschijnlijk* weerstand bij de uitvoering, als hun mediaan 3 of 4 is. Ze bieden *mogelijk* weerstand, als de mediaan 1 of 2 is en hun maximum 3 of 4. Geen weerstand is te verwachten, als de mediaan 1 of 2 is en het maximum ook 1 of 2.

3.5.3 Verklaringen zoeken voor houdingen via hiërarchische clusteranalyse

Om te weten welke evaluatiecriteria aan de basis liggen van de houdingen wordt een clusteranalyse ingezet. Dat is een methode waarbij data geordend wordt door respondenten met elkaar te vergelijken. Gelijkaardige respondenten worden samengebracht binnen eenzelfde cluster (Aldrich et al., 2007). De meest gangbare clustermethoden zijn de hiërarchische clusteranalyse en de 'k means'-clusteranalyse. De hiërarchische clusteranalyse is eenvoudig uit te voeren. Het voordeel is dat men niet vooraf moet bepalen hoeveel clusters men wil vormen. Bij 'k means' moet de onderzoeker wel zelf bepalen hoeveel clusters de software moet vormen. De 'k means'-analyse gebruikt ook andere berekeningsmethoden, die vrij gevoelig zijn voor outliers. 'K means' is vooral geschikt voor grote datasets, omdat die clustermethode niet alle data gebruikt om gelijkenissen en verschillen te ontdekken. Dat spaart tijd en computeractiviteit uit. In dit onderzoek is gekozen voor hiërarchische clusteranalyse. De maatstaf die gebruikt

wordt voor de clusteranalyse is de 'average linkage within group'. Dat betekent dat de afstand tussen twee clusters bepaald wordt door de gemiddelde afstand tussen alle respondenten in beide clusters. Daardoor is men ervan verzekerd dat de respondenten binnen dezelfde cluster voldoende op elkaar gelijken en dat de clusters voldoende van elkaar verschillen.

Elk cluster omvat respondenten die voor bepaalde evaluatiecriteria op elkaar lijken. Die informatie wordt gebruikt om per cluster een verhaallijn te ontwikkelen. Prominent aanwezige evaluatiecriteria binnen een cluster worden geïdentificeerd door via beschrijvende statistiek het percentage te berekenen van het aantal respondenten waarbij het respectievelijke evaluatiecriterium aanwezig is. Dat kan eenvoudig via 'het gemiddelde', aangezien alle evaluatiecriteria binaire data zijn. Evaluatiecriteria met een percentage hoger dan 0.70 maken deel uit van de verhaallijn. De verhaallijnen worden geconstrueerd door terug te grijpen naar de werkelijke uitspraken van de respondenten over de evaluatiecriteria.

Door de evaluatiecriteria van de verhaallijnen met elkaar te vergelijken wordt verklaard waarom respondenten op elkaar lijken of van elkaar verschillen. Kolkman et al. (2007) noemt dit 'concept mapping'. Hij geeft aan dat wanneer de verhaallijnen van actoren in een beleidsproces niet voldoende met elkaar gedeeld worden en overlappen, dat er onvoldoende gemeenschappelijke basis is en dat de gekozen maatregelen onvoldoende als legitiem wordt gezien. Potentiële punten van conflict kunnen gevonden worden door verhaallijnen met elkaar te vergelijken. In dit onderzoek zullen verklaringen voor implementatieproblemen gevonden worden (1) door te kijken naar de evaluatiecriteria uit de verhaallijnen van respondenten met een negatieve houding (2) én door evaluatiecriteria tussen verhaallijnen van respondenten met negatieve of positieve houding met elkaar te vergelijken. Deze analyse maakt het ook mogelijk om na te gaan welke tegenstelde verhaallijnen gebruikt worden. Om te begrijpen tussen welke actoren spanning optreedt of waar moeilijke uitvoering gesignaleerd kan worden, wordt er gekeken naar de specifieke actoren achter die verhaallijnen en evaluatiecriteria. Daarvoor wordt gebruikgemaakt van contingentietabellen van actoren en hun gehanteerde verhaallijnen (Blaikie, 2003).

3.5.4 Overkoepelende verhaallijnen ontwikkelen via typologieën

Ook de totale verhaallijn voor het overstromingsbeleid per respondent is opgesteld. Om die overkoepelende verhaallijnen te ontwikkelen is gebruikgemaakt van alle houdingen en evaluatiecriteria voor alle overstromingsmaatregelen. Dit is gebeurd via de methode van typologieën. Die verhaallijntypologieën zijn voorafgaand opgebouwd en bestaan uit specifieke kenmerken wat betreft houdingen over overstromingsmaatregelen en evaluatiecriteria. Zes verhaallijntypen zijn ontwikkeld.

Tabel 14: typologie van verhaallijnen

Verhaallijn	1	2	3	4	5	6
Overstromingen zijn ...	een waterprobleem	een ruimtelijk probleem ruimte vinden via preventieve aanpak	een ruimtelijk probleem- ruimte vinden via puntgerichte aanpak	een ruimtelijk probleem - ruimte maken via totale aanpak	een ruimtelijk probleem - ruimte maken via puntgerichte aanpak	een maatschappelijk probleem
Liever natuurlijk overstromingsgebied dan een gecontroleerd overstromingsgebied	Neen	Hoeft niet	Hoeft niet	Ja	Ja	
Dijken	Positieve houding (1 of 2)	Negatieve houding (3 of 4)	Negatieve houding (3 of 4)	Negatieve houding (3 of 4)	Negatieve houding (3 of 4)	Onverschillig tot negatieve houding (3, 4 of 5)
Baggeren en ruimen	Positieve houding (1 of 2)			Negatieve houding (3 of 4)	Negatieve houding (3 of 4)	Onverschillige houding (5)
Hermeandering	Negatieve houding (3 of 4)	Hoeft niet	Hoeft niet	Positieve houding (1 of 2)	Positieve houding (1 of 2)	
Onteigening - respect voor eigendomsrecht	Negatieve houding (3 of 4)	Negatieve houding (3 of 4)	Negatieve houding (3 of 4)	Positieve houding (1 of 2)	Positieve houding (1 of 2)	Negatieve houding (3 of 4)
Beheersbaarheid	Ja (is als evaluatiecriterium genoemd)	Ja (is als evaluatiecriterium genoemd)	Ja (is als evaluatiecriterium genoemd)	Neen (beheersbaarheid is niet als evaluatiecriterium genoemd)	Neen (beheersbaarheid is niet als evaluatiecriterium genoemd)	Neen (beheersbaarheid is niet als evaluatiecriterium genoemd)
Respecteert natuurlijkheid van rivier	Hoeft niet	Hoeft niet/ja	Hoeft niet	Ja (is als evaluatiecriterium genoemd)	Ja (is als evaluatiecriterium genoemd)	Hoeft niet
Solidariteit	Ja (is genoemd als evaluatiecriterium)	Ja (is genoemd als evaluatiecriterium)	Ja (is genoemd als evaluatiecriterium)	Neen (is niet als evaluatiecriterium genoemd - zelfverantwoordelijkheid wel)	Neen (is niet als evaluatiecriterium genoemd - zelfverantwoordelijkheid wel)	
Rekening houden met economische activiteit/huidig ruimtegebruik/respecteert eigendomsrecht	Ja (is genoemd als evaluatiecriterium)	Ja (is genoemd als evaluatiecriterium)	Ja (is genoemd als evaluatiecriterium)	Neen (is niet als evaluatiecriterium genoemd)	Neen (is niet als evaluatiecriterium genoemd)	
Verantwoordelijkheidsverdeling	Het is plicht van overheid iets te doen (is genoemd)	Overheid en burger samen verantwoordelijk	Overheid en burger samen verantwoordelijk	Het is plicht van overheid iets te doen (is	Het is plicht van overheid iets te doen (is	Burger is zelf verantwoordelijk

3. Methoden

				ge- noemd)	ge- noemd)	
Zelfverantwoorde- lijkheid	Neen, bur- gers hoeven geen zelfver- antwoorde- lijkheid te dragen	Ja, burgers dragen zelf- verantwoor- delijkheid (is genoemd als evalua- tiegterium)	Ja, burgers dragen zelf- verantwoor- delijkheid (is genoemd als evalua- tiegterium)	Neen voor be- staande bewo- ning/ja voor nieuw- bouw	Neen voor be- staande bewo- ning/ja voor nieuw- bouw	Ja, burgers dragen zelf- verantwoor- delijkheid (is genoemd als evalua- tiegterium)
Vrijwilligheid in ruim- tegebruik rondom de rivier – respect voor eigendoms- recht	Ja (is ge- noemd als evaluatiecri- terium)	Ja (is ge- noemd als evaluatie- criterium)	Ja (is ge- noemd als evaluatie- criterium)	Neen (ver- plicht op- leggen is genoemd als evalua- tiegterium)	Neen (ver- plicht op- leggen is genoemd als evalua- tiegterium)	
Verplicht/afdwini- gen	Neen (vrijwil- ligheid is ge- noemd als evaluatiecri- terium)	Neen (vrijwil- ligheid is genoemd als evalua- tiegterium)	Neen (vrijwil- ligheid is genoemd als evalua- tiegterium)	Ja (is ge- noemd als evaluatie- criterium)	Ja (is ge- noemd als evaluatie- criterium)	
Voorspeller/waar- schuwing/commu- nicatie naar burgers	Negatieve houding (3 of 4)	Positieve houding (1 of 2)	Positieve houding (1 of 2)	?	?	Positieve houding (1 of 2)
Wonen en water	Wonen en water gaat niet samen	Kan, voor bestaande woningen – aangepast bouwen	Kan, voor bestaande woningen – aangepast bouwen	Wonen en water gaat niet samen	Wonen en water gaat niet samen	Wonen en water kan samen- gaan
Overstromingsbe- stendig bouwen	Negatieve houding (3 of 4)	Ja, maar voor be- staande woningen (1 of 2)	Ja, maar voor be- staande woningen (1 of 2)	Negatieve houding (3 of 4) (posi- tieve hou- ding voor onteige- ning van be- staande woningen	Negatieve houding (3 of 4) (posi- tieve hou- ding voor onteige- ning van be- staande woningen	Ja, ook voor nieuwe wo- ningen
Groendaken, he- melwaterputten, erosiemaatregelen		Positieve houding (1 of 2)	Negatieve of onver- schillige houding (3 of 4)	Positieve houding (1 of 2)	Negatieve of onver- schillige houding (3 of 4)	
Geïntegreerd (van bron tot monding) of punctueel		Geïnte- greerd over hele water- loop	Punctuele aanpak	Geïnte- greerd over hele waterloop	Punctuele aanpak	
Ruimte voor de rivier	Ruimte vin- den, of hele- maal geen ruimte in be- slag nemen	Ruimte vin- den	Ruimte vin- den	Ruimte maken	Ruimte maken	

Puntgericht en punctueel betekent lokaal op specifiek af te bakenen gebied, van beperkte omvang. Dit is de tegenpool van geïntegreerd of van totale aanpak, waarbij het gaat over ingrepen over de lengte van de rivier, in het hele rivierbekken. Er is sprake van samenhang.

Om te bepalen binnen welk type een respondent valt, worden de antwoorden bekeken en wordt er gekeken welke verhaallijn dominant aanwezig is. De respondent wordt vervolgens verbonden met die specifieke verhaallijn en krijgt de bijhorende code.

3.5.5 Qualitative comparative analysis (QCA) om de dominante evaluatiecriteria van actor-groepen vast te stellen

De qualitative comparative analysis-methode (QCA) wordt gebruikt om de evaluatiecriteria vast te stellen die actorgroepen gebruiken bij positieve of negatieve houdingen. QCA is een set-theoriebenadering die geïntroduceerd werd door Ragin (1989). Bij de methode worden de causale relaties in cases vastgesteld via booleaanse algebra. Het is een methode om inzicht te krijgen in de condities die een specifiek gevolg tot stand brengen. De QCA-methode is gemakkelijk toe te passen, als men over een beperkt aantal cases beschikt (small N) (Vis, 2012) (Rihoux & Ragin, 2009). Het voordeel van de QCA is dat de methode in staat is om meerdere combinaties van condities te vinden die leiden tot, in dit onderzoek, een positieve of negatieve houding (De Meur, Rihoux, & Yamasaki, 2002; Rihoux, 2006; Vis, 2012). Er bestaan drie typen QCA: crisp set, multivalued QCA en fuzzy set QCA. Dit onderzoek gebruikt de fuzzy set QCA. De fuzzy set QCA-software van Ragin wordt gebruikt. <http://www.u.arizona.edu/~cragin/fsQCA/software.shtml>

Terminologie en assumpties

De terminologie van QCA verschilt van de gangbare statistiek, omdat QCA in oorsprong geen statistische methode is, maar een kwalitatieve methode. Een respondent wordt een 'case' genoemd. Onafhankelijke variabelen, in dit geval de evaluatiecriteria, worden 'condities' genoemd en de afhankelijke variabele, in dit geval de houding, wordt 'uitkomst' genoemd. Condities kunnen 'noodzakelijk' zijn, wat betekent dat de conditie aanwezig moet zijn om een bepaalde uitkomst te realiseren (Schneider & Wagemann, 2006). Een conditie kan ook 'voldoende' zijn, wat betekent dat de conditie altijd tot een bepaalde uitkomst leidt. Maar dezelfde uitkomst kan ook gerealiseerd worden via andere condities (Rihoux & Ragin, 2009). De QCA berekent 'consistency' en 'coverage'. 'Consistentie' geeft aan hoe belangrijk een conditie is om tot een specifieke uitkomst te komen. De mate van consistentie helpt om een onderscheid te maken tussen noodzakelijke en voldoende condities. Coverage is de 'dekkingsgraad' en geeft de proportie van cases aan die die conditie (of combinatie van condities) bevatten (Pattyn, 2012; Rihoux & Ragin, 2009). Hoe hoger de dekkingsgraad, hoe belangrijker de conditie of de combinatie van condities bij de verklaring van een specifieke uitkomst (Pattyn, 2012).

Analysetechniek

Eerst wordt de dataset klaargemaakt voor analyse. Codes worden gekalibreerd (Rihoux, 2006). De codes 1 tot 4 van de houdingen worden omgezet naar een waarde van 0.0 niet aanvaardbaar, 0.33 liever niet, 0.66 onder bepaalde voorwaarden en 1 volledig aanvaardbaar. Alle cases die geen mening hebben over houding, zijn verwijderd.

Cases kunnen op verschillende manieren geanalyseerd worden. Dit onderzoek gebruikt de methode van 'Most different, similar outcome'. Dat houdt in dat cases met een positieve houding geselecteerd en vergeleken worden en dat er op zoek wordt gegaan naar de condities waarop de cases onderling van elkaar verschillen (Rihoux & Ragin, 2009). Dezelfde procedure wordt toegepast op cases met een negatieve houding.

In dit onderzoek is het een probleem dat voor sommige overstromingsmaatregelen vrij veel verschillende evaluatiecriteria gebruikt worden. Dat betekent dat er veel condities te vinden zijn in de analyse en dat resulteert dan weer in vastlopende software. Een oplossing voor dat probleem is om de analyse in iteratieve stappen te doorlopen (Rihoux & Ragin, 2009). Op basis van diverse theoretische perspectieven wordt een mix van condities geselecteerd en geanalyseerd. Er wordt herhaaldelijk een andere mix van condities geselecteerd en geanalyseerd totdat robuuste resultaten worden verkregen (Schneider en Wagemann (2006). Uit de condities zijn eerst de belangencondities geselecteerd en geanalyseerd. Vervolgens zijn de waardecondities geselecteerd en tot slot de denkkadercondities. Alle condities die een sterke relatie vertonen met de uitkomst, zijn opnieuw geselecteerd en in de vierde stap samen geanalyseerd, wat leidt tot robuuste resultaten en inzicht in de 'noodzakelijke en voldoende condities'.

Eerst worden de condities geanalyseerd op noodzakelijkheid. Dat wordt afgelezen uit de waarden die de condities hebben op het vlak van consistentie (Rihoux & Ragin, 2009). De ingestelde drempelwaarde is 0.9, wat betekent dat de specifieke conditie voorkomt in minstens 90% van de cases. In dit onderzoek worden die resultaten als volgt geïnterpreteerd: "Als actoren de overstromingsmaatregel niet aanvaardden, dan komt dat meestal door het evaluatiecriterium x".

Vervolgens worden de condities geanalyseerd op het kenmerk "voldoende". Dat gebeurt via de 'truth table'. Die tabel toont alle mogelijke configuraties tussen de condities en geeft aan in hoeveel cases die configuratie van condities te vinden is. Vervolgens worden alle configuraties verwijderd, die niet in de cases geobserveerd worden. Daarna worden de configuraties geordend van een hoge waarde naar lage waarde voor 'raw consistency'. Die waarde geeft aan in hoeveel procent van de cases die specifieke configuratie te vinden is. De drempelwaarde 0.70 wordt gehanteerd, wat betekent dat configuraties die in minder dan 70% van de cases voorkomen, als niet betekenisvol worden beschouwd en dus verwijderd worden uit de verdere analyse. Stel dat de hoogste 'raw consistency'-waarde beneden de drempelwaarde 0.70 ligt, dan wordt die hoogste 'raw consistency'-waarde als drempelwaarde aangenomen. Die drempelwaarde wordt steeds door de onderzoeker vastgesteld en moet hoger zijn dan 0.5 (Rihoux & Ragin, 2009). Het is de aard van de data en ook het aantal cases dat mee van invloed is om die drempelwaarde te bepalen. Voor dit onderzoek is daarom gekozen voor een drempelwaarde van 0.70.

Op de overblijvende configuraties wordt het Quine-McCluskey-algoritme toegepast, wat leidt tot drie typen van oplossingen.

- Complex solution: hanteert geen assumpties in de analyse
- Parsimonous solution: reduceert complexiteit tot het kleinste aantal geldende condities
- Intermediate solution: houdt rekening met de geselecteerde assumpties

Voor dit onderzoek wordt gekeken naar de parsimonous solution, omdat die het beste beeld geeft over configuraties van de condities (Rihoux & Ragin, 2009). De solution geeft één of meerdere configuraties van condities weer die aan de basis liggen van een positieve of een negatieve houding (Rihoux en Ragin (2009)). Die oplossingen gaan gepaard met een 'solution coverage'-waarde, die aangeeft welk percentage van de cases verklaard wordt aan de hand van al die configuraties van condities en de 'solution consistency'-waarde die aangeeft wat de gecombineerde consistentie van alle configuraties is.

Conclusie

Dit derde hoofdstuk heeft de methoden voor dit onderzoek beschreven. Dit hoofdstuk bestond uit de volgende onderdelen:

- Een vergelijking van mogelijke methoden om houdingen te onderzoeken
- Een selectie van de dataverzamelingmethoden die het meest geschikt lijken voor dit onderzoek
- De aanpak van de dataverzameling
- De manier om de data te verwerken tot zinvolle antwoorden op de onderzoeksvragen

Een eerste conclusie uit het vergelijkende overzicht van methoden is dat onderzoekers zich er steeds van bewust moeten zijn dat elke methode een aantal aannames met zich meebrengt. Die aannames kunnen de resultaten van het onderzoek beïnvloeden. Daarom is het advies om steeds de mogelijke methoden te bekijken en op basis van de aannames, voor- en nadelen van de methoden een doordachte afweging te maken. Bij voorkeur worden meerdere methoden toegepast, zodat de aannames en nadelen elkaar kunnen opheffen.

Een tweede conclusie is dat houdingen op vele manieren geanalyseerd worden en dat er geen wetenschappelijke consensus is over de meest geschikte methode. De onderzoeker zou steeds op zoek moeten gaan naar methoden die passen bij de onderzoeksvraag. Door te werken via een mix van methoden voor dataverzameling en dataverwerking zullen de resultaten rijkere inzichten opleveren. In dit onderzoek is gekozen voor observatieanalyse en zelfrapportagemethoden.

In dit onderzoek worden houdingen van actoren bestudeerd en vergeleken. Het streven naar die vergelijking vereist dat de methodische opzet daar rekening mee houdt. Er is gekozen voor de aanpak van *most similar, different outcome*. Dat geldt voor de selectie van de casegebieden. De casegebieden lijken op elkaar, omdat ze voldoen aan dezelfde criteria. Voor de selectie en analyse van de respondenten is gekozen voor aanpak van *most different, similar outcome*. Daarom zijn respondenten van diverse betrokken organisaties geselecteerd en is geprobeerd om een zo evenwichtig mogelijke vertegenwoordiging van elk van de actoren te bewerkstelligen.

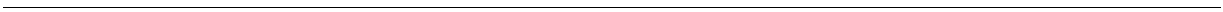
Verder zijn er in dit hoofdstuk ook matrixen opgesteld die behulpzaam zullen zijn om de resultaten te interpreteren. Zo zijn de 16 geselecteerde overstromingsmaatregelen ingedeeld volgens hun eigenschappen wat betreft het type van maatregel, wie de kosten voor die maatregel draagt en of de maatregel een ruimtelijke impact heeft. De actoren zijn ook niet allemaal even belangrijk om overstromingsmaatregelen uit te voeren. Daarom is er een matrix opgesteld, waarbij aangegeven staat welke actoren een primaire of secundaire rol spelen per overstromingsmaatregel. Die matrix zal worden gebruikt bij de interpretatie van de resultaten.

De meeste verzamelde data zijn kwalitatieve data, verzameld via documentanalyse, interviews en focusgroepen. Om die nuttig te maken voor de vergelijking en dataverwerking is ervoor gekozen ze te vertalen naar kwantitatieve codes via de methode van thematische codering (Alasuutari & Bickman, 2008). Omdat onderzoekertriangulatie niet kon worden toegepast in dit onderzoek, is er gewerkt met een codeboek waarin de definities en betekenissen beschreven staan die aan elk van de codes zijn toegekend. Dat codeboek is onontbeerlijk om kwalitatieve data te vertalen naar kwantitatieve data. Ook het iteratieve proces van dataverwerking is absoluut nodig om de accuraatheid en geldigheid van de onderzoeksresultaten te waarborgen, zo maakt dit derde hoofdstuk duidelijk. Op die manier is het mogelijk om patronen te ontdekken en nieuwe theorieën te ontwikkelen (Flick, 2009). De andere gebruikte methoden voor data-analyse zijn niet-parametrische statistiek, clusteranalyse en qualitative comparative analysis.

Met zo een aanpak is duidelijk dat het onderzoek gebruikmaakt van mixed methods. Mixed methods is als term sinds de jaren '80 in omgang en refereert aan opeenvolgend gebruik van zowel kwantitatieve als kwalitatieve methoden in één en dezelfde analyse. In het geval van mixed methods is er sprake van 'quantitized data', waarbij kwalitatief verzamelde data worden omgezet in codes die vervolgens statistisch geanalyseerd worden (Miles & Huberman, 1994). Over mixed methods is een grote discussie gaande in de wetenschappelijke wereld. Er zijn drie visies op mixed methods. Een groep van wetenschappers ziet de methode als niet valide, omdat ze de regels van de kwantitatieve noch kwalitatieve aanpak volledig volgt (Kuhn, 1996). Een tweede groep wetenschappers beschouwt mixed methods als een derde manier van onderzoek doen, naast kwantitatieve en naast kwalitatieve aanpak (Creswell, 2003). En een derde groep van onderzoekers ziet mixed methods als hetzelfde als kwantitatief

of kwalitatief onderzoek, omdat er bij empirisch onderzoek nog maar weinig sprake is van volledig kwantitatief of volledig kwalitatief onderzoek. Het mixen van methoden is een vergevorderde praktijk in hedendaags empirisch onderzoek (Charles C. Ragin & Amoroso, 2011) en overbruggt de kloof tussen kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Alasuutari en Bickman (2008) zien het als de best mogelijke manier om complexe problemen van de huidige samenleving goed te bestuderen. Bovendien zorgen de onderzoekdoelstelling en pragmatisme ervoor dat mixed methods soms verkozen worden boven volledige kwantitatief of louter kwalitatieve methoden (Alasuutari & Bickman, 2008; Greene & Caracelli, 1997). Zo gebeurt dat ook in dit onderzoek.

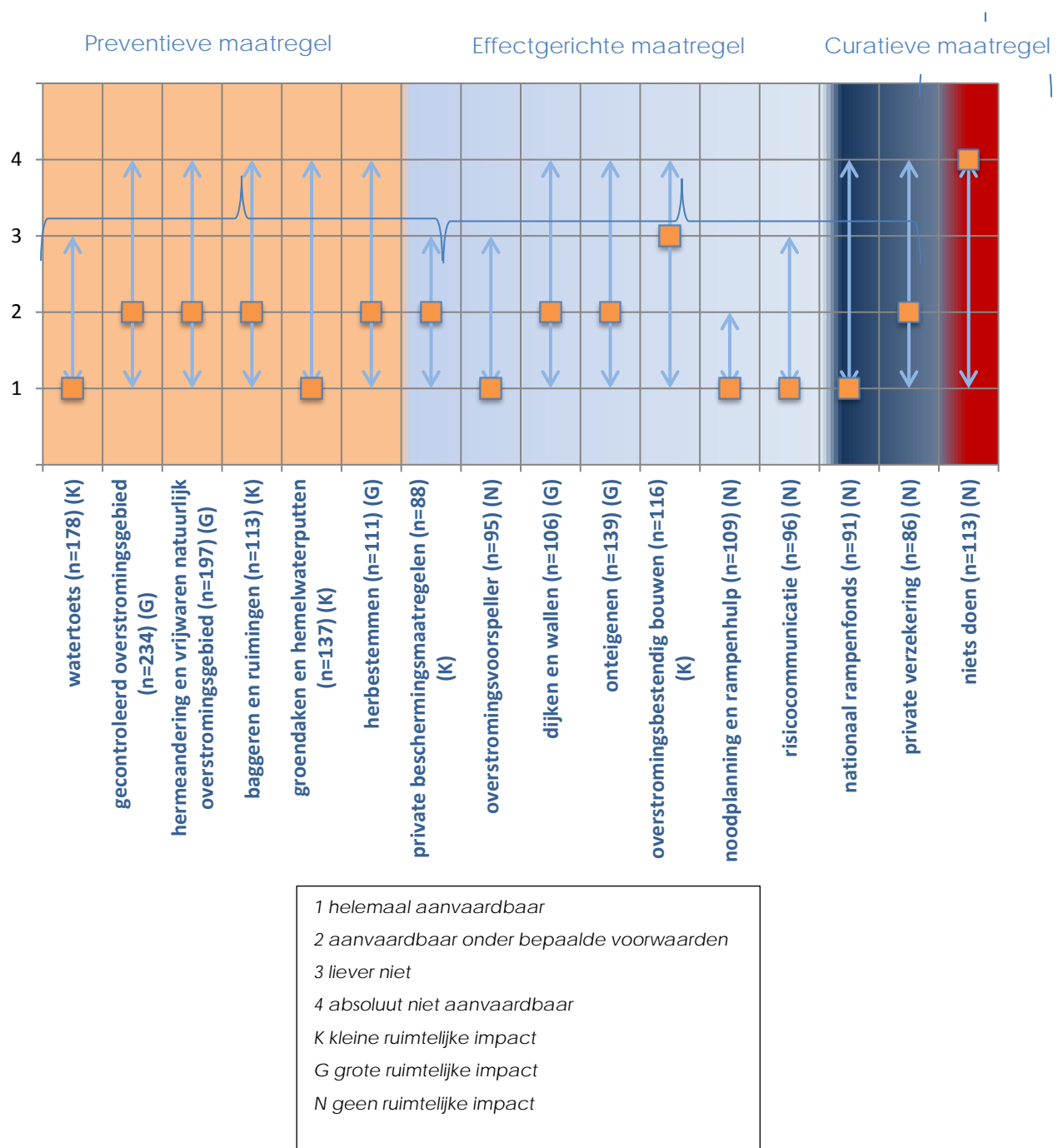
4 De implementatiekloof: spelen houdingen een rol?

Dit hoofdstuk beschrijft wat mensen vinden van overstromingsmaatregelen. Door houdingen van respondenten over overstromingsmaatregelen te bestuderen is het mogelijk om te analyseren waarom overstromingsmaatregelen moeilijk te realiseren zijn. Dit vierde hoofdstuk beschrijft de houdingen van de totale groep respondenten, gevolgd door een houdinganalyse per actorgroep met behulp van de weerstandsmatrix. Die weerstandsmatrix deelt de overstromingsmaatregelen in categorieën in van voorstand tot sterke tegenstand, waardoor maatregelen moeilijk te realiseren zijn. Ook wordt gekeken of de houdingen van respondenten verschillen per rivierbekken.

4.1 Wat de respondenten vinden

De resultaten in Figuur 25 geven aan welke overstromingsmaatregelen gesteund worden en welke maatregelen weerstand kennen vanuit de totale groep van respondenten. De mediaan duidt de houding aan die het merendeel van de respondenten heeft. Ook de spreidingsbreedte is weergegeven. Die parameter geeft de meest positieve en de meest negatieve houding aan van de totale groep van respondenten.

Figuur 25: houdingen ten aanzien van overstromingsmaatregelen

Een grote groep van respondenten heeft ook een negatieve houding tegenover de maatregel 'overstromingsbestendig bouwen'. Alle andere maatregelen hebben een mediaan die aangeeft dat maatregelen aanvaardbaar zijn of op zijn minst onder bepaalde voorwaarden aanvaardbaar zijn. De respondenten zijn positiever over maatregelen die geen of een kleine ruimtelijke impact hebben dan over maatregelen met een grote ruimtelijke impact. Maatregelen zoals 'groendaken en hemelwaterputten', 'watertoets', 'overstromingsvoorspeller', 'nationaal rampenfonds', 'risicocommunicatie' en 'noodplanning en rampenhulp' zijn voor het

merendeel van de respondenten aanvaardbaar. Aan maatregelen zoals 'gecontroleerd overstromingsgebied', 'hermeandering van overstromingsgebieden', 'dijken en wallen', 'private beschermingsmaatregelen', 'onteigening', 'herbestemming', 'private verzekering' en 'baggeren en ruimen' legt het merendeel van de respondenten voorwaarden op. De weg van de minste weerstand is te vinden via de maatregel 'noodplanning en rampenhulp'. Dat is een curatieve maatregel die elke respondent aanvaardbaar vindt. Tot slot wordt vastgesteld dat de respondenten geen duidelijke voorkeur hebben voor preventieve, effectgerichte of curatieve maatregelen.

4.2 Wat de actorgroepen vinden

Om zicht te krijgen op knelpunten in de uitvoering van overstromingsmaatregelen, beschrijft deze paragraaf welke actorgroepen een negatieve houding hebben ten aanzien van de overstromingsmaatregelen. Aan de hand van de parameters 'mediaan' en 'maximum' is de potentiële weerstandsmatrix opgesteld. De matrix (Tabel 15) geeft aan welke actorgroepen *zeer waarschijnlijk* of *mogelijk* weerstand zullen bieden, wat wijst op een moeilijkere realisatie van de maatregel. Bij de beoordeling van de moeilijkheidsgraad om een maatregel te realiseren wordt specifiek rekening gehouden met de actieve rol van actoren bij de uitvoering van die maatregel.

Tabel 15: potentiële weerstandsmatrix

		Watertoets (K)	Gecontroleerd overstromingsgebied (G)	Hermeandering natuurlijk overstromingsgebied (G)	Baggeren en ruimen (K)	Groendaken en hemelwaterputten (K)	Herbestemming (G)	Private beschermingsmaatregelen (K)	Overstromingsvoorspeller (N)	Dijken en wallen (G)	Onteigening (G)	Overstromingsbestendig bouwen (K)	Noodplanning en rampenhulp (N)	Risicocommunicatie (N)	Nationaal rampenfonds (N)	Private verzekering (N)	Niets doen (N)
Sector	Burgerbelang																
	Integraal																
	Landbouw																
	Milieu en natuur																
	Ondernemers																
	Ruimtelijke ordening																
	Samenleving																
	Veiligheid																
	Water																
	Watervoorziening																
institutioneel	Belangenorganisatie																
	Administratie																
	Politicus																
	Burger																
	Expert																
schaal	Nationaal/Vlaams																
	Regionaal																
	Lokaal																

= zeer waarschijnlijke weerstand (mediaan = 3 of 4)

= mogelijke weerstand (maximum = 3 of 4; mediaan = 1 of 2)

= voorstander (maximum = 1 of 2; mediaan = 1 of 2)

= geen respondenten

4.2.1 Preventieve maatregelen

Alle actorgroepen vinden 'watertoets' gemiddeld genomen een aanvaardbare maatregel. Weerstand bij de uitvoering van de watertoets kan mogelijk worden verwacht vanuit de actorgroepen 'burgerbelang', 'ondernemers', 'ruimtelijke ordening', 'administratie', 'burgers', 'nationale of Vlaamse bestuursniveau' en 'lokale bestuursniveau'. Een mogelijk realisatieknelpunt is te vinden bij de lokale ambtenaren van ruimtelijke ordening en bij burgers en ondernemers die protesteren tegen de uitkomst van de watertoets. Zij zien de watertoets over het algemeen liever niet uitgevoerd worden. De conclusie is dat 'watertoets' tot de laagste moeilijkheidsgraad behoort en een vrij gemakkelijk uit te voeren maatregel is.

'Gecontroleerde overstromingsgebieden' zijn voor geen enkele actorgroep overal aanvaardbaar. Elke groep stelt voorwaarden aan de uitvoering. Weerstand bij de uitvoering is te verwachten bij de actorgroepen 'watervoorziening' en 'burgers'. Ook de actorgroepen 'belangenorganisatie', 'administratie', 'ondernemers', 'milieu en natuur', 'landbouw', 'integraal', 'burgerbelang' en alle bestuursniveaus kennen respondenten met negatieve tot zeer negatieve houding. Het zijn vooral actoren vanuit sectoren 'landbouw', 'milieu en natuur' en vanuit de 'administratie' die de realisatie van gecontroleerde overstromingsgebieden kunnen beïnvloeden. Andere sleutelactoren in de realisatie zoals 'politici', 'experts' en de sectoren 'water' en 'ruimtelijke ordening' hebben een vrij positieve houding. Gecontroleerde overstromingsgebieden behoren daarom tot de middelste moeilijkheidsgraad.

De realisatie van de maatregelen 'hermeandering van natuurlijk overstromingsgebieden' zal waarschijnlijk weerstand ondervinden vanuit de actorgroep 'ondernemers' en 'burgers'. Weerstand is ook mogelijk vanuit actorgroepen, zoals de sectoren 'integraal', 'landbouw', 'water', 'milieu en natuur', 'samenleving', vanuit 'administratie', 'politici' en 'belangenorganisatie' en vanuit alle bestuursniveaus. Dat zijn actorgroepen die een invloedrijke positie

hebben bij de realisatie van de maatregel. Daardoor komt 'hermeandering van natuurlijke overstromingsgebieden' in de hoogste moeilijkheidsgraad. De meeste actorgroepen aanvaardden '*hermeandering van natuurlijk overstromingsgebieden*', maar stellen er wel voorwaarden aan. Enkel in de sector 'milieu en natuur' en bij de 'experts' is het merendeel absoluut voorstander van de maatregelen '*hermeandering van natuurlijke overstromingsgebieden*'.

De maatregel '*baggeren en ruimen*' kent waarschijnlijk weerstand vanuit de sector 'veiligheid' en vanuit 'experts'. Beide hebben evenwel geen grote rol bij de uitvoering van baggeren en ruimen. Mogelijke weerstand die de realisatie parten kan spelen, zou kunnen komen vanuit de sectoren 'milieu en natuur' en 'water' en vanuit de 'administratie'. Weerstand is mogelijk vanuit alle bestuursniveaus. Verder kennen ook de actorgroepen 'politici' en 'belangenorganisaties' respondenten die de maatregel liever niet zien uitgevoerd worden. Maar die laatste actorentypen hebben geen sleutelpositie bij de realisatie van de maatregel. Daarom valt '*baggeren en ruimen*' in de categorie van middelste moeilijkheidsgraad.

'*Groendaken en hemelwaterputten*' zijn maatregelen die veel voorstanders hebben. Geen enkele actorgroep is resoluut tegen de maatregel. Wel is er mogelijk weerstand te verwachten vanuit de actorgroepen van de sector 'milieu en natuur', 'ondernemers', 'burger', 'administratie', 'belangenorganisatie' en vanuit alle bestuursniveaus. Die actorgroepen hebben invloedrijke rollen bij de realisatie van groendaken en hemelwaterputten. Weerstand is ook mogelijk vanuit de sectoren 'burgerbelang', 'landbouw', 'water' en de groep 'experts'. Die actorgroepen hebben geen invloedrijke rol bij de realisatie van 'groendaken en hemelwaterputten'. Daarom valt '*groendaken en hemelwaterputten*' tot de middelste moeilijkheidsgraad. Als er zich problemen voordoen, heeft dat wellicht te maken met 'burgers' en 'ondernemers' die het nut van groendaken niet zien of 'ambtenaren' die geen geld beschikbaar stellen voor de realisatie van groendaken.

De maatregel '*herbestemming*' kent bij de uitvoering zeer waarschijnlijk weerstand vanuit de sectoren 'integraal', 'ondernemers' en 'samenleving'. Weerstand is ook mogelijk vanuit de sectoren 'ruimtelijke ordening', 'landbouw' en 'water', vanuit alle bestuursniveaus en vanuit de actorgroepen 'administratie', 'politici', 'experts' en 'belangenorganisatie'. Die vaststelling leidt tot de conclusie dat '*herbestemming*' moeilijkheden zou opleveren bij de realisatie. '*Herbestemming*' behoort tot de hoogste moeilijkheidsgraad. Weerstand is mogelijk vanuit de regionale ambtenaar ruimtelijke ordening die de aanvraag tot herbestemming voorbereidt en de politici die over de herbestemming moet beslissen. Ook actoren die geen sleutelpositie bij de realisatie hebben, zoals 'landbouw', 'ondernemers' en 'burgers' kunnen de realisatie belemmeren via protestacties.

4.2.2 Effectgerichte overstromingsmaatregelen

Er is geen beleid om '*private beschermingsmaatregelen*' te realiseren. Die maatregelen worden genomen op initiatief van de burger zelf. In alle actorgroepen vindt het merendeel van de respondenten dat '*private beschermingsmaatregelen*' aanvaardbare maatregelen zijn. Wel kennen de meeste actorgroepen ook respondenten die '*private beschermingsmaatregelen*' liever niet uitgevoerd zien worden, wat duidt op mogelijke, maar beperkte weerstand bij de realisatie. Daardoor behoort '*private beschermingsmaatregelen*' tot de middelste moeilijkheidsgraad.

'*Overstromingsvoorspeller*' wordt als maatregel door alle actorgroepen gezien als overal aanvaardbaar. De enige kritische geluiden van enkele respondenten zijn vastgesteld vanuit de sector '*ruimtelijke ordening*', vanuit '*belangenorganisaties*' en vanuit het '*lokale bestuursniveau*'. Op basis van die resultaten wordt niet verwacht dat de weerstand de realisatie zal belemmeren. '*Overstromingsvoorspeller*' behoort daarom ook tot de laagste moeilijkheidsgraad.

'*Dijken en wallen*' is een maatregel met veel tegenstanders. Die maatregel is voor de realisatie ook afhankelijk van heel wat actoren. Weerstand is zeer waarschijnlijk te verwachten vanuit de actorgroepen '*integraal*', '*milieu en natuur*' en '*experts*'. Er zijn ook enkele respondenten die stellen dat ze de '*dijken en wallen*' liever niet of absoluut niet willen realiseren. Weerstand is mogelijk vanuit de sectoren '*landbouw*', '*ruimtelijke ordening*', '*water*', '*burgerbelang*', '*samenleving*' en vanuit de actorgroepen '*administratie*', '*politici*', '*belangenorganisatie*', '*burger*' en vanuit alle bestuursniveaus. De conclusie is dat '*dijken en wallen*' bij de realisatie op veel moeilijkheden zullen stoten. Dit komt door de vele kritische respondenten die een sleutelrol spelen bij de realisatie, zoals ambtenaren ruimtelijke ordening, water, de belangenorganisaties en de sectoren '*integraal*' en '*milieu en natuur*'. '*Dijken en wallen*' behoren daarom tot de hoogste moeilijkheidsgraad.

Alle actorgroepen stellen voorwaarden aan de uitvoering van '*onteigening*' als overstromingsmaatregel. Weerstand komt zeer waarschijnlijk uit de sectoren '*water*', '*ondernemers*', '*burgerbelang*', '*integraal*' en vanuit '*experts*' en '*burgers*'. Verschillende van die actoren hebben een sleutelpositie bij de realisatie. Maar ook vanuit de sectoren '*landbouw*', '*milieu en natuur*', '*ruimtelijke ordening*' en '*samenleving*', vanuit '*belangenorganisaties*', '*administratie*', '*politici*' en vanuit alle bestuursniveaus is weerstand mogelijk. De conclusie is daarom dat '*onteigening*' een maatregel is die veel moeilijkheden oplevert bij de realisatie. De maatregel kent de hoogste moeilijkheidsgraad. '*Waterbeheerders*' proberen de maatregel in de mate van het mogelijke te vermijden en ook '*politici*' zijn niet happig om onteigeningsbesluiten te nemen.

'Overstromingsbestendig bouwen' is de overstromingsmaatregel waarvoor geen beleid bestaat. Dat is de enige overstromingsmaatregel die vanuit elke actorgroep weerstand kent. In de meeste actorgroepen vindt het merendeel van de respondenten de maatregel niet aanvaardbaar. Het minst negatief over de maatregel zijn de sectoren 'ruimtelijke ordening' en 'water', het 'regionale' bestuursniveau en 'belangenorganisaties'. De maatregel zal niet worden gepland of gerealiseerd zonder enig protest of maatschappelijke discussie. De maatregel kent de hoogste moeilijkheidsgraad.

'Noodplanning en rampenhulp' zien alle actorgroepen als een aanvaardbare maatregel. Geen enkele vorm van weerstand is vastgesteld onder de respondenten. De conclusie is dat de maatregel geen moeilijkheden zal opleveren bij planning en realisatie. Deze maatregelen kennen de laagste moeilijkheidsgraad.

Ook 'risicocommunicatie' is een maatregel met veel voorstanders. Een enkele weerstand is mogelijk vanuit de actorgroep 'milieu en natuur', 'belangenorganisatie' en het lokale bestuursniveau. Die actorgroepen nemen geen sleutelrol in bij de realisatie van 'risicocommunicatie'. De maatregel behoort tot de laagste moeilijkheidsgraad.

4.2.3 Curatieve overstromingsmaatregelen

Het merendeel van de respondenten in de actorgroepen beschouwt de maatregel 'rampenfonds' als aanvaardbaar of aanvaardbaar onder bepaalde voorwaarden. Weerstand is mogelijk vanuit de sectoren 'burgerbelang', 'integraal', 'water', 'milieu en natuur', 'samenleving'. Weerstand is ook mogelijk vanuit 'belangenorganisaties', 'administratie', 'politici', 'burgers' en 'experts', alsook vanuit alle bestuursniveaus. Enkele van die actoren, zoals 'administratie' en 'politici' nemen sleutelrollen in bij de realisatie, wat erop wijst dat realisatie mogelijk belemmerd wordt. De maatregel kent de middelste moeilijkheidsgraad.

Ook de maatregel 'private verzekering' vindt het merendeel van respondenten in elke actorgroep aanvaardbaar. Wel is er weerstand mogelijk vanuit de sectoren 'landbouw', 'milieu en natuur' en 'ruimtelijke ordening', vanuit 'belangenorganisaties', 'administratie' en 'politici' en vanuit de 'regionale en het lokale bestuursniveau'. Die actorgroepen spelen evenwel geen sleutelrol bij de realisatie van private verzekering als maatregel. De verwachting is dat de realisatie weinig moeilijkheden zal opleveren. De maatregel kent de laagste moeilijkheidsgraad.

4.2.4 Niets doen

'Niets doen' levert veel weerstand op. De voltallige groep van respondenten, op één na, vinden 'niets doen' volstrekt onaanvaardbaar. Die resultaten geven echter de indruk dat er sociaal wenselijkheid in de antwoorden zit. Die maatregel zal dan ook in de verdere analyses niet meer besproken worden.

4.3 Vergelijking tussen de casegebieden

De data over houdingen van respondenten zijn verzameld in drie casegebieden (Demerbekken, Denderbekken, Maasbekken). Een kwart van de respondenten beantwoordde de vragen vanuit de context van het Demerbekken. Een kwart met Denderbekken als context, een kwart met Maasbekken als context en een kwart beantwoordde de vragen vanuit alle drie de bekken, en dus Vlaanderen als context. Er wordt nagegaan of daarbij verschillen werden geobserveerd. Geobserveerde verschillen zijn dus niet het gevolg van verschillende proporties respondenten. Maatregelen, zoals 'herbestemming', 'private beschermingsmaatregelen' en 'private verzekering', hebben alleen maar voorstanders bij de respondenten die de maatregelen beoordelen vanuit Vlaanderen als context en die in meerdere bekken tegelijkertijd actief zijn. De realisatie van die maatregelen wordt evenwel bemoeilijkt door actoren die in slechts één van de drie rivierbekken actief zijn. Die hebben een negatievere houding.

Daarnaast zijn er maatregelen waarvoor één van de bekken meer voorstander of meer tegenstander van is. De respondenten uit het Demerbekken zijn meer voorstander van de 'watertoets' dan respondenten in het Denderbekken, Maasbekken en voor het geheel van Vlaanderen. Daar is wel weerstand mogelijk door de negatievere houding. In het Denderbekken is meer weerstand mogelijk tegen de overstromingsvoorspeller dan in de andere bekken. In het Demerbekken is meer weerstand mogelijk tegen 'risicocommunicatie' dan in de andere bekken.

In vergelijking met de andere bekken hebben respondenten in het Denderbekken vaker een negatieve houding tegenover 'dijken en wallen' en 'onteigening'. In vergelijking met andere bekken valt op dat minder respondenten in het Denderbekken negatief zijn tegenover 'overstromingsbestendig bouwen'.

Tot slot is er geen verschil in houding van respondenten tussen de rivierbekken vastgesteld bij de maatregelen 'gecontroleerd overstromingsgebied', 'hermeandering van natuurlijk overstromingsgebied', 'baggeren en ruimen', 'groendaken en hemelwaterputten' en 'nationaal rampenfonds'. In elk van de bekken is weerstand tegen die maatregelen mogelijk. 'Noodplanning en rampenhulp' kent in alle bekken alleen maar voorstanders.

Tabel 16: potentiële weerstandsmatrix rivierbekkens

		Watertoets (K)	Gecontroleerd overstromingsgebied (G)	Hermeandering natuurlijk overstromingsgebied (G)	Baggeren en ruimen (K)	Groendaken en hemelwaterputten (K)	Herbestemming (G)	Private beschermingsmaatregelen (K)	Overstromingsvoorspeller (N)	Dijken en wallen (G)	Onteigening(G)	Overstromingsbestendig bouwen (K)	Noodplanning en rampenhulp (N)	Risicocommunicatie (N)	Nationaal rampenfonds (N)	Private verzekering (N)	Niets doen (N)
Bekken	Demer- bekken																
	Den- der- bekken																
	Maas- bekken																
	Vlaan- deren																

= zeer waarschijnlijke weerstand (mediaan = 3 of 4)

= mogelijke weerstand (maximum = 3 of 4; mediaan = 1 of 2)

= voorstander (maximum = 1 of 2; mediaan = 1 of 2)

4.4 Moeilijkheidsgraden van uitvoering

'Niets doen' botst op weerstand. Dat blijkt uit de resultaten van de dataverzameling. Respondenten vragen om overstromingsmaatregelen. Maar niet alle actorgroepen verkiezen dezelfde overstromingsmaatregelen. Houdingen zijn divers en een negatieve houding wijst op mogelijke of waarschijnlijke weerstand, wat de realisatie van een aantal overstromingsmaatregelen bemoeilijkt. Met behulp van de analyse is een indeling van overstromingsmaatregelen gemaakt naar de moeilijkheidsgraad van realisatie.

Tabel 17: moeilijkheidsgraden in realisatie

Hoogste moeilijkheidsgraad	Sleutelactoren hebben negatieve houding ten aanzien van de maatregel
<ul style="list-style-type: none"> - Overstromingsbestendig bouwen - Dijken en wallen - Onteigening - Hermeandering van overstromingsgebieden - Herbestemming 	
Middelste moeilijkheidsgraad	Sommige sleutelactoren of actoren die geen actieve rol hebben bij de realisatie van de maatregelen hebben negatieve houding
<ul style="list-style-type: none"> - Gecontroleerde overstromingsgebieden - Baggeren en ruimen - Groendaken en hemelwaterputten - Private beschermingsmaatregelen - Rampenfonds 	
Laagste moeilijkheidsgraad	Geen negatieve houding te observeren. Sleutelactoren zijn voorstander van de maatregel
<ul style="list-style-type: none"> - Overstromingsvoorspeller - Watertoets - Noodplanning en rampenhulp - Risicocommunicatie - Private verzekering 	

Uit de resultaten wordt ook geconcludeerd dat respondenten een positievere houding hebben ten aanzien van maatregelen die geen of slechts een kleine ruimtelijke impact hebben, zoals 'groendaken en hemelwaterputten', 'watertoets', 'overstromingsvoorspeller', 'nationaal rampenfonds', 'risicocommunicatie' en 'noodplanning en rampenhulp'. Aan overstromingsmaatregelen met een grote ruimtelijke impact stellen de respondenten vaker voorwaarden, zoals 'gecontroleerd overstromingsgebied', 'hermeandering en vrijwaring van overstromingsgebieden', 'dijken en wallen', 'onteigening' en 'herbestemming'. Die vaststelling is relevant voor beleidsmakers, aangezien het huidige overstromingsbeleid gericht is op het creëren van ruimte voor water.

Een andere conclusie is dat vooral enkele effectgerichte maatregelen veel voorstanders hebben, terwijl respondenten vaker een negatievere houding hebben tegenover preventieve maatregelen. Ook die conclusie is relevant voor beleidsmakers bij de zoektocht naar een

daadkrachtig overstromingsbeleid, aangezien het huidige overstromingsbeleid vooral preventieve maatregelen bevat.

De resultaten laten geen grote verschillen in houdingen zien tussen de verschillende rivierbekkens. Wel valt op dat respondenten die in meerdere rivierbekkens actief zijn, voorstander zijn van maatregelen waarvoor wel een negatieve houding te vinden is bij respondenten die in slechts één van de rivierbekkens actief zijn. De kleine verschillen in houding zijn als volgt te observeren. In het Denderbekken zijn 'herbestemming', 'onteigening' en 'dijken en wallen' lastiger te realiseren dan in Demerbekken en Maasbekken. Minder respondenten in het Denderbekken zijn negatief tegenover 'overstromingsbestendig bouwen', in vergelijking met het Demerbekken en het Maasbekken. In vergelijking met de andere bekkens zijn in het Demerbekken meer respondenten positiever over de 'watertoets' en negatief over 'risicocommunicatie'.

Conclusie

In dit vierde hoofdstuk was het de bedoeling om inzicht te verkrijgen in de houdingen van de actoren die betrokken zijn bij de uitvoering van de overstromingsmaatregelen. Meer bepaald om na te gaan welke houding ze hebben. Op die manier wordt duidelijk of houdingen een rol zouden kunnen spelen bij de implementatie van de maatregelen.

De conclusie van dit vierde hoofdstuk is dat actoren die betrokken zijn bij de uitvoering van maatregelen soms een negatieve houding kunnen hebben over de maatregel. In heel wat gevallen stelt men voorwaarden aan de manier waarop de maatregelen worden uitgevoerd. Zelfs binnen elke actorgroep zijn er wel negatieve houdingen te bespeuren ten aanzien van een of meerdere overstromingsmaatregelen, wat betekent dat er geen homogene actorgroepen zijn. Moeilijkheden bij de implementatie als gevolg van weerstand en afkerige houdingen kunnen worden verwacht bij 'overstromingsbestendig bouwen'; 'dijken en wallen'; 'onteigening'; 'hermeandering van overstromingsgebieden' en 'herbestemming'. Ook 'gecontroleerde overstromingsgebieden', 'baggeren en ruimten', 'groendaken en hemelwaterputten', 'private beschermingsmaatregelen' en 'rampenfondsen' kennen actoren die de uitvoering zouden kunnen bemoeilijken door hun negatieve houding. De conclusie is ook dat de bekkens van elkaar verschillen wat betreft meer of minder wenselijke overstromingsmaatregelen.

Wat betreft 'niets doen' moet gesteld worden dat dit een maatregel van andere aard is. Die resultaten kunnen niet op betrouwbare wijze geanalyseerd worden, omdat er een grote kans is dat sociaal wenselijkheid is opgetreden bij de dataverzameling.

5. Verklaringen voor de diversiteit aan houdingen via verhaallijnen

Het vorige hoofdstuk laat een diversiteit aan houdingen over overstromingsmaatregelen zien. Zelfs binnen eenzelfde actorgroep verschillen houdingen soms sterk. Aan de hand van de clusteranalyse worden de verhaallijnen geïdentificeerd, die met die verschillende houdingen verband houden. Elke verhaallijn omvat evaluatiecriteria die dominant aanwezig zijn binnen de groep. Die worden aangeduid met b = belang; w = waarde; p = perceptie. Inzicht in die verhaallijnen helpt om mogelijke moeilijkheden bij uitvoering te verklaren en te verhelpen. Die geven aan waarom een implementatiekloof kan ontstaan.

5.1 Preventieve maatregelen

5.1.1 Watertoets

De 'watertoets' heeft de laagste moeilijkheidsgraad en kan dus vrij gemakkelijk gerealiseerd worden, zo laat hoofdstuk 4 zien. Alle actorgroepen vinden gemiddeld genomen de watertoets aanvaardbaar. Mogelijk knelpunt bij de uitvoering is te vinden bij de lokale ambtenaren van ruimtelijke ordening en bij burgers en ondernemers die protesteren tegen de uitkomst van de watertoets. Zij zien de watertoets over het algemeen minder graag uitgevoerd worden. De clusteranalyse identificeert vijf verschillende verhaallijnen om die conclusie nader te verklaren.

- **Verhaallijn 1 'bouwen niet toestaan' (n=28)** Respondenten met deze verhaallijn beschouwen de watertoets als een maatregel die ervoor zorgt dat men niet meer bouwt in overstromingsgebied (p). Zij vinden de watertoets aanvaardbaar, want het beperkt wateroverlast en schade (b).
- **Verhaallijn 2 'bouwen niet toestaan, met compensatie' (n=10)** is afgeleid van verhaallijn 1. Deze respondenten vinden de watertoets aanvaardbaar, maar stellen voorwaarden. Volgens hen verhindert de watertoets nieuwe vormen van ruimtegebruik (b), want de overheid levert geen bouwvergunning af. Daarom is de watertoets volgens hen enkel aanvaardbaar, als men compensatie krijgt voor het verlies omdat men de ruimte niet kan gebruiken (w).
- **Verhaallijn 3 'de overheid zorgt via de watertoets' (n=6)** beschouwt de watertoets ook als een instrument dat bouwen in overstromingsgebied vermijdt (p). Ook zij wensen daarvoor compensatie (w) vanwege de planschade. Volgens deze respondenten

5. Verklaringen

moet de Vlaamse overheid helpen om het geld voor de compensatie beschikbaar te stellen (w).

- **Verhaallijn 4 'voorzorgsprincipe' (n=14)** ziet de watertoets als een maatregel die aangepast bouwen stimuleert. De maatregel omvat het voorzorgsprincipe (p). De watertoets licht mensen in over locaties waar wateroverlast kan voorkomen. Die informatie is relevant om zo wateroverlast en schade te beperken (b).
- **Verhaallijn 5 'bewuste mensen' (n=16)** beschouwt de watertoets als een maatregel om mensen bewuster te maken van het risico op overstromingen, opdat ze aangepast kunnen bouwen (p). Het bewustzijn neemt toe (b) en zo kan schade en wateroverlast beperkt worden (b).

Figuur 26: verhaallijnen watertoets

		Watertoets				
Verhaallijn		V1	V2	V3	V4	V5
Houding		Bouwen niet toestaan	Bouwen niet toestaan, met compensatie	Planschade betalen via overheid	Voorzorgsprincipe	Bewuste mensen
		Bouwen verbieden			Aangepast bouwen	
Perceptie	Watertoets is een instrument om bouwen in overstromingsgebieden te vermijden, wat maakt dat het risico afneemt					
	Watertoets is een instrument om aangepast bouwen te stimuleren, vanuit voorzorgsbeginsel					
	Watertoets is een instrument om mensen bewuster te maken en in te lichten over het risico op overstromingen					
Belangen	Wateroverlast en schadebeperking'					
	Verhinderen van ruimtegebruik					
	Toename van bewustzijn					
Waarden	Compenseren voor bijkomend neveneffect					
	Overheid moet belangen van burgers behartigen					
N - totaal = 74		28	10	6	14	16

Legende houding: groen = aanvaardbaar, geel = onder voorwaarden, oranje = liever niet, rood = niet aanvaardbaar

Er zijn twee betekenisvolle verschillen tussen de verhaallijnen. Het eerste verschil is dat verhaallijnen 1, 2 en 3 de watertoets zien als een maatregel die bouwen in overstromingsgevoelig

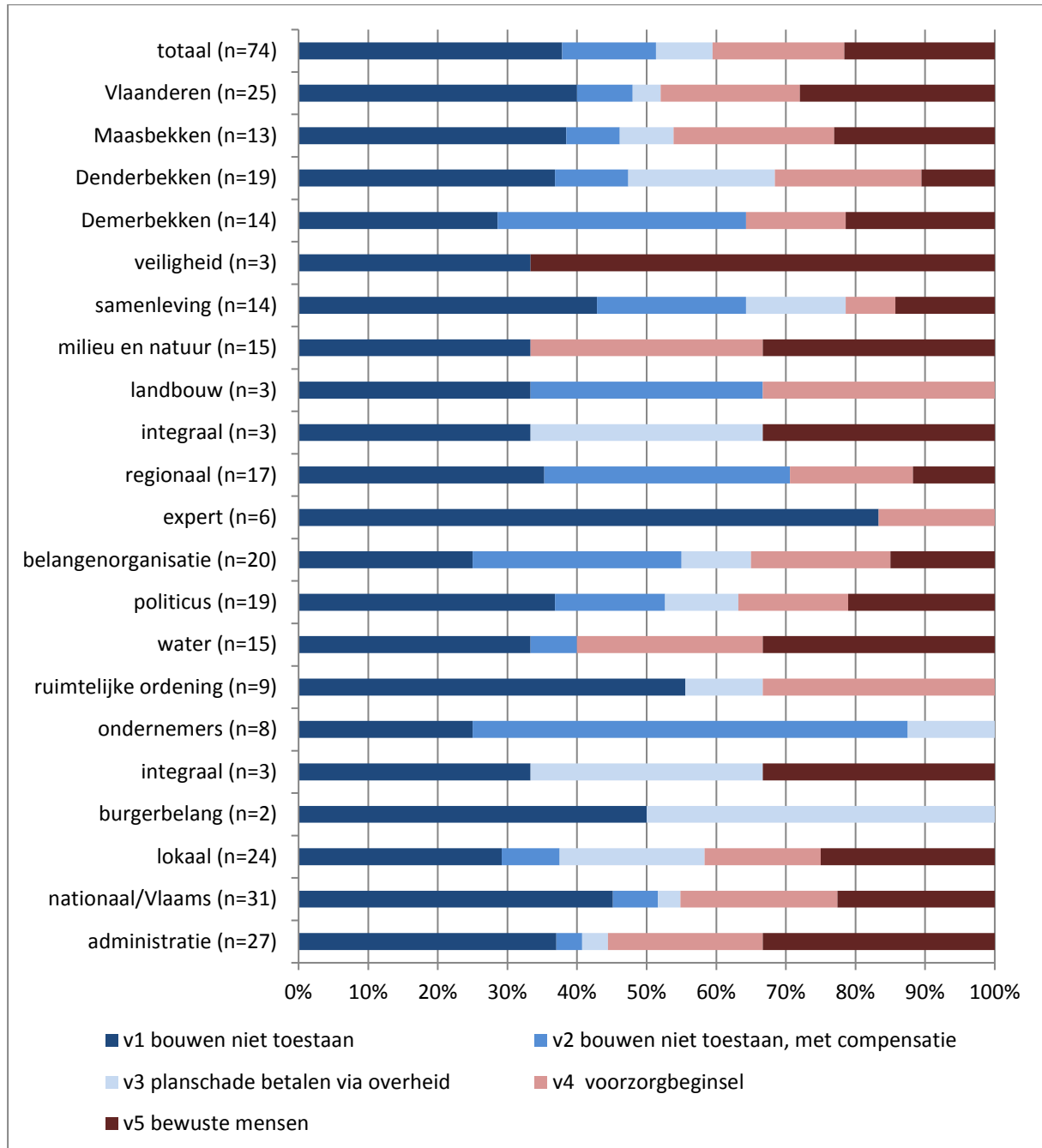
gebied vermijdt, terwijl verhaallijnen 4 en 5 de watertoets beschouwen als een maatregel die bouwen wel toelaat, maar op een aangepaste manier. Dat verschil zorgt voor een reële spanning, die voortkomt uit een verschillende perceptie over het doel van de watertoets. Het verklaart de verontwaardiging, als men ziet dat bepaalde gemeenten toch bouwvergunningen afleveren voor huizen in overstromingsgebied. De ene groep van respondenten verwacht immers dat de watertoets er alles aan doet om bouwen in overstromingsgebied te verbieden, terwijl de andere groep respondenten ervan uitgaat dat er nog steeds kan worden gebouwd via de watertoets, maar dan wel op een aangepaste manier. Dat verschil is binnen bijna elke actorgroep aanwezig, behalve bij de 'ondernemers' die vinden dat de watertoets zou moeten beletten dat er gebouwd wordt in overstromingsgebied (Figuur 27). Binnen de sectoren 'veiligheid', 'water', 'milieu en natuur' en de actorgroep 'administratie' ziet de meerderheid watertoets als een manier om aangepast te bouwen.

De verschillende percepties kunnen aan de basis liggen van een wat moeizamere uitvoering van de watertoets. De verschillen in percepties zouden mogelijk verklaard kunnen worden doordat informatie over het doel van de watertoets op verschillende manier is geïnterpreteerd door de verschillende actoren. In het Besluit van de Vlaamse Regering over de Watertoets (Vlaamse Overheid, 2006) staat in artikel 4 te lezen dat de beslissing over een vergunningsaanvraag "een waterparagraaf moet bevatten waarin de verenigbaarheid met het watersysteem beschreven staat, alsook de voorwaarden en maatregelen om het schadelijk effect te voorkomen, te beperken, te herstellen en te compenseren". Dat artikel lijkt te wijzen op de rol van de watertoets bij aangepast bouwen. Ook de website van VMM geeft aan dat een weigering van de vergunning een uitzonderlijke situatie is (VMM, 2017). Maar bij de introductie van de watertoets was er in de media commotie wat die zou betekenen voor nog niet bebouwde bouwgronden (Livios, 2006). Er werd gesproken over een watertoets die zou moeten beletten dat er nog gebouwd wordt. Ook in 2010, na de grote overstromingen, sprak men in de media schande dat er nog huizen gebouwd werden in overstromingsgebied, ondanks het bestaan van de watertoets (De Redactie, 2010). Bond Beter Leefmilieu voerde campagne met nattevoeten.be. De BBL verzamelde getuigenissen van mensen die verkavelingen gekocht hadden in overstromingsgebieden om zo de werking van de watertoets aan te vechten, aangezien die klaarblijkelijk niet in staat is geweest om bouwen te voorkomen, zo stelde men (Bond Beter Leefmilieu, 2006). Er is geen bewijs gevonden van een proces of een moment waarop die verschillende percepties uitgeklaard werden.

Het tweede verschil is dat verhaallijnen 1 en 3 het aanvaardbaar vinden dat de watertoets vermijdt dat er nieuwe bebouwing komt, terwijl verhaallijn 2 dat enkel aanvaardbaar vindt, als er financiële compensatie beschikbaar is. Dat is een duidelijke voorwaarde die deze actoren stellen. Die wens, of zelfs eis, om financiële compensatie kan spanning opleveren binnen de actorgroepen waarbij de verhaallijn 2 prominent aanwezig is. Dat is het geval bij het 'regionale bestuursniveau', in het Demerbekken, bij de 'belangenorganisaties' en de sectoren

'landbouw' en 'ondernemers' (de sectorgroep landbouw heeft te weinig respondenten om deze uitspraak te doen). Dat is ook in enige mate bij 'politici' van het 'regionale' en het 'Vlaamse' niveau die de sector 'samenleving' vertegenwoordigen. Als er geen of onvoldoende financiële compensatie is, dan kan dat aan de basis liggen van een wat moeizamere uitvoering van de watertoets, met een implementatiekloof tot mogelijk gevolg.

Figuur 27: signalering van de verhaallijnen binnen de actorgroepen - watertoets

Blauw is bouwen niet toestaan en rood is aangepast bouwen toestaan.

5.1.2 Gecontroleerd overstromingsgebied

Over gecontroleerd overstromingsgebied concludeert hoofdstuk 4 dat er binnen elke actorgroep respondenten zijn met een negatieve houding ten aanzien van gecontroleerde overstromingsgebieden. Voorwaarden worden volop gesteld en in hoofdstuk 4 is vastgesteld dat een aantal sleutelactoren, zoals die uit de sectoren 'landbouw', 'milieu en natuur' en uit de 'administratie', bij het uitvoeringproces sceptisch zijn over gecontroleerde overstromingsgebieden.

Uit de clusteranalyse volgt dat houdingen over gecontroleerde overstromingsgebieden (GOG) kunnen worden ingedeeld in 6 verhaallijnen.

- **Verhaallijn 1 'schadebeperking'** (n=45) Deze respondenten vinden een GOG aanvaardbaar, omdat het wateroverlast en schade beperkt (b). Zij beschouwen een GOG veelal als een kunstmatige ingreep die bescherming biedt (p).
- **Verhaallijn 2 'beheersing van water'** (n=12) Respondenten met deze verhaallijn vinden een GOG aanvaardbaar. Volgens hen is een GOG een maatregel die ervoor zorgt dat het water weer beheersbaar is (p). Ze vinden dat water beheersbaar en onder controle moet worden gebracht (w) en op die manier kan worden gestuurd naar gebieden waar er geen schade wordt veroorzaakt.
- **Verhaallijn 3 'terug naar natuurlijkheid'** (n=13) Deze respondenten zien een GOG als een maatregel die de rivier terugbrengt naar een natuurlijke situatie (p en w), 'zoals het vroeger altijd was'. Niet alle respondenten met deze verhaallijn zijn positief. Sommigen stellen voorwaarden, zoals de noodzaak van een goede waterkwaliteit in het geval van GOG's. Andere respondenten zien een GOG liever niet gerealiseerd worden. Die respondenten beschouwen 'terug naar de natuurlijke situatie' als een bedreiging, omdat zij vinden dat het water dan niet meer beheersbaar is.
- **Verhaallijn 4 'compensatie en zekerheid'** (n=30) Deze respondenten vinden een GOG aanvaardbaar en zien het als een kunstmatige ingreep (p). De GOG beperkt schade en wateroverlast (b). De respondenten met deze verhaallijn begrijpen dat de uitvoering van een GOG negatieve effecten met zich meebrengt en vinden dat die negatieve effecten moeten worden gecompenseerd (w), hetzij door een andere locatie aan te bieden of via financiële compensatie. Die respondenten vinden het belangrijk dat er zekerheid is over de gevolgen van een GOG (b).
- **Verhaallijn 5 'niet te veel gedoe'** (n=31) Deze respondenten vinden een GOG een kunstmatige manier om met overstromingen om te gaan (p). Als ze gemakkelijk te realiseren zijn (b), dan vinden de respondenten de maatregel aanvaardbaar. Wel vinden ze dat er rekening moet worden gehouden met ruimtegebruik (w). Moet men onteigenen of heeft de ingreep nauwelijks effect, dan vinden zij de maatregel niet langer aan-

5. Verklaringen

vaardbaar. Ook zijn er enkele respondenten die de GOG zien als een kunstmatige ingreep, terwijl ze zelf meer voorstander zijn van het terugbrengen van de natuurlijke loop van de rivier (w).

- **Verhaallijn 6 'ruimtegebruik verstoring'** (n=20) Deze respondenten zien een GOG als een kunstmatige ingreep om water te lozen (p). Ze staan negatief tegenover een GOG, omdat een GOG het ruimtegebruik verstoort (b). Als er meer water valt dan dat een GOG kan opvangen, is het mogelijk dat er lange tijd geen drinkwater kan worden gewonnen. En ook landbouwers zijn niet meer vrij bij de keuze van hun teelten. Deze respondenten vinden dat de nadelige effecten moeten worden gecompenseerd (w).

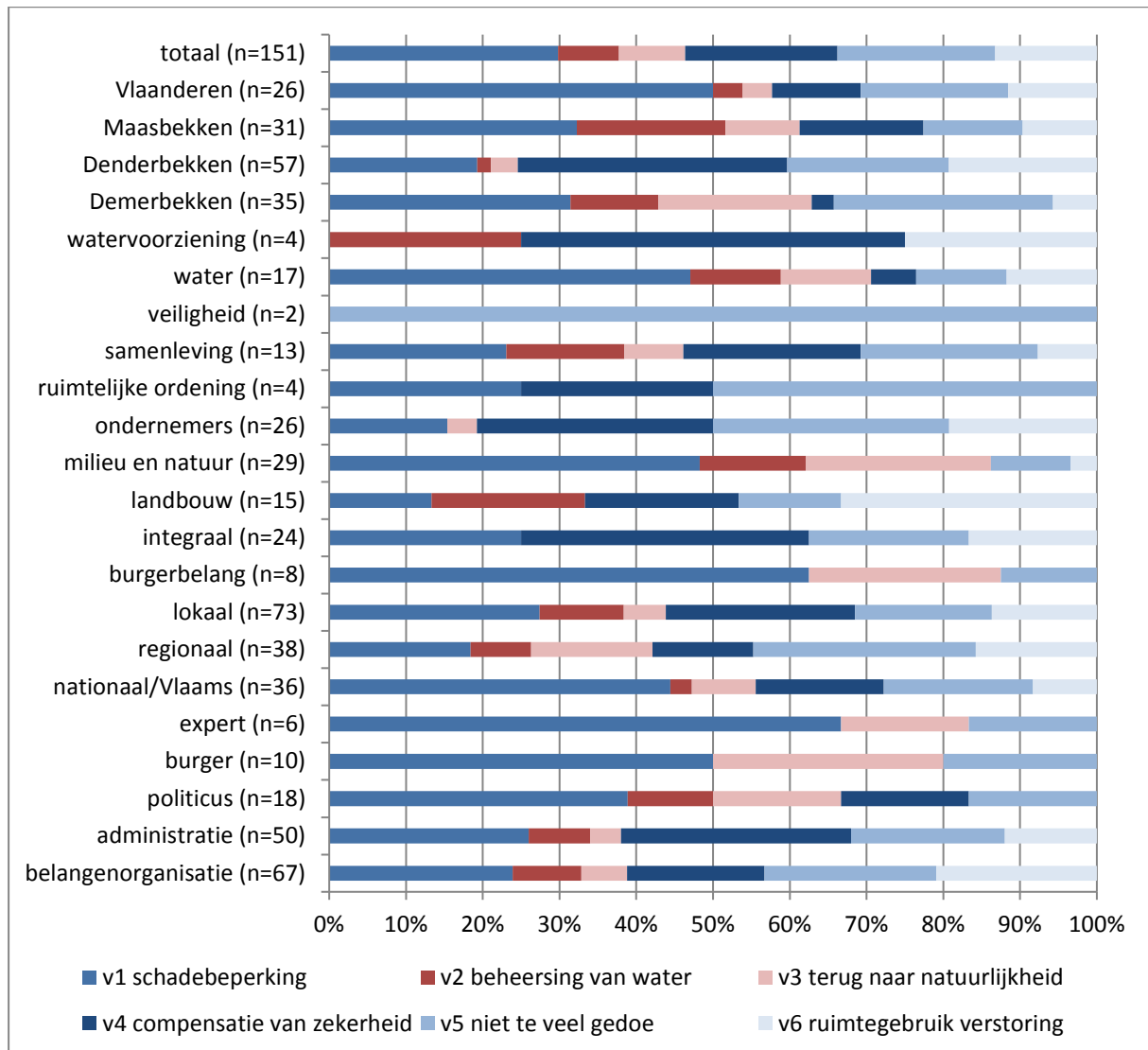
Figuur 28: verhaallijnen gecontroleerd overstromingsgebied

		Gecontroleerd overstromingsgebied					
Verhaallijn		V1	v2	V3	V4	V5	V6
Houding		Schadebeperking	Beheersing van water	Terug naar natuurlijkheid	Compensatie en zekerheid	Niet te veel gedoe	Ruimtegebruik verstoring
Perceptie	GOG is een kunstmatige ingreep						
	GOG maakt water beheersbaar						
	GOG brengt de natuurlijke situatie van rivier terug						
Belangen	Wateroverlast en schadebeperking						
	Haalbaarheid en gemak om uit te voeren						
	Verhinderen van ruimtegebruik						
	Zekerheid over het effect/gevolgen						
Waarden	Gecontroleerd en beheersbaar						
	rekening houden met de natuurlijkheid						
	Waterkwaliteit moet goed zijn						
	Betrekken van belanghebbenden						
	Compenseren voor bijkomend neveneffect						
	Rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier						
N - totaal = 151		45	12	13	30	31	20

Legende houding: groen = aanvaardbaar, geel = onder voorwaarden, oranje = liever niet, rood = niet aanvaardbaar

Het aspect waarin de respondenten van elkaar verschillen heeft te maken met de perceptie over de natuurlijkheid vs. de kunstmatigheid van een GOG. Respondenten met verhaallijnen 1, 4, 5 en 6 hebben de perceptie dat een GOG kunstmatig is. Verhaallijn 3 ziet het als een manier om de natuurlijke situatie terug te brengen. De situatie is nog complexer, want er zijn respondenten die een GOG kunstmatig noemen, maar een voorkeur hebben voor natuurlijker maatregelen en respondenten die een GOG natuurlijk vinden, maar vinden dat het water daardoor niet meer onder controle is. Die respondenten staan negatief tegenover een GOG als overstromingsmaatregel. De sector 'milieu en natuur' heeft ook vrij veel respondenten die een GOG zien als een maatregel die de natuurlijkheid terugbrengt. Een aantal van die respondenten maakt zich wel zorgen over de waterkwaliteit. Het valt op dat - in vergelijking met de andere rivierbekkens - er proportioneel meer respondenten zijn uit het Demerbekken, die een GOG zien als een maatregel die de natuurlijkheid terugbrengt. Verklaringen voor die verschillen worden niet gevonden.

Figuur 29: signalering van de verhaallijnen binnen de actorgroepen – gecontroleerd overstroomingsgebied

Blauw is natuurlijke rivierloop en rood is kunstmatige rivierloop

Het tweede aspect dat een negatievere houding bepaalt, zijn de negatieve effecten wanneer een GOG gerealiseerd wordt. Vooral respondenten met verhaallijnen 3, 4, 5 en 6 laten hun houding afhangen van die neveneffecten. In verhaallijn 3 wordt de voorwaarde gesteld dat de waterkwaliteit goed moet zijn. Verhaallijn 4 is niet specifiek over het neveneffect, maar eist wel compensatie voor welk neveneffect dan ook. Verhaallijnen 5 en 6 zijn tegen de maatregel, als er moet worden onteigend en omdat een GOG het gebruik van de ruimte inperkt. De nadruk op nadelige neveneffecten en compensatie is in alle actorgroepen terug te vinden. Er is significant veel vraag naar compensatie en veel nadruk op de nadelige neveneffecten bij de sector 'ondernemers'. Er is significant minder aandacht voor de nadelige neveneffecten en vraag naar compensatie bij 'experts', 'milieu en natuur', 'water' en 'burgerbelang'. Die laatste spelen een sleutelrol bij de uitvoering van een GOG.

5.1.3 Hermeandering van overstromingsgebieden

'Hermeandering van natuurlijke overstromingsgebieden' zou weerstand kunnen ondervinden vanuit de actorgroep 'ondernemers' en 'burgers' en vanuit de sectoren 'integraal', 'landbouw', 'water', 'milieu en natuur', 'samenleving', vanuit 'administratie', 'politici' en 'belangenorganisatie' en vanuit alle bestuursniveaus. Het is een maatregel die niet gemakkelijk zal worden gerealiseerd.

De clusteranalyse leidt tot zes verhaallijnen over hermeandering en gecontroleerde overstromingsgebieden.

- **Verhaallijn 1 'vertraagde afvoer'** (n=13) Respondenten met deze verhaallijn aanvaarden hermeandering in overstromingsgebieden onder voorwaarden. Volgens hen is hermeandering een maatregel die de waterafvoer vertraagt, de rivier langer maakt en bijdraagt aan de ecologische kwaliteit (p). Ze vinden het een goede maatregel, want hij beperkt wateroverlast en schade (b). Sommige respondenten schuiven een goede waterkwaliteit als voorwaarde naar voren (w). Andere respondenten vinden het belangrijk dat overstromingsmaatregelen gemakkelijk uit te voeren zijn en vinden dat hermeandering moeilijk is (b).
- **Verhaallijn 2 'brengt natuurlijkheid terug'** (n=21) Respondenten vinden hermeandering van natuurlijke overstromingsgebieden aanvaardbaar, omdat het de natuurlijke bedding terugbrengt en een effect heeft op overstromingen (p). Het is voor hen een goede maatregel, omdat het een goed effect heeft op de natuurlijkheid en ecologische kwaliteit van de rivier (w). Meestal werkt de maatregel goed in een natuurlijke vallei. Daarbuiten zijn de maatregelen veel moeilijker te realiseren (b). Deze respondenten vinden dat daar rekening mee moet worden gehouden.
- **Verhaallijn 3 'vernat en creëert overstroming'** (n=22) De meesten van deze respondenten erkennen hermeandering wel als een manier om een rivier weer natuurlijker te maken, maar zien het als een maatregel die gebieden vernat. Volgens hen is dat de oorzaak van lokale overstromingen. Hermeandering draagt bij aan de creatie van natuurgebieden (p). De respondenten met deze verhaallijn stellen voorwaarden aan die maatregelen. Sommige respondenten zien die maatregelen zelfs liever niet uitgevoerd worden. Zo hanteren de meeste respondenten het criterium dat de maatregel schade zou moeten beperken (b). Daarom vinden ze dat hermeandering in overstromingsgebieden niet kan worden toegepast in woongebieden.
- **Verhaallijn 4 'creatie van waarde via natuur met compensatie'** (n=14) De respondenten zien hermeandering in overstromingsgebieden als maatregelen die gebieden vernat en het waterpeil verhogen (p). In tegenstelling tot respondenten met verhaallijn 3 aanvaarden deze respondenten dat wel. Wel vinden ze dat ruimtegebruikers die last ondervinden door hermeandering, compensatie zouden moeten krijgen (w) en dat alle

sectoren op een gelijke manier zouden moeten worden behandeld (w). Dat betekent concreet dat de compensatie die landbouwers krijgen, omdat ze een overstromingsgebied vrijwaren, ook beschikbaar moet zijn voor andere bedrijven die een waterconserveringsgebied beschikbaar houden in een industriegebied dat nog niet bebouwd is. Deze respondenten geven de voorkeur aan de meest kostenefficiënte maatregel (w).

- **Verhaallijn 5 'niet terug naar vroeger'** (n=6) Respondenten met deze verhaallijn zien hermeandering in overstromingsgebieden als maatregelen die de natuurlijke bedding terugbrengen en die effect hebben op overstromingen (p). Ze vinden de maatregelen niet aanvaardbaar, omdat zij het niet nodig en niet gemakkelijk vinden (b) om naar een historische situatie terug te keren. Landbouw ondervindt daarvan schade en heeft minder inkomen (b). Dat verdient compensatie (b). Ze vinden het belangrijk dat een overheid de belangen van landbouw en ondernemers waarborgt en hen beschermt (w).
- **Verhaallijn 6 'schadelijk voor alles'** (n=23) Respondenten met deze laatste verhaallijn stellen dat hermeandering een gebied vernat en het peil verhoogt. Dat veroorzaakt volgens hen overstromingen (p). Deze groep respondenten aanvaardt hermeandering in overstromingsgebieden niet. Er ontstaat schade aan ruimtegebruik (b), de vegetatie verandert (b) en de landschapsbeleving verandert (b). Risico's nemen toe (b), zoals het risico op ongedierte, dat de gezondheid schaadt (b). Hermeandering verlaagt volgens hen de bufferwerking van rivieren en vergroot de kans op overstromingen (minder zekerheid (b)). Hermeandering in overstromingsgebieden vraagt om rekening te houden met het huidige ruimtegebruik (w), om ruimtegebruikers te betrekken (w), die volgens deze respondenten vrij moeten zijn om daarmee in te stemmen (w), bijvoorbeeld via beheersovereenkomsten.

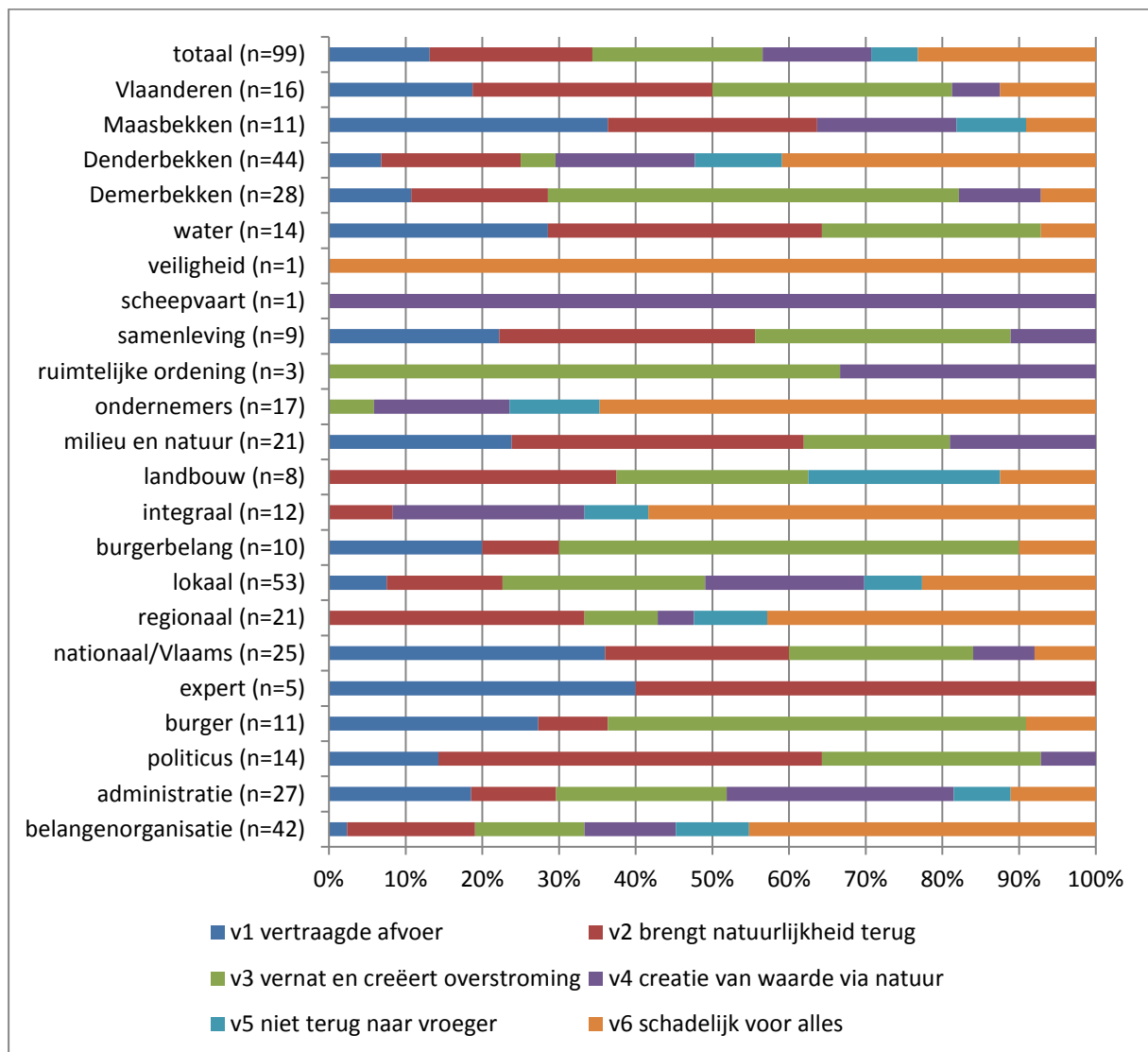
Figuur 30: verhaallijnen hermeanderen in overstromingsgebied

Hermeandering van overstromingsgebied							
Verhaallijn		V1	v2	V3	V4	V5	V6
Houding		Vertraagde afvoer	Brengt natuurlijkheid terug	Vernat en creëert overstroming	Creatie van waarde via natuur	Niet terug naar vroeger	Schadelijk voor alles
Perceptie	Hermeandering en NOG verminderen de snelheid van water, verlengen de lengte van rivier en dragen bij aan ecologische kwaliteit						
	Hermeandering en NOG brengen natuurlijke bedding van de rivier terug, en hebben een effect op overstromingen						
	Hermeandering en NOG vernatten een gebied, zorgen voor peilverhoging, wekken juist overstromingen op en zorgen voor buffering en creatie van natuurgebieden						
Belangen	Wateroverlast en schadebeperking						
	Haalbaarheid en gemak om uit te voeren						
	Ecologische effecten						
	Impact op gezondheid						
	Effect op landschap						
	Zekerheid over effect/gevolgen						
	Schade aan ruimtegebruik						
	Compenseren voor bijkomend neveneffect						
Waarden	Waterkwaliteit moet goed zijn						
	respecteert natuurlijkheid/natuurlijke loop van rivier						
	compenseren voor bijkomend neveneffect						
	maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs						
	gelijkheid						
	overheid moet belangen van burger behartigen						
	betrekken van belanghebbenden						
	vrijwilligheid						
	rekening houden met ruimtegebruik						
N - totaal =99		13	21	22	14	6	23

Legende houding: groen = aanvaardbaar, geel = onder voorwaarden, oranje = liever niet, rood = niet aanvaardbaar

Het fundamentele verschil tussen de verhaallijnen dat spanning oplevert, is terug te vinden in de perceptie. Verhaallijnen 1, 2 en 5 zien hermeanderen in overstromingsgebieden als maatregelen die overstromingen verminderen. Respondenten met verhaallijnen 3, 4 en 6 stellen dat hermeandering in overstromingsgebieden overstromingen veroorzaakt. Een extra verschil is dat respondenten met verhaallijn 4 dat een goede en aanvaardbare zaak vinden, als er een geschikte locatie gevonden is. De andere verhaallijnen 3 en 6 vinden dit geen goede zaak. Respondenten met verhaallijn 6 vinden nieuwe overstromingen door die maatregelen absoluut niet aanvaardbaar. Die spanning tussen de percepties is terug te vinden in bijna elke actorgroep. Die perceptieverschillen kunnen de reden zijn voor weerstand bij de uitvoering van hermeandering. Bij een vergelijking tussen de rivierbekkens valt het op dat veel meer respondenten in het Maasbekken hermeandering in overstromingsgebieden zien als een oplossing tegen overstromingen. In het Dender- en Demerbekken denkt de grootste proportie van de respondenten dat het maatregelen zijn die de gebieden vernatten.

Figuur 31: signalering van de verhaallijnen binnen de actorgroepen - hermeandering

Het andere fundamentele verschil tussen de verhaallijnen heeft te maken met het belangenaspect van 'haalbaarheid en gemak om uit te voeren'. Verhaallijnen 1 en 2 zien hermeandering in overstromingsgebieden als gemakkelijk om uit te voeren. Verhaallijn 5 vindt het ook een belangrijk aspect, maar vindt dat de maatregelen helemaal niet gemakkelijk uit te voeren zijn. Dat leidt tot een negatievere houding. Weerstand vanuit die motivatie is te vinden bij 'ondernemers' en 'landbouw', in het 'Maasbekken', en op niveau van 'Vlaanderen', op 'regionaal' en 'lokaal' niveau en bij de 'administratie' en de 'belangenorganisaties'.

5.1.4 Baggeren en ruimen

De maatregel '*baggeren en ruimen*' kent weerstand vanuit de sectoren 'milieu en natuur' en 'water', alsook vanuit de administratie. Weerstand is mogelijk vanuit alle bestuursniveaus. Ook enkele 'politici' en 'belangenorganisaties' zien de maatregel liever niet uitgevoerd worden.

De clusteranalyse resulteert in vier verhaallijnen.

- **Verhaallijn 1 'water vlot weg'** (n=28) Deze respondenten geven aan dat baggeren een manier is om water vlot te laten doorstromen (p). Baggeren helpt om hindernissen en opstoppingen te verwijderen. Daardoor verlaagt het waterpeil. Zij vinden dat maatregel die aanvaardbaar is onder voorwaarden, omdat hij wateroverlast en schade voorkomt (b). Schade moet vooral voorkomen worden bij maatschappelijke functies. Wel geven enkele respondenten aan dat stuwen moeten worden aangepast (voorwaarde) bij baggeren om de problemen echt op te lossen.
- **Verhaallijn 2 'baggeren voor meer buffercapaciteit'** (n=18) Deze verhaallijn ziet baggeren als een manier om de buffercapaciteit te vergroten (p). Van belang is bijvoorbeeld de haalbaarheid van uitvoering (b). Niet elke context leent zich tot baggeren en ruimen. In hellende gebieden is dat bijvoorbeeld moeilijker. Ook stelt men als voorwaarde dat er rekening moet worden gehouden met het huidige ruimtegebruik (w) en is het zaak om consistent te zijn met andere maatregelen (w), opdat men elders geen problemen vergroot. Volgens hen mag er niet gebaggerd worden, als daardoor het waterbufferend vermogen elders vermindert.
- **Verhaallijn 3 'overwogen baggeren'** (n=3) De respondenten zien baggeren in eerste instantie ook als een maatregel om de buffercapaciteit van de rivier te vergroten (p). Wel erkennen ze dat er diverse opvattingen zijn over de noodzaak om te baggeren. Ze vinden dat er een maatschappelijke discussie moet over worden gevoerd met de betrokken belanghebbenden (w). Volgens hen is baggeren aanvaardbaar onder bepaalde voorwaarden, zoals motivering en onderbouwing van de maatregel (w). Bovendien moet het kostenefficiënt zijn (w). Deze respondenten willen zekerheid over het

5. Verklaringen

effect van baggeren (b). De waterkwaliteit moet goed zijn (w), zodat de baggerspecie voor een andere functie kan worden gebruikt (w).

- **Verhaallijn 4 'creëert overstromingen'** (n=5) Deze respondenten zien baggeren liever niet uitgevoerd worden, want volgens hen is baggeren een maatregel die overstromingen creëert, wat niet wenselijk is (p). Baggeren zorgt voor verdieping, versnelde waterafvoer met als gevolg benedenstroomse wateroverlast en schade (b). Ook moet rekening worden gehouden met de biodiversiteit en de natuurlijkheid van de rivier (w). Baggeren is niet altijd een natuurvriendelijke activiteit.

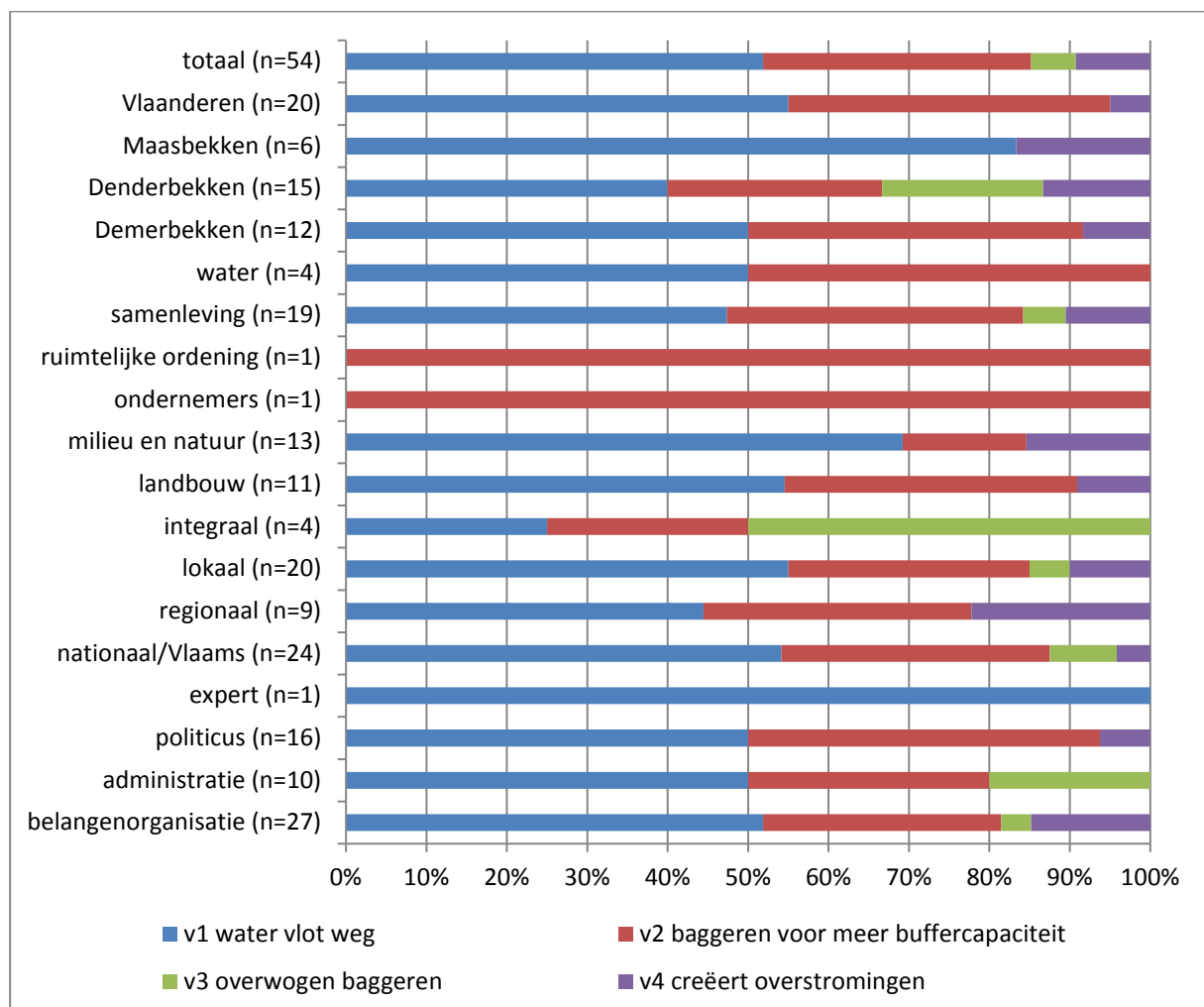
Figuur 32: verhaallijnen baggeren en ruimen

Baggeren en ruimen					
Verhaallijn		V1	v2	V3	V4
Houding		Water vlot weg	Baggeren voor meer buffercapaciteit	Overwogen baggeren	Creëert overstromingen
Perceptie	Baggeren en ruimen zorgt ervoor dat water kan wegstromen				
	Baggeren zorgt voor buffercapaciteit in rivier				
	Baggeren/ruimen zorg ervoor dat overstromingen gecreëerd worden - ongewenst				
Belangen	Wateroverlast en schadebeperking				
	Zekerheid over het effect/gevolgen				
Waarden	Rekening houden met huidig ruimtegebruik				
	Consistentie met andere maatregelen				
	Betrekken van belanghebbenden				
	Waterkwaliteit moet goed zijn - grondkwaliteit moet goed zijn				
	Optimaal en multifunctioneel ruimtegebruik				
	Gemotiveerd, transparant en eenvoudig				
	Rekening te worden gehouden met de biodiversiteit en natuurlijkheid van de rivier				
	Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs				
N - totaal = 54		28	18	3	5

Legende houding: groen = aanvaardbaar, geel = onder voorwaarden, oranje = liever niet, rood = niet aanvaardbaar

Het fundamentele verschil dat spanning en weerstand kan veroorzaken bij planning en uitvoering van baggeren en ruimen heeft te maken met de perceptie. Verhaallijnen 1, 2, en 3 stellen dat baggeren goed is, omdat het de kans op overstromingen vermindert. Respondenten met verhaallijn 4 stellen dat baggeren overstromingen veroorzaakt. Die spanning doet zich voor bij een groep respondenten in de actorgroepen 'belangenorganisaties', 'politici', 'milieu en natuur', 'samenleving', 'landbouw', het lokale, regionale en Vlaams niveau, het Denderbekken, Demerbekken en het Maasbekken. Het Maasbekken heeft weinig respondenten voor deze maatregel, maar de spanning wordt tussen de verhaallijnen wel geïdentificeerd.

Figuur 33: signalering van verhaallijnen binnen de actorgroepen – baggeren en ruimen

5.1.5 Groendaken en hemelwaterputten

Volgens de analyse uit hoofdstuk 4 zijn 'groendaken en hemelwaterputten' maatregelen die veel voorstanders hebben. Er is weinig weerstand te bespeuren, maar die is wel wat aanwezig bij enkele invloedrijke actorgroepen, zoals de sectoren 'milieu en natuur', 'ondernemers', 'burger', 'administratie', 'belangenorganisatie' en bij alle bestuursniveaus.

De clusteranalyse leidt tot vier dominante verhaallijnen:

- **Verhaallijn 1 'effect met iedereen'** (n=28) De respondenten met deze verhaallijn aanvaardden groendaken en hemelwaterputten. Volgens hen hebben de maatregelen een redelijk effect (p), zeker als iedereen daaraan meedoet. De maatregelen beperken wateroverlast en schade (b). In realiteit draagt niet iedereen bij, wat leidt tot onzekerheid over de gevolgen (b). Men vindt dat iedereen verantwoordelijkheid draagt om deze maatregel te realiseren en dat de overheid dat zou moeten steunen en stimuleren met subsidies of door het te verplichten (w). Het zijn maatregelen die steeds nuttig zijn, ook voor waterhergebruik en besparing op de waterkostenfactuur (b).
- **Verhaallijn 2 'kosten- en effectenrationeel'** (n=26) De respondenten met deze verhaallijn vinden groendaken en hemelwaterputten geschikt om met wateroverlast om te gaan, maar ze zijn er zich van bewust dat het effect beperkt is (p). Het wateroverlastbeperkende effect (b) is vooral te vinden bij korte zomeronweders. Maar bij langdurige regen geraken hemelwaterputten en groendaken al snel vol of verzadigd. Daarom bieden hemelwaterputten en groendaken geen zekerheid (b). Een deel van de respondenten stelt vanuit dat perspectief dat de maatregelen niet nuttig zijn met het oog op de voorkoming van overstromingen (p). Deze respondenten vinden groendaken en hemelwaterputten ook duur (b). In sommige gevallen zijn andere maatregelen, zoals waterberging via een wachtbekken of een GOG, gemakkelijker haalbaar (b) en goedkoper (b). Wel geven ze aan dat die maatregelen ook andere baten hebben, zoals het hergebruik van hemelwater.
- **Verhaallijn 3 'non-believers'** (n=6) Deze respondenten geloven niet in de werking van groendaken en hemelwaterputten om overstromingen tegen te gaan. Ze functioneren niet zoals ze zouden moeten functioneren (p). Hun effectieve werking is immers nog niet aangetoond, zo vinden ze (onzekerheid – b). Volgens deze respondenten zijn de maatregelen niet altijd haalbaar (b) en is er geen sprake van minder wateroverlast of schade. Er is geen zekerheid dat ze functioneren (b), bijvoorbeeld omdat hemelwaterputten in de wintertijd altijd vol staan. Deze verhaallijn vindt groendaken en hemelwaterputten wel nuttig om water te hergebruiken en te besparen op de waterkostenfactuur (b).

- **Verhaallijn 4 'multifunctioneel'** (n=9) De respondenten uit deze verhaallijn vinden groendaken en hemelwaterputten een maatregel die nuttig kan zijn om met overstromingen om te gaan, maar die enkel werkt, als het kort en beperkt regent en vooral in omstandigheden waar de bodem overmatig verhard is (p). De maatregel beperkt in enkele gevallen de overlast (b). Men moedigt die maatregelen vooral aan, omdat ze multifunctioneel (w) zijn en specifiek in relatie tot grondwaterhuishouding en hergebruik van water.

Figuur 34: verhaallijnen groendaken en hemelwaterputten

Groendaken en hemelwaterputten					
Verhaallijn		V1	v2	V3	V4
Houding		Effect met iedereen	Kosten- en effectrationeel	Non-believers	Multifunctioneel
Perceptie	Water vasthouden - redelijk effect				
	Water vasthouden - redelijk effect van korte duur				
	Functioneert niet				
	Niet nuttig voor overstromingen				
Belangen	Wateroverlast en schadebeperking				
	Zekerheid over gevolgen				
	Milieuvriendelijk neveneffect en kostenbesparend				
	Haalbaarheid en gemak om uit te voeren		Haalbaar	Niet haalbaar	
	Kostprijs				
	Hergebruik van water en besparing waterfactuur				
Waarden	Verplicht opleggen door overheid of stimuleren met subsidies				
	Optimaal en multifunctioneel				
N - totaal =69		28	26	6	9

Legende houding: groen = aanvaardbaar, geel = onder voorwaarden, oranje = liever niet, rood = niet aanvaardbaar

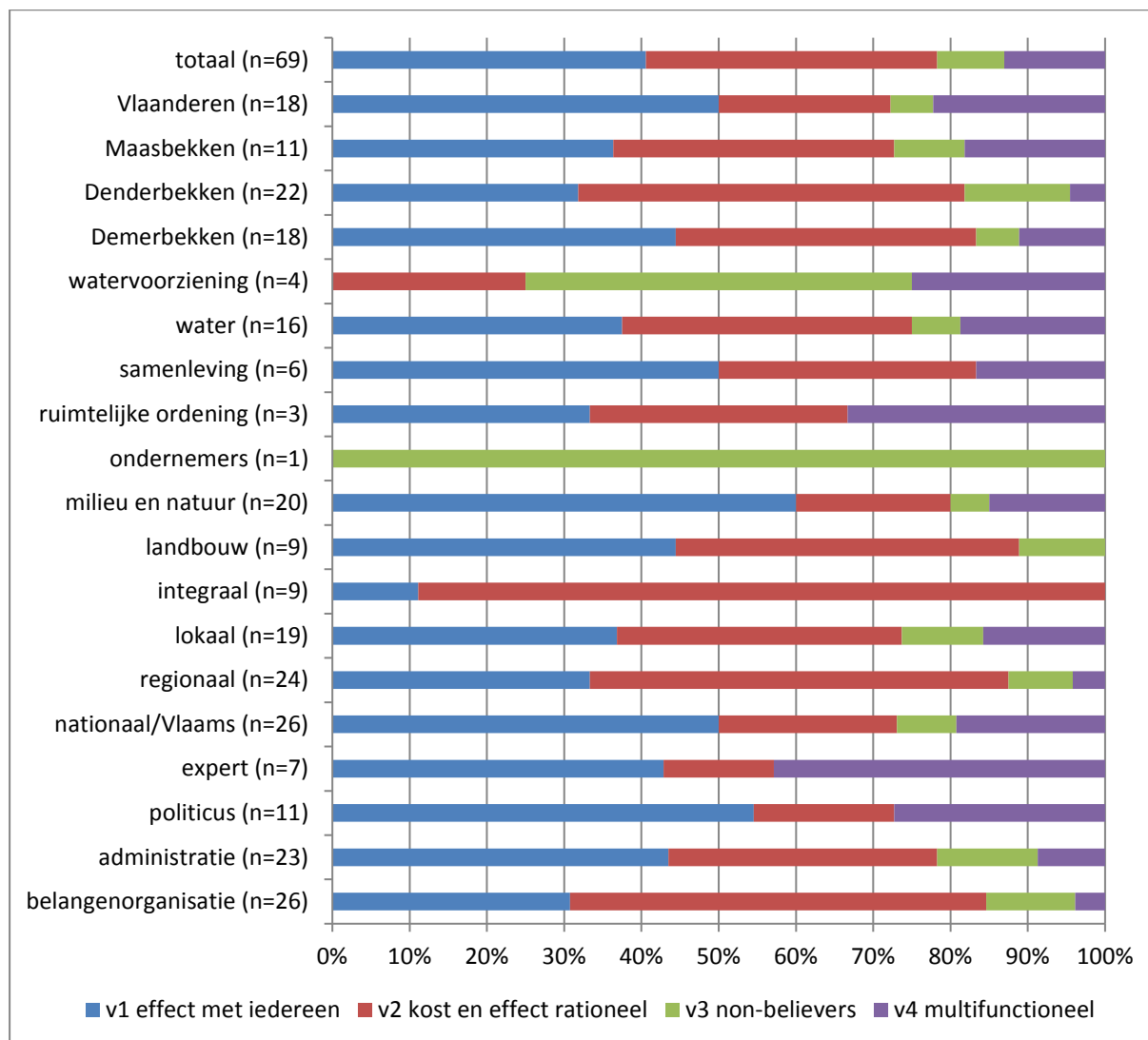
Er worden twee aspecten vastgesteld die spanning opleveren. Ten eerste is er de perceptie over het effect van groendaken en hemelwaterputten op overstromingen. Verhaallijn 1 gelooft dat het werkt, terwijl respondenten met verhaallijn 3 niet geloven dat het werkt. Respondenten met verhaallijnen 2 en 4 denken dat groendaken en hemelwaterputten wel werken bij korte regenvlagen, niet bij langdurige winterregen. Verhaallijn 3 is niet bij alle actorgroepen te vinden. Het is in grote proportie te vinden in het Denderbekken, 'belangenorganisatie', 'administratie' en de sector 'landbouw'. De spanning is ook te vinden bij actoren op het 'lokale', 'regionale' en 'Vlaamse' niveau en in kleine mate bij de sectoren 'milieu en natuur' en 'water'

en in het Maasbekken, Demerbekken en het Vlaamse niveau. Die groepen kunnen een negatieve houding vertonen ten aanzien van groendaken en hemelwaterputten. 'Politici' en de sector 'milieu en natuur' geloven erg in het effect van groendaken en hemelwaterputten.

Het tweede aspect dat spanning oplevert, is een mix tussen het belangrijk vinden dat de maatregelen gemakkelijk haalbaar zijn en de perceptie op die haalbaarheid. Respondenten met verhaallijnen 2 en 3 vinden het belangrijk dat groendaken en hemelwaterputten gemakkelijk te realiseren zijn. In verhaallijn 2 heerst de perceptie dat het haalbaar is. Verhaallijn 3 gelooft niet dat het gemakkelijk haalbaar is. Die spanning wordt gevonden bij actoren in het Maasbekken, Denderbekken, Demerbekken en het Vlaamse niveau. En ook binnen de sector 'landbouw', op het 'lokale' en het 'Vlaamse' niveau, bij 'administratie' en 'belangenorganisatie'. Die groepen hebben een redelijke proportie van respondenten met verhaallijn 2 of 3. In de sectoren 'water' en 'milieu en natuur' zou er een kans kunnen zijn op spanning omdat verhaallijn 3 daar ook in beperkte mate wordt signaleerd.

Figuur 35: signalering van de verhaallijnen binnen de actorgroepen – groendaken en hemelwaterputten

5.1.6 Herbestemming

'Herbestemming' is een maatregel die bij uitvoering op veel weerstand zal stoten. Weerstand zal te vinden zijn bij de sectoren 'integraal', 'ondernemers' en 'samenleving'. Weerstand is ook mogelijk vanuit de sectoren 'ruimtelijke ordening', 'landbouw' en 'water', vanuit alle bestuursniveaus en vanuit de actorgroepen 'administratie', 'politici', 'experts' en 'belangenorganisatie'.

Vijf verhaallijnen worden uit de clusteranalyse gehaald.

- **Verhaallijn 1 'niet haalbaar'** (n=32) Volgens respondenten met verhaallijn 1 gaat herbestemming om het wisselen van de bestemming van gronden (p). Ze zien die maatregel liever niet uitgevoerd worden. Volgens hen is de maatregel niet gemakkelijk of haalbaar om uit te voeren (b), omdat men de gronden niet bezit of wegens de zware

procedures. Ook is het lastig om overstromingsgebieden nauwkeurig te bepalen en moet planschade betaald worden. Dat kost veel geld.

- **Verhaallijn 2 'gelijkheid en compenseren'** (n=17) Respondenten met deze verhaallijn hebben dezelfde perceptie als verhaallijn 1 (p). Ze vinden herbestemming een goede maatregel. Voor hen is het een voorwaarde dat men bijkomende effecten compenseert (w). Zo moeten boeren bijvoorbeeld worden vergoed voor het verlies van gronden. Ook vindt men het belangrijk dat alle sectoren op een gelijke manier worden behandeld (w). Dat betekent dat zowel industrie als landbouw compensatie zouden moeten krijgen bij herbestemming. Men vindt dat ook steeds moet worden bekeken of de kosten maatschappelijk verantwoord zijn (w). Zo niet, dan zoekt men beter naar andere maatregelen.
- **Verhaallijn 3 'als het schade beperkt'** (n=8) Deze respondenten zien herbestemming ook als het wisselen van de bestemming van gronden (p). Zij vinden het een goede maatregel, want hij beperkt de schade (b). Wel is er compensatie nodig voor eventuele verliezen (w).
- **Verhaallijn 4 'water niet-sturend'** (n=5) Respondenten in deze verhaallijn vinden herbestemming een manier om gronden van bestemming te wisselen (p). Velen aanvaarden de maatregel niet, omdat ze vinden dat water niet sturend mag werken bij de ruimtelijke inrichting (w). Schade voor bedrijven en bewoners moet steeds beperkt blijven. Die gebieden zijn daarom niet beschikbaar voor waterconservering (b). Concreet betekent het dat men rekening moet houden met het ruimtegebruik (w) en dat men bijkomende effecten moet compenseren (w).
- **Verhaallijn 5 'vaak zonder betrokkenheid'** (n=19) Respondenten met deze verhaallijn zien herbestemming ook als het wisselen van de bestemming van gronden (p). Zij vinden het een maatregel die liever niet uitgevoerd wordt. Daarbij hanteren ze criteria, zoals haalbaarheid en gemak (b) van uitvoering, wat herbestemming niet is. Ook vindt men dat er steeds rekening moet worden gehouden met het ruimtegebruik (w). Herbestemming levert schade op (b) en zij vinden dat de overheid de belangen van burgers moet behartigen en dus geen gronden van bestemming mag wisselen (w). Ook vinden ze dat bij herbestemming de belanghebbenden moeten worden betrokken (w).

Figuur 36: verhaallijnen herbestemming

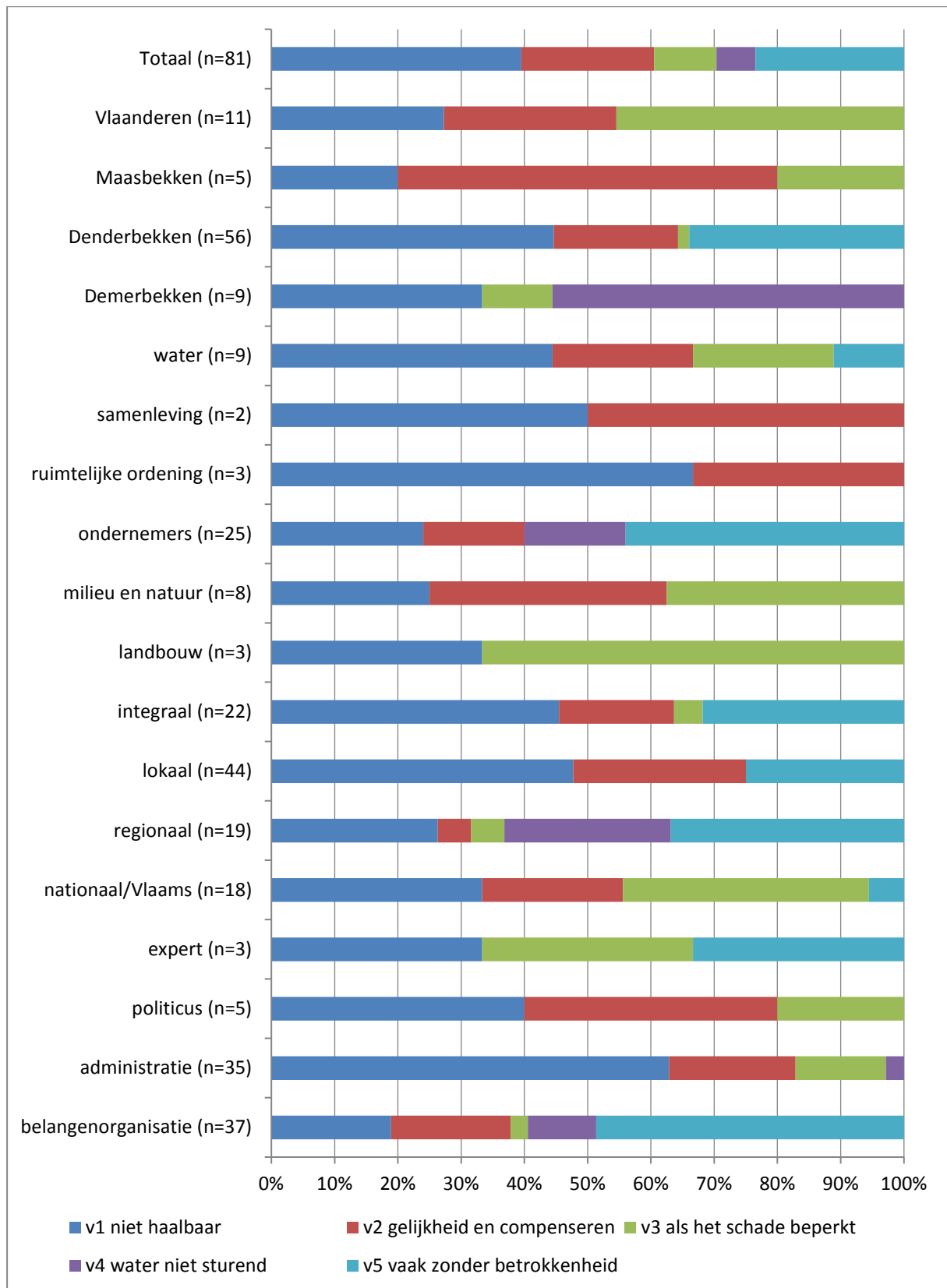
		Herbestemming				
Verhaallijn		V1	v2	V3	V4	V5
Houding		Niet haalbaar	Gelijkheid en compenseren	'Als het schade beperkt'	Water niet sturend	Betrekken en respect
Perceptie	Manier om gronden van bestemming te wisselen en zo schade te beperken					
Belangen	Haalbaarheid/gemak om uit te voeren					
	Wateroverlast en schadebeperking					
	Schade aan ruimtegebruik					
Waarden	Gelijkheid					
	Compenseren voor bijkomend neveneffect					
	Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs					
	Rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier					
	Aan de bron/ruimte voor water					
	Betrekken van belanghebbenden					
	Overheid moet belangen van burgers behartigen					
N - totaal = 81		32	17	8	5	19

Legende houding: groen = aanvaardbaar, geel = onder voorwaarden, oranje = liever niet, rood = niet aanvaardbaar

De groep verschilt van mening wat betreft de haalbaarheid en het gemak om herbestemming uit te voeren. Verhaallijnen 1 en 5 vinden het geen haalbare maatregel, terwijl de verhaallijnen 2 en 3 het goede maatregelen vinden. Dat heeft te maken met belangen. In alle actorgroepen zijn er vrij veel mensen die herbestemming niet haalbaar vinden, uitgezonderd 'landbouw' en 'experts' die herbestemming wel haalbaar vinden. Maar van die twee groepen zijn er maar weinig respondenten bevroegd. Vooral actoren uit het Demerbekken, de sector 'water', 'milieu en natuur', 'integraal', het 'lokale' en 'Vlaamse' niveau, alsook de 'administratie' en 'belangenorganisatie' kennen een grote proportie van respondenten die twijfelen aan de haalbaarheid van herbestemming.

Negatieve houding houdt verband met de waarde dat men moet compenseren voor het bijkomend effect, zoveel mogelijk rekening houden met huidig ruimtegebruik en de aard van de rivier, betrekken van belanghebbenden en de kostprijs moet maatschappelijk verantwoord zijn. Die zorgen ervoor dat mensen een negatieve houding hebben en herbestemming verwerpen als maatregel.

Figuur 37: signalering van de verhaallijnen binnen de actorgroepen - herbestemming

5.2 Effectgerichte maatregelen

5.2.1 Private beschermingsmaatregelen

De meeste respondenten beschouwen 'private beschermingsmaatregelen' als aanvaardbare maatregelen. Maar binnen elke actorgroep is er een proportie respondenten die 'private beschermingsmaatregelen' liever niet uitgevoerd zien worden.

Clusteranalyse resulteert in vijf verhaallijnen.

- **Verhaallijn 1 'mogelijk beroep op gemeenschap'** (n=1) De respondent met deze verhaallijn is geen voorstander van private beschermingsmaatregelen. Volgens deze respondent is private bescherming een manier om met risico om te gaan, maar men blijft in deze situatie een beroep doen op de gemeenschap. Daarom beschouwt deze respondent het niet als een echte oplossing (p). Private beschermingsmaatregelen dekken niet alle risico's. Er is geen zekerheid (b). Als men een dijk rondom het huis bouwt, zit men tijdens overstromingen op een eiland en moet de gemeenschap bijspringen om die mensen te helpen. Zo maakt de samenleving toch weer kosten en deze respondent vraagt zich af of dat maatschappelijk verantwoord is (w).
- **Verhaallijn 2 'goedkoper dan onteigening'** (n=5) Respondenten met deze verhaallijn zien private beschermingsmaatregelen als een alternatief voor onteigening (p). Ze aanvaarden de maatregel, omdat ze dat maatschappelijk verantwoord vinden, in tegenstelling tot onteigening dat erg duur is (w) Private beschermingsmaatregelen hebben een matige impact en beperken de schade (b). Mensen zijn zelf verantwoordelijk om die maatregelen te nemen (w).
- **Verhaallijn 3 'beter voorkomen dan genezen'** (n=4) Respondenten met deze verhaallijn vinden dat private beschermingsmaatregelen beter niet centraal staan in het overstromingsbeleid. Ze hebben de perceptie dat die maatregelen geen veiligheid garanderen (p). De respondenten oordelen vanuit het criterium dat maatregelen wateroverlast en schade zouden moeten beperken, maar dat het bij private beschermingsmaatregelen niet gemakkelijk is om dat te realiseren (b). Ook de effecten zijn niet zeker, omdat men de maatregelen bijvoorbeeld niet tijdig klaarkrijgt (b).
- **Verhaallijn 4 'zelfverantwoordelijke burger'** (n=12) Deze verhaallijn ziet private beschermingsmaatregelen als een manier om met risico om te gaan en dus overstromingsproblemen op te lossen (p). Zij vinden het een goede maatregel, die door de overheid zou moeten worden aangemoedigd, maar waar de burger zelf de verantwoordelijkheid in heeft (w).

5. Verklaringen

- **Verhaallijn 5 'bescherming maar...'** (n=18) Respondenten met deze verhaallijn stellen voorwaarden aan private beschermingsmaatregelen. Ze hebben de perceptie dat private beschermingsmaatregelen de risico's beperken (p). Ze vinden het belangrijk dat maatregelen wateroverlast en schade beperken (b), maar vinden wel dat niemand er last mag van hebben. Dat is een voorwaarde die ze er aan stellen.

Figuur 38: verhaallijnen private beschermingsmaatregelen

		Private beschermingsmaatregelen				
Verhaallijn		V1	v2	V3	V4	V5
		V1 'Mogelijk beroep op gemeenschap'	V2 Goedkooper dan onteigeningen	V3 Beter voorkomen dan genezen	V4 'Zelfverantwoordelijke burger'	V5 Bescherming maar...
Houding						
Perceptie	Private beschermingsmaatregelen komen van pas om met het risico om te gaan, maar het blijft lastig, omdat men op een soort van eiland achterblijft					
	Alternatief voor onteigening					
	Private beschermingsmaatregelen zijn moeilijk te realiseren en garanderen geen veiligheid					
	Private beschermingsmaatregelen helpen om met het risico om te gaan en zijn dus een oplossing					
Belangen	Zekerheid over het effect/gevolgen					
	Wateroverlast en schade beperkend					
Waarden	Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs					
	Zelfverantwoordelijkheid					
N - totaal = 40		1	5	4	12	18

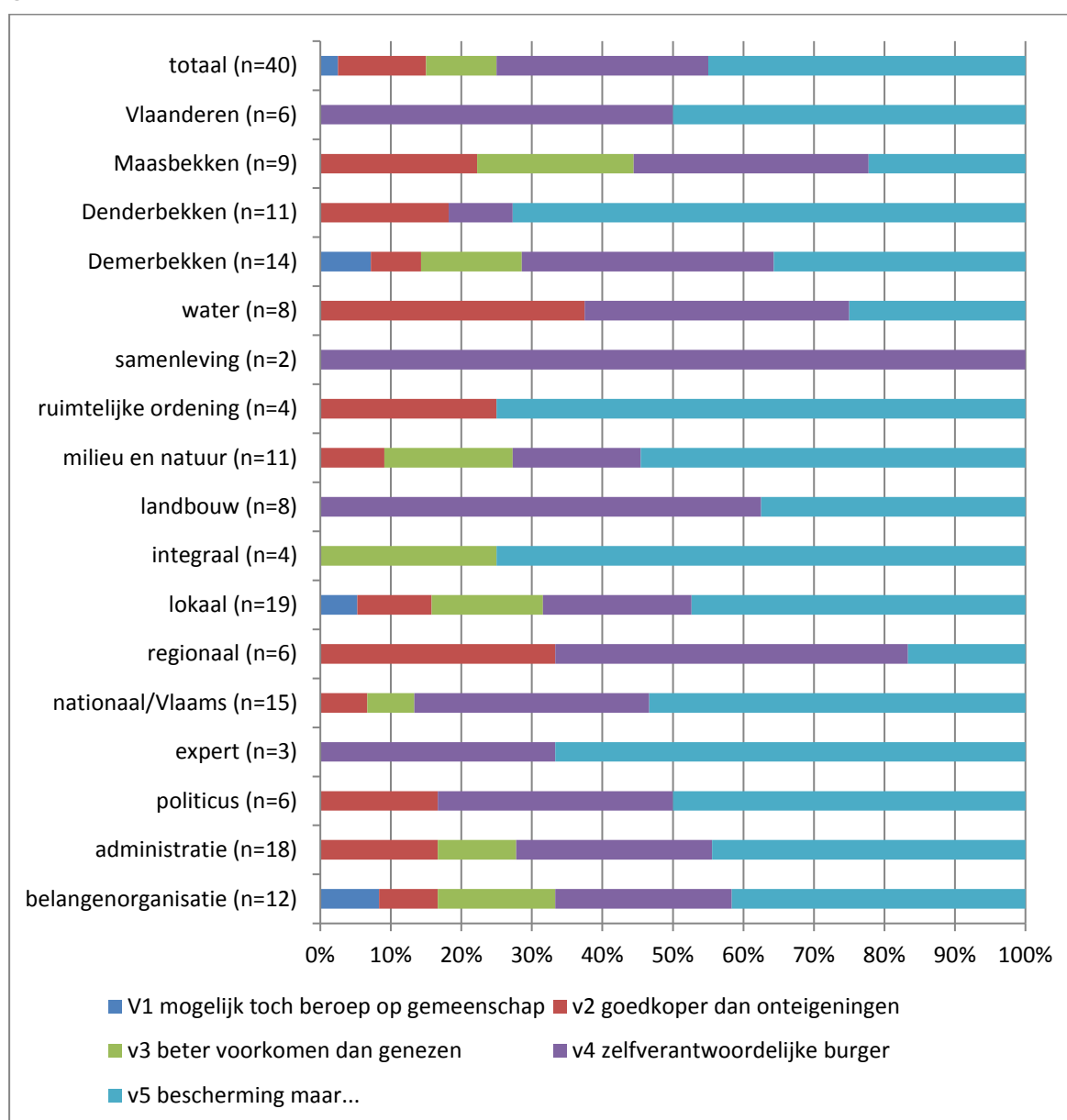
Legende houding: groen = aanvaardbaar, geel = onder voorwaarden, oranje = liever niet, rood = niet aanvaardbaar

Het fundamentele verschil tussen de verhaallijnen heeft te maken met de perceptie van het effect van de 'private beschermingsmaatregelen'. Verhaallijnen 2, 4 en 5 vinden dat private beschermingsmaatregelen wel effect hebben, terwijl verhaallijnen 1 en 3 dat effect in twijfel trekken. Die spanning is te vinden binnen de actorgroepen 'Maasbekken' en 'Demerbekken', 'milieu en natuur', 'integraal', 'lokaal', 'nationaal/Vlaams', 'administratie' en 'belangenorganisatie'. Private beschermingsmaatregelen zijn nog altijd louter een aangelegenheid van de eigenaren van gebouwen zelf en die maken geen onderwerp uit van het onderzoek. Bijgevolg

is niet duidelijk of er door dat fundamentele verschil moeilijkheden te verwachten zijn bij de planning of de uitvoering.

Een tweede oorzaak van spanning is te vinden bij de rol van de overheid. Sommigen vinden dat de overheid private beschermingsmaatregelen moet stimuleren, zoals in verhaallijn 4. Maar andere verhaallijnen vinden dat de overheid geen rol hoeft in te nemen, omdat het de verantwoordelijkheid van de burger zelf is. De andere verhaallijnen zien geen expliciete rol voor de overheid. Vooral op regionaal niveau, in de sectoren ruimtelijke ordening en water en in het Maasbekken benadrukt men de eigen verantwoordelijkheid van de burger. Ook administratie en politici hechten belang aan de eigen verantwoordelijkheid van burgers.

Figuur 39: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen - private beschermingsmaatregelen

5.2.2 Overstromingsvoorspeller

De 'overstromingsvoorspeller' is een maatregel die alle actorgroepen gemiddeld genomen aanvaarden. De enige kritische geluiden van enkele respondenten worden vastgesteld bij de sector 'ruimtelijke ordening', bij de 'belangenorganisaties' en bij het 'lokale bestuursniveau'. De clusteranalyse geeft vier verhaallijnen als resultaat.

- **Verhaallijn 1 'goed geïnformeerd en klaar voor actie'** (n=14) Deze respondenten zien de overstromingsvoorspeller als een maatregel die informatie geeft en mensen bewust maakt van het overstromingsgevaar (p). Dat is goed, omdat mensen dan gewaarschuwd zijn en acties kunnen ondernemen om schade te beperken (b).
- **Verhaallijn 2 'goed geïnformeerd en bewust'** (n=10) Deze verhaallijn ziet de overstromingsvoorspeller als een maatregel die burgers informeert en bewustmaakt (p). Volgens hen is het een goede maatregel, omdat mensen bewust worden van het risico dat ze lopen (b). Wel geven enkelen aan dat de overstromingsvoorspeller complex georganiseerd is en dat de informatieverstrekking vrij complex is, waardoor het effect van de overstromingsvoorspeller onzeker is (b).
- **Verhaallijn 3 'hulpdiensten in paraatheid'** (n=11) Respondenten zien de overstromingsvoorspeller als een manier om informatie te geven aan hulpdiensten (p). Die staan dan paraat om wateroverlast en schade te beperken (b). De meeste respondenten vinden dat de informatie enkel naar professionele diensten zou moeten gaan en niet zomaar voor het brede publiek beschikbaar zou moeten zijn. De bevolking ontvangt immers informatie via het nieuws en andere communicatiekanalen.
- **Verhaallijn 4 'niet zeker dat het lukt'** (n=1) De respondent met deze verhaallijn geeft aan dat de overstromingsvoorspeller niet voor iedereen toegankelijk zou moeten zijn. Die kan paniek of een cry wolf effect' (LeClerc & Joslyn, 2015) veroorzaken (p). Een cry wolf effect betekent dat mensen niet meer reageren wanneer er alarm geslagen wordt, omdat er na een vorig alarm ook geen overstroming plaats vond. De respondent twijfelt aan het functioneren van de overstromingsvoorspeller en vraagt zich af wat de gevolgen zijn van die onzekerheid (b). Andere manieren van bewust maken zijn wenselijk (b).

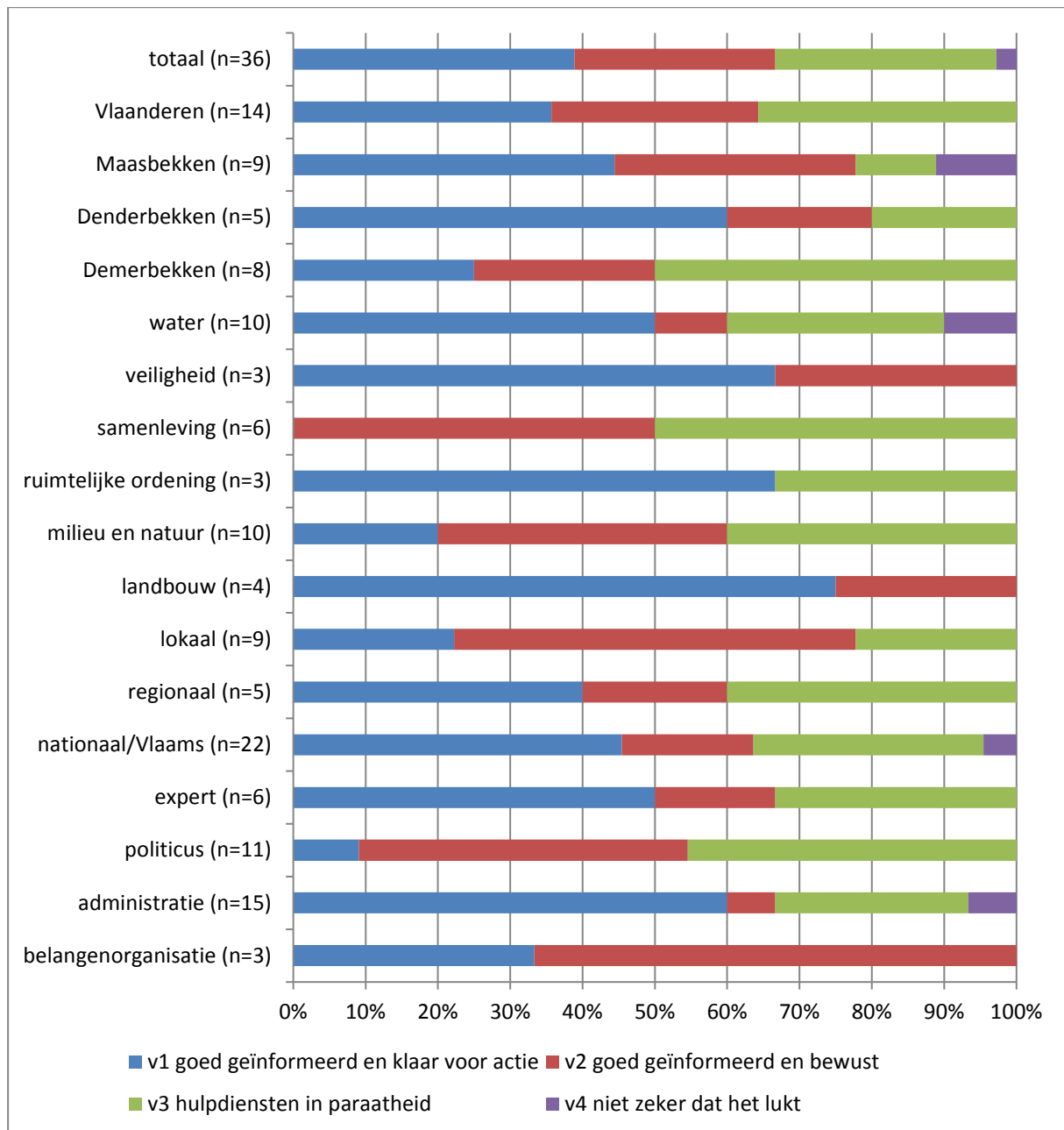
Figuur 40: verhaallijnen overstroomingsvoorspeller

Overstromingsvoorspeller					
Verhaallijn		V1	v2	V3	V4
Houding		V1 'Goed geïnformeerd en klaar voor actie'	V2 'Goed geïnformeerd en bewust'	V3 'Hulpdiensten in paraatheid'	V4 'Niet zeker dat het lukt'
Perceptie	Overstromingsvoorspeller geeft info aan burgers, maakt bewust+F118				
	Overstromingsvoorspeller is een manier om hulpdiensten in paraatheid te brengen of waterbeheerders				
	Overstromingsvoorspeller veroorzaakt paniek, of cry wolf effect				
Belangen	Wateroverlast en schade beperkend				
	Zekerheid over het effect/gevolgen				
	Toename van bewustzijn				
N - totaal = 36		14	10	11	1

Legende houding: groen = aanvaardbaar, geel = onder voorwaarden, oranje = liever niet, rood = niet aanvaardbaar

De uitvoering van de overstroomingsvoorspeller kent twee verklaringen voor mogelijke spanning. Ten eerste is er een verschil in perceptie van de overstroomingsmaatregel: de overstroomingsvoorspeller maakt bewust (verhaallijnen 1, 2 en 3) of hij genereert paniek (verhaallijn 4). Bij alle respondenten die bevroegd zijn, is er 1 respondent met de verhaallijn over de overstroomingsvoorspeller die voor paniek zou kunnen zorgen. Die is te vinden in het 'Maasbekken', de sector 'water', 'experts' en 'administratie'. Hoewel slechts in zeer beperkte mate aanwezig, is dat wel een erg relevante actor bij de realisatie en het gebruik van de overstroomingsvoorspeller. De kans is groot dat er binnen de wateradministratie discussie geweest is over de realisatie van de overstroomingsvoorspeller.

Het tweede aspect dat spanning kan creëren is de perceptie of de overstroomingsvoorspeller bedoeld is voor hulpdiensten (verhaallijnen 3 en 4) of ook voor het publiek (verhaallijnen 1 en 2). Die spanning kan optreden binnen en tussen actorgroepen. Vooral in het Demerbekken, bij de sector 'samenleving' en bij 'politici' twijfelt een grote proportie eraan of de overstroomingsvoorspeller wel voor het brede publiek bedoeld is.

Figuur 41: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen – overstromingsvoorspeller

5.2.3 Dijken en wallen

'Dijken en wallen' zijn maatregelen die veel tegenstanders hebben bij relevante en invloedrijke actoren. Weerstand is onder meer te verwachten vanuit de actorgroepen 'integraal', 'milieu en natuur' en 'experts'. Clusteranalyse resulteert in vier verhaallijnen

- **Verhaallijn 1 'beheersbaar water'** (n=13) De respondenten uit deze verhaallijn aanvaarden dijken en wallen. Volgens hen is een dijk een maatregel die het water in de rivier houdt en water beheersbaar maakt (p). Op die manier wordt overlast ingeperkt (b).
- **Verhaallijn 2 'plaatsen waar haalbaar'** (n=7) Deze verhaallijn kent twee percepties. Een groep vindt dat dijken veiligheid garanderen (p). Een andere groep vindt dat dijken

het water in de rivier houden, maar op een afstand van de rivieroeveren zouden moeten staan. Dijken en wallen moeten ruimte geven aan water (w, p). Deze respondenten aanvaarden dijken en wallen, waar het haalbaar is om ze te plaatsen (b). Terwijl de ene respondent rekening houdt met de helling van een gebied, houdt de andere rekening met de snelheid van erosie. Allen zijn er voorstander van om water voldoende ruimte te geven om zo wateroverlast te beperken (b).

- **Verhaallijn 3 'beschermen waar moet'** (n=22) Deze verhaallijn geeft aan dat dijken bescherming bieden en daarom dicht bij huizen moeten worden geplaatst. Zo wordt punctuele bescherming gegeven (p) en schade ingeperkt (b). Buiten die woongebieden zijn dijken niet nodig, zo vinden zij. En er moet zoveel mogelijk ruimte worden gegeven aan het water (w).
- **Verhaallijn 4 'natuurlijkheid voorop'** (n=1) Eén respondent heeft deze verhaallijn en vindt dat een dijk beter niet gerealiseerd wordt. Een dijk is volgens de respondent niet natuurlijk en houdt geen rekening met natuurlijke processen en dynamieken (p). De maatregel zou beter niet worden uitgevoerd, omdat hij de natuurlijkheid van de rivier niet respecteert (w). De respondent vindt dijken landschappelijk niet aantrekkelijk (b) en ecologisch gezien niet gunstig (b).

Figuur 42: verhaallijnen dijken en wallen

Dijken en wallen					
Verhaallijn		V1	v2	V3	V4
Houding		V1 Beheersbaar water	V2 Plaatsen waar haalbaar	V3 Beschermen waar moet	V4 Natuurlijkheid voorop
Perceptie	Dijken houden water in de rivier - beheersbaar houden van water-- dijken voorkomen overstromingen				
	Dijken bieden bescherming - punctueel en lokaal, garanderen veiligheid				
	Dijken zijn niet natuurlijk				
	Dijken houden water in de rivier, maar op verdere afstand van rivier - ruimte geven				
Belangen	Wateroverlast en schadebeperking				
	Zekerheid over gevolgen				
	Haalbaarheid, gemak om uit te voeren				
	Ecologische effecten				
	Effect op landschap/erfgoed - effect op beleving omgeving				
Waarden	Ruimte voor de rivier				
	Respect voor natuurlijkheid/natuurlijke loop van rivier				
N - totaal = 43		13	7	22	1

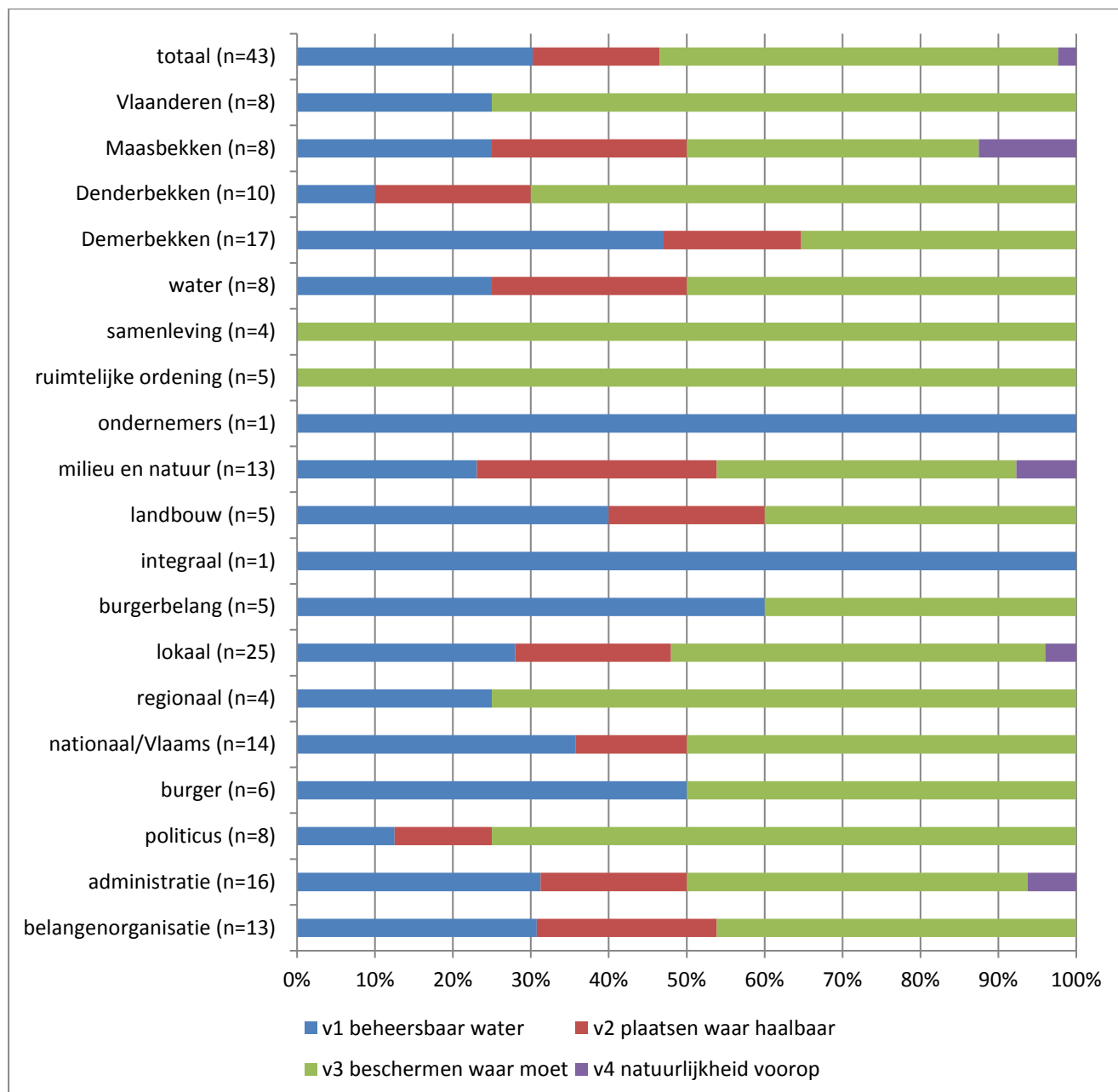
Legende houding: groen = aanvaardbaar, geel = onder voorwaarden, oranje = liever niet, rood = niet aanvaardbaar

Het aspect dat spanning oplevert is de perceptie over de locatie van de dijken. Het grootste deel van de respondenten vindt dijken en wallen goed, als ze ver van de rivieroever staan, zodat er voldoende ruimte voor water is. In verhaallijn 1 vinden ze dijken en wallen vlak naast de rivier prima. Verhaallijn 4 is tegen de plaatsing van dijken. Die spanning is binnen de meeste actorgroepen te vinden. Enkel de respondenten van de sector ruimtelijke ordening en de sector samenleving zijn het unaniem eens met dijken en wallen ver van de rivier. Bij het Demerbekken, bij de 'burgers' en 'burgerbelang' wil een grote proportie respondenten de dijken vlak bij de rivier plaatsen. In het Maasbekken, op lokaal niveau, bij de 'administratie' en bij 'milieu en

natuur' is een grote proportie respondenten radicaal tegen dijken. Zij vinden dat dijken nergens zouden mogen worden geplaatst. Moeilijkheden zijn te verwachten bij de uitvoering.

Een negatieve houding wordt ingegeven door de waarde 'respect voor natuurlijke loop van rivier'. Wanneer dijken en wallen geen rekening houden met het ecologische of natuurlijke, dan kunnen moeilijkheden ontstaan in de uitvoering. Dat speelt vooral in de sector 'milieu en natuur', in het Maasbekken, bij de 'administratie' en op 'lokaal niveau'.

Figuur 43: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen – dijken en wallen

5.2.4 Onteigening

'Onteigening' is een maatregel die bij de meeste actorgroepen weerstand oproept. Er worden veel problemen verwacht bij de uitvoering van een onteigening. Weerstand is vooral mogelijk vanuit de sectoren 'water', 'ondernemers', 'burgerbelang', 'integraal' en vanuit 'experts' en 'burgers', de sectoren 'landbouw', 'milieu en natuur', 'ruimtelijke ordening' en 'samenleving', vanuit 'belangenorganisaties', 'administratie', 'politici' en alle bestuursniveaus.

Clusteranalyse resulteert in vier verhaallijnen die ontstaan rondom onteigening:

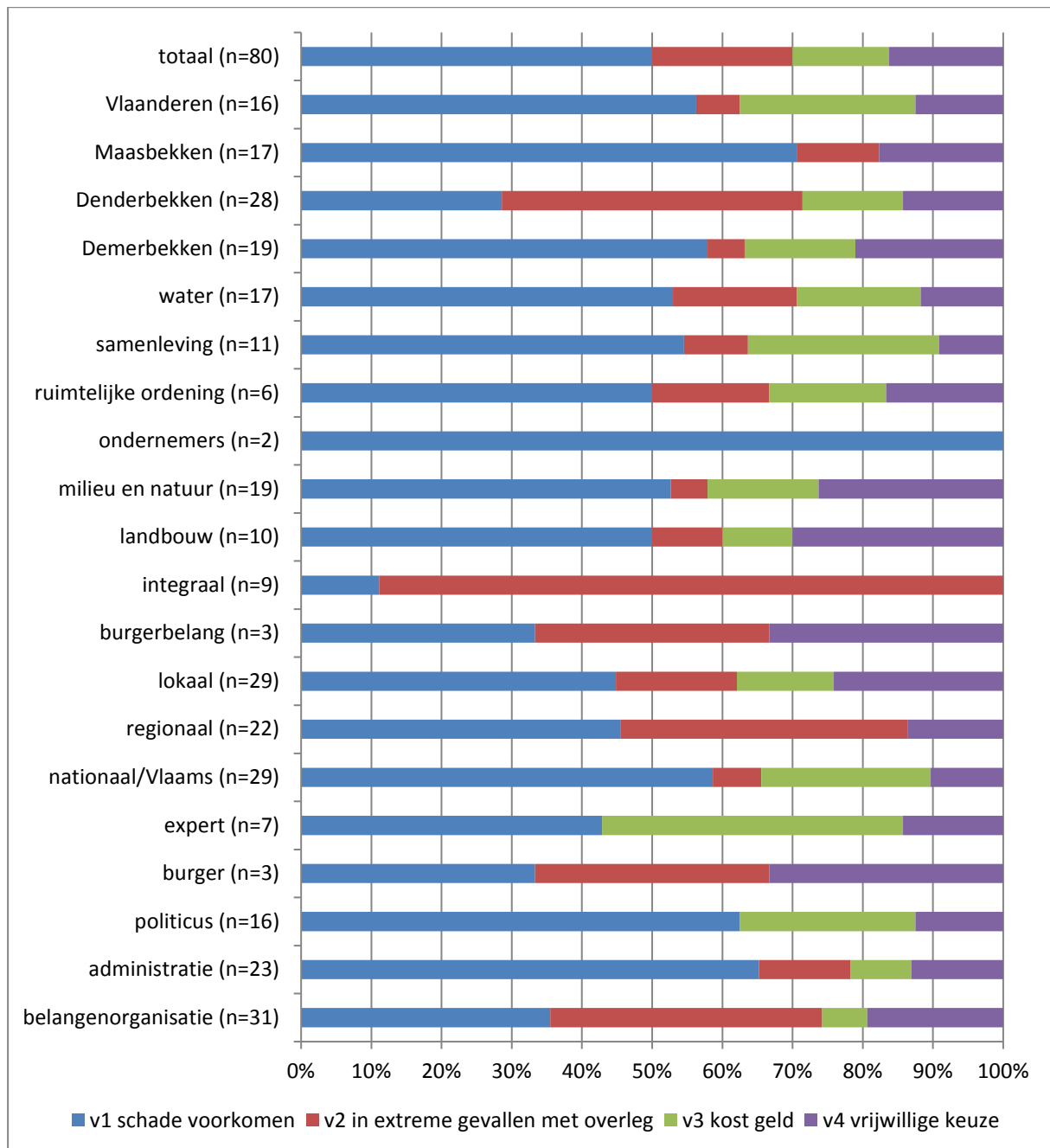
- **Verhaallijn 1: 'schade voorkomen'** (n=40). Respondenten zien onteigening als een manier om schade te voorkomen (p). Ze vinden het een aanvaardbare maatregel onder bepaalde voorwaarden. Een woning weghalen vermindert overlast en schade door water (b). Wel geeft de meerderheid aan dat men onteigening moet compenseren, omdat men het huis verliest (w).
- **Verhaallijn 2: 'in extreme gevallen met overleg'** (n=16) De gemiddelde houding van deze respondenten ten aanzien van onteigening is vrij negatief. Ze zien onteigening als een maatregel die schade kan voorkomen (p), maar aanvaarden de maatregel enkel in extreme situaties. Men moet rekening houden met het ruimtegebruik (w). Dat betekent bij bouwgrond dat de overheid de taak heeft om burgers te beschermen (w). Als beschermen niet zou lukken, dan is onteigening een optie, die altijd in overleg met de betrokkenen wordt uitgevoerd (w).
- **Verhaallijn 3 'kost geld'** (n=11) Deze respondenten vinden onteigening een dure maatregel die verregaand en complex is (p). Het kost veel geld en is daarom niet te verantwoorden (w), zo vinden zij. Dat maakt dat deze respondenten onteigening geen haalbare of betaalbare maatregel vinden (b). Ook verzwaart onteigening het traject om risico's te beperken. Het genereert misnoegen. In het buitengebied is onteigening wel eens een aanvaardbare optie, in de dorpskern is het dat niet.
- **Verhaallijn 4 'vrijwillige keuze'** (n=13) Onteigening is volgens deze respondenten een maatregel die menselijk en economisch leed veroorzaakt omdat het verplicht wordt opgelegd (p). Ze zien de maatregel liever niet uitgevoerd worden. Deze respondenten geven aan dat onteigening een maatregel is die schade beperkt (b), maar die enkel aanvaardbaar is, als mensen ook zelf graag willen verhuizen (w). Het komt erop aan om de mensen te betrekken bij de keuzes (w) en de kosten moeten worden gecompenseerd (w).

Figuur 44: verhaallijnen onteigening

Verhaallijn		Onteigening			
		V1	v2	V3	V4
Houding		V1 Schade voorkomen	V2 In extreme gevallen met overleg	V3 Kost geld	V4 Vrijwillige keuze
Perceptie	Onteigening is manier om schade te voorkomen				
	Complex en duur				
	Veroorzaakt leed				
Belangen	Wateroverlast en schadebeperking				
	Haalbaarheid/gemak om uit te voeren				
Waarden	Compenseren voor bijkomend neveneffect				
	Betrekken van belanghebbenden				
	Rekening houden met huidig ruimtegebruik van rivier				
	Overheid moet belangen van burgers behartigen				
	Maatschappelijk (on)verantwoord ook qua kostprijs				
	Vrijwilligheid				
N - totaal = 80		40	16	11	13

Legende houding: groen = aanvaardbaar, geel = onder voorwaarden, oranje = liever niet, rood = niet aanvaardbaar

Veel respondenten zien onteigening niet echt zitten. De voornaamste redenen voor de negatieve houding hebben te maken met de hoge kostprijs voor de maatschappij en het leed dat onteigening met zich kan meebrengen voor de betrokkenen. Men vindt dat mensen betrokken moeten worden en dat ze keuzevrijheid hebben. Men wil niet verplicht een onteigening opgelegd krijgen. Dat zijn aspecten die momenteel zelden worden ingewilligd bij onteigeningen. Men wil dus liever in de minne dit regelen. Er is niet echt sprake van tegenstellingen tussen de verhaallijnen. De verhaallijnen verzetten zich allemaal tegen onteigening als overstromingsmaatregel.

Figuur 45: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen - onteigening

5.2.5 Overstromingsbestendig bouwen

Om 'overstromingsbestendig te bouwen' bestaat er nog geen beleid. Dat is een van de weinige overstromingsmaatregelen die vanuit elke actorgroep weerstand oproept. De maatregel zal naar verwachting niet zonder enig protest of maatschappelijke discussie kunnen worden gerealiseerd.

De clusteranalyse geeft aan dat er vijf verhaallijnen bestaan voor overstromingsbestendig bouwen.

- **Verhaallijn 1: 'niet bouwen in open ruimte'** (n=8) Deze respondenten vinden overstromingsbestendig bouwen totaal niet aanvaardbaar. Ze zien het als een maatregel die de open ruimte verloedert (p). Overstromingsbestendig bouwen vindt nog niet plaats en zou dus vooral gesitueerd worden in nieuw te bebouwen gebieden, zoals in open ruimte. Overstromingsbestendig bouwen in open ruimte zou ertoe leiden dat het draagvlak voor het overstromingsbeleid vanuit de natuursector en de landbouwsector zal verdwijnen. Men vindt dat overstromingsbestendig bouwen gebieden onzekerheden met zich meebrengt (b). Het verstoort gebieden, brengt overlast en schade met zich mee (b) en creëert complexe situaties (w). De respondenten vinden dat de rivier haar ruimte moet krijgen (w) en dat men er niet hoort te bouwen.
- **Verhaallijn 2: 'rekening houden met omgeving'** (n=39) Deze respondenten zien overstromingsbestendig bouwen onder bepaalde voorwaarden als een aanvaardbare optie. De achterliggende redenen zijn divers. Zo vinden velen dat overstromingsbestendig bouwen mogelijk moet zijn op bouwgrond of industriegrond (w). De overheid moet er dan voor zorgen dat mensen daar kunnen bouwen. De overheid moet dus de belangen van burgers behartigen (w). Overstromingsbestendig bouwen zou dan altijd in overleg en betrokkenheid met belanghebbenden gebeuren (w). Maar anderen geven aan dat overstromingsbestendig bouwen het overstromingsprobleem niet oplost. Zij vinden integendeel dat overstromingsbestendig bouwen de veiligheid in gevaar brengt (p). Men kan niet zomaar overal overstromingsbestendig bouwen. Men moet rekening houden met ruimtegebruik (w). Ophoging van percelen is niet toegestaan, want dat kan juist overlast veroorzaken bij burens (b). Daar waar deze verhaallijn aangeeft dat de overheid de bouwbelangen van burgers behartigt, zien we een tweede betekenis van dit evaluatiecriterium, nl. dat de overheid burgers moet beschermen en ze daarom zeker niet moet aanmoedigen om overstromingsbestendig te bouwen (w).
- **Verhaallijn 3: 'zelfverantwoordelijkheid'** (n=6) Deze respondenten geven aan dat overstromingsbestendig bouwen helpt om met het risico om te gaan (p). Ze vinden dat de bouwer de vrijwillige keuze moet kunnen maken om overstromingsbestendig te bouwen (vrijwilligheid = w). Wel moet de bouwer ook beseffen dat het geen zekerheid geeft over de gevolgen (b) en het is de eigen verantwoordelijkheid van de bouwer om schade te herstellen en te financieren bij een eventuele overstroming (w). Deze respondenten waarderen het niet dat die mensen na een overstroming bij de overheid om hulp komen vragen.
- **Verhaallijn 4: 'duur en lastig'** (n=6) Deze respondenten geven unaniem aan dat zij overstromingsbestendig bouwen zien als een maatregel die duur is en lastig om te realiseren (p). Men vindt het te duur (w) en acht de overstromingsgebieden niet geschikt. Ook vraagt men zich af of de technologie al beschikbaar is (b).

5. Verklaringen

- **Verhaallijn 5: 'risico beperken'** (n=9) Deze verhaallijn van respondenten ziet overstromingsbestendig bouwen als een manier om met het risico om te gaan (p) en een maatregel die ervoor zorgt dat de schade beperkt blijft (b). Wel worden voorwaarden gesteld. Zo vindt een respondent dat overstromingsbestendig bouwen kan, als men rekening houdt met de natuurlijkheid van het gebied. Anderen vinden overstromingsbestendig bouwen enkel een optie in bebouwd gebied of in dorpscentra. De haalbaarheid (b) hangt dus af van de aard van het gebied en de omgevingscontext.

Figuur 46: verhaallijnen overstromingsbestendig bouwen

Overstromingsbestendig bouwen						
Verhaallijn		V1	v2	V3	V4	V5
Houding		Niet bouwen in open ruimte	Rekening houden met omgeving	Zelfverantwoordelijkheid	Duur en lastig	Risicobeperking
Perceptie	Verloedering					
	Creëert risico					
	Omgaan met risico					
	Duur en lastig					
Belangen	Zekerheid over het effect/gevolgen					
	Rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier					
	Wateroverlast en schade beperkend					
	Haalbaarheid					
Waarden	Aan de bron/ruimte voor water					
	Creëert complexe situatie (niet eenvoudig, transparant)					
	Overheid behartigt belangen burgers					
	Betrekken van belanghebbenden					
	Zelfverantwoordelijkheid					
	Vrijwilligheid					
	Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs					
N - totaal =68		8	39	6	6	9

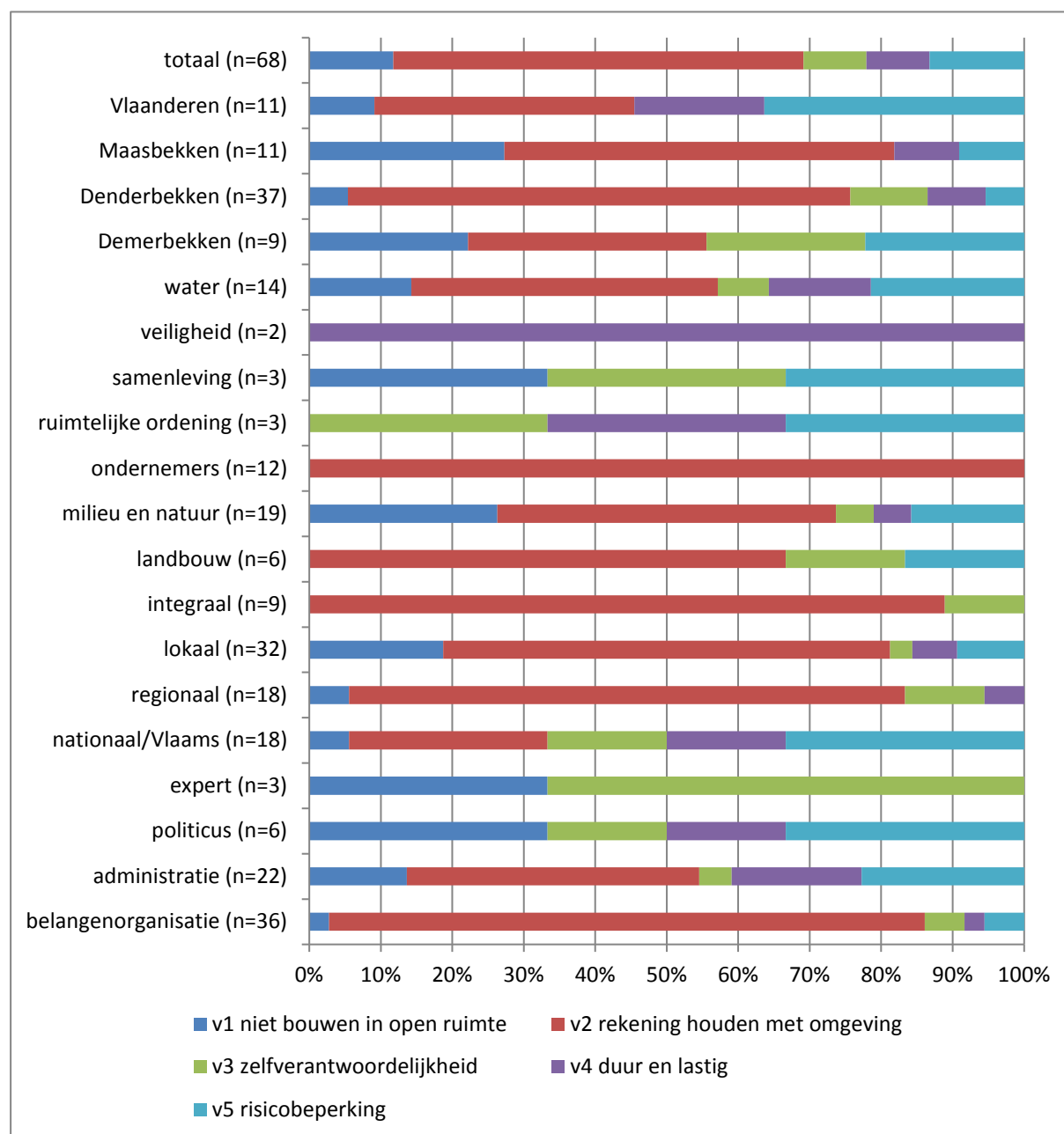
Legende houding: groen = aanvaardbaar, geel = onder voorwaarden, oranje = liever niet, rood = niet aanvaardbaar

De voornaamste criteria zijn de onzekerheid dat overstromingsbestendig bouwen ook zal werken en de gevolgen die het kan hebben voor de omgeving.

Het fundamentele verschil tussen de verhaallijnen ligt bij de rolbepaling van overheid en burger. Verhaallijn 2 vindt dat de overheid de belangen van de burger moet behartigen,

terwijl respondenten met verhaallijn 3 vinden dat de burgers zelf moeten kunnen beslissen. Burgers zijn dan ook zelf verantwoordelijk. Een ontradende overheid is vooral gewenst door respondenten in de groepen 'belangenorganisatie', 'regionaal', 'lokaal', 'integraal', 'landbouw', 'ondernemers', 'milieu en natuur', 'Denderbekken', 'Maasbekken', 'Vlaanderen'. Zelfverantwoordelijkheid is belangrijk voor de respondenten uit de groepen 'experts', 'ruimtelijke ordening' en 'veiligheid'. Op basis van deze bevindingen is de kans klein dat overstromingsbestendig bouwen zal worden gerealiseerd als maatregel om een overstromingsbestendige samenleving tot stand te brengen.

Figuur 47: signalering van de verhaallijnen binnen de actorgroepen - overstromingsbestendig bouwen

5.2.6 Noodplanning en rampenhulp

'Noodplanning en rampenhulp' kennen geen enkele weerstand. De maatregel zal gemakkelijk te realiseren zijn. Wel zijn er 5 verschillende verhaallijnen te identificeren.

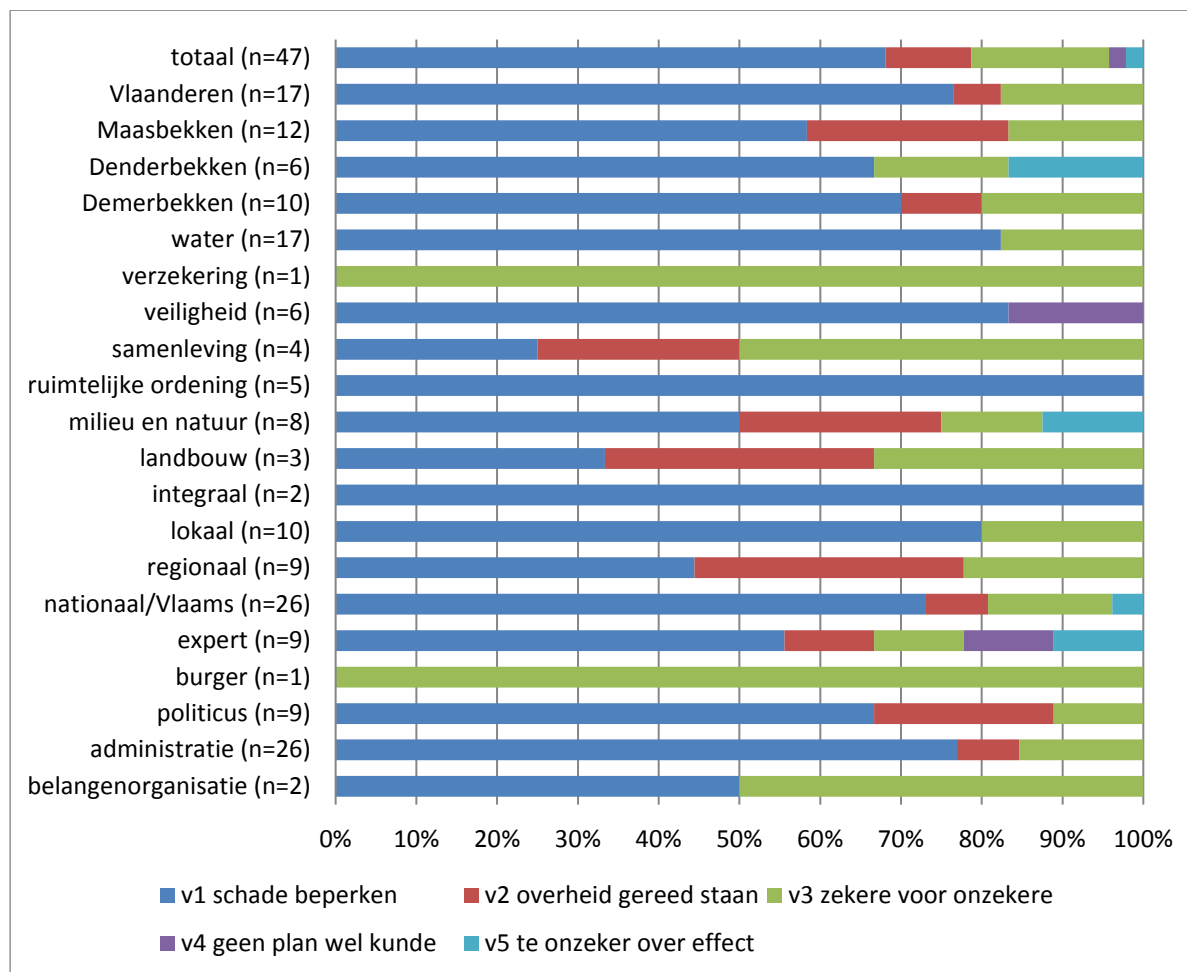
- **Verhaallijn 1 'schade beperken'** (n=32) De meeste respondenten zien noodplanning en rampenhulp als een manier om voorbereid te zijn op een ramp (p), zodat de schade beperkt blijft (b).
- **Verhaallijn 2 'overheid gereed staan'** (n=5) Deze respondenten stellen dat noodplanning en rampenhulp middelen inzetten om schade te matigen en dat het van belang is dat men goed voorbereid is (p). Dat is volgens hen de taak van de overheid, die moet klaarstaan op het moment dat zich een ramp kan voordoen (w). Wanneer dat gebeurt, is onzeker en daarom zijn een plan en voldoende middelen nodig om die zekerheid te garanderen (b). Zo kan men schade en wateroverlast beperken (b).
- **Verhaallijn 3 'zekere voor het onzekere'** (n=8) De respondenten zien noodplanning en rampenhulp als een manier om voorbereid te zijn om middelen in te zetten die de effecten van overstromingen kunnen matigen (p). Door de dingen goed voor te bereiden creëert men meer zekerheid en matigt men het effect (b).
- **Verhaallijn 4 'geen plan maar wel kunde'** (n=1) De respondent met deze verhaallijn stelt dat een noodplan niet louter een document is, maar een vaardigheid (p). De persoon vindt dat het nog te vaak gebeurt dat mensen met een relevante rol niet weten wat te doen bij een ramp. Het gevolg is dat het onzeker is of het noodplan zal werken (b).
- **Verhaallijn 5 'te onzeker over effect'** (n=1) De respondent met deze verhaallijn stelt dat het noodplan en rampenhulp een maatregel is die middelen inzet om het effect van overstromingen te matigen, maar die geen zin heeft bij plotse, hevige gebeurtenissen (p). Schade wordt daarmee niet beperkt (b) en het geeft onvoldoende zekerheid over het effect, want alles hangt af van de intensiteit (b).

Figuur 48: verhaallijnen noodplanning en rampenhulp

Noodplanning en rampenhulp						
Verhaallijn		V1	v2	V3	V4	V5
Houding		Schade beperken	Overheid gereed staan	Zekere voor het onzekere	Geen plan wel kunde	Te onzeker over effect
Perceptie	Voorbereid zijn wat en welke middelen dan ook in te zetten					
	Noodplan ligt in de lade - geen plan maar kunde - dus training en oefening					
	Geen zin bij plotse hevige gebeurtenissen					
Belangen	Wateroverlast en schade beperkend					
	Zekerheid over het effect/gevolgen					
Waarden	Overheid moet belangen van burgers behartigen					
N - totaal = 47		32	5	8	1	1

Legende houding: groen = aanvaardbaar, geel = onder voorwaarden, oranje = liever niet, rood = niet aanvaardbaar

Alle actoren vinden noodplanning en rampenhulp een goede maatregel die in ieder geval moet worden genomen. Wel is er een verschil tussen respondenten die geloven dat de plannen een effect hebben en zij die twijfelen aan wat de plannen opleveren. De twijfelaars zijn te vinden bij 'experts', bij de sector 'veiligheid', bij 'milieu en natuur' en in het Denderbekken, alsook in heel kleine mate op het 'nationaal/Vlaams' niveau.

Figuur 49: signalering van de verhaallijnen – noodplanning en rampenhulp

5.2.7 Risicocommunicatie

Ook '*risicocommunicatie*' is een maatregel met veel voorstanders. Een enkele weerstand is mogelijk vanuit de actorgroep 'milieu en natuur', 'belangenorganisatie' en het lokale bestuursniveau. Enkel de sector 'veiligheid' heeft een sleutelrol en stelt voorwaarden aan de uitvoering van risicocommunicatie. Dat betekent dat niet elke vorm van risicocommunicatie zonder meer zal worden gerealiseerd. Drie verhaallijnen worden geïdentificeerd:

- **Verhaallijn 1: 'met zekerheid en geen paniek'** (n=10) Deze respondenten zien risicocommunicatie als een manier om mensen bewust te maken van risico's (p) en met zekerheid (b) de schade te beperken (b). Doordat mensen meer bewust worden (b), verkleint de kans dat er paniek uitbreekt (b). Risicocommunicatie geeft zekerheid dat men op tijd klaar is voor een overstroming (b).

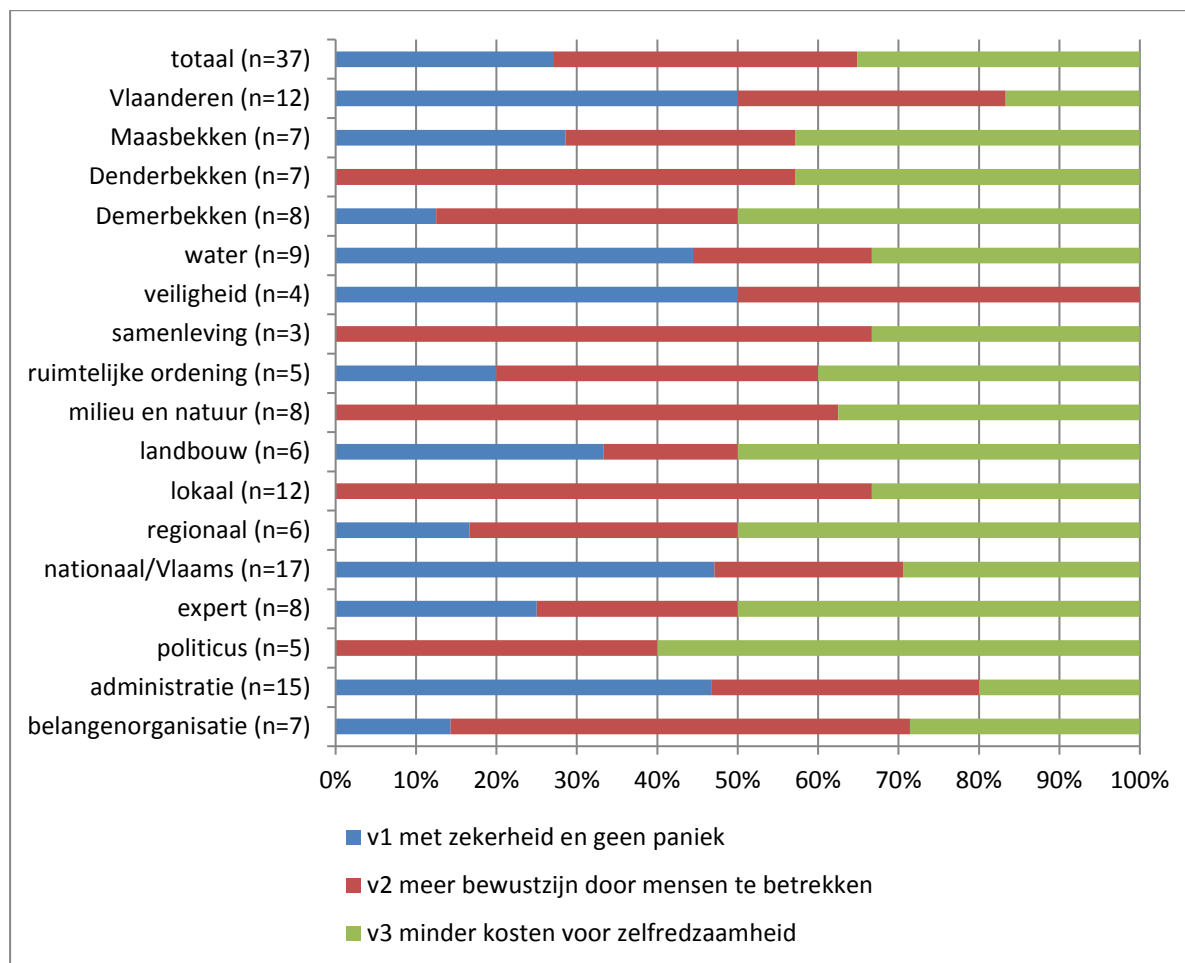
- **Verhaallijn 2: 'meer bewustzijn door mensen te betrekken'** (n=14) Deze respondenten vinden dat risicocommunicatie mensen ook meer bewust maakt (p, b). Ze vinden het belangrijk om mensen te betrekken (w) en te informeren, zodat ze vertrouwen krijgen in waterbeheerders en overstromingsmaatregelen.
- **Verhaallijn 3: 'minder kosten door zelfredzaamheid'** (n=12) Deze respondenten vinden risicocommunicatie ook een manier om het bewustzijn te verhogen (p), zodat mensen hun zelfverantwoordelijkheid kunnen nemen (w) en schade en wateroverlast kunnen beperken (b). Het geeft zekerheid over de gevolgen (b). Risicocommunicatie is een maatschappelijk verantwoorde manier om de kosten (w) van wateroverlast te beperken, omdat mensen zelfredzaam kunnen zijn.

Figuur 50: verhaallijnen risicocommunicatie

Risicocommunicatie				
Verhaallijn		V1	v2	V3
Houding		Met zekerheid en geen paniek	Meer bewustzijn door betrekken van mensen	Minder kosten door zelfredzaamheid
Perceptie	Verhoogt bewustzijn			
Belangen	Wateroverlast en schadebeperking			
	Toename van bewustzijn			
	Zekerheid over het effect/gevolgen			
Waarden	Betrekken van belanghebbenden			
	Zelfverantwoordelijkheid			
	Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs			
n - totaal = 36		10	14	12

Legende houding: groen = aanvaardbaar, geel = onder voorwaarden, oranje = liever niet, rood = niet aanvaardbaar

Het valt op dat de verhaallijnen samenhangen met bestuursniveaus. Verhaallijn 1 'met zekerheid en geen paniek' komt vooral voor bij het nationale/Vlaamse bestuursniveau. Verhaallijn 2 'meer bewustzijn door mensen te betrekken' komt vooral voor bij de lokale bestuursniveau. Verhaallijn 3 'minder kosten door zelfredzaamheid' komt vooral voor bij het 'regionale bestuursniveau'. Hoewel de houding van de meeste respondenten positief is, is er een verschil tussen de verhaallijnen. Respondenten met verhaallijn 3 benadrukken de zelfverantwoordelijkheid en zelfredzaamheid van burgers, terwijl respondenten met de andere verhaallijnen ook verwachten dat overheidsorganisaties meehelpen om de risico's te beperken. Dat zou voor eventuele moeilijkheden bij de uitvoering van de maatregel kunnen zorgen.

Figuur 51: signalering van de verhaallijnen - risicocommunicatie

5.3 Curatieve maatregelen

5.3.1 Nationaal Rampenfonds

De maatregel 'nationaal Rampenfonds' wordt door het merendeel van respondenten in de actorgroepen beschouwd als aanvaardbaar of aanvaardbaar onder bepaalde voorwaarden. Kleine weerstand die de uitvoering zou kunnen bemoeilijken, zou kunnen komen vanuit de actoren 'burger', 'administratie' en 'politici'.

Clusteranalyse identificeert 5 verhaallijnen:

- **Verhaallijn 1 'solidariteit'** (n=10) De respondenten geven aan dat het Rampenfonds nodig is bij uitzonderlijke gebeurtenissen (p). Bij die gebeurtenissen is solidariteit belangrijk (w). Iedereen betaalt mee aan het Rampenfonds. Dat is een voorwaarde om het Rampenfonds aanvaardbaar te vinden.
- **Verhaallijn 2 'controleerbaarheid'** (n=4) Een Rampenfonds is volgens deze respondenten een goede maatregel, omdat het controleerbaar is (p). Het is transparant welke

schade op welke manier wordt vergoed. Het is een goede maatregel, want op die manier is overlast ook goed beheersbaar (w).

- **Verhaallijn 3 'taak van overheid'** (n=9) De derde verhaallijn stelt dat de overheid de taak heeft om schade van haar burgers te vergoeden (p). Als mensen schade lijden, dan moet de overheid voor die mensen zorgen en ze compenseren (w). Verhaallijn 3 vertrekt vanuit het principe van de verzorgingsstaat.
- **Verhaallijn 4 'overheid betaalt voor eigen fouten'** (n=2) Deze respondenten geven aan dat het Rampenfonds dient om schade te compenseren als gevolg van een falende overheid. De overheid heeft de situatie zelf gecreëerd of laat na ze op te lossen (p). Als gevolg daarvan moet de overheid de kosten betalen (w). Het is immers de taak van de overheid om de belangen van burgers te behartigen (w).
- **Verhaallijn 5 'onduidelijkheid en onzekerheid troef'** (n=3) Respondenten met deze verhaallijn vinden dat de criteria waaraan moet worden voldaan om een beroep te kunnen doen op het Rampenfonds te hoog en niet correct zijn (p). Door die criteria is het nooit helemaal zeker of men bij overstromingen wel een beroep zal kunnen doen op het Rampenfonds (b). Dat blijft onzeker totdat de minister daar een beslissing over neemt. Bovendien is het Rampenfonds erg bureaucratisch en onduidelijk, waardoor het niet gemakkelijk te hanteren is (b).

Figuur 52: verhaallijnen nationaal rampenfonds

Nationaal rampenfonds						
Verhaallijn		V1	v2	V3	V4	V5
Houding		Solidari- teit	Controleerbaar- heid	Taak van overheid	Overheid betaalt voor haar eigen fouten	Onduidelijk- heid en onze- kerheid troef
Perceptie	Voor uitzonderlijke events/rampen					
	Te controleren					
	Taak van de over- heid om te zorgen voor schade aan burgers/landbouw - om dat te vergoe- den					
	Overheid heeft situ- atie gecreëerd dus daar draait ze dan ook voor op					
	Verkeerde manier want criteria klop- pen niet - zijn ach- terhaald					
Belangen	Geen zekerheid over gevolgen, niet gemakkelijk uit te voeren					
Waarden	Verantwoordelijk- heid – degene die risico veroorzaakt, betaalt					
	Solidariteit					
	Beheersbaarheid					
	Compenseren voor effect					
	Overheid moet be- langen van burgers behartigen					
N - totaal = 28		10	4	9	2	3

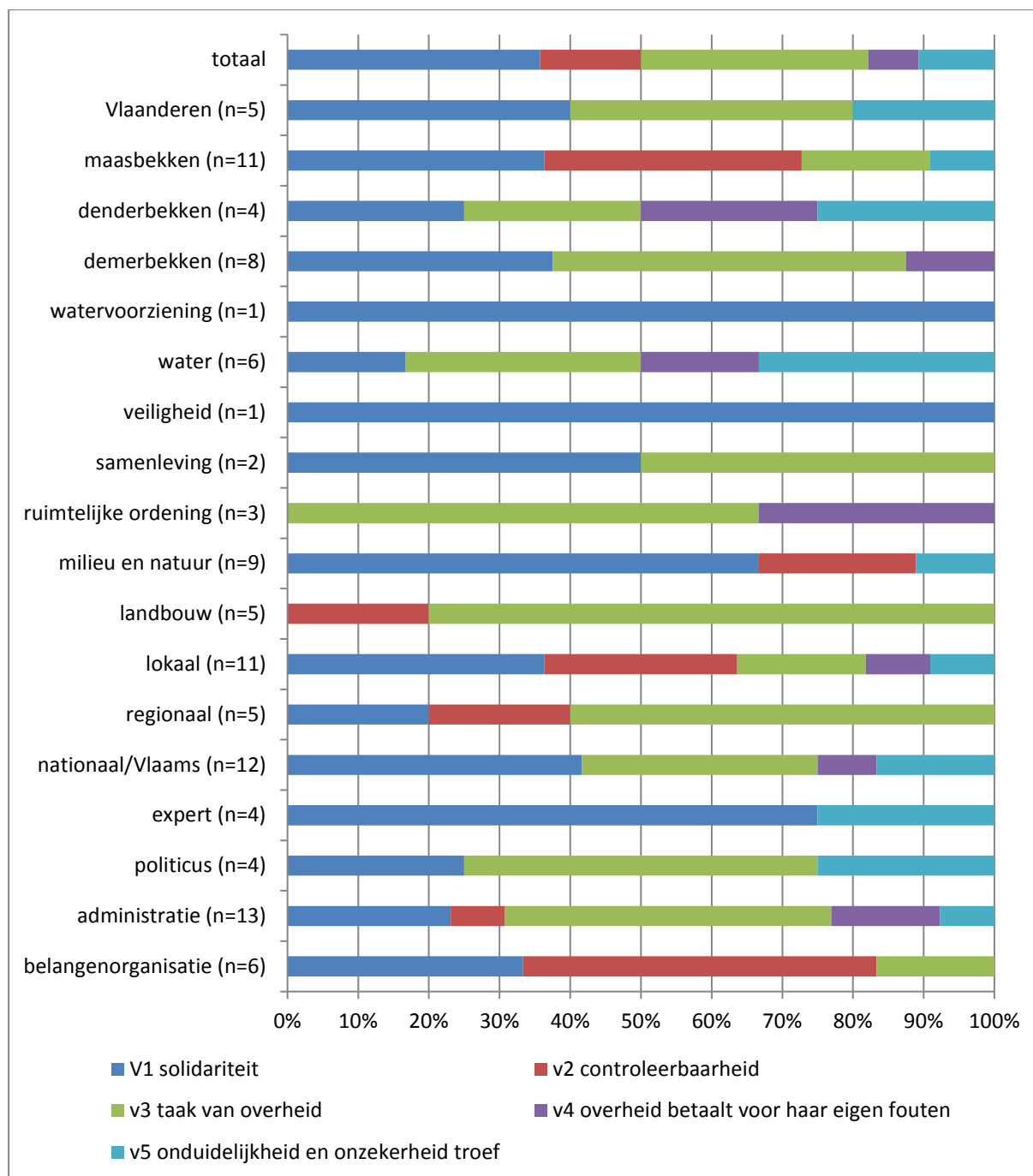
Legende houding: groen = aanvaardbaar, geel = onder voorwaarden, oranje = liever niet, rood = niet aanvaardbaar

De meeste respondenten vinden het Rampenfonds een goede maatregel. Wel worden voor-
waarden gesteld door enkele van de verhaallijnen. Een voorwaarde die respondenten uit ver-
haallijn 1 duidelijk stellen is dat iedereen solidair moet zijn om het rampenfonds goed te kunnen
realiseren. De verwachting is dat er weerstand zal ontstaan, als niet langer iedereen solidair
moet meebetalen. Een tweede aspect dat weerstand creëert, is dat enkele respondenten de
perceptie hebben dat de criteria voor het vaststellen van de ramp op een verkeerde manier
worden gehanteerd.

Spanning is ook te vinden tussen de verhaallijn 2 die de maatregel goed vindt wegens
de beheersbaarheid en verhaallijn 5 die de maatregel onduidelijk en onzeker vindt. Die span-
ning vindt plaats in het 'Maasbekken', bij sector 'natuur en milieu', op het 'lokale' niveau en

bij de 'administratie'. Opvallend is dat een grote proportie van de 'belangenorganisaties' verhaallijn 2 heeft, terwijl in de sector 'water', 'politici' en 'experts' een grote proportie verhaallijn 5 hanteert.

Figuur 53: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen – nationaal rampenfonds

5.3.2 Private verzekering

Veel respondenten aanvaardden 'private verzekering' als maatregel. Weerstand is mogelijk te ervaren vanuit de sectoren 'landbouw', 'milieu en natuur' en 'ruimtelijke ordening', vanuit 'belangenorganisaties', 'administratie' en 'politici' en vanuit de regionale en lokale bestuursniveaus. Maar die actorgroepen hebben geen sleutelrol bij de uitvoering van private verzekering als maatregel.

De clusteranalyse resulteert in 5 verhaallijnen:

- **Verhaallijn 1 'risicoveroorzaker betaalt'** (n=3) Deze verhaallijn kent drie percepties. Een eerste perceptie is dat een private verzekering een vorm van responsabilisering is en dat mensen daarom ook een prijs zouden moeten betalen volgens het risico dat ze lopen (p). De tweede perceptie is dat de verzekering nu een maatregel is waarbij mensen betalen voor het risico dat ze niet lopen, aangezien iedereen evenveel betaalt (p). De houding is niet volledig positief. De derde perceptie is dat sommige respondenten vinden dat iedereen bijdraagt tot het risico bijdraagt en verantwoordt daarom dus dat iedereen ook moet meebetalen (p). De ene respondent stelt dat iedereen, ook degene die op de berg wonen, risico veroorzaken, omdat ze water laten afstromen, terwijl de andere respondent een veel beperktere definitie geeft van 'risico veroorzaken'. Die respondenten vinden het principe van de private verzekering goed, omdat verzekeringen mensen responsabiliseren en de zelfverantwoordelijkheid stimuleren (w).
- **Verhaallijn 2 'solidair met iedereen'** (n=22) Deze verhaallijn vindt dat een private verzekering een goede maatregel is, omdat iedereen evenveel betaalt, want niemand is rechtstreeks aansprakelijk (p). Solidariteit is een belangrijk evaluatiecriterium (w). Wel keuren enkele respondenten af dat sommige mensen van het systeem profiteren. Ook vinden enkele respondenten dat de overheid het veiligheidsniveau moet waarborgen.
- **Verhaallijn 3 'kostprijs binnen de perken'** (n=3) Deze verhaallijn vindt een private verzekering een maatregel waarbij iedereen evenveel moet betalen om het systeem betaalbaar te houden (p). Als dat niet zo is, dan wordt de premiekostprijs te hoog en dat is niet maatschappelijk verantwoord (w). De overheid moet die belangen behartigen (w) en ervoor zorgen dat er zekerheid is over de gevolgen van de verzekering (b).
- **Verhaallijn 4 'bewust maken'** (n=1) Deze respondent geeft aan dat een private verzekering een manier is om mensen te responsabiliseren. Juist door de verschillen in premie wordt duidelijk waar het risico ligt (p). Mensen worden bewuster van het risico (b). Ze nemen zelf verantwoordelijkheid (w). Er is meer duidelijkheid over het effect van de uitbetaling door een private verzekering dan bijvoorbeeld door het Rampenfonds (b). Wel moet de overheid ervoor zorgen dat de spelregels zodanig zijn, dat bedrijfsbelangen van private verzekeringsmaatschappijen niet de overhand nemen dat de overheid uiteindelijk alsnog de schade moet betalen (w).

- **Verhaallijn 5 'oude huizen vs. nieuwe huizen'** (n=9) Deze respondenten maken een onderscheid tussen huizen die al gebouwd zijn en huizen die nog moeten worden gebouwd. Bij nieuwe huizen is het aanvaardbaar dat mensen een hogere premie moeten betalen, als ze in overstromingsgebied gaan wonen. Deze verhaallijn vindt een differentiatie van premies aan de orde (p). De mensen zijn zelf verantwoordelijk (w). Voor oudere huizen is een private verzekering minder aanvaardbaar. Daar geldt eerder de maatregel van het nationale Rampenfonds.

Figuur 54: verhaallijnen private verzekering

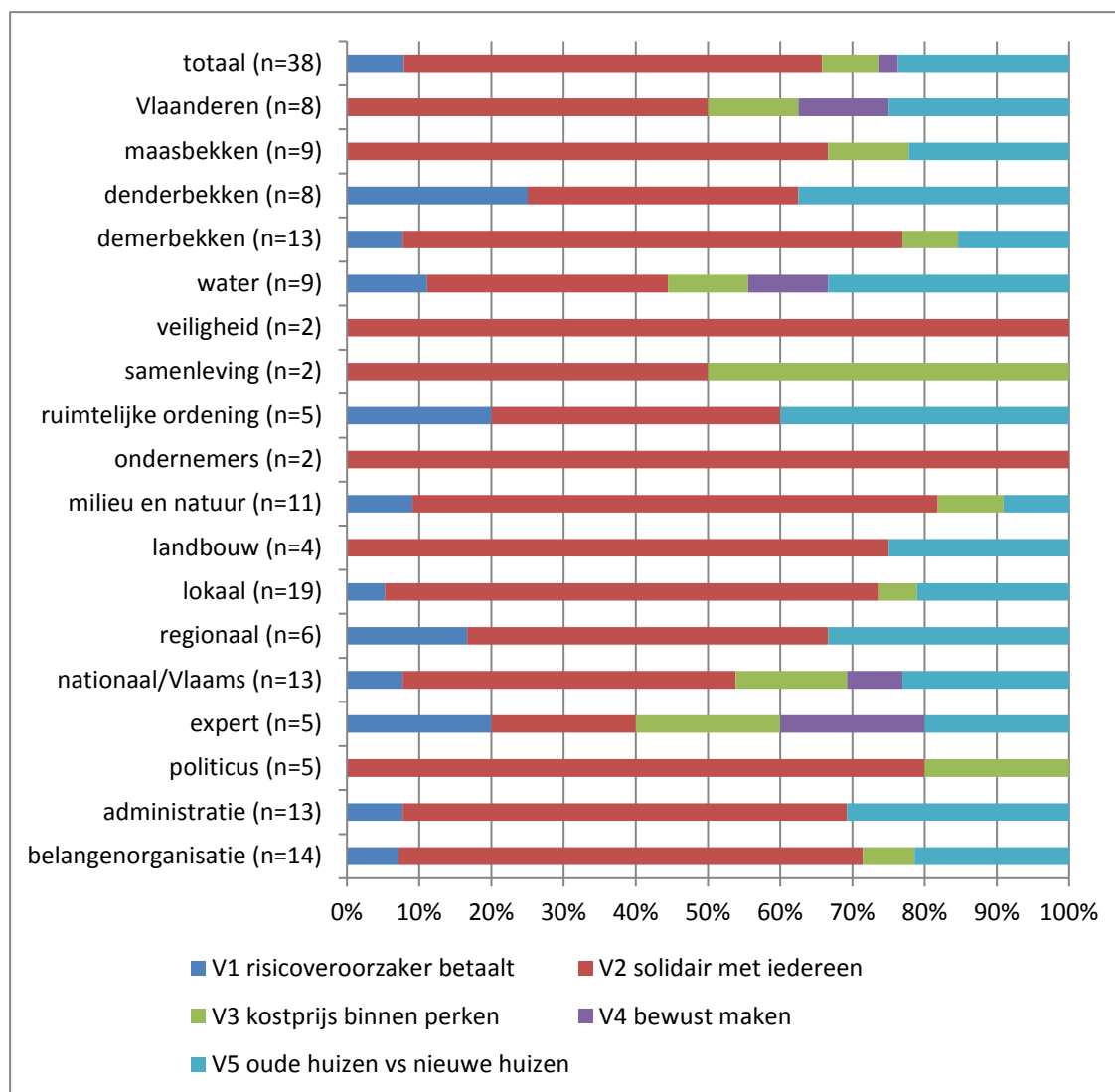
		Private verzekering				
Verhaallijn		V1	v2	V3	V4	V5
Houding		Risicoveroorzaker betaalt	Solidair met iedereen	Kostprijs binnen perken	Bewust maken	Oude huizen vs. nieuwe huizen
Perceptie	Private verzekering is in feite responsabilisering - daarom ligt ook diversiteit in prijs om duidelijk te maken waar risico ligt					
	Private verzekering is een maatregel waarbij mensen moeten betalen voor het risico dat ze niet lopen					
	Iedereen betaalt want iedereen draagt bij aan risico, daarom dus geen private verzekering					
	Private verzekering, iedereen betaalt evenveel, omdat niet aansprakelijk bent					
	Private verzekering is een maatregel waarbij men evenveel moet betalen om het systeem betaalbaar te houden					
	Private verzekering is in feite responsabilisering - daarom ook diversiteit in prijs om duidelijk te maken waar risico ligt					
	Private verzekering is een differentiatie in meebetalen					
Belangen	Zekerheid over effect/gevolgen					
	Toename van bewustzijn					
Waarden	Zelfverantwoordelijkheid					
	Solidariteit					
	Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs					
	Overheid moet belangen van burgers behartigen					
N - totaal = 38		3	22	3	1	9

Legende houding: groen = aanvaardbaar, geel = onder voorwaarden, oranje = liever niet, rood = niet aanvaardbaar

De grootste spanning tussen de respondenten is te vinden in het aspect evenveel meebetalen of betalen naar het risico dat men neemt en loopt. Er is controverse over hoeveel wie zou moeten betalen. In de meeste actorgroepen streven respondenten vooral naar solidariteit. In

de actorgroepen Denderbekken, de sector 'water', 'ruimtelijke ordening' en 'experts' is er een grote proportie van respondenten die vinden dat de risiconemers meer moeten betalen. De bevindingen laten zien dat de waarden 'solidariteit' en 'zelfverantwoordelijkheid' voor die spanning zorgen en doorwegen.

Figuur 55: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen - private verzekering

5.4 Overstromingsbeleid-verhaallijn: een index

Ook de algemene verhaallijn per respondent over het overstromingsbeleid is vastgesteld. De methodiek hiervan is uitgelegd in hoofdstuk 3.

- **Verhaallijn 1 'overstromingen zijn een waterprobleem'** (n=60) Dit is de verhaallijn waarbij respondenten de perceptie hebben dat overstromingen een waterprobleem zijn die erom vraagt om dijken in te zetten, eerder dan natuurlijke overstromingsgebieden. Ze hebben een positieve houding ten aanzien van dijken en baggeren en ruimenruimen, omdat zo het water binnen de oevers blijft. Deze respondenten vinden hermeandering

en onteigening geen goede maatregelen en hebben ten volle respect voor het eigendomsrecht. Als men al gebouwd heeft, dan is de verwachting dat de overheid bescherming biedt tegen overstromingen. Deze respondenten streven ernaar om water beheersbaar te maken via overstromingsmaatregelen. Als het misgaat en er ontstaat schade, dan vinden deze respondenten dat solidariteit vooropstaat. Mensen horen elkaar te steunen. Bij uitvoering van maatregelen vinden zij dat er rekening moet worden gehouden met het huidige ruimtegebruik en dat het de plicht van de overheid is om te beschermen. Burgers zijn niet zelfverantwoordelijk en zij hebben de vrijheid om de rechten te genieten die hen toekomen, concreet dus ook hun eigendomsrechten. Het kan niet dat die mensen gedwongen en verplicht worden om hun huis of grond af te staan. De overstromingsvoorspeller vinden deze respondenten negatief, omdat zij vinden dat wonen en water niet samengaan. Overstromingsbestendig bouwen is dan ook al helemaal geen optie. Bij goede bescherming zijn voorspeller, waarschuwing en communicatie niet nodig.

- **Verhaallijn 2 'overstromingen zijn een ruimtelijk probleem - ruimte vinden via preventieve aanpak'** (n=35) Deze verhaallijn beschouwt overstromingen als een ruimtelijk probleem waarbij men probeert ruimte te vinden. Centraal staat een preventieve impact wat betekent dat men van bron tot monding ruimte zoekt voor water. Deze respondenten zien dijken niet als een betere maatregel dan natuurlijke overstromingsgebieden. Meer zelfs: ze staan negatief tegenover dijken, net als tegenover onteigening. Ze vinden dat men het eigendomsrecht moet respecteren. Ruimte afdwingen is daarom niet wenselijk. Als hermeandering een mogelijkheid zou zijn, dan is dat voor deze respondenten goed. Ze vinden dat overstromingsmaatregelen het water beheersbaar moeten maken. Als het misloopt, dan vinden ook zij dat mensen solidair met elkaar moeten zijn. Wel vinden ze het de gezamenlijke verantwoordelijkheid van overheid en burgers om samen in te staan voor het vinden van ruimte en dat burgers ook zelf verantwoordelijkheid dragen. Daarom hebben ze ook een positieve houding ten aanzien van overstromingsvoorspeller, waarschuwing en communicatie. Overstromingsbestendig bouwen kan best, maar dan wel enkel voor bestaande woningen. Aangezien plaats gevonden moet worden over de hele linie, zijn ook groendaken, hemelwaterputten en erosie maatregelen wenselijk. Het totale pakket aan maatregelen is geïntegreerd.
- **Verhaallijn 3 'overstromingen zijn een ruimtelijk probleem - ruimte vinden via puntgerichte aanpak'** (n=26) Deze respondenten staan negatief tegenover dijken en onteigening. Zij vinden dat er respect moet zijn voor het eigendomsrecht bij het vinden van overstromingsmaatregelen. Men mag hen niet dwingen om de woning af te staan. Beheersbaarheid van het water is van belang, net als solidariteit tussen mensen, als het

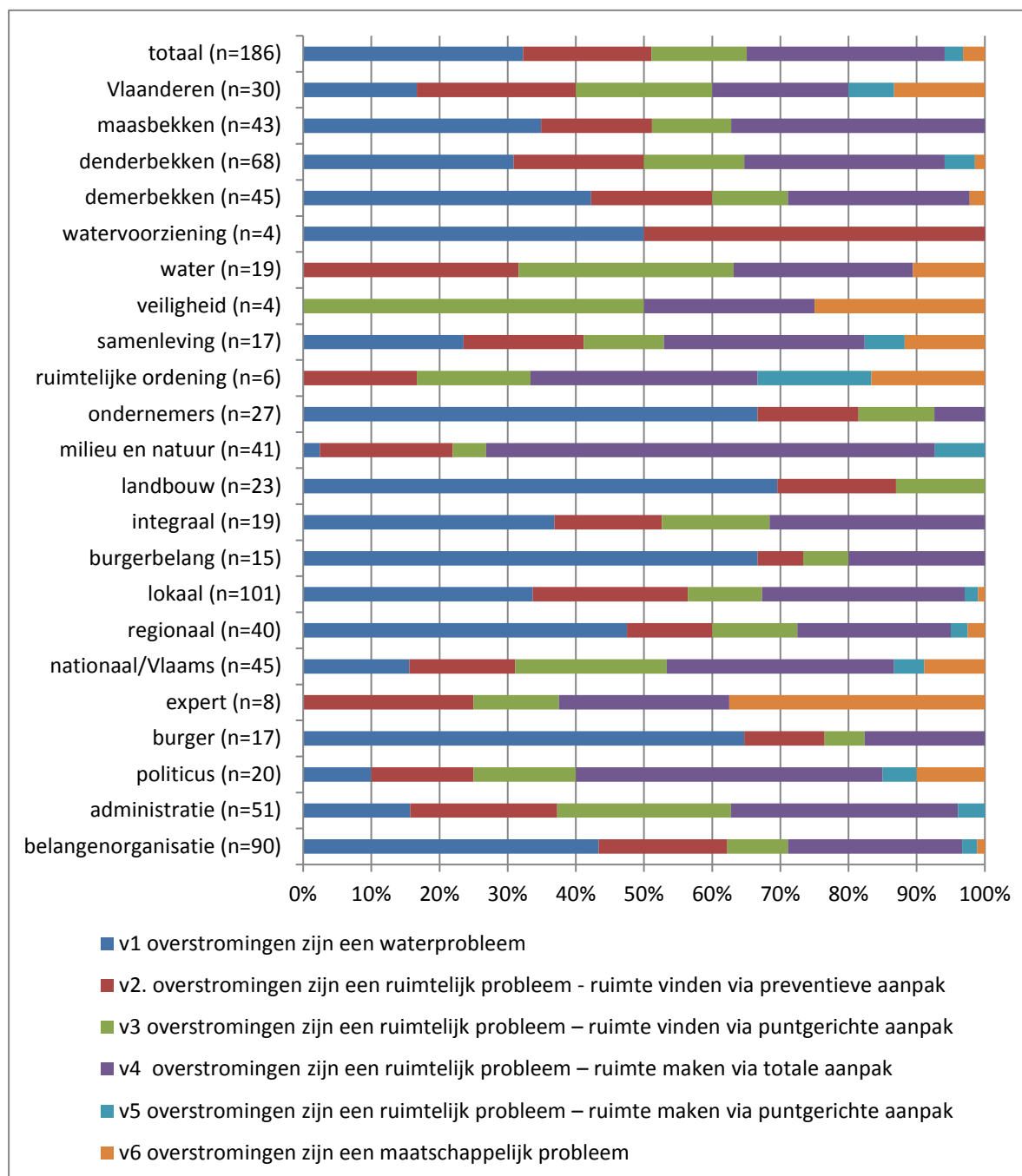

misgaat. Overheid en burgers zouden bescherming in gezamenlijke verantwoordelijkheid moeten uitvoeren. Burgers dragen ook zelf verantwoordelijkheid om zich te beschermen. Voorspeller, waarschuwing en communicatie zijn goede maatregelen en overstromingsbestendig bouwen is ok voor bestaande woningen. Deze respondenten hebben in tegenstelling tot verhaallijn 2 een negatieve of onverschillige houding over groendaken en hemelwaterputten en zien overstromingsmaatregelen niet als een geïntegreerde aanpak van bron tot monding. Wel als een punctuele aanpak.

- **Verhaallijn 4 'overstromingen zijn een ruimtelijk probleem – ruimte maken via totale aanpak'** (n=54) Deze respondenten zien overstromingen ook als een ruimtelijk probleem, maar wel als een probleem om ruimte te maken. Zij geven veel meer de voorkeur aan natuurlijke overstromingsgebieden dan aan dijken, die ze afkeuren. Ook baggeren en ruimenruimen keuren deze respondenten af. Ze staan positief tegenover hermeandering en onteigening. Voor hen is het niet per definitie nodig om het eigendomsrecht te respecteren. Zij vinden dat men de natuurlijkheid van een rivier moet respecteren. Het huidige ruimtegebruik wordt niet in rekening gebracht bij de planning van overstromingsmaatregelen en men probeert ruimte te maken. Maatregelen mogen verplicht worden opgelegd en afdgedwongen. Ze vinden dat wonen en water niet saamengaan, net zoals ze ook overstromingsbestendig bouwen niet aanvaardbaar vinden. Alle nieuwbouwwoningen hebben volgens deze respondenten zelf de verantwoordelijkheid om de impact te matigen. Eigenaars van bestaande woningen zijn niet per definitie zelf verantwoordelijk bij om bescherming te regelen. De genomen maatregelen zijn een geïntegreerde set die over de hele rivier genomen wordt.
- **Verhaallijn 5 'overstromingen zijn een ruimtelijk probleem – ruimte maken via puntgerichte aanpak'** (n=5) De respondenten met deze verhaallijn zien overstromingen ook als een ruimtelijk probleem die punctueel wordt aangepakt. Zij zien liever natuurlijke overstromingsbieden uitgevoerd worden dan dijken, waar ze negatief tegenover staan. Baggeren en ruimenruimen beoordelen ze ook als niet-aanvaardbare maatregelen. Hermeandering en onteigening vinden zij wel goede maatregelen. Van belang voor hen is het respect voor de natuurlijkheid van de rivier. Dat betekent concreet ook dat er geen rekening hoeft te worden gehouden met eigendomsrechten en met het huidige ruimtegebruik. Men mag maatregelen afdwingen. Wonen en water gaan niet samen. Deze respondenten vinden dat het de plicht van de overheid is om te beschermen. Zelfverantwoordelijkheid geldt enkel voor nieuwgebouwde huizen, niet voor bestaande huizen. Overstromingsbestendig bouwen ervaren zij ook als een negatieve maatregel, net als groendaken en hemelwaterputten. Zij vinden dat de aanpak punctueel moet zijn: daar waar de problemen zich voordoen.

- **Verhaallijn 6 'overstromingen zijn een maatschappelijk probleem'** (n=6) Deze verhaallijn stelt dat overstromingen vooral een maatschappelijk probleem zijn. De respondenten zijn onverschillig of staan negatief tegenover dijken en onteigening, omdat men moet leren leven met het water en klaar staan, als het water komt. Het water hoeft niet beheersbaar te zijn, maar wel enigszins voorspelbaar, zodat men voorbereid is. Het is niet nodig om de natuurlijkheid van de rivier te respecteren en bescherming is in deze verhaallijn volledig de verantwoordelijkheid van de burger. Voorspeller, waarschuwing en communicatie zijn goede maatregelen waarvan men gebruik moet maken. In deze verhaallijn vindt men dat wonen en water samen kunnen gaan en men moedigt daarom overstromingsbestendig bouwen ook aan.

Figuur 56: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen – overstromingsbeleid

Spanning is te vinden tussen verhaallijnen 1 en 6. Dat is te vinden binnen de groep van 'politici', op 'nationaal/Vlaams' niveau, in de sector 'samenleving' en in 'Vlaanderen' als totale bekken.

Verhaallijnen 2 en 4 staan haaks op verhaallijnen 3 en 5 die meer kiezen voor een punctuele aanpak in plaats van voor een geïntegreerde aanpak. Duidelijk is dat 'belangenorganisaties', net als de sector 'milieu en natuur', eerder voorstander zijn van een geïntegreerde aanpak. In

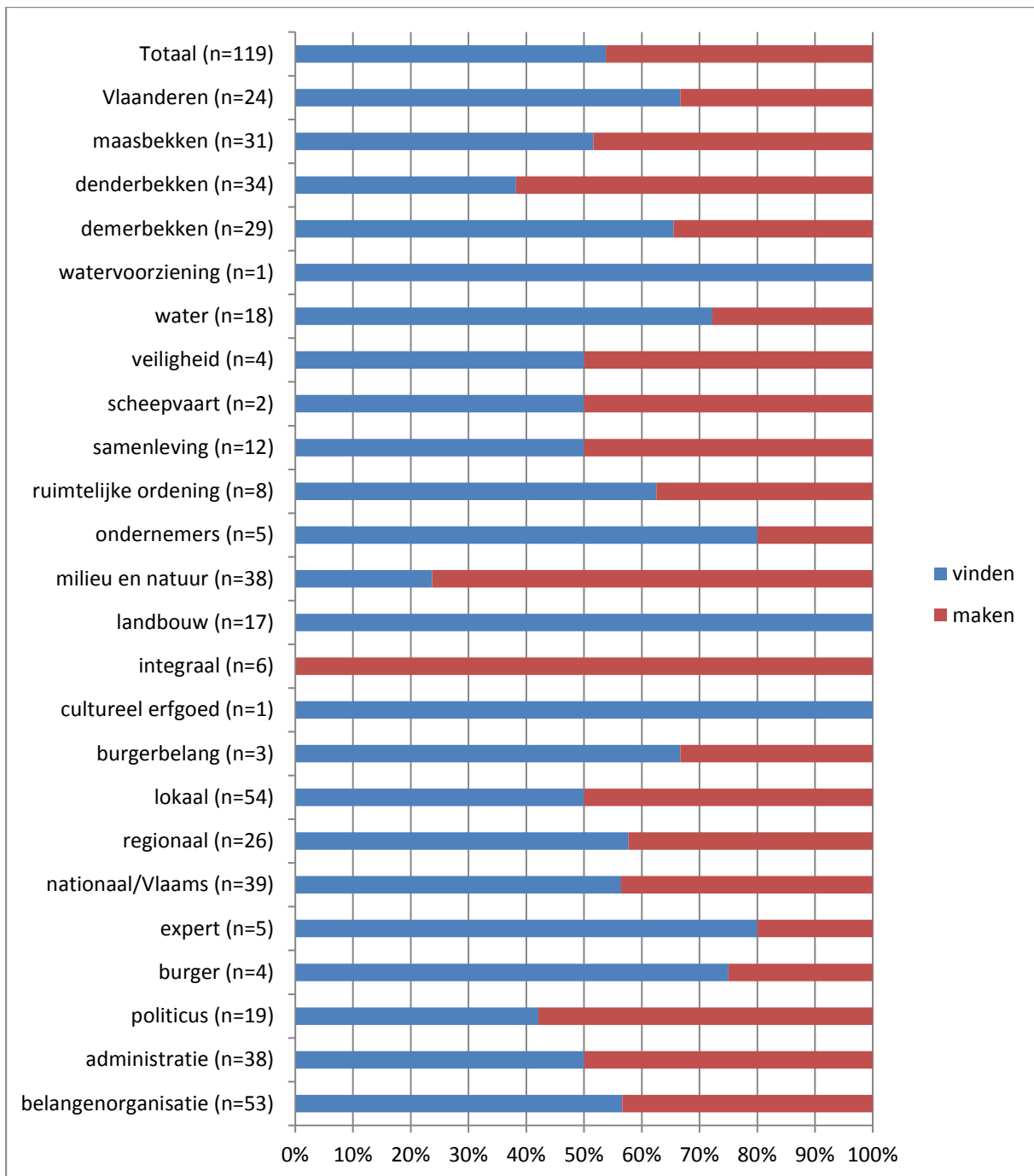
andere actorgroepen is een mix te vinden van enerzijds actoren die een geïntegreerde aanpak wensen en actoren die een punctuele aanpak verkiezen.

Het valt op dat de meer traditionele verhaallijn – verhaallijn 1 met overstromingen als waterprobleem – nog steeds prominent aanwezig is, ondanks het feit dat het beleid pretendeert de transitie te hebben ingezet naar ruimte voor water. Verhaallijn 1 is in grote mate te vinden bij ‘belangenorganisaties’, op het ‘regionale’ niveau, bij de sectoren ‘burgerbelang’, ‘integraal’ en ‘landbouw’ en bij ‘ondernemers’. In alle bekkens is verhaallijn 1 in relatief grote proportie aanwezig.

De meest vooruitstrevende verhaallijn, nl. verhaallijn 6 die overstromingen ziet als een maatschappelijk probleem, is te vinden bij ‘politici’, ‘experts’, op het ‘nationaal/Vlaams’ niveau, bij de sectoren ‘ruimtelijke ordening’, ‘samenleving’, ‘veiligheid’ en ‘water’ en ook bij ‘Vlaanderen’ als totale bekken.

Het fundamentele aspect dat het verschil tussen de verhaallijnen oplevert, heeft te maken met ‘ruimte maken versus ruimte vinden’. Er zijn respondenten die vinden dat er ruimte voor water moet worden gemaakt. En er zijn respondenten die aangeven dat ruimte gevonden moet worden. Die spanning is te vinden binnen bijna elke actorgroep. Enkel de sector ‘landbouw’ is het er volledig over eens dat ruimte gevonden moet worden, niet gemaakt. De sector integraal is van mening dat ruimte moet worden gemaakt.

Figuur 57: signalering van de verhaallijnen in de actorgroepen - overstromingsbeleid

Conclusie

Met behulp van clusteranalyse is onderzocht hoe houdingen ten aanzien van overstromingsmaatregelen worden bepaald. Verhaallijnen zijn geïdentificeerd, waardoor het mogelijk was om na te gaan welke evaluatiecriteria negatieve houdingen bepalen en ook welke verschillen er zijn tussen belangen, waarden en percepties. Met die inzichten kunnen dan mechanismen ontwikkeld worden om de implementatiekloof te dichten.

De conclusie van dit hoofdstuk is dat de grote diversiteit aan houdingen en evaluatiecriteria te herleiden is tot een relatief beperkte set van verhaallijnen. Het was vrij gemakkelijk om een duidelijke structuur te vinden in de ogenschijnlijke pluriformiteit aan houdingen. Maximaal 6 verhaallijnen zijn vastgesteld per maatregel. Die verhaallijnen lopen door de verschillende actorgroepen heen en binnen 1 actorgroep kunnen vaak verschillende verhaallijnen gevonden worden, soms zelfs met tegengestelde belangen, waarden of percepties.

Het is bevestigd dat houdingen inderdaad door een aantal evaluatiecriteria bepaald worden. Ze worden steeds bepaald door percepties en soms ook door waarden en/of belangen. De percepties hebben een invloed op hoe waarden en belangen resulteren in de houding. De verschillende theoretische invalshoeken zijn nuttig geweest in de zoektocht naar de verklarende evaluatiecriteria.

Om de implementatiekloof te dichten zijn vooral negatieve houdingen relevant, alsook verschillen tussen de verhaallijnen. Daar is diepgaand naar gekeken. Vooral evaluatiecriteria die haaks op elkaar staan, kunnen verklaringen zijn voor de implementatiekloof (zie Figuur 58).

Figuur 58: Samenvatting van de verschillen tussen de verhaallijnen

Overstromingsmaatregel	n	Aantal verhaallijnen	Fundamenteel verschil	Type evaluatiecriterium
Watertoets	74	5	Bouwen verbieden vs. aangepast bouwen Compenseren voor bijkomend neveneffect	Perceptie waarde
GOG	151	6	Natuurlijkheid vs. kunstmatigheid Neveneffecten Compenseren voor bijkomend neveneffect	Perceptie Belangen Waarde
Hermeandering in overstromingsgebieden	99	6	Oorzaak van overstromingen vs. oplossing voor overstroming haalbaarheid	Perceptie Belangen
Baggeren en ruimen	54	4	Oorzaak van overstromingen vs. oplossing voor overstroming	Perceptie
Groendaken en hemelwaterputten	69	4	Wel effect vs. geen effect Haalbaar vs. niet haalbaar	Belang Perceptie
Herbestemming	81	5	Haalbaar vs. niet haalbaar Compenseren voor bijkomend effect Rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier Betrekken van belanghebbenden Maatschappelijk verantwoord qua kostprijs	Belang Waarden
Private beschermingsmaatregelen	40	5	Effect vs. geen effect	Belang, perceptie
Overstromingsvoorspeller	36	4	Paniek vs. bewustzijn Breed publiek vs. hulpdiensten	Perceptie
Dijken en wallen	43	4	Locatie dicht bij rivier vs. locatie ver van rivier Respect voor natuurlijkheid, ecologische effecten	Perceptie, Waarden, belangen
Onteigening	80	4	Overleg/vrijwillig Niet te duur en complex	Waarde
Overstromingsbestendig bouwen	68	5	Afradende overheid vs. zelfverantwoordelijkheid	Waarde
Noodplan en rampenhulp	47	5	Effect vs. geen effect	Belang, perceptie
Risicocommunicatie	36	3	Zelfverantwoordelijkheid vs. overheid helpt mee	Waarde
Nationaal Rampenfonds	28	5	Mensen moeten solidair zijn Criteria zijn onduidelijk Beheersbaar, controleerbaar vs. onzeker en onduidelijk	Waarde Perceptie Belang
Private verzekering	38	5	Iedereen betaalt evenveel vs. risiconemer betaalt meer Solidariteit of zelfverantwoordelijkheid	Perceptie Waarde
Overstromingsbeleid	186	6	Vinden vs. maken	Perceptie

Heel vaak zijn het perceptieverschillen die de verklaring zijn voor negatieve houding of voor de verschillen. Het valt op dat er tal van waardenverschillen zijn. Enkele waarden staan zelfs haaks op elkaar. Zo zijn er actoren die vinden dat burgers zelf verantwoordelijk zouden moeten zijn om impact van overstromingen te beperken, terwijl een andere groep van actoren vindt dat de overheid ervoor moet zorgen dat de impact van overstromingen beperkt blijft. Het tweede waardenconflict dat aan de basis van het overstromingsbeleid ligt is dat een groep actoren vindt dat maatregelen moeten zorgen dat het water beheersbaar blijft en de maatschappij niet verstoort, terwijl een andere groep vindt dat het water zijn natuurlijke gang zou moeten gaan. Het derde waardenconflict is dat een deel van de actoren vindt dat vrijwilligheid belangrijk is, terwijl een ander deel vindt dat mensen verplicht moeten worden tot het nemen van overstromingsmaatregelen.

Ook de analyse van de verhaallijn voor het overstromingsbeleid in het geheel, laat zien dat er diversiteit is. Een heel aantal respondenten bevinden zich nog in een verhaallijn van 'overstromingen als waterprobleem', die in principe hoort bij het overstromingsbeleid tot de jaren '90. Het is ook duidelijk dat 'ruimte voor water' op twee manieren wordt geïnterpreteerd: ruimte vinden en ruimte maken. Dat kleine verschil in interpretatie kan voor sommige maatregelen grote gevolgen hebben, omdat sommigen daardoor minder bereid zijn om hun ruimtegebruik aan te passen. Die verschillende interpretatie kan zorgen voor problemen bij de uitvoering.

6 De actoren ontmaskerd: meest voorkomende criteria voor houdingbepaling

In dit hoofdstuk wordt per actorgroep gekeken welke evaluatiecriteria vaak voorkomen. Die inzichten laten zien door welk type evaluatiecriteria de actorgroepen zich vooral laten leiden in de houdingbepaling. Dit heeft implicaties voor de formulering van de mechanismen om de implementatiekloof te dichten. De centrale vraag is welk type van evaluatiecriteria het meest wordt gebruikt om houding te bepalen? Daarom wordt er gekeken naar welke evaluatiecriteria elke actorgroep gebruikt om de houding te bepalen ten aanzien van de vele overstromingsmaatregelen. Op die manier wordt duidelijk of houding vooral bepaald wordt door belangen, waarden of percepties.

6.1 De meest voorkomende evaluatiecriteria

De meest voorkomende evaluatiecriteria worden bepaald via de FSQCA. Daardoor worden de evaluatiecriteria gevonden die met positieve en negatieve houding gerelateerd zijn. De resultaten worden in de tabel weergegeven. Vervolgens is gekeken welke evaluatiecriteria een 'consistency' hebben van meer dan 50%. Dat betekent dat die evaluatiecriteria voorkomen bij meer dan 50% van de onderzochte respondenten. Belangrijk is ook de 'coverage' die aangeeft welk deel van de houding verklaard kan worden door dat evaluatiecriterium. Evaluatiecriteria die meerdere keren deel uitmaken van een 'recept', zijn slechts 1 keer opgenomen in de telling. Soms was het aantal respondenten echt te laag om tot resultaten te komen in deze analyse. In enkele gevallen zijn er ook geen patronen gevonden, omdat het aantal respondenten te hoog was en/of het aantal evaluatiecriteria te divers. In dat geval wordt dat aangegeven met 'geen resultaat'. Bij sommige actorgroepen zijn er ook geen data beschikbaar voor bepaalde overstromingsmaatregelen.

6.1.1 Sectorale actoren

Actorgroep landbouw

De actorgroep 'landbouw' gebruikt de volgende evaluatiecriteria om houdingen te bepalen: wateroverlast en schadebeperking, zekerheid over het effect en vrijwilligheid.

Tabel 18: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'landbouw'

Evaluatiecriteria	Aantal keer bepalend criterium bij houding over overstromingsmaatregel (zowel positieve als negatieve houding)
Wateroverlast en schadebeperking (b)	10
Zekerheid over effect (b)	6
Vrijwilligheid (w)	5
Schade aan ruimtegebruik (b)	4
Haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	3
Rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	3
Verlies van inkomen/waarde (b)	2
Compenseren als buiten de wil om (b)	2
Gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	2
Overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	2

B = belang; w = waarde; p = perceptie

Tabel 19: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'landbouw'

overstromingsmaatregelen	n	Evaluatiecriteria gebruikt bij + houding	I	II	III	IV	Evaluatiecriteria gebruikt bij - houding	I	II	III	IV
watertoets	3	aangepast bouwen stimuleren (p)	100	43	43	100	verbieden van bouwen (p)	34	100	100	34
		wateroverlast en schadebeperking (b)	100	43							
		verplicht opleggen (w)	100	43							
		maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	43							
gecontroleerd overstromingsgebied	23	schade aan ruimtegebruik (b)	64	30	50	64	gedragen (w)	67	6		
		verlies van inkomen/waarde (b)	64	5			vrijwilligheid (w)	83	16		
		wateroverlast en schadebeperking (b)	64	30			gemotiveerd, transparant, eenvoudig (w)	67	6	6	67
							overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	67	6		
							consistentie met andere maatregelen (w)	67	6		
							zekerheid over het effect/gevolgen (b)	67	6		
							zekerheid over effect/gevolgen (b en compenseren voor bijkomend neveneffect (w)	67	6		
baggeren en ruimen	10	noodzakelijke voorwaarde: wateroverlast en schadebeperking (b)	100	9	93	96	geen resultaat				
		betrekken van belanghebbenden (w)	100	10							
		Schade aan ruimtegebruik (b)	100	10							
		baggeren en ruimen zorgt ervoor dat overstromingen gecreëerd worden – ongewenst (p)	100	10							
groendaken en hemelwaterputten	9	ecologische voordelen (p)	100	14	80	94	zekerheid over effect en gevolgen (b) en wateroverlast en schadebeperking (b)	67	33	33	67
overstromingsvoorspeller	4	bewustmaken (p)	100	33	33	100	toename van bewustzijn (b)	34	33	100	34
							wateroverlast en schadebeperking (b)	34	66		
							samen met middelen om schade te verminderen (p)	34	66		
dijken en wallen	5	rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	100	34	34	100	bescherming bieden (p)	67	32	65	67
		wateroverlast en schadebeperking (b) schade aan ruimtegebruik (b)	100	34			water in rivier, maar ruimte geven (p)	67	32		

6. Actoren ontmaskerd

		houdt water beheersbaar (p) en wateroverlast en schadebeperking (b)	100	34			haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	67	32		
		wateroverlast en schadebeperking (b) en zekerheid over effect (b)	100	34							
onteigening	10	haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	66	35	82	66	bijkomend neveneffect - impact op gezondheid (b)	100	26	29	100
		verlies van inkomen/waarde (b)	66	23			voorkomt schade en zekerheid over effect (b)	100	26		
		vrijwilligheid (w)	66	23			verhinderen van ruimtegebruik (b) en zekerheid over effect (b)	100	2		
							verhinderen van ruimtegebruik (b) en vrijwilligheid (w)	100	2		
							zekerheid over effect (b) en vrijwilligheid (w)	100	2		
overstromingsbestendig bouwen	6	vrijwilligheid (w)	64	27	27	64	geen resultaat				
		zelfverantwoordelijkheid (w)	64	27							
risicocommunicatie	7	overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	100	15	90	100	noodzakelijke voorwaarde: toename van bewustzijn (b)	100	12	100	36
							noodzakelijke voorwaarde: wateroverlast en schadebeperking (b)	100	9		
							noodzakelijke voorwaarde: verhoogt bewustzijn (p)	100	6		
							wateroverlast en schadebeperking (b) toename van bewustzijn (b)	36	100		
nationaal rampenfonds	6	wateroverlast en schadebeperking (b)	100	37	75	100	zekerheid over effect/gevolgen (b)	36	50	50	36
		gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	100	37							
private verzekering	4	geen resultaat					noodzakelijke voorwaarde: is in feite rampenfonds (p)	100	34	100	34
							noodzakelijke voorwaarde: compenseren als buiten de wil om (b)	100	17		
herbestemming	4	wateroverlast en schadebeperking (b)	66	22	55	66	geen resultaat				
		zekerheid over effect (b)	66	22							
		rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	66	22							

I Hoe relevant is dit criterium om uit te monden in een positieve houding (%)? (consistency?) ; II Hoeveel procent van de uitkomst kan door deze evaluatiecriteria verklaard worden (%)? (raw coverage) ; III solution coverage; IV solution consistency

Actorgroep 'natuur en milieu'

De meest dominant gebruikte evaluatiecriteria van de sector 'natuur en milieu' zijn wateroverlast en schadebeperking, maatschappelijk verantwoord qua kostprijs en compenseren voor bijkomend effect en overheid moet belangen van burgers behartigen. Met die evaluatiecriteria bepalen actoren uit deze sectorgroep vooral de houding.

Tabel 20: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'natuur en milieu'

Evaluatiecriteria	Aantal keer bepalend criterium bij houding over overstromingsmaatregel (zowel positieve als negatieve houding)
Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	5
Wateroverlast en schadebeperking (b)	5
Compenseren voor bijkomend effect (w)	3
Overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	3
Betrekken van belanghebbenden (w)	2
Haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	2
Solidariteit (w)	2

B = belang; w = waarde; p = perceptie

Tabel 21: FSQCA resultaten voor actorgroep 'natuur en milieu'

overstromingsmaatregelen	n	evaluatiecriteria gebruikt bij + houding	I				II				III				IV			
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
watertoets	15	wateroverlast en schadebeperking (b)	95	48	90	94	schade aan ruimtegebruik (b)				34	25	25	34				
		verplicht opleggen (w)	100	29			compenseren voor bijkomend effect (w)				34	25						
		maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	7														
gecontroleerd overstromingsgebied	28	geen resultaat					overheid moet belangen van burgers behartigen (w)				100	8	8	100				
						bijkomend neveneffect - impact op gezondheid (b)				100	8							
						betrekken van belanghebbenden (w) en compenseren voor bijkomend neveneffect (w)				100	8							
						waterkwaliteit moet goed zijn (w) en compenseren voor bijkomend neveneffect (w)				100	8							
						betrekken van belanghebbenden (w) en zekerheid over effecten en gevolgen (b)				100	8							
baggeren en ruimen	13	zorgt voor buffercapaciteit (p)	100	14	14	100	verhindert de ruwheid van de rivier (p)				100	16	16	100				
groendaken en hemelwaterputten	19	wateroverlast en schadebeperking (b)	96	47	89	95	haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) en functioneert niet (p)				50	58	58	50				
		gelijkheid (w)	100	10														
overstromingsvoorspeller	9	geen resultaat					niet nuttig (p)				34	100	32	67				
						zekerheid over effect (b)				34	100							
						toename van bewustzijn (b)				34	100							
						zekerheid over effect (b) en toename van bewustzijn (b)				34	100							
dijken en wallen	12	wateroverlast en schadebeperking (b)	100	14	14	100	compenseren voor bijkomend effect (w)				67	10						
						gedragen (w)				67	10							
						niet natuurlijk (p)				67	10							
						ecologische effecten (b)				67	10							
						respecteert natuurlijkheid (w)				67	10							
						effect op landschap - effect op beleving omgeving (b)				67	10							
onteigening	18	is een manier om oorzaak van overstroming aan te pakken (p)	100	6	58	100	verplicht opleggen (w)				67	17	17	67				
		overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	100	6														
		maakt maatregelen mogelijk en wateroverlast en schadebeperking (b)	100	6														
		wateroverlast en schadebeperking (b) en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	6														

		vrijwilligheid (w)	100	13							
overstromingsbestendig bouwen	17	duur en lastig (p)	100	20	20	100	aan de bron/ruimte voor water (w)	94	40	78	91
		maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	20			creëert risico (p)	90	44		
		wateroverlast en schadebeperking (b) en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	20			voorkomt discussie over planschade (p)	100	7		
		wateroverlast en schadebeperking (b) en zelfverantwoordelijkheid (w)	100	20			compenseren voor bijkomend effect (w)	100	7		
		maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w) en zelfverantwoordelijkheid (w)	100	20			maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	7		
							rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w) en compenseren voor bijkomend effect (w)	100	7		
							rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w) en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	7		
risicocommunicatie	9	maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	82	23	95	95	toename van bewustzijn (b)	25	100	100	25
		overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	100	14							
		betrekken van belanghebbenden (w)	100	28							
nationaal rampenfonds	10	solidariteit (w)	100	25	25	100	helpt niet - het is beter om overstromingen te voorkomen (p)	67	21	21	67
private verzekering	11	solidariteit (w)	94	63	63	94	differentiering in meebetalen – onderscheid tussen oude en nieuwe huizen (p)	67	33	33	67
							niet nuttig – beter voorkomen van overstromingen (p)	67	33		
							iedereen betaalt, want iedereen draagt bij aan risico, daarom dus geen private verzekering (p)	67	33		
herbestemming	8	geen resultaat					haalbaarheid en gemak om uit te voeren	67	54	54	67

I Hoe relevant is dit criterium om uit te monden in een positieve houding (%)? (consistency?) ; II Hoeveel procent van de uitkomst kan door deze evaluatiecriteria verklaard worden (%)? (raw coverage) ; III solution coverage; IV solution consistency

Actorgroep 'ruimtelijke ordening'

Actoren van de sector 'ruimtelijke ordening' gebruiken vooral de evaluatiecriteria haalbaarheid en gemak om uit te voeren, wateroverlast en schadebeperking, gemotiveerd, transparant en eenvoudig, zekerheid over het effect.

Tabel 22: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'ruimtelijke ordening'

Evaluatiecriteria	Aantal keer bepalend criterium bij houding over overstromingsmaatregel (zowel positieve als negatieve houding)
Haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	4
Wateroverlast en schadebeperking (b)	4
Gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	3
Zekerheid over effect (b)	3
Zelfverantwoordelijkheid (w)	2

B = belang; w = waarde; p = perceptie

Tabel 23: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'ruimtelijke ordening'

overstromingsmaatregelen	n	evaluatiecriteria gebruikt bij + houding	I	II	III	IV	evaluatiecriteria gebruikt bij - houding	I	II	III	IV
watertoets	9	zelfverantwoordelijkheid (w)	100	27	68	100	zekerheid over effect (b) en gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	67	39	39	67
		aangepast bouwen stimuleren (p)	100	41							
groendaken en hemelwaterputten	3	noodzakelijke voorwaarde: wateroverlast en schadebeperking (b)	100	100	100	100	geen resultaat				
		haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) , water vasthouden - redelijk effect (p), wateroverlast en schadebeperking (b)	100	33							
		water vasthouden - redelijk effect van korte duur (p) wateroverlast en schadebeperking (b), optimaal en multifunctioneel ruimtegebruik (w), milieuvriendelijk neveneffect en kostenbesparend (w)	100	33							
		water vasthouden - redelijk effect, haalbaarheid/gemak om uit te voeren (b), wateroverlast en schadebeperking (b) gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w), verplicht opleggen (w)	100	33							
overstromingsvoorspeller	4	noodzakelijke voorwaarde: wateroverlast en schadebeperking (b)	100	88	88	100	zekerheid over effect (b)	34	100	100	34
							gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	34	100		
dijken en wallen	5	bescherming bieden (p)	82	50	50	82	verhoogt het risico op ellende (p)	67	38	38	67
onteigening	7	veroorzaakt leed (p)	100	33	33	100	maakt maatregelen mogelijk (p)	100	33	33	100
		wateroverlast en schadebeperking (b) en vrijwilligheid (w)	100	33			betrekken van belanghebbenden (w)	100	33		
							rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w) en vrijwilligheid (w)	100	33		
overstromingsbestendig bouwen	8	omgaan met risico (p)	64	79	79	64	maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	67	48	48	67
							duur en lastig (p)	67	48		
risicocommunicatie	5	verhoogt bewustzijn (p)	100	70	70	100	gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	36	50	100	36
							niet iedereen enkel in risicogebied (p)	36	50		
private verzekering	5	haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	100	66	66	100	zelfverantwoordelijkheid (w)	83	55	49	100
		solidariteit (w)	100	66							
herbestemming	4	consistentie (w)	100	15	31	100	haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b), compenseren voor bijkomend effect (w)	67	14	28	67
		zekerheid over effect (b)	100	15			wateroverlast en schadebeperking (b)	67	14		
							haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b), en wateroverlast en schadebeperking (b)	67	14		

I Hoe relevant is dit criterium om uit te monden in een positieve houding (%)? (consistency?) ; II Hoeveel procent van de uitkomst kan door deze evaluatiecriteria verklaard worden (%)? (raw coverage) ; III solution coverage; IV solution consistency

Actorgroep 'water'

De actoren van de sector 'water' gebruiken heel wat evaluatiecriteria om houding te bepalen. De meest dominante zijn wateroverlast en schadebeperking, compenseren voor bijkomend effect en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs. Daarnaast gebruiken ze ook nog tal van andere criteria.

Tabel 24: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'water'

Evaluatiecriteria	Aantal keer bepalend criterium bij houding over overstromingsmaatregel (zowel positieve als negatieve houding)
Wateroverlast en schadebeperking (b)	6
Compenseren voor bijkomend effect (w)	4
Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	4
Omgaan met risico (p)	3
Rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	3
Vrijwilligheid (w)	3
Zelfverantwoordelijkheid (w)	3
Toename van bewustzijn (b)	2
Niet nuttig voor overstromingen (p)	2
Water vasthouden – redelijk effect van korte duur (p)	2
Verplicht opleggen (w)	2

B = belang; w = waarde; p = perceptie

Tabel 25: FSQCA resultaten actorgroep 'water'

overstromingsmaatregelen	n	evaluatiecriteria gebruikt bij +houding	I	II	III	IV	evaluatiecriteria gebruikt bij - houding	I	II	III	IV
watertoets	15	toename van bewustzijn (b)	100	35	85	100	haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	34	66	100	34
		wateroverlast en schadebeperking (b)	100	50			gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	34	33		
							overheid moet belangen van burgers behartigen (w) en verbieden van bouwen (p)	34	33		
							compenseren voor bijkomend effect (w) en overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	34	33		
gecontroleerd overstromingsgebied	24	verhinderen va ruimtegebruik (b)	91	19	60	87	betrekken van belanghebbenden (w)	33	18	68	33
		herstel historische fouten (p)	85	32			rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	33	37		
		pieken aftoppen (p)	83	17			haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) en beheersbaarheid (w)	33	18		
		wateroverlast en schadebeperking (b) en natuurlijkheid (p)	100	5			ecologische effecten (b)	33	12		
							beheersbaarheid (w) en compenseren voor bijkomend neveneffect (w)	33	12		
baggeren en ruimen	4	haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	100	30	80	88	rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	36	50	50	36
		zorgt dat water kan wegstromen - peilverlaging (p)	82	50			consistentie (w)	36	50		
groendaken en hemelwaterputten	15	water vasthouden redelijk effect (p)	100	34	60	100	water vasthouden - redelijk effect van korte duur (p)	51	22	60	54
		verplicht opleggen (w)	100	17			niet nuttig voor overstromingen (p)	56	37		
							niet nuttig voor overstromingen (p) en wateroverlast en schadebeperking (b)	56	37		
overstromingsvoorspeller	16	geen resultaat					paniek veroorzaker (p)	34	50	50	34
							zekerheid over het effect/gevolgen (b) en toename van bewustzijn (b)	34	50		
							toename van bewustzijn (b)	34	50		
dijken en wallen	7	geen resultaat					haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	36	14	43	36
							aan de bron/ruimte voor water (w)	36	29		
onteigening	17	compenseren voor bijkomend effect (w) en wateroverlast en schadebeperking (b)	88	29	29	88	rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w) en veroorzaakt leed (p)	100	12	12	100
overstromingsbestendig bouwen	8	verplicht opleggen (w)	100	27	100	55	compenseren voor bijkomend effect (w)	100	29	100	58
		toename van bewustzijn (b)	100	13			aan de bron/ruimte voor water (w)	100	29		
		rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	100	13							
		rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w) en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	13							

6. Actoren ontmaskerd

		vrijwilligheid (w) en omgaan met risico (p)	100	13							
		zelfverantwoordelijkheid (w) en omgaan met risico (p)	100	13							
		wateroverlast en schadebeperking (b) en omgaan met risico (p)	100	27							
		maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w) en omgaan met risico (p)	100	13							
risicocommunicatie	10	toename van bewustzijn (b) en verhoogt bewustzijn (p)	100	30			geen resultaat				
		verhoogt bewustzijn (p) en wateroverlast en schadebeperking (b)	100	40							
		verhoogt bewustzijn (p) en zekerheid over effect/gevolgen (b)	100	10							
		verhoogt bewustzijn (p) en toename bewustzijn (b) en consistentie (w) en zekerheid over effect gevolgen (b) en wateroverlast en schadebeperking (b)	100	10							
		verhoogt acceptatie van maatregelen (p) en zekerheid over effect (b) en overheid moet belangen van burgers behartigen (w) en wateroverlast en schadebeperking (b) en haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	100	10							
nationaal rampenfonds	9	taak van de overheid om te zorgen voor schade aan burgers/landbouw (p)	100	33	67	100	overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	67	32	32	67
		voor uitzonderlijke events/rampen (p)	100	16							
		overheid heeft situatie gecreëerd dus draait ze dan ook voor op (p)	100	16							
		maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	16							
		compenseren voor bijkomend effect (w)	100	16							
		zelfverantwoordelijkheid (w)	100	16							
private verzekering	9	vrijwilligheid (w)	100	13	65	100	private verzekering is responsabilisering (p)	34	50	100	34
		solidariteit (w)	100	26			zekerheid over effect (b)	34	50		
		gelijkheid (w) en zelfverantwoordelijkheid (w)	100	13			overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	34	50		
							haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	34	25		
							gelijkheid (w)	34	25		
							haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) en gelijkheid (w)	34	25		
							solidariteit (w)	34	25		
herbestemming	10	compenseren voor bijkomend effect (w)	88	24	48	88	vrijwilligheid (w)	67	13	13	67
							maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	67	13		

I Hoe relevant is dit criterium om uit te monden in een positieve houding (%)? (consistency?) ; II Hoeveel procent van de uitkomst kan door deze evaluatiecriteria verklaard worden (%)? (raw coverage) ; III solution coverage; IV solution consistency

Samenvatting van de sectorale actorgroepen

De vergelijking tussen de verschillende sectorale actorgroepen maakt duidelijk dat de sector 'landbouw' en de sector 'water' meer bepalende evaluatiecriteria gebruiken dan de sector 'natuur en milieu' en de sector 'ruimtelijke ordening'. Die vergelijking is gemaakt door alle evaluatiecriteria met score 3 of hoger te nemen. Als een evaluatiecriterium 2 keer terugkeert bij één van de andere sectoren, wordt dat ook weergegeven in de tabel.

Wateroverlast en schadebeperking is een evaluatiecriterium dat elke actorgroep het meest dominant gebruikt. Zekerheid over effect is een criterium dat de 'landbouwsector' en de sector 'ruimtelijke ordening' gebruiken. Vrijwilligheid en rekening houden met huidig ruimtegebruik wordt door de sectoren 'landbouw' en 'water' gebruikt. Haalbaarheid en gemak om uit te voeren is terug te vinden bij de sector 'landbouw' en de sector 'ruimtelijke ordening'. Maatschappelijk verantwoord qua kostprijs en compenseren voor bijkomend effect zijn te vinden bij de sector 'natuur en milieu' en de sector 'water'. Criteria die alleen dominant te vinden zijn bij 1 sectorale actorgroep zijn schade aan ruimtegebruik (sector 'landbouw'), overheid moet belangen van burgers behartigen (sector 'natuur en milieu'), gemotiveerd, transparant en eenvoudig (sector 'ruimtelijke ordening'), omgaan met risico en zelfverantwoordelijkheid (sector 'water')

Tabel 26: dominant gebruikte evaluatiecriteria per sector

	landbouw	natuur en milieu	ruimtelijke ordening	water
wateroverlast en schadebeperking (b)	10	5	4	6
zekerheid over effect (b)	6		3	
vrijwilligheid (w)	5			3
schade aan ruimtegebruik (b)	4			
rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	3			3
haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	3	2	4	
maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)		5		4
compenseren voor bijkomend effect (w)		3		4
overheid moet belangen van burgers behartigen (w)		3		
gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)			3	
omgaan met risico (p)				3
zelfverantwoordelijkheid (w)			2	3

6.1.2 Bestuursniveaus

Actorgroep 'nationaal en Vlaams niveau'

De actoren van het 'nationale en Vlaamse' niveau gebruiken heel wat evaluatiecriteria om houding te bepalen. De meest dominante zijn haalbaarheid en gemak om uit te voeren, zekerheid over het effect en wateroverlast en schadebeperking.

Tabel 27: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'nationaal en Vlaams niveau'

Evaluatiecriteria	Aantal keer bepalend criterium bij houding over overstromingsmaatregel (zowel positieve als negatieve houding)
Haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	7
Zekerheid over effect (b)	5
Wateroverlast en schadebeperking (b)	4
Toename van bewustzijn	3
Rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	3
Aan de bron/ruimte voor water (w)	2
Compenseren voor bijkomend effect (w)	2
Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	2
Solidariteit (w)	2
Verplicht opleggen (w)	2
Vrijwilligheid (w)	2

B = belang; w = waarde; p = perceptie

Tabel 28: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'nationaal en Vlaams niveau'

overstromingsmaatregelen	n	evaluatiecriteria gebruikt bij + houding	I	II	III	IV	evaluatiecriteria gebruikt bij - houding	I	II	III	IV
watertoets	31	toename van bewustzijn (b)	100	26	76	91	haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) en gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	67	14	14	67
		zekerheid over effect (b)	93	17			verbieden van bouwen (p) en haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	67	14		
		wateroverlast en schadebeperking (b)	95	5			verbieden van bouwen (p) en gemotiveerd, transparant en eenvoudig	67	14		
gecontroleerd overstromingsgebied	35	respecteert natuurlijkheid (w)	76	6	83	73	verhinderen van ruimtegebruik (b) en bijkomend neveneffect - effect op gezondheid (b)	100	5	5	1
baggeren en ruimen	24	haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	82	9	71	78	verhindert ruwheid van rivier (p)	100	13	13	1
		wateroverlast en schadebeperking (b)	76	55							
		gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w) en rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	100	6							
		gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w) en aan de bron/ruimte voor water (w)	100	6							
		rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w) en aan de bron/ruimte voor water (w)	100	6							
groendaken en hemelwaterputten	26	water vasthouden - redelijk effect (p)	100	61	70	100	geen resultaat				
		ecologische effecten (b)	100	14							
		haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	100	9							
overstromingsvoorspeller	28	gebrekkige informatieverbreiding (p)	100	9	96	98	noodzakelijke voorwaarde: zekerheid over effect en gevolgen (p)	100	13	100	34
		bewustmaken (p)	97	54			noodzakelijke voorwaarde: toename van bewustzijn (p)	100	6		
		staat van paraatheid (p)	100	32			zekerheid over effect/gevolgen (b)	34	100		
dijken en wallen	14	houdt water beheersbaar (p) en wateroverlast en schadebeperking (b)	36	82	36	98	water in rivier, maar ruimte geven (p) en aan de bron/ruimte voor water (w)	100	20	20	100
							water in rivier, maar ruimte geven (p) en zekerheid over effect (b)	100	20		
							aan de bron/ruimte voor water (w) en zekerheid over effect (b)	100	20		
onteigening	32	aanpak oorzaak	100	5	43	95	veroorzaakt leed (p) en	100	8	8	100

6. Actoren ontmaskerd

		overstroming (p)					rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)				
		haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) en wateroverlast en schadebeperking (b)	100	11							
		wateroverlast en schadebeperking (b) en compenseren voor bijkomend effect (w)	88	15							
		maakt maatregelen mogelijk (p) en wateroverlast en schadebeperking (b)	100	11							
		maakt maatregelen mogelijk (p)	100	11							
overstromingsbestendig bouwen	18	omgaan met risico (p)	75	57	67	78	geen resultaat				
		vrijwilligheid (w)	100	10							
		omgaan met risico(p) en vrijwilligheid (w)	100	10							
		omgaan met risico (p) en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	10							
		maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w) en zelfverantwoordelijkheid (w)	100	10							
risicocommunicatie	20	geen resultaat					noodzakelijke voorwaarde: toename van bewustzijn (p)	99	6	49	36
							noodzakelijke voorwaarde: verhoogt bewustzijn (p)	99	4		
							zekerheid over effect (b) en betrekken van belanghebbenden (w)	36	49		
nationaal rampenfonds	14	maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	9	64	100	zekerheid over effect (b)	36	23	23	36
		taak van de overheid (p)	100	36							
		solidariteit (w) en voor uitzonderlijke events (p)	100	18							
private verzekering	13	haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) en solidariteit (w)	100	27	69	95	private verzekering is responsabilisering	34	33	100	34
		compenseren voor bijkomend effect (w)	100	18			overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	34	33		
		verplicht opleggen (w)	100	9			private verzekering i- evenveel betalen op voorwaarde dat er geen bijkomend risico wordt gevormd	34	16		
							consistentie (w)	34	16		
							gelijkheid (w)	34	16		
							zekerheid over effect (b)	34	16		

herbestemming	20	haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	100	28	77	94	vrijwilligheid (w)	67	16	49	67
		wateroverlast en schadebeperking (b)	90	42			verplicht opleggen (w)	67	16		
							haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) en wateroverlast en schadebeperking (b)	67	16		
							wateroverlast en schadebeperking (b) en zekerheid over effect (b)	67	16		

I Hoe relevant is dit criterium om uit te monden in een positieve houding (%)? (consistency?) ; II Hoeveel procent van de uitkomst kan door deze evaluatiecriteria verklaard worden (%)? (raw coverage) ; III solution coverage; IV solution consistency

Actorgroep 'Regionaal niveau'

De actoren die op het 'regionale' niveau een rol opnemen hebben 1 zeer dominant evaluatiecriterium, namelijk wateroverlast en schadebeperking. Verder zijn ook de evaluatiecriteria bijkomend effect, aan de bron/ruimte voor water en betrekken van belanghebbenden meerdere keren naar voor gekomen als bepalende factor voor de houding.

Tabel 29: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'regionaal niveau'

Evaluatiecriteria	Aantal keer bepalend criterium bij houding over overstromingsmaatregel (zowel positieve als negatieve houding)
Wateroverlast en schadebeperking (b)	8
Bijkomend effect	3
Aan de bron/ruimte voor water (w)	3
Betrekken van belanghebbenden (w)	3
Haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	2
Bescherming bieden (p)	2
Rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	2

B = belang; w = waarde; p = perceptie

Tabel 30: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'regionaal niveau'

overstromingsmaatregelen	n	evaluatiecriteria gebruikt bij + houding	I	II	III	IV	evaluatiecriteria gebruikt bij - houding	I	II	III	IV
watertoets	17	wateroverlast en schadebeperking (b)	100	28	66	93	zekerheid over effect (b)	34	22	100	34
		wateroverlast en schadebeperking (b) en aan de bron/ruimte voor water (w)	100	14			verhinderen van ruimtegebruik (b)	34	66		
							overheid moet belangen van burgers behartigen (w) en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	34	66		
							overheid moet belangen van burgers behartigen (w) en toename van bewustzijn (b)	34	11		
							maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w) en toename van bewustzijn (b)	34	11		
							overheid moet belangen van burgers behartigen (w) en verbieden van bouwen (p)	34	11		
							maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w) en verbieden van bouwen (p)	34	11		
							toename van bewustzijn (b) en wateroverlast en schadebeperking (b)	34	11		
							wateroverlast en schadebeperking (b) en verbieden van bouwen (p)	34	55		
gecontroleerd overstromingsgebied	37	geen resultaat					bijkomend neveneffect - effect op gezondheid (b)	100	4	12	89
							vrijwilligheid (w) en GOG is een kunstmatige ingreep om water te lozen (p)	83	7		
baggeren en ruimen	9	zorgt dat water kan wegstromen - peilverlaging (p)	88	38	85	84	respecteert natuurlijkheid (w)	67	31	31	67
		zorgt voor buffercapaciteit (p)	76	33							
		schade aan ruimtegebruik (b)	100	14							
groendaken en hemelwaterputten	23	gelijkheid (w)	100	11	50	96	creëert vervuiling (p)	100	14	14	100
		optimaal en multifunctioneel ruimtegebruik (w)	100	17							
		water vasthouden - redelijk effect (p)	94	33							
		verplicht opleggen (w)	100	5							
		ecologische effecten (b)	100	5							
overstromingsvoorspeller	5	gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	100	27	27	100	geen resultaat				
		staat van paraatheid (p)	100	27							
dijken en wallen	4	houdt water beheersbaar (p)	100	38	38	100	bescherming bieden (p)	67	48	48	67

6. Actoren ontmaskerd

						wateroverlast en schadebeperking (b)	67				
						bescherming bieden (p), wateroverlast en schadebeperking (b)	67	48			
onteigening	24	compenseren voor bijkomend effect (w)	66	13	33	66	veroorzaakt leed (p) en wateroverlast en schadebeperking (b)	67	11	71	67
		wateroverlast en schadebeperking (b) en betrekken van belanghebbenden (w)	66	6			solidariteit (w)	67	5		
							bijkomend neveneffect - inbreuk op eigendomsrecht (b)	67	5		
							beperkt menselijk leed (p) en haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	67	5		
							betrekken van belanghebbenden (w)	67	49		
							rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	67	49		
							betrekken van belanghebbenden (w) en rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	67	49		
							haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) en wateroverlast en schadebeperking (b) en rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	67	5		
overstromingsbestendig bouwen	17	respecteert eigendomsrecht (p)	82	18	18	82	aan de bron/ruimte voor water (w)	100	21	33	100
		rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	82	18			wateroverlast en schadebeperking (b) en zekerheid over effect (b)	100	10		
		respecteert eigendomsrecht (p) en rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	82	18							
risicocommunicatie	6	wateroverlast en schadebeperking (b)	100	53	88	100	noodzakelijke voorwaarde: maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	18	36	100
		betrekken van belanghebbenden (w)	100	17			noodzakelijke voorwaarde: toename van bewustzijn (b)	100	12		
		zelfverantwoordelijkheid (w)	100	17			maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	36	100		
							maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w) en toename van bewustzijn (b)	36	100		
nationaal rampenfonds	5	geen resultaat					noodzakelijke voorwaarde: compenseren voor bijkomend neven-effect (w)	100	51	65	67
							haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	67	65		
							rampenfonds is tussenkomst (p)	67	65		
private verzekering	6	solidariteit (w)	100	23	46	100	private verzekering is een differentiering in meebetalen (p)	67	39	39	67
		gelijkheid (w)	100	23			private verzekering is niet nuttig (p)	67	39		
		toename van bewustzijn (b)	100	23			iedereen betaalt (p)	67	39		
herbestemming	20	compenseren voor bijkomend effect (w)	100	22	22	100	bijkomend effect - algemene gevolgen (p)	83	33	33	83

I Hoe relevant is dit criterium om uit te monden in een positieve houding (%)? (consistency?) ; II Hoeveel procent van de uitkomst kan door deze evaluatiecriteria verklaard worden (%)? (raw coverage) ; III solution coverage; IV solution consistency

Actorgroep 'lokaal niveau'

De actoren van het 'lokale' niveau gebruiken veel evaluatiecriteria. De meest dominant gebruikte criteria zijn wateroverlast en schadebeperking, maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs, aan de bron/ruimte voor water, compenseren voor bijkomend effect en zelfverantwoordelijkheid.

Tabel 31: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'lokaal niveau'

Evaluatiecriteria	Aantal keer bepalend criterium bij houding over overstromingsmaatregel (zowel positieve als negatieve houding)
Wateroverlast en schadebeperking (b)	6
Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	5
Aan de bron/ruimte voor water (w)	4
Compenseren voor bijkomend effect (w)	4
Zelfverantwoordelijkheid (w)	4
Betrekken van belanghebbenden (w)	3
Overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	3
Solidariteit (w)	3
Zekerheid over effect (b)	3
Beheersbaarheid (w)	2
Bijkomend neveneffect - impact op gezondheid (b)	2
Creëert overstromingen (p)	2
Duur en lastig (p)	2
Haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	2
Veroorzaakt leed (p)	2
Verplicht opleggen (w)	2
Water vasthouden - redelijk effect (p)	2

B = belang; w = waarde; p = perceptie

Tabel 32: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'lokaal niveau'

overstromingsmaatregelen	n	evaluatiecriteria gebruikt bij + houding	I	II	III	IV	evaluatiecriteria gebruikt bij - houding	I	II	III	IV
watertoets	24	verplicht opleggen (w)	100	23	86	93	schade aan ruimtegebruik (b)	34	14	28	34
		maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	18			betrekken van belanghebbenden (w)	34	14		
		zelfverantwoordelijkheid (w)	100	13			haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) en wateroverlast en schadebeperking (b)	34	14		
							verbieden van bouwen (p) en gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	34	14		
							haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) en gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	34	14		
							wateroverlast en schadebeperking (b) en gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	34	14		
gecontroleerd overstromingsgebied	73	maatschappelijk verantwoord, ook qua kostprijs (w)	88	17	41	81	haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) en zekerheid over effect/gevolgen (b)	100	3	6	100
		wateroverlast en schadebeperking (b)	80	27			compenseren voor bijkomend neveneffect (b) en bijkomend neveneffect - impact op gezondheid (b)	100	3		
		wateroverlast en schadebeperking (b) en kunstmatige ingreep om water te lozen (p)	92	7			overheid moet belangen van burgers behartigen (w) en bijkomend neveneffect - impact op gezondheid (b)	100	3		
		haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) en wateroverlast en schadebeperking (b) en kunstmatige ingreep om water te lozen (p)	100	3							
baggeren en ruimen	19	verhindert ruwheid van rivier	100	6	82	87	creëert overstromingen (p)	67	25	38	67
		zorgt voor buffercapaciteit (p)	94	38			schade aan ruimtegebruik (b)	67	12		
		zorgt dat water kan wegstromen - peilverlaging en wateroverlast en schadebeperking (b)	79	37							
groendaken en hemelwaterputten	18	water vasthouden - redelijk effect (p)	100	40	98	100	creëren van overstroming (p)	67	40	40	67
		water vasthouden - redelijk effect van korte duur (p)	100	17							
		niet nuttig voor overstromingen (p)	100	17							
		verplicht opleggen (w)	100	23							
		zekerheid over effect (b)	100	23							
		aan de bron/ruimte voor water (w)	100	5							

overstromingsvoor-speller	11	toename van bewustzijn (b)	93	56	92	95	zekerheid over effect (b) en niet toename van bewustzijn (b)	34	50	50	34
							gemotiveerd, transparant en eenvoudig en niet toename van bewustzijn (b)	34	50		
							wateroverlast en schadebeperking (b) en zekerheid over effect (b)	34	50		
							wateroverlast en schadebeperking (b) en gemotiveerd, transparant en eenvoudig	34	50		
dijken en wallen	24	bijkomend neveneffect - impact op gezondheid (b)	100	6	19	100	verhoogt het risico op ellende (p)	67	13	40	67
		houdt water beheersbaar niet wateroverlast en schadebeperking (b)	100	6			gedragen	67	6		
		beheersbaarheid	100	6			maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	67	6		
		optimaal en multifunctioneel ruimtegebruik (w)	100	6			niet natuurlijk (p)	67	6		
							ecologische effecten (b)	67	6		
							effect op landschap - effect op beleving omgeving	67	6		
							respecteert natuurlijkheid (w)	67	6		
							compenseren voor bijkomend effect (w)	67	6		
onteigening	41	aan de bron/ruimte voor water (w)	100	5	38	91	zekerheid over effect (b)	100	61	66	100
		overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	100	5			vrijwilligheid (w) en rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	100	4		
		compenseren voor bijkomend effect (w)	83	8			betrekken van belanghebbenden (w) en rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	100	4		
		wateroverlast en schadebeperking (b) en veroorzaakt leed (p)	83	8							
		wateroverlast en schadebeperking (b) en betrekken van belanghebbenden (w)	100	5							
		veroorzaakt leed en betrekken van belanghebbenden (w)	100	5							
overstromingsbestendig bouwen	31	duur en lastig (p)	100	7	7	100	aan de bron/ruimte voor water (w)	90	34	45	92
		zelfverantwoordelijkheid (w)	100	7			compenseren voor bijkomend effect (w) en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	10		
		duur en lastig (p) en wateroverlast en schadebeperking (b)	100	7							
		duur en lastig (p) en zelfverantwoordelijkheid (w)	100	7							
		wateroverlast en schadebeperking (b) en zelfverantwoordelijkheid (w)	100	7							

6. Actoren ontmaskerd

		maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w) en zelfverantwoordelijkheid (w)	100	7							
risicocommunicatie	13	overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	100	9	68	100	bijkomend neveneffect - creatie van draagvlak voor overstromingsbeleid (b)	36	20	41	36
		gemotiveerd, transparant en eenvoudig	100	19			Niet iedereen, enkel in risicogebied (p)	36	20		
		haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	100	19							
		betrekken van belanghebbenden (w)	100	19							
		wateroverlast en schadebeperking (b) en niet-gemotiveerd, transparant en eenvoudig	100	19							
nationaal rampenfonds	14	zelfverantwoordelijkheid (w)	100	9	70	84	voor uitzonderlijke events (p)	36	33	88	36
		Effectief omgaan met overheidsgeld (w)	100	9			zekerheid over effect (b)	36	22		
		solidariteit (w)	82	30			beheersbaarheid en niet solidariteit (w)	36	22		
		beheersbaarheid en solidariteit (w)	100	9			betaalbaarheid, zekerheid dat het gedekt wordt (p)	36	11		
							maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	36	11		
							compenseren als buiten de wil om (w)	36	22		
private verzekering	19	private verzekering - iedereen betaalt evenveel (p)	96	68	8	97	private verzekering is een maatregel waarbij mensen moeten betalen voor het risico dat ze niet lopen (p)	67	19	19	67
		private verzekering is een maatregel waarbij men evenveel moet betalen om het systeem betaalbaar te houden (p) en solidariteit (w)	100	6							
		zelfverantwoordelijkheid (w) en compenseren als buiten de wil om (w)	100	6							

I Hoe relevant is dit criterium om uit te monden in een positieve houding (%)? (consistency?) ; II Hoeveel procent van de uitkomst kan door deze evaluatiecriteria verklaard worden (%)? (raw coverage) ; III solution coverage; IV solution consistency

Samenvatting van de bestuursniveaus

De vergelijking tussen de verschillende actorgroepen van de bestuursniveaus maakt duidelijk dat het 'lokale' niveau de meeste evaluatiecriteria gebruikt. Het 'regionale' niveau gebruikt het minste aantal verschillende evaluatiecriteria. Die vergelijking is gemaakt door alle evaluatiecriteria met score 3 of hoger te nemen. Als een evaluatiecriterium 2 keer terugkomt bij één van de andere sectoren, wordt dat ook weergegeven in de tabel.

Ook op bestuursniveau worden dezelfde evaluatiecriteria bij elk van de drie bestuursniveaus het meest gebruikt: wateroverlast en schadebeperking, haalbaarheid en gemak om uit te voeren en aan de bron/ruimte voor water. Weliswaar is haalbaarheid en gemak om uit te voeren een vaker gebruikt criterium op 'nationaal/Vlaams' niveau. Het 'nationaal/Vlaams' en het 'lokale' niveau vertonen vele overeenkomsten wat betreft hun gebruikte evaluatiecriteria. Beide niveaus gebruiken criteria zoals zekerheid over het effect, compenseren voor bijkomend effect, maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs en solidariteit. Het 'Vlaams' en 'regionale' niveau gebruiken beide het criterium rekening houden met huidig ruimtegebruik.

Tabel 33: dominant gebruikte evaluatiecriteria per bestuursniveau

Dominant gebruikte evaluatiecriteria	Nationaal/Vlaams	Regionaal	Lokaal
Wateroverlast en schadebeperking (b)	4	8	6
Haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	7	2	2
Zekerheid over effect (b)	5		3
Bijkomend effect		3	2
Toename van bewustzijn	3		
Rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	3	2	
Aan de bron/ruimte voor water (w)	2	3	4
Compenseren voor bijkomend effect (w)	2		4
Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	2		5
Solidariteit (w)	2		3
Betrekken van belanghebbenden (w)		3	
Zelfverantwoordelijkheid (w)			4
Betrekken van belanghebbenden (w)			3
Overheid moet belangen van burgers behartigen (w)			3

6.1.3 Institutionele actoren

Actorgroep 'belangenorganisaties'

Belangenorganisaties hebben de overstromingsmaatregelen vooral beoordeeld met: maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs, zelfverantwoordelijkheid, wateroverlast en schadebeperkend, zekerheid over effect en rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard van de rivier

Tabel 34: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'belangenorganisaties'

Evaluatiecriteria	Aantal keer bepalend criterium bij houding over overstromingsmaatregel (zowel positieve als negatieve houding)
Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	6
Zelfverantwoordelijkheid (w)	6
Wateroverlast en schadebeperking (b)	5
Zekerheid over effect (b)	5
Rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	5
Aan de bron/ruimte voor water (w)	4
Overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	4
Compenseren voor bijkomend effect (w)	3
Bijkomend neveneffect - impact op gezondheid (b)	2
Toename van bewustzijn (b)	2
Verhinderen van ruimtegebruik (b)	2
Water vasthouden - redelijk effect (p)	2
Solidariteit (w)	2

B = belang; w = waarde; p = perceptie

Tabel 35: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'belangenorganisaties'

Overmingsmaatregelen	n	evaluatiecriteria gebruikt bij + houding	I	II	III	IV	evaluatiecriteria gebruikt bij - houding	I	II	III	IV
watertoets	20	haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	100	6	59	96	verbieden van bouwen	34	18	63	34
		maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	12			schade aan ruimtegebruik (b)	34	9		
							verhinderen van ruimtegebruik (b)	34	45		
							rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	34	45		
							compenseren voor bijkomend effect (w)	34	9		
							vrijwilligheid (w)	34	36		
							aangepast bouwen stimuleren en compenseren voor bijkomend effect (w)	34	9		
							wateroverlast en schadebeperking (b) en compenseren voor bijkomend effect (w)	34	36		
							verbieden van bouwen (p) en vrijwilligheid (w)	34	36		
							wateroverlast en schadebeperking (b) en vrijwilligheid (w)	34	36		
gecontroleerd overstromingsgebied	66	maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	85	17	9	79	overheid moet belangen van burgers behartigen (w) en bijkomend neveneffect - impact op gezondheid (b)	100	3	7	100
		overheid moet belangen van burgers behartigen (w) en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	1			verhinderen van ruimtegebruik (b) en zekerheid over effect/gevolgen (b)	100	1		
							bijkomend neveneffect - impact op gezondheid (b)	100	1		
							verhinderen van ruimtegebruik (b) en bijkomend neveneffect - impact op gezondheid (b)	100	1		
baggeren en ruimen	27	geen resultaat					haalt biodiversiteit en nutriënten weg	67	9	27	67
							schade aan ruimtegebruik (b)	67	9		
							gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	67	9		
							respecteert natuurlijkheid (w) en rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	67	9		
							respecteert natuurlijkheid (w) en gemotiveerd, transparant en eenvoudig	67	9		
groendaken en hemelwaterputten	25	zekerheid over effect (b)	100	28	75	97	creëert vervuiling (be)	100	19	19	100
		water vasthouden - redelijk effect (p)	95	36							
		niet nuttig voor overstromingen (p)	100	9							
		milieuvriendelijk neveneffect en kostenbesparend (b)	100	14							
		gelijkheid (w)	100	9							
		water vasthouden - redelijk effect (p)	92	22							
overstromingsvoorzetter	5	noodzakelijke voorwaarde: bewustmaken (p)	100	88	75	100	noodzakelijke voorwaarde: toename van bewustzijn (b)	100	17	100	34
		zekerheid over effect (b)	100	37							

6. Actoren ontmaskerd

dijken en wallen	13	water in rivier, maar ruimte geven (p)	100	13	13	100	gedragen (w)	67	11	0,6 9	0.67
		water in rivier, maar ruimte geven (p) en wateroverlast en schadebeperking (b)	100	13			bescherming bieden (p)	67	34		
onteigening	43	veroorzaakt leed en vrijwilligheid (w)	88	14			rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w) en vrijwilligheid (w)	100	4		
		wateroverlast en schadebeperking (b) maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	10			bijkomend neveneffect - impact op gezondheid (b)	100	50		
		aan de bron/ruimte voor water (w)	83	9			zekerheid over effect (b) en wateroverlast en schadebeperking (b)	100	50		
		overheid moet belangen van burgers behartigen (w) en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	5			zekerheid over effect (b) en voorkomt schade (p)	100	50		
		overheid moet belangen van burgers behartigen (w) en zelfverantwoordelijkheid (w)	100	5							
overstromingsbestendig bouwen	36	duur en lastig (p)	100	5	5	100	zekerheid over effect (b)	100	5	11	100
		maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	5			maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	5		
		zelfverantwoordelijkheid (w)	100	5			respecteert eigendomsrecht (p) en rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	100	5		
		wateroverlast en schadebeperking (b) en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	5			rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w) en compenseren voor bijkomend effect (w)	100	5		
		wateroverlast en schadebeperking (b) en zelfverantwoordelijkheid (w)	100	5			respecteert eigendomsrecht (p) en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	5		
		maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w) en zelfverantwoordelijkheid (w)	100	5			rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w) en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	5		
							compenseren voor bijkomend effect (w) en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	5		
risicocommunicatie	7	overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	100	17	53	100	noodzakelijke voorwaarde: toename van bewustzijn (p)	100	25	51	36
						maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	36	25			
						wateroverlast en schadebeperking (b) en toename van bewustzijn (b)	36	25			
nationaal rampenfonds	7	taak van overheid om schade aan burgers/landbouw te vergoeden	100	19	38	100	zekerheid over effect (b)	36	10	10 0	36
		Effectief omgaan met overheidsgeld (w)	100	19			voor uitzonderlijke events/rampen (p)	36	40		
		wateroverlast en schadebeperking (b)	100	19			beheersbaarheid (w)	36	10		
		solidariteit (w)	100	19							
		controleerbaarheid (p) en solidariteit (w)	100	19							
		beheersbaarheid en solidariteit (w)	100	19							
private verzekering	14	zelfverantwoordelijkheid (w) en compenseren als buiten de wil om (w)	100	9	72	95	zelfverantwoordelijkheid (w) en private verzekering is een differentiering in meebetalen (p)	67	19	19	67
		iedereen betaalt evenveel want niet aansprakelijk (p)	95	62			zelfverantwoordelijkheid (w) en private verzekering is niet nuttig (p)	67	19		
		iedereen betaalt evenveel want niet aansprakelijk (p) en solidariteit (w)	95	62			zelfverantwoordelijkheid (w) en private verzekering iedereen betaalt mee (p)	67	19		
herbestemming	37	noodzakelijke voorwaarde: maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	32	38	100	bijkomend effect - algemene gevolgen	83	17	17	83

	aan de bron/ruimte voor water (w)	100	5			rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w) en compenseren voor bijkomend effect (w)	83	17		
						rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w) en aan de bron/ruimte voor water (w)	83	17		
						compenseren voor bijkomend effect (w) en aan de bron/ruimte voor water (w)	83	17		

I Hoe relevant is dit criterium om uit te monden in een positieve houding (%)? (consistency?) ; II Hoeveel procent van de uitkomst kan door deze evaluatiecriteria verklaard worden (%)? (raw coverage) ; III solution coverage; IV solution consistency

Actorgroep politici

'Politici' gebruiken evaluatiecriteria zoals gemak om uit te voeren, wateroverlast en schadebeperking, water vasthouden – redelijk effect van korte duur, compenseren voor bijkomend effect.

Tabel 36: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'politici'

Evaluatiecriteria	Aantal keer bepalend criterium bij houding over overstromingsmaatregel (zowel positieve als negatieve houding)
Gemak om uit te voeren (b)	6
Wateroverlast en schadebeperking (b)	6
Water vasthouden - redelijk effect van korte duur (p)	5
Compenseren voor bijkomend effect (w)	4
Betrekken van belanghebbenden (w)	3
Verplicht opleggen (w)	3
Toename van bewustzijn (b)	2
Aan de bron/ruimte voor water (w)	2
Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	2
Overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	2
Respecteert de natuurlijkheid van de waterloop (w)	2
Vrijwilligheid (w)	2

B = belang; w = waarde; p = perceptie

Tabel 37: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'politici'

Overstromingsmaatregelen	n	evaluatiecriteria gebruikt bij + houding	I	II	III	IV	evaluatiecriteria gebruikt bij - houding	I	II	III	IV
watertoets	19	zelfverantwoordelijkheid (w)	100	12	83	9	optimaal en multifunctioneel ruimtegebruik (w)	34	25	75	34
		wateroverlast en schadebeperking (b)	84	46			maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	34	12		
		toename van bewustzijn (b)	100	18			verbieden van bouwen (p) en haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	34	25		
		wateroverlast en schadebeperking (b) en verplicht opleggen (w)	91	22			bijkomend neveneffect - effect op leefbaarheid (b)	34	12		
		toename van bewustzijn (b) en verplicht opleggen (w)	100	24			respecteert natuurlijkheid (w)	34	12		
gecontroleerd overstromingsgebied	18	respecteert de natuurlijkheid van de waterloop (w)	77	10	67	71	respecteert de natuurlijkheid van de waterloop (w) en rekening houden met huidig ruimtegebruik (w)	67	1	1	67
		haalbaarheid/gemak om uit te voeren (b) respecteert de natuurlijkheid van de waterloop (w)	82	1							
baggeren en ruimen	16	gemak om uit te voeren (b)	83	71	71	83	betrekken van belanghebbenden (w)	67	15	15	67
		wateroverlast en schadebeperking (b)	83	71			compenseren voor bijkomend effect (w)	67	15		
							creëert overstroming (p) en aan de bron/ruimte voor water (w)	67	15		
							aan de bron/ruimte voor water (w)	67	15		
							creëert overstroming (p)	67	15		
groendaken en hemelwaterputten	10	water vasthouden - redelijk effect (p) wateroverlast en schadebeperking (b)	100	27	100	100	geen resultaat				
		water vasthouden - redelijk effect van korte duur (p) wateroverlast en schadebeperking (b)	100	18							
		water vasthouden - redelijk effect (p), haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b), optimaal en multifunctioneel gebruik (w), verplicht opleggen (w)	100	9							
		water vasthouden - redelijk effect (p), wateroverlast en schadebeperking (b), overheid moet belangen van burgers behartigen (w), milieuvriendelijk neveneffect, kostenbesparend (b)	100	9							
		water vasthouden - redelijk effect van korte duur (p), wateroverlast en schadebeperking (b), optimaal en multifunctioneel ruimtegebruik (w), maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	9							
		functioneert niet (p), wateroverlast en schadebeperking (b), ecologische effecten (b), verplicht opleggen (w), milieuvriendelijk neveneffect + kostenbesparend (b), solidariteit (w)	100	9							
overstromingsvoorspeller	11	resultaat					noodzakelijke voorwaarde: zekerheid over effect/gevolgen	100	25	100	40

6. Actoren ontmaskerd

							wateroverlast en schadebeperking (b)	34	66		
							wateroverlast en schadebeperking (b) en zekerheid over effect (b)	34	66		
							wateroverlast en schadebeperking (b) en bewust maken (p)	34	66		
dijken en wallen	7	beheersbaarheid (w)	100	17	67	78	haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	36	33	83	36
		bescherming bieden (p) en wateroverlast en schadebeperking (b)	73	50			maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	36	16		
							respecteert natuurlijkheid (w)	36	16		
							rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	36	16		
							aan de bron/ruimte voor water (w)	36	16		
onteigening	16	overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	100	10	20	100	veroorzaakt leed (p)	100	16	20	100
		compenseren voor bijkomend effect (w)	100	10			veroorzaakt leed (p) en wateroverlast en schadebeperking (b)	100	16		
		vrijwilligheid (w)	100	10							
		beperkt het menselijk leed (p) en compenseren voor bijkomend effect (w)	100	10							
		vrijwilligheid (w) en betrekken van belanghebbenden (w)	100	10							
overstromingsbestendig bouwen	5	omgaan met risico	44	80	80	044	verloedering (p)	100	46	69	100
							wateroverlast en schadebeperking (b)	100	23		
							compenseren voor bijkomend effect (w)	100	23		
							aan de bron/ruimte voor water (w)	100	46		
risicocommunicatie	5	maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	46	70	100	verhoogt acceptatie van maatregelen (p)	36	50	50	36
		betrekken van belanghebbenden (w)	100	46			verhinderen van ruimtegebruik (b)	36	50		
		haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	100	23							
		verhoogt bewustzijn (p)	100	23							
		verhoogt bewustzijn (p) en toename van bewustzijn (b)	100	23							
nationaal rampenfonds	5	geen resultaat					zekerheid over effect (b)	36	34	100	51
							compenseren voor bijkomend effect (w)	67	65		
							overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	36	34		
							rampenfonds als tussenkomst (p)	67	65		
							verkeerde manier want criteria kloppen niet (p)	36	34		
herbestemming	5	geen resultaat					noodzakelijk: haalbaarheid en gemak om uit te voeren	100	50	66	67
							verplicht opleggen (w)	67	66		
							haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)	67	66		

I Hoe relevant is dit criterium om uit te monden in een positieve houding (%)? (consistency?) ; II Hoeveel procent van de uitkomst kan door deze evaluatiecriteria verklaard worden (%)? (raw coverage) ; III solution coverage; IV solution consistency

Actorgroep administratie

Actoren uit de 'administratie' hebben dominante evaluatiecriteria gebruikt zoals wateroverlast en schadebeperking, ecologische effecten, zekerheid over effect, gemotiveerd, transparant en eenvoudig en solidariteit.

Tabel 38: dominante evaluatiecriteria van de actorgroep 'administratie'

Evaluatiecriteria	Aantal keer bepalend criterium bij houding over overstromingsmaatregel (zowel positieve als negatieve houding)
Wateroverlast en schadebeperking (b)	5
Ecologische effecten	3
Zekerheid over effect (b)	3
Gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	3
Solidariteit (w)	3
Water vasthouden - redelijk effect (p)	2
Rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	2

B = belang; w = waarde; p = perceptie

Tabel 39: FSQCA resultaten voor de actorgroep 'administratie'

6. Actoren ontmaskerd

overstromingsmaatregelen	n	evaluatiecriteria gebruikt bij + houding	I	II	III	IV	evaluatiecriteria gebruikt bij - houding	I	II	III	IV
watertoets	27	wateroverlast en schadebeperking (b)	100	49	82	100	haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) en gemotiveerd, transparant en eenvoudig	67	24	24	67
		zekerheid over effect (b)	100	12			gemotiveerd, transparant en eenvoudig en zekerheid over effect (b)	67	24		
							verbieden van bouwen (p) en haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) en wateroverlast en schadebeperking (b)	67	24		
							verbieden van bouwen (p) wateroverlast en schadebeperking (b) en gemotiveerd, transparant en eenvoudig	67	24		
							verbieden van bouwen (p) wateroverlast en schadebeperking (b) , en gemotiveerd, transparant en eenvoudig	67	24		
							verbieden van bouwen (p) wateroverlast en schadebeperking (b) , niet rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w) en zekerheid over effect (b)	67	24		
gecontroleerd overstromingsgebied	50	wateroverlast en schadebeperking (b)	82	49	54	82	gedragen (w)	67	4	13	67
							ecologische effecten (b)	67	9		
							gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	67	9		
baggeren en ruimen	10	geen resultaat					lost niets op in combinatie met stuwen (p)	34	20	100	34
							rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	34	40		
							optimaal en multifunctioneel ruimtegebruik (w)	34	40		
							gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)	34	40		
							zekerheid over effect (b)	34	40		
							betrekken van belanghebbenden (w)	34	60		
							waterkwaliteit moet goed zijn (w)	34	60		
							maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w) en consistentie (w)	34	40		
groendaken en hemelwaterputten	22	niet-wateroverlast en schadebeperking (b)	91	63	84	91	wateroverlast en schadebeperking (b) en niet nuttig voor overstromingen (p)	67	57	57	67
		water vasthouden - redelijk effect (p)	95	44							
		water vasthouden - redelijk effect van korte duur (p)	100	11							
		ecologische effecten (b)	100	11							
overstromingsvoorspeller	19	staat van paraatheid (p)	91	26	85	97	samen met middelen om schade te verminderen (p)	34	50	75	34
		bewustmaken (p)	100	51			paniek veroorzaker (p)	34	25		

		gebrekkige informatieverspreiding (p)	100	7			zekerheid over effect (b) en toename van bewustzijn (b)	34	25		
dijken en wallen	15	rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	100	9	93	72	zekerheid over effect (b)	100	16	16	100
		wateroverlast en schadebeperking (b) en effect op landschap - effect op beleving omgeving	100	9			water in rivier, maar ruimte geven (p)	100	16		
		zekerheid over effect (b) en effect op landschap - effect op beleving omgeving (b)	100	9			zekerheid over effect (b) en water in rivier, maar ruimte geven (p)	100	16		
		wateroverlast en schadebeperking (b)	70	83							
onteigening	27	ecologische effecten (b)	100	7	31	86	complex en duur (p) en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	67	14	22	67
		aan de bron/ruimte voor water (w)	77	16			haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b) en rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	67	7		
		respecteert natuurlijkheid (w) en wateroverlast en schadebeperking (b)	100	7							
overstromingsbestendig bouwen	20	verplicht opleggen (w)	100	19	29	100	geen resultaat				
		rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	100	9							
		rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w) en maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	100	9							
risicocommunicatie	16	verhoogt bewustzijn (p)	100	65	91	100	geen resultaat				
nationaal rampenfonds	15	overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	100	29	71	100	zekerheid over effect (b)	36	14	43	36
		gemotiveerd, transparant en eenvoudig	100	15			consistentie (w)		14		
		taak van overheid om te zorgen voor schade (p)	100	23			maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	36	14		
		solidariteit (w)	100	15			compenseren als buiten de wil om (w)	36	14		
		voor uitzonderlijke events/rampen (p) en solidariteit (w)	100	7			solidariteit (w) en compenseren als buiten de wil om (w)	36	14		
private verzekering	13	vrijwilligheid (w)	100	8	7	100	private verzekering is een maatregel waarbij mensen moeten betalen voor het risico dat ze lopen	67	39	39	67
		solidariteit (w)	100	53							
		gelijkheid (w)	100	8							
		gelijkheid (w) en zelfverantwoordelijkheid (w)	100	8							

I Hoe relevant is dit criterium om uit te monden in een positieve houding (%)? (consistency?) ; II Hoeveel procent van de uitkomst kan door deze evaluatiecriteria verklaard worden (%)? (raw coverage) ; III solution coverage; IV solution consistency

Samenvatting van de institutionele typen

Bij de institutionele actorgroepen valt het op dat 'wateroverlast en schadebeperking', en 'water vasthouden – redelijk effect' overal te vinden zijn. De 'belangenorganisaties' en de 'politici' hebben heel wat evaluatiecriteria gemeen met elkaar, zoals maatschappelijk verantwoord qua kostprijs, aan de bron/ruimte voor water, overheid moet belangen van burgers behartigen, compenseren voor bijkomend effect. 'Belangenorganisaties' en 'administratie' hebben de volgende criteria gemeen met elkaar: zekerheid over effect, rekening houden met huidig ruimtegebruik en de aard van de rivier en solidariteit. Verder gebruiken elk van de institutionele typen nog een aantal evaluatiecriteria individueel.

Tabel 40: dominant gebruikte evaluatiecriteria per institutioneel type

Dominant gebruikte evaluatiecriteria	Belangenorganisaties	Politici	Administratie
Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)	6	2	
Zelfverantwoordelijkheid (w)	6		
Wateroverlast en schadebeperking (b)	5	6	5
Zekerheid over effect (b)	5		3
Rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)	5		2
Aan de bron/ruimte voor water (w)	4	2	
Overheid moet belangen van burgers behartigen (w)	4	2	
Compenseren voor bijkomend effect (w)	3	4	
Water vasthouden - redelijk effect (p)	2	5	2
Solidariteit (w)	2		3
Gemak om uit te voeren (b)		6	
Ecologische effecten (be)			3
Gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)			3
Betrekken van belanghebbenden (w)		3	
Verplicht opleggen (w)		3	

Vergelijkende samenvatting

De evaluatiecriteria die drie of meer keer gebruikt zijn, zijn samengevat in de onderstaande tabel (Tabel 41). Die tabel geeft de set van evaluatiecriteria die de meeste actorgroepen gebruiken. Ook hier valt het op dat een aantal evaluatiecriteria haaks op elkaar staan, zoals rekening houden met huidige ruimtegebruik en ruimte voor water; overheid moet belangen van burgers behartigen en zelfverantwoordelijkheid; vrijwilligheid en verplicht opleggen. Sommige van die tegengestelde evaluatiecriteria komen zelfs binnen eenzelfde actorgroep voor.

Tabel 41: samenvatting dominant gebruikte evaluatiecriteria

	Belangenorganisaties	Politici	Administratie	Nationaal/Vlaams	Regionaal	Lokaal	Landbouw	Natuur en milieu	Ruimtelijke ordening	Water
Wateroverlast en schadebeperking (b)										
Compenseren voor bijkomend effect (w)										
Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs (w)										
Rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier (w)										
Zekerheid over effect (b)										
Aan de bron/ruimte voor water (w)										
Haalbaarheid en gemak om uit te voeren (b)										
Overheid moet belangen van burgers behartigen (w)										
Solidariteit (w)										
Betrekken van belanghebbenden (w)										
Water vasthouden - redelijk effect (p)										
Zelfverantwoordelijkheid (w)										
Bijkomend effect (b)										
Vrijwilligheid (w)										
Ecologische effecten (b)										
Gemak om uit te voeren (b)										
Gemotiveerd, transparant en eenvoudig (w)										
Omgaan met risico (p)										
Schade aan ruimtegebruik (b)										
Toename van bewustzijn										
Verplicht opleggen (w)										

Via clusteranalyse was het mogelijk om na te gaan welke actorgroepen het meest op elkaar lijken. Uit die clusteranalyse (Tabel 42) is duidelijk geworden dat de actorgroepen 'belangenorganisaties', 'nationaal/Vlaams' en 'lokaal' de meeste overlappende evaluatiecriteria gebruiken, zoals ook de actorgroepen 'politici' en 'natuur en milieu', en de actorgroepen 'landbouw', 'regionaal' en 'ruimtelijke ordening'. De actorgroep 'water' en de actorgroep 'administratie' vormen elk een afzonderlijke cluster. De matrix laat zien welke van de groepen het meest van elkaar verschillen wat betreft gebruikte evaluatiecriteria. Dat zijn:

- Lokale actoren vs. de sector 'water'
- Lokale actoren vs. de administratie
- Politici vs. de administratie
- Politici vs. de sector 'landbouw'

- Politici vs. de sector 'ruimtelijke ordening'
- Belangenorganisaties vs. sector 'landbouw'
- Belangenorganisaties vs. regionaal niveau
- Belangenorganisaties vs. de sector 'ruimtelijke ordening'

Tabel 42: matrix van nabijheid

	Belangenorganisaties	Nationaal/Vlaams	Water	Lokaal	Politici	Natuur milieu	Administratie	Landbouw	Regionaal	Ruimtelijke ordening
Belangenorganisaties		4	7	5	6	6	7	10	10	10
Nationaal/Vlaams	4		7	5	8	6	7	6	6	6
Water	7	7		10	9	5	10	7	9	9
Lokaal	5	5	10		7	7	12	11	7	9
Politici	6	8	9	7		4	11	12	8	10
Natuur milieu	6	6	5	7	4		9	8	8	6
Administratie	7	7	10	12	11	9		7	9	5
Landbouw	10	6	7	11	12	8	7		6	4
Regionaal	10	6	9	7	8	8	9	6		6
Ruimtelijke ordening	10	6	9	9	10	6	5	4	6	

Legende: rood – meest verschillend; groen is meest gelijkend

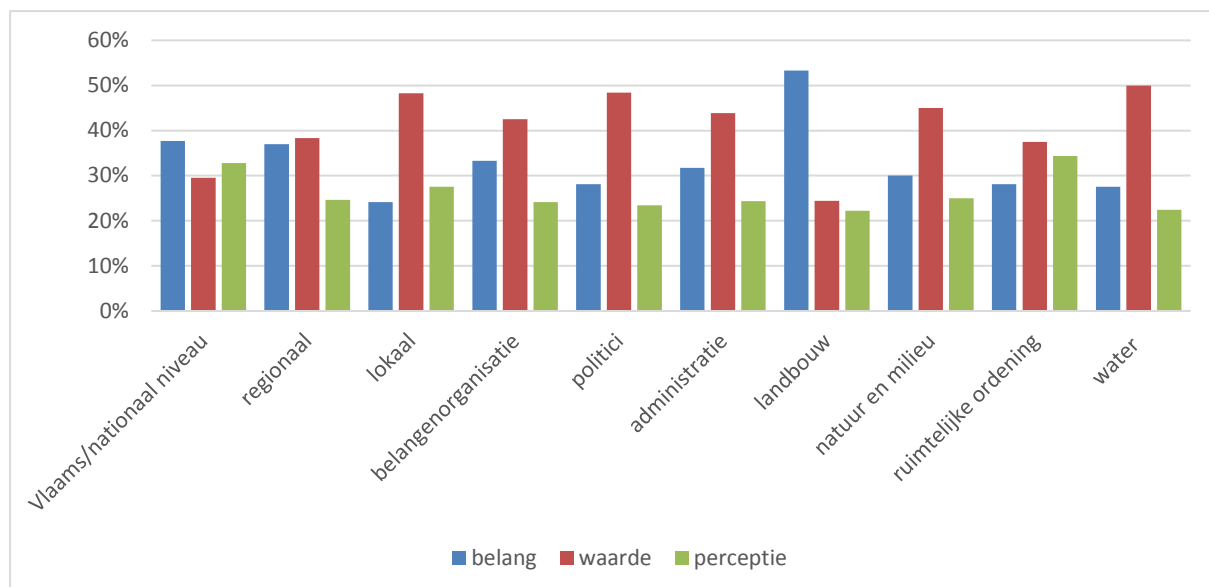
6.2 Belangengericht, waardengericht of perceptiegericht

De resultaten laten zien dat de actorgroepen vooral belangengericht, waardengericht of perceptiegericht zijn. Om dat te berekenen is gekeken naar hoeveel evaluatiecriteria van het type perceptie, belangen en waarden gebruikt zijn en hoe vaak die ingezet zijn om houding te bepalen. Door die gegevens met elkaar te vermenigvuldigen wordt duidelijk welk type evaluatiecriteria vooral houdingen bepalen.

Uit die analyse blijkt dat de sector 'landbouw' proportioneel meer belangen gebruikt om houding te bepalen. Die groep wordt dan een belangengerichte actorgroep genoemd.

Ook de actoren van het Vlaams/nationaal niveau gebruiken wat vaker belangen als evaluatiecriterium. Alle andere actorgroepen gebruiken meer waarden als evaluatiecriteria en zijn daarom waardengerichte actorgroepen.

Figuur 59: vergelijking tussen typen evaluatiecriteria

Conclusie

Dit zesde hoofdstuk focuste vooral op de analyse van het type evaluatiecriteria dat terug te vinden is bij elk van de actorgroepen. Dat geeft inzicht in evaluatiecriteria die veelvuldig worden gebruikt om houdingen te bepalen. Een mix van evaluatiecriteria zijn gevonden. Belangen die mee houding bepalen, zijn: haalbaarheid en gemak om uit te voeren*, wateroverlast en schadebeperking*, niet-ruimtegebruik verhinderen, geen negatieve bijkomende effecten (op gezondheid, landschap, ...)*, en specifiek geen negatieve ecologische effecten*, wel positieve bijkomende effecten, zekerheid over effect/gevolgen*, baten voor ruimtegebruik, verlies van inkomen, creëert vervuiling, toename van bewustzijn*, creëert draagvlak, effect op leefbaarheid en effect op voedselveiligheid. De belangen met een * zijn veelgebruikte evaluatiecriteria. Veel van die belangen hebben te maken met het effect van de overstromingsmaatregel op het ruimtegebruik. Vandaar dat het ook te verwachten is dat heel wat preventieve en effectgerichte overstromingsmaatregelen met ruimtelijke impact te maken krijgen met negatieve houdingen. En dat de actoren veel positiever staan tegenover curatieve maatregelen, die amper een ruimtelijke impact hebben. Die ruimte voor zulke preventieve en curatieve maatregelen is er niet altijd. En in dat geval moet de ruimte nog gemaakt worden. Als dat nodig is, gaan belangen een rol spelen, omdat het ruimtebeslag voor sommige actoren een inbreuk is op de 'welvaart'. Dat leidt tot negatieve houdingen die zich uiten in twijfel of de maatregel wel zal werken. Tal van waarden spelen mee bij het bepalen van houdingen: compenseren (rechtvaardigheid)*, maatschappelijk verantwoord*, beheersbaarheid, betrekken

van belanghebbenden (inclusiviteit)*, rekening houden met huidig ruimtegebruik (respect)*, ruimte voor water/aan de bron*, natuurlijkheid/milieuvriendelijkheid, optimalisatie/efficiëntie, solidariteit*, zelfverantwoordelijkheid*, een beschermende/zorgende overheid*, gelijkheid, verplichting*, vrijwilligheid*, transparant*, gedragen, en consistentie.

Het valt op dat de geïdentificeerde waarden sterk overeenkomen met de waarden-categorisaties van Schwartz en Bardi (2001). De 10 waarden die Schwartz vaststelt, zijn gedeeltelijk ook terug te vinden in de waarden die dit onderzoek identificeert, zoals zelfbepaling, veiligheid, altruïsme, universalisme en prestatie. Het feit dat er minder houdingverschillen op te merken zijn bij curatieve maatregelen dan bij preventieve en effectgerichte overstromingsmaatregelen kan echter niet verklaard worden door de afwezigheid van waardenconflicten. Ook curatieve maatregelen kennen immers waardenconflicten, zo blijkt uit de resultaten.

De conclusie van dit hoofdstuk is dat binnen 1 actorgroep verschillende, soms zelfs tegengestelde evaluatiecriteria gebruikt worden. Enkele actorgroepen gelijken op elkaar wat betreft de evaluatiecriteria die ze gebruiken.

Ook kan besloten worden dat sommige actorgroepen meer belangengericht zijn, terwijl het merendeel van de actorgroepen op waarden terugvallen om houdingen te bepalen.

7 Reflectie en conclusie

Dit hoofdstuk reflecteert op het onderzoek en de onderzoeksresultaten. Dat gebeurt door te kijken naar de theoretische relevantie van de onderzoeksresultaten, de nieuwe inzichten wat betreft de beleidspraktijk en een kritische reflectie op de methodische aanpak van het onderzoek. Enkele suggesties voor vervolgonderzoek worden gemaakt.

In de aanbevelende paragrafen worden mechanismen ontwikkeld die gebruikt kunnen worden om de implementatiekloof te dichten. Die mechanismen zullen van toepassing zijn op tal van beleidskwesties. Tot slot worden perspectieven geschetst voor de verdere ontwikkeling van het Vlaams overstromingsbeleid, zodat de ingeschatte overstromingsschade beperkt wordt (Brouwers et al., 2015).

7.1 Houding, belangen, waarden en percepties

Kijkende vanuit de theorie naar het overstromingsbeleid is duidelijk dat dit beleid qua actoren en onderlinge relaties van het type netwerk-governance is, want er zijn vele actoren betrokken die van elkaar afhankelijk zijn (Jones, Hesterly, & Borgatti, 1997). Ze zijn van elkaar afhankelijk bij de uitvoering van de overstromingsmaatregelen en ze zijn van elkaar afhankelijk om resultaat te kunnen boeken via de uitgevoerde overstromingsmaatregelen. Het is immers het gezamenlijke palet van maatregelen dat leidt tot minder overstromingsschade. Dat netwerk wordt niet gestuurd door één centrale actor. Wel zijn er een aantal 'interacting nodes' te vinden (Castells, 2009; Van Dijk, Aarts, & De Wit, 2011). Dat zijn plekken of momenten waar actoren met elkaar in interactie zijn, zoals tijdens vergaderingen van de CIW en de bekkenorganen.

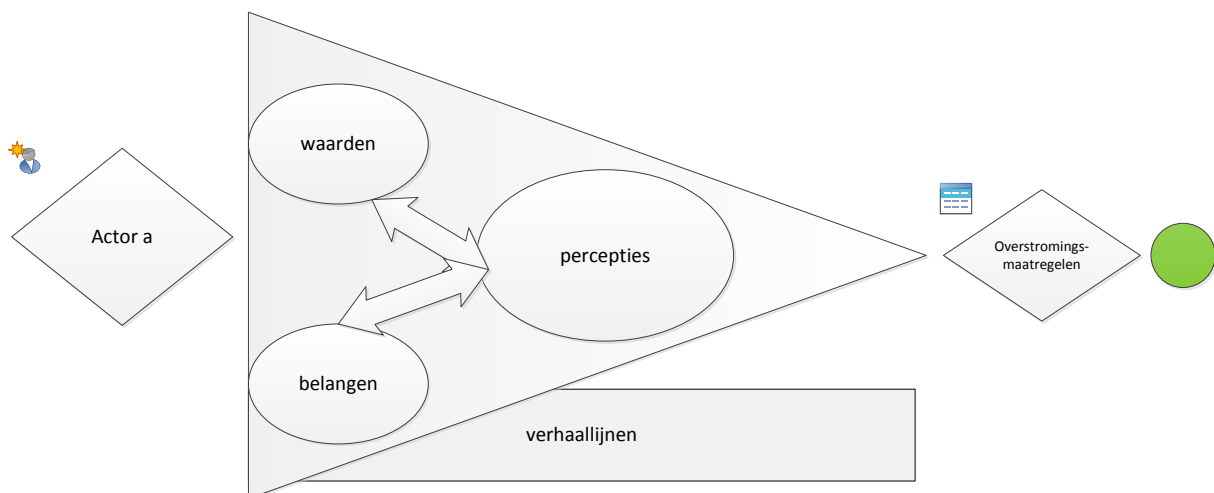
De overstromingen worden vooral via een positivistische benadering aangepakt, want er wordt gekeken hoeveel buffercapaciteit er nodig is om piekafvoeren op te vangen en waar die capaciteit aanwezig is. Ook wordt er gekeken welke locaties kunnen overstromen, om daar vervolgens voorzichtig om te gaan met het verlenen van bouwvergunningen. Als beleidsproblemen via een positivistische benadering worden aangepakt, dan is de verwachting dat alle betrokken actoren op dezelfde manier naar het probleem kijken en dat de aangedragen oplossing de enige en de juiste is (Malekian, Hayati, & Aarts, 2017). Dat zou dan betekenen dat alle actoren dezelfde houding hebben ten aanzien van de oplossing. Maar de onderzoeksresultaten laten zien dat de houdingen (soms zelfs sterk) uiteenlopen. Dat is een duidelijk signaal dat een louter positivistische benadering van de overstromingsproblemen ontoereikend kan zijn om tot implementatie te komen.

Dat de houdingen kunnen verschillen is een interessante observatie, want in principe hebben de actoren de taak om beslist beleid uit te voeren. Er zijn duidelijk een aantal aspecten

die een invloed hebben op hun houding: belangen, waarden en percepties. Die evaluatiecriteria zijn diepgaand onderzocht via de verhaallijnen die ze samen vormen en de resultaten bevestigen hun invloed op houdingbepaling. Die vaststelling dat houdingen verschillen, ondersteunt de aanname die de bottom-upgeneratie en de derdegeneratieuitvoeringsonderzoek maken, namelijk dat uitvoering plaatsvindt door actoren in netwerken die van elkaar kunnen verschillen qua houding en dat er tijdens de uitvoering van maatregelen gewoon wordt 'dooronderhandeld' om ervoor te zorgen dat actoren meewerken (Pülzl & Treib, 2006).

De onderzoeksresultaten geven aan dat elke verhaallijn bestaat uit een perceptie, gecombineerd met (enkele) waarde(n) en/of (enkele) belang(en). Die conclusie leidt tot een aanpassing van het analysemodel (zie Figuur 60) en duidt zo de relatie tussen perceptie en waarden en tussen perceptie en belangen. Meer concreet geven percepties aan hoe een actor betekenis geeft aan de overstromingsmaatregel. Het is vanuit die perceptie dat waarden en belangen vervolgens meegenomen worden in de houdingbepaling.

Figuur 60: model voor lens van evaluatiecriteria

Het is dezelfde relatie tussen percepties en belangen die ook al gelegd werd door Simon (1991) en Milfont et al. (2010) en de relatie tussen percepties en waarden, zoals beschreven door Fulton et al. (1996).

In het geval van overstromingsmaatregelen zijn er verschillende houdingen te vinden, vooral bij maatregelen die een ruimtelijke impact hebben. Een voor de hand liggende verklaring is dat sommige actoren een negatieve houding hebben en daardoor bepaald worden door hun belangen. De maatregel claimt immers ruimte, wat ervaren kan worden als een inbreuk op de 'welvaart', met een negatieve houding tot gevolg.

Maar de resultaten laten zien dat de werkelijkheid veel complexer is (zie Zowel belangen, waarden als percepties worden aangeduid als verklaringen voor negatieve houdingen en voor verschillen in houdingen).

Tabel 43: verklarende evaluatiecriteria voor negatieve houding en houdingsverschillen

Overstromingsmaatregel	n	Aantal verhaallijnen	Fundamenteel verschil	Type evaluatiecriterium
Watersloot	74	5	Bouwen vermijden vs. aangepast bouwen Compenseren voor bijkomend neveneffect	Perceptie waarde
GOG	151	6	Natuurlijkheid vs. kunstmatigheid Neveneffecten Compenseren voor bijkomend neveneffect	Perceptie Belangen Waarde
Hermeandering in overstromingsgebieden	99	6	Oorzaak van overstromingen vs. oplossing voor overstroming haalbaarheid	Perceptie Belangen
Baggeren en ruimen	54	4	Oorzaak van overstromingen vs. oplossing voor overstroming	Perceptie
Groendaken en hemelwaterputten	69	4	Wel effect vs. geen effect Haalbaar vs. niet haalbaar	Belang, perceptie
Herbestemming	81	5	Haalbaar vs. niet haalbaar Compenseren voor bijkomend effect Rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier Betrekken van belanghebbenden Maatschappelijk verantwoord qua kostprijs	Belang, perceptie Waarden
Private beschermingsmaatregelen	40	5	Effect vs. geen effect	Belang, perceptie
Overstromingsvoorspeller	36	4	Paniek vs. bewustzijn Breed publiek vs. hulpdiensten	Perceptie
Dijken en wallen	43	4	Locatie dicht bij rivier vs. locatie ver van rivier Respect voor natuurlijkheid, ecologische effecten	Perceptie, Waarden, belangen
Onteigening	80	4	Overleg/vrijwillig Niet te duur en complex	Waarde
Overstromingsbestendig bouwen	68	5	Afradende overheid vs. zelfverantwoordelijkheid	Waarde
Noodplan en rampenhulp	47	5	Effect vs. geen effect	Belang, perceptie
Risicocommunicatie	36	3	Zelfverantwoordelijkheid vs. overheid helpt mee	Waarde
Nationaal Rampenfonds	28	5	Mensen moeten solidair zijn Criteria zijn onduidelijk Beheersbaar, controleerbaar vs. onzeker en onduidelijk	Waarde Perceptie Belang
Private verzekering	38	5	Iedereen betaalt evenveel vs. risiconemer betaalt meer Solidariteit of zelfverantwoordelijkheid	Perceptie Waarde
Overstromingsbeleid	186	6	Vinden vs. maken	Perceptie

Het valt op dat heel vaak percepties en waarden de verklaring zijn voor de houdingen. Voor sommige overstromingsmaatregelen zijn die percepties zelfs erg divers. Terwijl herbestemming slechts twee percepties kent, zijn er bij gecontroleerd overstromingsgebied en private beschermingsmaatregelen 9 tot 11 verschillende percepties te observeren. Die veelheid van percepties volgt daaruit dat denkkaders van actoren verschillen. Dat heeft te maken met de context waarin die actoren zich bevinden, hun kennis, hun eigen geschiedenis en ervaringen (Ascuntar, 2010; Castro, 2005; Roland-Levy et al., 2010). Die zorgen ervoor dat de informatie over overstromingsmaatregelen op een verschillende manier betekenis krijgt, met verschillende percepties als gevolg (Bartlett, 1932). Ook waardenverschillen zijn te verklaren door de verschillende contexten waarin de actoren zich bevinden en zich ontwikkelden (Grusec & Kuczynski, 1997; McCrae et al., 2000; Rohan & Zanna, 1996; Rokeach, 1973).

De meest voorkomende fundamentele waardenverschillen zijn natuurlijkheid vs. beheersbaarheid en zelfverantwoordelijkheid vs. 'overheid moet belangen van burgers behartigen'. De gevonden waarden komen sterk overeen met de waardencategorisaties van Schwartz en Bardi (2001). Ook maken de resultaten duidelijk dat veel actoren waardenrationeel zijn. Zelfs 8 van de 10 onderzochte actorgroepen laat zich proportioneel meer leiden door waardengeoriënteerde evaluatiecriteria. Instrumentele rationaliteit is de tegenpool van waardenrationaliteit. Daar hebben in de jaren '20 al enkele wetenschappers onderscheid tussen gemaakt (Weber, Roth, & Wittich, 1978). Instrumentele rationaliteit wordt vaak gebruikt om complexe problemen op te lossen (Dryzek, 1996). Bij instrumentele rationaliteit analyseert men het probleem, bepaalt men het doel dat men wil bereiken en gaat men dat oplossen via een efficiënte en effectieve aanpak. Het doel staat centraal. Waardenrationaliteit is een andere manier van rationaliseren, waarbij er gestreefd wordt om te handelen conform de waarden. Daarbij gaat het om de normatieve opvatting over hoe de oplossing er moet uitzien. De manier waarop gehandeld moet worden staat centraal bij die rationaliteit (Ernest R. Alexander, 2000; Weber et al., 1978).

7.2 Constructivistische benadering voor overstromingen wenselijk

Op basis van de resultaten moet worden erkend dat overstromingen niet met een louter positivistische benadering aangepakt kunnen worden. De vele verschillen in de houdingen, belangen, waarden en percepties laten zien dat een meer constructivistische benadering wenselijk is (Leeuwis & Aarts, 2016; Malekian et al., 2017). Een meer constructivistische benadering houdt er rekening mee dat de werkelijkheid sociaal geconstrueerd is en dat mensen op verschillende manieren naar overstromingen en naar hun oplossingen kijken (Malekian et al., 2017).

De vaststelling dat er jaren na de introductie van de drietrapsstrategie - vasthouden, bergen, afvoeren (Vlaamse Overheid, 2005) - en de introductie van een nieuw beleidsparadigma van 'ruimte voor water' sinds eind jaren '90 nog steeds zoveel verschillende percepties en houdingen zijn, leidt tot de conclusie dat er tot nu toe te weinig aandacht geweest is voor een meer constructivistische benadering van het probleem. Heel wat actoren hebben de omslag niet gemaakt naar een verhaallijn conform 'ruimte voor water'. Zo een 60 van de respondenten beschouwen overstromingen als een waterprobleem, waartegen men moet strijden. De veronderstelling is dat de beleidsprocessen die de 'ruimte voor water' introduceerden, te weinig mechanismen hebben ingezet om alle relevante actorgroepen mee te nemen bij de verschuiving van het beleid. In dit onderzoek blijkt dat vooral bij actoren uit belangenorganisaties, burgers, op het regionale niveau, bij de sectoren burgerbelang, integraal en landbouw, bij ondernemers en de sector 'water'voorziening. Die actoren zijn niet sterk vertegenwoordigd in de beleidsontwikkelingsprocessen, maar hebben wel een rol bij de implementatie van maatregelen. De gevolgen van dat tekort aan mechanismen is vermoedelijk te ervaren:

- Met belangenorganisaties tijdens openbare onderzoeken, in de bekkenraden en in de media
- Met burgers en burgerbelang tijdens openbare onderzoeken, in de gemeenteraden en de gemeentebesturen
- Met integraal en landbouw in de bekkenraden, adviesraden en de openbare onderzoeken

Er is behoefte aan planningsprocessen en beleidsinstrumenten die de verschillende houdingen erkennen en daar met gepaste mechanismen mee omgaan.

7.3 Mechanismen om implementatiekloof te dichten - vanuit de theorie

Welke mechanismen kunnen, volgens de theorie, werken om de implementatiekloof te dichten die is ontstaan uit verschillen in houdingen als gevolg van belangen, waarden en percepties? Welke mechanismen kunnen helpen om de verhaallijnen tussen de verschillende actoren meer naar elkaar toe te brengen?

Interactie is cruciaal om verhaallijnen bij elkaar te brengen. Zo worden verhaallijnen aan elkaar kenbaar gemaakt. Daarbij is het niet de bedoeling om consensus na te streven, maar wel om 'collective action' tot stand te brengen. Via de interactie en de dialoog kan medewerking bereikt worden, zo stellen Habermas (1997) en Dryzek (1996). Deliberatie met en participatie van relevante actoren zorgen ervoor dat kennis en informatie uitgewisseld worden

en dat verhaallijnen zo kunnen gaan samenvallen (Dryzek, 1996). Die argumenten kunnen expliciet gegeven worden via schrift of spraak, of impliciet via gedrag.

Houdingen die vanuit belangen bepaald worden, zijn te veranderen via de context. Het is de context waarin mensen zich bevinden, die aangeeft op welke manier welvaart gemaximaliseerd kan worden. Als de context verandert, dan zullen de mensen andere evaluaties maken en kan hun houding over overstromingsmaatregelen veranderen, zodat hun welvaart maximaal wordt (Wildavsky, 1987). Regels kunnen de context veranderen. Ook financiële compensatie is een mogelijke manier.

Van waarden is geweten dat die lastig te veranderen zijn. Mechanismen om met waarden verschillen om te gaan hebben vooral te maken met het expliciet maken en erkennen van de verschillende waarden (Bem, 1970; Vaske & Donnelly, 1999). Waarden krijgen vorm in de kindertijd (Grusec & Kuczynski, 1997; McCrae et al., 2000; Rohan & Zanna, 1996; Rokeach, 1973) of kunnen veranderen, wanneer men voor langere tijd in een socialiseringsproces zit (Inglehart, 1997; Schwartz, 2003). Dat betekent dat ook projecten in scholen en speciale onderwijsprogramma's een belangrijke rol spelen (Scott & Oulton, 1998).

Bij houdingbepaling gelden niet alleen waarden over de overstromingsmaatregel, maar ook over het proces. De manier waarop het implementatieproces verloopt, bepaalt ook mee de houding. Chilvers (2007) heeft aangegeven dat draagvlak voor beleid mee bepaald wordt door de betrokkenheid van een actor bij de ontwikkeling en uitvoering van het beleid. Dat wordt bepaald door de eerlijke vertegenwoordiging van de actor in het proces, de mate van vrijheid van spreken, toegang tot middelen, transparantie en de efficiëntie waarmee het proces georganiseerd wordt. Ook de resultaten van dit onderzoek geven waarden aan omtrent het proces, zoals 'betrekken van belanghebbenden', 'compenseren voor neveneffect', 'gemotiveerd en transparant' en 'gelijkheid'. De mechanismen zouden met die waarden rekening moeten houden.

De sociale constructie van percepties kan het best bevorderd worden via mechanismen van interactie (Moscovici, 1975). Het is via interactie dat actoren nieuwe informatie toevoegen aan hun denkkaders, waardoor percepties kunnen veranderen. van Eeten (1999) erkende ook het belang van mechanismen die sociale constructie ondersteunen. Volgens hem was dat één van de verklaringen waarom er patstellingen waren tussen groepen in het milieu-beleid. van Eeten (1999) slaagde er niet in om die te verklaren vanuit conflicterende belangen of waarden. Louter een dialoog is daarbij niet voldoende. Het gaat, volgens van Eeten (1999), om beleidsprocessen waarbij achterliggende denkkaders en argumenten van de groepen met elkaar verbonden worden om een proces te faciliteren waarbij het ene denkkader dat van de ander kan opheffen. Dat kan via cocreatieprocessen en leerprocessen. Cocreatie is een proces waarbij de actoren kennis uitwisselen en ze zo samen tot nieuwe inzichten komen (Ter Haar et al., 2016). Van 'leren' zijn er verschillende definities (Van Bommel et al., 2009). Er is

individueel leren en collectief leren (Van Bommel et al., 2009). Er is leren over fenomenen en er is leren over het leren. De definities hebben met elkaar gemeen dat het gaat om samen (nieuwe) betekenis geven. Sociaal leren kan op een goede manier tot stand komen, als er geen belangenconflicten zijn, als actoren van elkaar afhankelijk zijn om een probleem op te lossen en als de actoren bekwaam zijn om met elkaar te communiceren, waarbij taal, opleiding of financiën geen belemmeringen zijn (Leeuwis & Aarts, 2016; Van Bommel et al., 2009).

De resultaten geven aan dat er enkele keren onenigheid over bestaat of een overstromingsmaatregel effect heeft. Evaluatiecriteria zoals beheersbaarheid, 'haalbaarheid' en 'zekerheid over de gevolgen' worden gebruikt. Dat bevestigt de theorie van Ellsberg (1961) en van Hung (2009). Dit onderzoek laat zien dat mensen afkerig zijn ten aanzien van ambiguïteit en onzekerheid. Er zijn mechanismen nodig die actoren meer zekerheid geven over het effect van een overstromingsmaatregel. De roep om meer zekerheid doet de vraag rijzen naar de rol van de wetenschap bij het overstromingsbeleid. Wetenschappelijke kennis kan immers helpen om de 'beperkte rationaliteit' te beperken (Simon, 1972). Helpt meer en betere informatie om de 'implementatiekloof' te dichteren? Wetenschappelijke kennis heeft zeker een rol om perceptieverschillen van actoren aan te passen en meer inzicht te geven over het effect van de maatregelen. Dat werkt vooral goed, als perceptieverschillen niet zo groot zijn en er geen sprake is van cognitieve dissonantie omtrent die wetenschappelijke informatie (Festinger et al., 1956). Maar als perceptieverschillen tussen groepen haaks op elkaar staan, dan kan gepresenteerde wetenschappelijke kennis moeite hebben om verhaallijnen bij elkaar te brengen. De percepties worden immers door elke groep als waarheid aangezien. In zo een situatie is het veel moeilijker om met hulp van wetenschappelijke informatie houdingen te veranderen. Wetenschap kan haar rol vervullen, als de data en bevindingen beschouwd worden als geloofwaardig en als gelegitimeerd (Cash et al., 2003). Als dat niet het geval is, dan zal de kennis in twijfel getrokken of zelfs misbruikt worden om de andere verhaallijnen omver te werpen. De wetenschappelijke kennis dreigt dan haar neutraliteit en haar objectieve karakter te verliezen. Het is geweten dat in de hedendaagse maatschappij niet langer enkel wetenschappers over kennis beschikken. Ook andere typen actoren worden aangezien als betrouwbare kennispartners.

De analyse heeft ook laten zien dat er een aantal discours coalities lijken te bestaan (Hajer, 2005). De cluster analyse liet zien dat qua evaluatiecriteria er een aantal coalities zijn:

- Actorgroepen 'belangenorganisaties', 'nationaal/Vlaams' en 'lokaal'
- Actorgroepen 'politici' en 'natuur en milieu'
- De actorgroepen 'landbouw', 'regionaal' en 'ruimtelijke ordening'
- De actorgroep 'water'
- De actorgroep 'administratie'

Er rest nog de vraag waarom overstromingsmaatregelen toch gerealiseerd worden, ondanks negatieve houdingen. Die verklaring kan gevonden worden in de theorie van Ajzen (1991); Dahrendorf (1968); Elster (1989); Opp (2013). Die wetenschappers geven aan dat mensen zich bij hun gedrag laten leiden door normen. Dat kunnen sociale normen of wettelijk vastgelegde normen zijn. Normen geven aan wat wel of niet past. Ze hebben een interveniërende werking waardoor mensen meewerkend gedrag vertonen, niettegenstaande ze toch een negatieve houding hebben. Normen en macht hangen samen. Macht is de mogelijkheid om iets voor elkaar te krijgen (van Tatenhove, Arts, & Leroy, 2000) (Strange, 1998).. Macht is vaak het gevolg van ongelijke relaties. Normen en macht zijn mechanismen om de implementatiekloof te dichten ondanks negatieve houdingen (van Tatenhove et al., 2000) (Strange, 1998). Momenteel worden vele overstromingsmaatregelen via beleidsinstrumenten van gezag geïmplementeerd. Dat is een strategie die op korte termijn wel kan werken, maar die onderliggende verschillen maskeert.

Vertrouwen is een ander mechanisme dat ervoor kan zorgen dat actoren meewerken, ondanks verschillen in belangen, waarden of percepties, zo geeft de literatuur aan. Als er vertrouwen is tussen mensen, dan is men meer geneigd een positieve houding aan te nemen (Eiser et al., 2002) vooral in situaties waarin er onvoldoende informatie of tijd is om via een cognitief proces tot houdingvorming te komen (Slovic et al., 2007). Ook Pruitt en Carnevale (1993) geven in hun 'dual concern model' aan dat mensen minder geneigd zijn om weerstand te bieden, als ze hun relaties waarderen. Daarom zijn mechanismen van 'community building' en 'community management' relevant (Stern, 2000). Daarbij gaat het om de ontwikkeling en de versterking van het gemeenschapsgevoel en de relaties tussen de mensen die samen uitvoering geven aan het beleid (Eiser et al., 2002).

De mechanismen op een rij:

- Interactie
- Kennisuitwisseling/cocreatie
- Compensatie
- Waarden expliciet maken
- Voordelen geven via regelgeving
- Educatie
- Normen en macht
- Vertrouwen en legitimiteit

7.4 Vertaling van de mechanismen naar de beleidsprocessen

Wetende dat houdingen een rol spelen bij de implementatiekloof, rest de vraag wat daaraan te doen valt in het beleid? Hoe kunnen de mechanismen verankerd worden in beleidsprocessen?

Als actoren op verschillende manieren naar een beleidsprobleem kijken, dan wordt het beleidsprobleem best op een constructivistische manier benaderd. Dat houdt in dat de actoren die waarschijnlijk een rol spelen bij de uitvoering, al betrokken worden bij **het interactieve beleidsontwikkelingsproces**. Door interactie en cocreatie wordt kennis uitgewisseld, worden nieuwe inzichten ontwikkeld en worden belangen, waarden en percepties gedeeld (Ter Haar et al., 2016). Zo kan men samen met die actoren een beleidsplan maken, met bijbehorende maatregelen en beleidsinstrumenten. Dat zorgt ervoor dat bestaande verhaallijnen met elkaar gestroomlijnd worden of dat mensen zich naar één verhaallijn bewegen. Dat helpt om de implementatiekloof te voorkomen.

Bij de uitvoering van de maatregelen is het aan te raden om te kiezen voor **interactieve beleidsinstrumenten**. Dat wordt ook geadviseerd door European Environment Agency (2016). In tegenstelling tot instrumenten zoals gezag en geld, helpen die interactieve beleidsinstrumenten om gezamenlijke actie tot stand te brengen. Ze zorgen ervoor dat de actoren elkaar leren begrijpen. De keuze van het interactieve beleidsinstrument hangt af van het type en de verschillen tussen de evaluatiecriteria.

Zijn de verhaallijnen bekend en zijn de verschillen klein, dan kan gekozen worden voor een 'softpoweraanpak'. '**Soft power**' wordt in de internationale politiek veel toegepast en is een officieel erkende strategie voor beleidsontwikkeling en beleidsuitvoering (Nye, 2004). Het gaat om argumentaties die de basis zijn van strategische verhaallijnen die als 'soft governance tool' gebruikt worden om actoren aan te zetten tot medewerking (Roselle, Miskimmon, & O'Loughlin, 2014). Soft power is succesvol, als men erin slaagt om die strategische verhaallijnen zo nauw mogelijk aan te sluiten bij de verhaallijnen van de doelgroepen. Dat wordt zo ook geadviseerd door de theorie van dissonantie, die aangeeft dat nieuwe informatie best zo nauw mogelijk aansluit bij de verhaallijn van de actor om ervoor te zorgen dat de informatie wordt begrepen en verwerkt (Cooper, 2007). Dat resulteert mogelijk in een veranderende houding.

Zijn de verhaallijnen niet bekend en/of zijn de verschillen groot, dan kan worden gekozen voor een **aanpak van 'leren'**. Leren gaat over samen (nieuwe) betekenis geven en nieuwe inzichten ontwikkelen. Daardoor kunnen verhaallijnen en houdingen veranderen. Om leren succesvol te laten verlopen moet aan de nodige voorwaarden voldaan zijn (Van Bommel et

al., 2009): er zijn geen belangenconflicten, actoren zijn van elkaar afhankelijk om een probleem op te lossen en de actoren zijn bekwaam om te communiceren met elkaar – taal, opleiding of financiën zijn geen belemmeringen.

Kleine perceptieverschillen kunnen worden aangepakt via mechanismen van kennis. Zo kan bijvoorbeeld wetenschappelijk bewijs op overtuigende manier worden gecommuniceerd ter onderbouwing van de maatregelen. Grote perceptieverschillen vragen intensievere kennisuitwisseling. Dat kan via pilots, serious gaming, participatieve monitoring en het bezoeken en bespreken van praktijken.

Kleine waardenverschillen kunnen worden aangepakt door een beleidsverhaal te ontwikkelen dat die verschillende waarden integreert. Zo voelt elke actor zich aangesproken door het beleid en de bijbehorende maatregelen. Bij een groot waardenverschil is het probleem wat groter, want waarden zijn lastig te veranderen. In dat geval is een socialiseringsproces nodig. Dat kan door een meerjarige 'Community of Practice' op te richten waarbij de deelnemers een intensieve dialoog voeren en zo gezamenlijke waarden creëren (Wenger, 2010). Ook kan het helpen om de beleidsuitvoering voor kleinere gebieden vorm te geven, als de waarden regionaal verschillen. Zo kan de uitvoering van beleid in zijn contact geplaatst worden en kunnen de aanwezige waarden een plek krijgen in de uitvoering van het beleid en de maatregelen (Hill & Hupe, 2008). Anderzijds kan er ook worden gekozen voor educatieprojecten op scholen, omdat vooral jonge mensen hun waarden nog moeten vormen. Op die manier bouwt men al vroeg aan gedeelde maatschappelijke waarden omtrent het overstromingsbeleid (Scott & Oulton, 1998). Het helpt ook om waarden expliciet te maken voor de andere betrokken actoren, zodat men elkaar beter leert begrijpen en daardoor toch wil samenwerken aan de implementatie (Kals et al., 1999).

Kleine belangenverschillen kunnen aangepakt worden door de vele baten (cobenefits) van maatregelen duidelijk te communiceren. Bij grote belangenverschillen zal het nodig zijn om de context te veranderen via onderhandelingen over die belangen. Leren gaat dan over het leren over de belangen van de ander en daar gepaste compensatie voor aan te bieden. Die compensatie kan financieel zijn of via regelgeving geregeld worden, waardoor de context van de actoren verandert en ze meer of minder voordelen kennen.

Tabel 44: mechanismen om implementatiekloof te dichten

	Perceptie	Waarden	Belangen
Kleine verschillen	Softpoweraanpak via communicatie van wetenschappelijk bewijs	Softpoweraanpak via beleidsverhaal dat vele waarden integreert Mogelijkheid geven tot uitvoering op maat van de waarden in de regio	Softpoweraanpak via communicatie van de vele baten van maatregelen
Grote verschillen	Lerende aanpak via pilots, serious gaming, participatieve monitoring en bezoeken en bespreken van praktijken	Expliciet aandacht geven aan waarden in workshops, community of practice, educatie via schoolprojecten	Onderhandelen over belangen in termen van compensatie en financiering Via regelgeving de context van de actoren veranderen, waardoor men meer voordelen krijgt of minder nadelen ervaart

Om te weten of de verschillen tussen de evaluatiecriteria klein of groot zijn, wordt aangeraden om de verhaallijnen te verkennen via interviews en analyse van documenten van de relevante organisaties. Dat heet 'mapping' van verhaallijnen.

Omdat macht steeds van invloed is in de relatie tussen actoren, is het nodig om daar rekening mee te houden bij de inzet van interactieve beleidsinstrumenten. Die macht is vooral het gevolg van ongelijke relaties en het is ook die macht die de interactiedynamiek beïnvloedt (Van Bommel et al., 2009). De dynamiek van de interactie zou goed gefaciliteerd moeten worden, zodat actoren op gelijke voet kunnen spreken. In het geval van grote belangen zullen machtsrelaties ten volle spelen. Daarom wordt deliberatie niet langer gezien als een geschikt mechanisme om te sturen op de houding. Het onderhandelen over belangen zal in dat geval aanbevolen worden.

7.5 Relevante bevindingen omtrent het overstromingsbeleid

Het overstromingsbeleid wordt geconfronteerd met enkele belangrijke houdingsaspecten die een rol spelen bij de implementatiekloof. Ten eerste toont het onderzoek aan dat 'ruimte voor water', de basis van de huidige strategie, op twee manieren betekenis krijgt: 'ruimte voor water vinden' en 'ruimte voor water maken'. Die verschillende perceptie sijpelt door in de houdingverschillen. Een deel van de respondenten vindt dat ruimte gevonden moet worden door zoveel mogelijk rekening te houden met het huidige ruimtegebruik. Die respondenten zijn veel minder bereid om het ruimtegebruik aan te passen als gevolg van het water. Maar binnen het huidige ruimtegebruik is er te weinig buffercapaciteit te vinden voor water, zo heeft de CIW berekend in 2010 (Knack, 2011). De parlementaire commissie heeft in 2011 meegeholpen om het overstromingsbeleid te versterken, zodat het gemakkelijker wordt om ruimte te maken

voor water. Dat heeft geleid tot striktere regels en dwingende sturing om die nodige ruimte te maken en om bebouwing te vermijden in overstromingsgebied. De vraag is of in dat geval ook gestuurd zou kunnen worden op de betekenisgeving van 'ruimte voor water', zodat meer mensen bereid zijn om ruimte te maken.

Ten tweede zijn er tal van perceptieverschillen over het effect van maatregelen. Daar wordt discussie over gevoerd, wat kan leiden tot weerstand en moeilijkheden bij de uitvoering, vooral wanneer er belangen in het gedrang komen. Geloof of ongeloof in effecten van maatregelen kan overstromingsbeleid paralyseren.

Ten derde zijn er verschillende fundamentele waardenverschillen. De voornaamste die doorheen het overstromingsbeleid zinderen zijn:

- Natuurlijkheid vs. beheersbaarheid
- Overheid behartigt belangen van burgers vs. zelfverantwoordelijkheid
- Vrijwilligheid vs. verplichting

Die waardenverschillen zijn hardnekkig en moeilijk te veranderen.

Ten vierde is het de vraag of de institutionele samenstelling wel past bij het beleidsprobleem. Het model van sectorale vertegenwoordiging dat te vinden is in de CIW, in de bekkenraden en de MINA-raden geeft elke sector één stem. Maar volgens het onderzoek is het duidelijk dat de sector niet homogeen is. Per sector kunnen er verschillende verhaallijnen bestaan. De vraag is hoe groot de kans is dat bepaalde relevante verhaallijnen niet tot op de beleids tafel geraken en vervolgens de uitvoering van het beleid gaan verhinderen. Het wordt aanbevolen om mechanismen te ontwikkelen, zodat de mogelijke verhaallijnen inzichtelijk worden tijdens het beleidsontwikkelingsproces.

Tot slot is het de vraag of er niet beter gekozen wordt voor een overstromingsstrategie per rivierbekken. Zou dat voordelen in de implementatie opleveren? Er is namelijk sprake van een klein verschil in de voorkeur en afkeer voor bepaalde overstromingsmaatregelen in elk van de bekkens. In het Denderbekken zijn 'herbestemming', 'onteigening' en 'dijken en wallen' mogelijk wat moeilijker te implementeren dan in het Demerbekken en Maasbekken. Er lijkt zelfs een taboe te rusten op 'dijken en wallen' in het Denderbekken. In het Denderbekken is men minder negatief over 'overstromingsbestendig bouwen', in vergelijking met het Demerbekken en het Maasbekken. Men lijkt daar liever 'overstromingsbestendig bouwen' te implementeren dan 'onteigening'. In het Demerbekken is men positiever over de 'watertoets' en meer negatief over 'risicocommunicatie'. In het Demerbekken zijn maatregelen die vallen onder 'ruimte voor water maken' wat meer gewenst dan in de andere bekkens. Door de voorkeur voor of de afkeer van specifieke overstromingsmaatregelen zou het aantrekkelijk kunnen zijn om over-

stromingsbeleid meer bekkenspecifiek vorm te geven en uit te voeren. Ook tijdens de interviews kwam enkele keren naar voor dat het niet verstandig is om overal aan het principe 'vasthouden, bergen, afvoeren' te willen voldoen, omdat de rivier zich daar niet toe leent of omdat er geen maatschappelijk draagvlak is voor specifieke onderdelen van dat beleid.

7.6 Perspectieven voor het overstromingsbeleid

Met al die inzichten is het mogelijk om perspectieven voor de verdere ontwikkeling van het overstromingsbeleid te maken. Want als ervoor zou worden gekozen om een overstromingsbeleid te ontwikkelen dat een volledig draagvlak geniet en geen weerstand kent, dan zou dat bestaan uit maatregelen zoals 'watertoets', 'overstromingsvoorspeller', 'noodplanning en rampenhulp', 'risicocommunicatie' en 'private verzekering'. Dat zijn de maatregelen uit de categorie met de laagste moeilijkheidsgraad (hoofdstuk 4). Die maatregelen zullen niet voldoende zijn om de 50 miljoen euro aan jaarlijkse schade te verminderen. Andere maatregelen zullen nodig zijn. Twee perspectieven worden geschetst. Het eerste perspectief vertrekt vanuit het bestaande palet aan overstromingsmaatregelen en beschrijft hoe die uitvoering versterkt kan worden. Het tweede perspectief is meer ingrijpend en stelt ook veranderingen op institutioneel vlak voor.

Perspectief om het bestaande beleid te versterken

De fundamentele verschillen tussen evaluatiecriteria die te vinden zijn binnen de verhaallijnen worden beschreven in (Tabel 43). Per overstromingsmaatregel worden er suggesties gedaan over hoe de implementatiekloof te dichten.

De 'watertoets' heeft te maken met perceptieverschillen, omdat sommigen die zien als een instrument dat bouwen vermijdt en anderen als een instrument dat aangepast bouwen mogelijk maakt. Dat perceptieverschil kan worden aangepakt door vanuit de CIW duidelijk te communiceren aan stedenbouwkundigen wat de watertoets beoogt. Dat zou dan gecombineerd kunnen worden met een trainingstraject om de waarden en doelen van de watertoets goed te integreren in het handelen van de stedenbouwkundigen. Ook zou een correct bedrag voor de uitbetaling van de planschade beschikbaar moeten zijn, omdat de verhaallijn met de negatieve houding het belangrijk vindt dat schade gecompenseerd wordt.

Bij 'gecontroleerd overstromingsgebied' (GOG) is er sprake van een perceptieverschil van een GOG als een kunstmatige ingreep of het terugbrengen naar een natuurlijke situatie. De negatieve houding ontstaat door de neveneffecten (waterkwaliteit, onteigening, inperking ruimtegebruik) van de GOG en door het uitblijven van compensatie. Die implementatiekloof

kan worden aangepakt door participatieve monitoring over de neveneffecten te introduceren en de resultaten ervan te bespreken en duidelijk en laagdrempelig te communiceren. Daarnaast zou er een nieuwe generatie gecontroleerde overstromingsgebieden ontwikkeld kunnen worden die zo natuurlijk mogelijk het water kan beheersen. Als mensen onteigend moeten worden, dan zou zeker een correcte compensatie beschikbaar moeten zijn, zodat ze gemakkelijk elders kunnen wonen. Omdat onteigening vrijwel altijd op weerstand botst, is het nodig dat de relaties met de omgeving goed onderhouden worden en dat er ook met de bewoners geëxperimenteerd kan worden met nieuwe vormen van ruimtegebruik in combinatie met gecontroleerde overstromingsgebieden.

Bij 'hermeandering en vrijwaring' van overstromingsgebieden is er sprake van perceptieverschil. Sommigen zien het als een oorzaak van overstromingen, anderen als een oplossing voor overstroming. Ook is er sprake van een belangenaspect, want een aantal actoren vindt 'hermeandering en vrijwaring' moeilijk haalbaar. Om de implementatiekloof te dichten kan er worden gezocht naar locaties die voldoen aan de gestelde randvoorwaarden en enkel op die locaties hermeandering te overwegen: geen schade aan ruimtegebruik, geen effect op landschap en gezondheid en de waterkwaliteit moet goed zijn. Als men besluit om in één van die locaties te hermeanderen, dan is het aanbevolen om daar relevante actoren bij te betrekken en met hen een dialoog aan te gaan over de effecten van hermeandering, via cijfers, bewijzen en ervaringen elders.

'Baggeren en ruimen' kent een perceptieverschil. De ene groep denkt dat het overstromingen vermindert, de andere groep denkt dat het zorgt voor meer overstromingen. Ook zijn heel wat mensen negatief door de ecologische impact van de maatregel. Men vindt dat mensen betrokken moeten zijn en dat het transparant en gemotiveerd moet gebeuren. Die houdingen kunnen veranderen door het effect van baggeren en ruimen te monitoren om na te gaan of het werkelijk meer overstromingen creëert en welke de neveneffecten ervan zijn. Ook dat kan op een participatieve manier gebeuren. De inzichten van die monitoring kunnen dan worden besproken en op laagdrempelige manier worden gecommuniceerd. Verder kunnen randvoorwaarden over waterkwaliteit en ecologische impact, alsook het betrekken van bewoners mee opgenomen worden in het uitvoeringsbeleid van baggeren en ruimen.

De mogelijke implementatiekloof bij 'groendaken en hemelwaterputten' ligt bij het verschil van belang en van perceptie. De ene groep denkt dat het geen effect heeft, terwijl de andere groep denkt dat het wel effect heeft op overstromingen. Men vindt ook dat groendaken en hemelwaterputten tal van voordelen hebben die niets met overstromingen te maken hebben. De ene groep denkt dat het haalbaar en gemakkelijk is om uit te voeren, de andere groep vindt van niet. Die verschillen en houdingen zouden kunnen worden aangepakt door participatieve monitoring van effecten te organiseren, waarna de resultaten laagdrempelig en breed gecommuniceerd kunnen worden. Om de effecten nog groter te maken, zou

een nieuw type groendaken en hemelwaterputten kunnen worden ontwikkeld, die ook te installeren zijn op allerlei typen daken en gronden, daar waar dat nu technisch nog niet haalbaar is. Daarnaast helpt het bezoeken van goede praktijken om houdingen te veranderen.

'Herbestemming' is een maatregel waarvan uit dit onderzoek blijkt dat dit moeilijk te realiseren zal zijn. Het gaat hier om belangen, vermengd met perceptieverschil. Ook worden heel wat waarden gebruikt als evaluatiecriteria. Veel actoren twijfelen sterk aan de haalbaarheid. Het advies is om deze maatregel zou weinig mogelijk te hanteren en wellicht louter toe te passen in landbouw- en natuurgebieden, op voorwaarde dat belanghebbenden betrokken worden en de herbestemming maatschappelijk verantwoord is.

'Private beschermingsmaatregelen' kent ook een perceptieverschil, waarbij er discussie is of die maatregelen effect hebben. Door te experimenteren en te monitoren of de maatregel effect heeft, kan dit perceptieverschil worden bijgesteld.

De implementatiekloof waar 'overstromingsvoorspeller' voor kan staan is ook te verklaren door een perceptieverschil. De ene groep van mensen vindt dat de overstromingsvoorspeller helpt om mensen bewust te maken en de andere groep vindt dat hij paniek veroorzaakt. Ook vindt een groep dat de overstromingsvoorspeller vooral gericht moet zijn op de hulpdiensten, terwijl anderen vinden dat hij voor iedereen toegankelijk zou moeten zijn. Twee manieren zijn er om die implementatiekloof te dichten. Ten eerste door twee typen overstromingsvoorspellers te hebben. Eén laagdrempelige, eenvoudig te begrijpen overstromingsvoorspeller voor de bevolking die functioneert, wanneer er grote zekerheid is over een overstroming. Het tweede type overstromingsvoorspeller is een meer uitgebreide voorspeller voor hulpdiensten. De tweede manier om de implementatiekloof te dichten is om te praten met de bevolking in risicozones voor overstromingen over hoe de overstromingsvoorspeller werkt en samen te bespreken hoe de informatie zou moeten worden aangeboden. Zo zal men weten wat de informatie betekent en welke maatregelen dan mogelijk zijn. Op die manier matigt men het risico dat mensen in paniek slaan. Men vergroot hun daadkracht.

Bij 'dijken en wallen' is er een perceptieverschil over de locatie. Eén groep ziet dijken en wallen als een manier om het water binnen de oevers van de rivier te houden. Een andere groep als een manier om bebouwing te beschermen en ruimte te geven aan water. Tijdens het onderzoek bleek dat er een taboe rust op dijken en wallen, omdat die maatregel verbonden wordt met de 'oude' strategie van 'strijden tegen water'. De implementatiekloof kan worden gedicht door een gefaciliteerd gesprek te hebben over of en hoe dijken en wallen passen in de huidige strategie van 'ruimte voor water'. Zo kan men de randvoorwaarden voor de locaties van dijken en wallen specificeren. Het is belangrijk dat de nieuwe generatie dijken en wallen zo natuurlijk mogelijk ingepast wordt in het landschap.

Bij 'onteigening' heeft de implementatiekloof te maken met waarden. Actoren zetten zich tegen de huidige situatie af en vinden dat er overleg moet zijn alvorens de overheid gronden wil verwerven, dat grond vrijwillig moet worden afgestaan, dat het niet duur en niet complex mag zijn. Het advies is om onteigening zo weinig mogelijk in te zetten. Het zou een uitzonderlijke maatregel moeten zijn die genomen wordt om een andere overstromingsmaatregel te realiseren, zoals een gecontroleerd overstromingsgebied.

'Overstromingsbestendig bouwen' is nog geen bestaande beleidsmaatregel. Daarom wordt die in dit perspectief nog niet meegenomen in de bespreking.

'Noodplanning en rampenhulp' kent veel positieve actoren. De kleine verschillen tussen houdingen komen tot stand doordat sommige mensen denken dat de maatregel niet zo veel effect heeft. Voor deze maatregel zijn geen specifieke mechanismen nodig.

Ook 'risicocommunicatie' kent vooral veel positieve houdingen. Het enige verschil heeft te maken met waarden, waarbij een deel vindt dat na risicocommunicatie het vooral de mensen zelf zijn die verantwoordelijkheid zouden moeten nemen om maatregelen te nemen, terwijl een andere groep vindt dat de overheid moet meehelpen. Gezien de vele positieve houdingen zijn er ook geen extra mechanismen nodig.

Het 'nationaal rampenfonds' kent spanning, omdat één groep vindt dat mensen solidair moeten zijn, maar dat de compensatiecriteria niet duidelijk zijn, terwijl een andere groep vindt dat de criteria wel duidelijk zijn en dat het nationaal rampenfonds beheersbaar is. Wat hier zou kunnen helpen, is om het gesprek over de criteria van het nationaal rampenfonds te heropenen en op zoek te gaan naar een aangepaste manier van werken van dat fonds.

Bij 'private verzekering' liggen perceptie en waardenverschillen aan de basis. Er is een groep die vindt dat men solidair moet zijn en dat iedereen evenveel meebetaalt, terwijl een andere groep aangeeft dat de risiconemer moet betalen en zelf verantwoordelijkheid moet opnemen. Waardenverschillen zijn lastig aan te pakken. Waardenverschillen zouden expliciet moeten worden gemaakt en men zou moeten praten over hoe private verzekering zich positioneert in dat verschil.

Tabel 45: mechanismen om implementatiekloof te dichten in het overstromingsbeleid

Overstromingsmaatregel	Mechanisme
Watertoets	<ul style="list-style-type: none"> Eenduidige communicatie vanuit de CIW over de bedoeling van de watertoets Correcte compensatie van de planschade
Gecontroleerd overstromingsgebied	<ul style="list-style-type: none"> Participatieve monitoring van beheersbaarheid en waterkwaliteit Ontwikkelen van nieuwe generatie gecontroleerd overstromingsgebied – zo natuurlijk mogelijk Correcte en eerlijke compensatie bij onteigening Experimenteren met nieuwe vormen van ruimtegebruik in combinatie van gecontroleerd overstromingsgebied
Hermeandering Vrijwaring van overstromingsgebieden	<ul style="list-style-type: none"> Hermeandering enkel toepassen op specifieke locaties – locaties aanduiden die aan de randvoorwaarden voldoen Met cijfers op een geloofwaardige manier communiceren over de effecten Mensen betrekken bij de dialoog over de hermeanderende rivier
Baggeren en ruimen	<ul style="list-style-type: none"> Participatieve monitoring van de effecten op overstromingen Resultaten van monitoring breed bespreken en laagdrempelig communiceren Randvoorwaarden opnemen bij uitvoeringsprocedure
Groendaken en hemelwaterputten	<ul style="list-style-type: none"> Ontwikkelen van nog betere en voordeligere groendaken en hemelwaterputten, die op allerlei typen daken en gronden te installeren zijn Participatieve monitoring van effecten Resultaten van monitoring breed bespreken en laagdrempelig communiceren Bezoek aan goede praktijken
Herbestemming	<ul style="list-style-type: none"> Maatregel zo weinig mogelijk gebruiken Betrekken van belanghebbenden bij de realisatie en enkel wanneer maatschappelijk verantwoord is
Private beschermingsmaatregelen	<ul style="list-style-type: none"> Experimenteren met private beschermingsmaatregelen Participatieve monitoring over effect Resultaten van monitoring breed bespreken en laagdrempelig communiceren
Overstromingsvoorspeller	<ul style="list-style-type: none"> Twee afzonderlijke overstromingsvoorspellers ontwikkelen met verschillende onzekerheidsmarges Gesprek met bevolking/hulpdiensten (beoogde gebruikers) over de overstromingsvoorspeller en aanpassen waar nodig om tot daadkrachtige actie te kunnen komen
Dijken en wallen	<ul style="list-style-type: none"> Gesprek over hoe dijken en wallen passen in 'ruimte voor water' Specificatie van randvoorwaarden Zo natuurlijk mogelijke inpassing van dijken en wallen in landschap
Onteigening	<ul style="list-style-type: none"> Betrekken en in overleg
Noodplan en rampenhulp	/
Nationaal rampenfonds	<ul style="list-style-type: none"> Criteria aanpassen na gesprek
Private verzekering	<ul style="list-style-type: none"> Het waardenverschil expliciet maken in gesprekken Communiceren hoe private verzekering zich positioneert in het waardenverschil

'Private beschermingsmaatregelen' kent ook een perceptieverschil, waarbij er discussie is of die maatregelen effect hebben. Door te experimenteren en te monitoren of het effect heeft, kan dat perceptieverschil worden bijgestuurd.

Perspectief voor meer ingrijpende verandering in het overstromingsbeleid.

Naast de bestaande overstromingsmaatregelen zouden er ook nieuwe maatregelen moeten worden geïntroduceerd om zo die 50 miljoen euro aan jaarlijks mogelijke overstromingsschade te beperken.

Ten eerste zou het Decreet Integraal Waterbeleid/waterbeleidsnota's moeten worden aangepast met de introductie van meerlaagse veiligheid. Op die manier vindt dat concept formeel ingang in het beleid. Dat concept maakt het mogelijk om nieuwe maatregelen te introduceren in combinatie met de bestaande maatregelen. Het gaat hier om risicocommunicatie, overstromingsbestendig bouwen en private beschermingsmaatregelen. Want tot nog toe zijn er maar weinig maatregelen beschikbaar die in bebouwd gebied genomen worden.

Ten tweede zouden de dialoog tussen de verhaallijnen beter georganiseerd moeten worden, bijvoorbeeld vanuit de bekkenorganen. Daar waar de bekkenorganen nu vooral gebruikt worden om beleid af te stemmen, zouden ze in dat nieuwe perspectief veel meer een interactief coördinatieorgaan moeten worden. De dialoog tussen de verschillende actoren zou hier sterk moeten worden gefaciliteerd. Die organen worden uitgebreid met actoren die een rol spelen bij protectie, preventie en paraatheid, zoals verzekeringen, rampenfonds, veiligheid, ondernemers, burgervertegenwoordiging en de architectenvereniging. Het model van sectorale vertegenwoordiging zou worden aangevuld met momenten waarop vrije en actief gefaciliteerde dialogen kunnen plaatsvinden.

Ten derde zou elke bekkenwerking moeten uitgroeien tot de centrale community die vormgeeft aan het overstromingsbeleid in het rivierbekken. Overstromingsbeleid wordt bekken specifiek. Dialogen over de locatie en implementatie van overstromingsmaatregelen worden in de bekkenraden gevoerd, die de bekkenbesturen voeden met een gezamenlijk ontwikkeld plan, dat vervolgens goedgekeurd wordt en via de verantwoordelijke departementen wordt gerealiseerd. Op die manier vindt de interactie en het stroomlijnen van verhaallijnen al vroeg in het proces plaats.

Ten vierde worden nieuwe maatregelen toegevoegd. Meer impact zou kunnen worden behaald, als er overstromingsmaatregelen ingezet worden die zich ook richten op bebouwd gebied, zoals risicocommunicatie, overstromingsbestendig bouwen en private beschermingsmaatregelen. Die maatregelen helpen om de zelfredzaamheid van de samenleving te vergroten en de veerkracht van bestaande bebouwing te versterken. Veerkracht wordt hier omschreven als bebouwing en infrastructuur die geen last ondervinden van overstromingen. Het ruimtegebruik kan op redelijke wijze worden voortgezet voor, tijdens en na overstromingen. Bij de introductie daarvan krijgt men te maken met waarden en belangen van mensen. Vooral de spanning tussen de waarden dat de overheid de belangen van burgers behartigt en dat burgers meer zelfredzaam moeten worden, zal vermoedelijk hardnekkig worden.

Waarden zijn moeilijk te veranderen. Dat heeft tijd nodig. Tot nu toe is het de overheid die verantwoordelijkheid neemt en er via organisatie en regelgeving voor zorgt dat men zo goed als kan gevrijwaard blijft van overstromingen. Om die nieuwe maatregelen verder te introduceren is het de aanbeveling om de maatregelen via een meerjarig pilotprogramma (bijvoorbeeld van vier jaar) uit te testen in bebouwd gebied. Zo kan er worden gewerkt aan de opbouw van vertrouwen over de maatregelen en ook aan kennis over de effecten en de risico's. In de pilots wordt geëxperimenteerd en wordt verkend hoe bebouwing en infrastructuur aangepast en ontwikkeld kunnen worden, zodat ze veerkrachtig is bij overstromingen. Er worden ervaringen over de pilots uitgewisseld tussen de actoren. Er worden bezoeken gebracht aan goede praktijken elders en er wordt een gesprek gevoerd over hoe overheid en private actoren met elkaar kunnen samenwerken om overstromingsschade te voorkomen. Dat gesprek zal zeer grondig en met inzicht van belangen, waarden en percepties moeten worden gefaciliteerd en gestructureerd om te voorkomen dat men in een impasse terechtkomt. Het is door te experimenteren, te leren en door dialoog dat die waarden naar elkaar toe kunnen groeien. Dat meerjarige pilotprogramma houdt rekening met de karakteristieken van de gebieden en doet een beroep op de creativiteit en de innovatiebereidheid van de mensen. Na de pilotperiode kunnen de conclusies worden geïntegreerd in de beleidsdocumenten. Op die manier is de volgende stap gezet in de verschuiving naar het paradigma van leven met water.

7.7 Rol van de wetenschap

De aanbevelingen voor het overstromingsbeleid leiden tot de vraag wat de rol van de wetenschap kan zijn. Die rol is divers. Het is duidelijk dat de wetenschappers meer participierend zouden moeten optreden in het overstromingsbeleid. Dat verschilt van een meer traditionele positie, waarbij wetenschappers als buitenstaanders de waarheid aandragen (Leeuwis & Aarts, 2016). Participatie betekent echte betrokkenheid van wetenschappers bij de praktijk, waarbij zij nieuwe inzichten ontwikkelen door de praktijk te bestuderen met hun eigen kennis en via interactie ook toegang kunnen vinden tot kennisystemen van andere actoren om samen de problemen te bespreken en aan te pakken. In het kader van de aanbevelingen is het de rol van de wetenschap om methoden aan te leveren om de overstromingsmaatregelen via participatie te monitoren. Daarbij nemen niet-wetenschappers een actieve rol op bij de dataverzameling en creëert men eigenaarschap over de resultaten, die samen besproken worden. De wetenschappers kunnen dan een rol spelen bij de analyse en reflectie van de verzamelde data, als zijnde participant in het proces. Zo kan het effect van de maatregelen duidelijker worden.

Voor het succesvol functioneren van wetenschappers is het belangrijk dat de kennis gelegitimeerd, geloofwaardig en begrijpelijk is. Het is de rol van de beleidsmakers, die de wetenschappers in het proces inbrengen, om die voorwaarden mee te helpen realiseren door wetenschappers de gelegenheid te geven een relatie te ontwikkelen met de praktijk. Zo komt vertrouwen tot stand. Voor wetenschappers betekent dat dat ze hun presentaties en inbreng verankeren met de taal, de percepties, de waarden en de belangen die in het proces aanwezig zijn. Zo vergroten ze de kans dat kennis correct begrepen wordt.

7.8 Kritische reflectie op het onderzoek

Dit onderzoek kent een aantal sterke- en zwaktepunten. Sterktepunten zijn:

- Via een mix van theorieën en methoden uit verschillende disciplines tot verrijkte inzichten te komen
- Zo weinig mogelijk aannames te maken
- Ontwikkeling van een methodiek om houdingen op een objectieve manier vast te stellen, te vergelijken en tot conclusies te komen

Een mix van theorieën wordt ook geadviseerd door Termeer en Dewulf (2012). Zij geven aan dat het combineren van meerdere theorieën helpt om de werkelijkheid beter te begrijpen (Termeer & Dewulf, 2012). Ook Stern (2000) zag de noodzaak in om verschillende theorieën te combineren om bepalende factoren en oorzaken van milieuvriendelijk gedrag te begrijpen. Hij kwam ook tot nieuwe inzichten over milieuvriendelijk gedrag door theorieën waarden, normen, denkkaders en belangen te combineren. Ten opzichte van andere onderzoeken heeft de mix van theorieën de mogelijkheid gegeven om geldende verklaringen te formuleren. Uit hoofdstuk 2 blijkt immers dat zowel economen als psychologen onderzoek doen naar houdingen, maar dat ze er vaak niet in slaagden om de empirische data te verklaren, omdat ze zich louter beperkten tot de theorieën uit hun eigen discipline. De combinatie van meerdere theorieën heeft de resultaten verrijkt. De resultaten laten duidelijk zien dat de actoren evaluatiecriteria hanteren die verband houden met meer dan één theoretisch perspectief. Het blijkt dat houdingen altijd bepaald worden door percepties, gecombineerd door waarden en/of belangen. Die resultaten leiden tot de aanbeveling dat men moet vermijden om louter vanuit één wetenschappelijke discipline analyses uit te voeren. De kans is dan immers groot dat onderzoekers verklaringen over het hoofd zien. Het gevaar bestaat dan dat empirische resultaten inconsistent zijn met de voorgestelde theorie en dat men maar met één specifiek type evaluatiecriterium rekening houdt, omdat de effecten van de andere evaluatiecriteria niet worden meegenomen in de analyse. Ook wat betreft de methoden is er gekozen voor een mix van methoden: observatieanalyse en zelfrapportagemethoden. Veel van de methoden om houdingen te bestuderen hebben te maken met het risico op sociaal wenselijke antwoorden. Door

methoden te combineren wordt het effect van enkele sociaal wenselijke antwoorden op de resultaten sterk beperkt of zelfs tenietgedaan. Een mix van methoden wordt daarom ook aanbevolen in toekomstig onderzoek om de nadelen van elk van de methoden te tot een minimum te herleiden.

Er is naar gestreefd om zo weinig mogelijk aannames te maken en de data voor zich te laten spreken. Er is geen aanname gemaakt of houdingen endogeen of exogeen gevormd worden. Dat levert voordelen op, want de resultaten laten zien dat houdingen zowel endogeen als exogeen bepaald worden. Het is een samengaan van factoren die buiten de actor vorm krijgen, alsook een aantal psychologische en sociologische aspecten. Door methoden te combineren en door geen aannames te maken over endogeniteit of exogeniteit is dit onderzoek erin geslaagd om te ontdekken dat houdingen op beide manieren vorm kunnen krijgen. Soms exogeen, soms endogeen en soms exogeen én endogeen. Met die bevindingen wordt bijgedragen aan de wetenschappelijke discussie of houdingen endogeen of exogeen bepaald worden. Ook is er in de vragenlijst aan de respondenten geen aanname gemaakt over het soort evaluatiecriteria die zij gebruiken om hun houding te bepalen. Door te werken met open vragen was het mogelijk om op een zo objectief mogelijke manier informatie over evaluatiecriteria te verzamelen.

Dit onderzoek heeft uitgebreide aandacht voor de selectie en toepassing van methoden om houding vast te stellen. Het bevestigt dat houdingen objectief vast te stellen zijn. Er is daarvoor expliciet gekozen om methoden te combineren om zo de nadelen van elk van die methoden tot een minimum te herleiden en de resultaten zo betrouwbaar mogelijk te maken. Dat is gebeurd via de methoden van observatieanalyse en zelfrapportagemethoden. De data over houding zijn verzameld via de cognitie van mensen, hoewel sommige respondenten ook hun houding lieten blijken via hun emoties en gedrag. Rollen met ogen; zuchten; sterke emotiegeladen woorden gebruiken. Emoties en gedrag zijn moeilijker objectief te interpreteren door de onderzoeker, terwijl het interpreteren van houdingen die via cognitie kenbaar gemaakt wordt, veel gemakkelijker objectief vast te stellen is. De interpretatie door de onderzoeker is in dit onderzoek zo minimaal mogelijk gehouden. Bij de zelfrapportagemethode is de voorwaarde dat de onderzoeker eenvoudige graduele categorieën van houdingen voorlegt aan de respondenten, zoals volledig aanvaardbaar, aanvaardbaar onder voorwaarden, liever niet of volledig onaanvaardbaar. Die categorieën zouden voorzien moeten zijn van concrete, elkaar uitsluitende, definities, zodat duidelijk is wanneer een houding in die specifieke categorie valt. Bij observatieanalyse wordt gewerkt door woorden te koppelen aan die categorieën, zodat via tekstanalyse duidelijk is in welke houdingcategorie de respondent zich bevond. Dat vergemakkelijkt de objectieve vaststelling en onderlinge vergelijking van houdingen tussen actoren.

Ook doordat de data op verschillende manieren geanalyseerd zijn, heeft er in zekere mate methodische triangulatie plaatsgevonden. Enkele conclusies zijn meermaals bevestigd, zoals de conclusie dat er binnen één actorgroep verschillen zijn wat betreft de evaluatiecriteria die gebruikt worden.

Die methoden werken vooral, wanneer houdingen van actorgroepen geanalyseerd worden, omdat ze inzicht geven in de diversiteit ervan. Het is mogelijk om groepen met elkaar te vergelijken via die maatstaven en om zo te bepalen wanneer er sprake is van weerstand of van moeilijke uitvoering. In dit onderzoek is gewerkt met een indeling van maatregelen naar moeilijkheid door te kijken naar de waarde van de mediaan en het maximum. De definitie van Walgrave (1997) is nuttig gebleken: nl. dat maatregelen gedragen zijn, wanneer er genoeg steun is van de actoren om ondanks tegenkantingen het beleid uit te voeren. Die definitie is voor dit onderzoek omgekeerd geformuleerd: moeilijke uitvoering is er, als de actoren die een primaire rol hebben bij de uitvoering van de overstromingsmaatregel een negatieve houding hebben over de overstromingsmaatregel, gaande van niet aanvaardbaar tot liever niet. Die definitie is geoperationaliseerd via de potentiële weerstandsmatrix die informatie omvat over de meest negatieve houding en de mediaan als meest voorkomende houding. Die matrix, gecombineerd met de resultaten van actoren bij de uitvoering, geeft een goede inschatting van de overstromingsmaatregelen die ook in de praktijk geconfronteerd worden met trage uitvoering.

Zwaktepunten en moeilijkheden in dit onderzoek zijn te vinden bij:

- Sociaal wenselijkheid zo sterk mogelijk inperken
- De codering van kwalitatieve data
- Invloed van niet-onderzochte aspecten
- Kwalitatieve data

Houdingen zijn altijd moeilijk te onderzoeken. Het vraagt van de onderzoeker goede vaardigheden. Één van de voornaamste moeilijkheden is sociaal wenselijkheid tegengaan. Zeker wanneer het gaat om houdingen via het cognitieve meten of via gedrag, moeten er methoden ingezet worden om de kans op sociaal wenselijke antwoorden zo goed mogelijk te minimaliseren. In dit onderzoek is dit gebeurd via de interview methode, inclusief de manier van introductie van het onderzoek en de sfeer van vertrouwen die de interviewer creëerde. Het was de respondenten duidelijk dat er geen beleidsimplicaties rechtstreeks verbonden waren aan het onderzoek. Men kon vrij spreken, want het was immers toch voor doctoraatsonderzoek.

De methodische moeilijkheid van dit onderzoek ligt bij de codering. Om de codering goed toe te passen is het nodig geweest om de kwalitatieve informatie te definiëren, te vergelijken en te categoriseren, waarna vervolgens de categorisatie opnieuw gespecificeerd werd om overlappende betekenissen te vermijden. Dat werk vraagt om een zeer nauwkeurige en aandachtige toewijding, waarbij het beter is om de toepassing via een en dezelfde persoon te laten gebeuren om zo de consistentie te waarborgen. De code triangulatie die is toegepast heeft dus vooral betrekking op de iteratieve methode van definiëren, indelen en herdefiniëren in het geval van overlappende betekenissen. Het werken met een codeboek is dus van cruciaal belang om te komen tot geldige resultaten. Ook is het erg belangrijk dat de context van de respondenten goed begrepen wordt, om zo de juiste interpretatie te geven aan de evaluatiecriteria. Het is niet altijd even eenvoudig om aan te geven of een evaluatiecriteria belang of een waarde is. Om die juiste inschatting te maken is het belangrijk dat de context, intonatie en het verhaal van die respondent goed bekend is.

Bijna alle data die verzameld werden, zijn kwalitatief. Ze zijn vervolgens omgezet naar kwantitatieve data, nominaal of ordinaal. Dat kwantitatief maken geeft al snel de neiging om de resultaten te generaliseren voor de hele populatie, terwijl dat niet mogelijk en niet correct zou zijn voor dit onderzoek. Dat komt omdat er niet is uitgegaan van een representatieve steekproef en ook omdat er niet evenveel data verzameld werden voor elk van de onderzochte actorgroepen. Over sommige maatregelen waren minder data te vinden in de beleidsdocumenten dan over andere. Dat is een beperking van dit onderzoek. Wel is het onderzoek erin geslaagd om de voornaamste gebruikte verhaallijnen te identificeren en te analyseren.

Ook de invloed van niet-onderzochte aspecten op houdingbepaling was moeilijk in dit onderzoek. Tijdens de interviews bleek duidelijk dat procesgerelateerde zaken, zoals emotie, vertrouwen en vroegere ervaringen meespeelden. Maar daar is geen dataverzameling naar gedaan. Het is niet duidelijk in welke mate die procesgerelateerde zaken, die het gevolg zijn van vroegere beleidsprocessen, een invloed hebben op de houdingbepaling en ook niet op welke manier die zaken kunnen worden bijgestuurd.

Het onderzoek zou sterker worden, als de resultaten nog konden worden gevalideerd met de praktijk. Dat wil zeggen dat de gradatie van overstromingsmaatregelen qua moeilijkheidsgraad getoetst zou kunnen worden met de diverse betrokkenen bij de beleidsuitvoering. Nu is dat slechts kort getoetst in de CIW-werkgroep waterkwantiteit. De resultaten werden in grote mate herkend.

De resultaten geven aan beleidsmakers betere aanbevelingen over hoe zij hun beleidsproces kunnen organiseren, als er een implementatiekloof dreigt te ontstaan als gevolg van houdingverschillen. Die resultaten maken bewust dat er meer aandacht nodig is voor de manier waarop er een gesprek plaatsvindt tussen de actoren die een rol hebben bij de uitvoering. Louter participatie of deliberatie volstaat niet. Er moet worden bekeken welk passend

mechanisme nodig is om de belangen, waarden en perceptieverschillen aan te pakken. Op die manier is dit onderzoek voorschrijvend, eerder dan beschrijvend. Het draagt mechanismen aan om houdingen in actorgroepen te verbinden en bij te sturen in beleidsprocessen.

Voor het overstromingsbeleid zijn de resultaten nuttig om inzicht te geven in de verschillen waardoor een implementatiekloof kan ontstaan. Die inzichten zijn voldoende om aan te geven welke mechanismen nuttig kunnen zijn. Het onderzoek werkt echter niet voorspellend in de zin dat voorspeld kan worden welke verhaallijn een boer bijvoorbeeld zal hanteren ten aanzien van een overstromingsmaatregel. Dat komt omdat er verschillende verhaallijnen te vinden zijn binnen één actorgroep. Voorspellen is niet mogelijk, maar beleidsmakers kunnen zich met de onderzoeksresultaten wel beter voorbereiden, als zij verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van maatregelen.

7.9 Vragen voor vervolgonderzoek

Dit onderzoek wordt afgesloten met vragen voor vervolgonderzoek. Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op de manier waarop procesgerelateerde aspecten meespelen in de houdingbepaling en hoe die kunnen worden bijgestuurd via mechanismen in beleidsprocessen. Hoe spelen emoties, ervaringen, vertrouwen en macht een rol? Ook is het interessant om te onderzoeken wat de rol van groepsprocessen op houding is. Wanneer er zicht is op die aspecten, kunnen de resultaten worden versterkt.

Heel wat van de mechanismen hebben te maken met een dialoog tussen actoren. Het lijkt verstandig om die dialoog te faciliteren. Bij vervolgonderzoek naar de mechanismen zou onderzocht kunnen worden wat de invloed van de gespreksfacilitator is op de houdingbepaling? Welke facilitatievaardigheden zijn absoluut nodig om dit type implementatiekloof te dichten? Welke procescondities moeten worden vervuld om de mechanismen goed te laten werken?

Verder onderzoek is ook nuttig naar het type evaluatiecriteria die actoren gebruiken en of en waardoor de dominantie van de evaluatiecriteria veranderen doorheen de tijd. Dat is niet duidelijk in dit onderzoek en is wel relevant om te weten. Dat roept ook de vraag op om na te gaan wat de impact van de geïntegreerde mechanismen op de evaluatiecriteria zal zijn. De aanname is dat evaluatiecriteria zoals belangen en perceptie wel veranderen en dus minder of meer dominant kunnen worden. Bij waarden zal dat minder het geval zijn. Het loont ook de moeite om na te gaan of actorgroepen die vooral belangengerichte evaluatiecriteria gebruiken, kunnen veranderen in actorgroepen die vooral waardengerichte evaluatiecriteria gebruiken en vice versa. En is het mogelijk om dat te bewerkstelligen via mechanismen?

Verschillen tussen de verhaallijnen zijn duidelijk geworden in dit onderzoek. Dat wekt nieuwsgierigheid op naar de verklaring voor die verschillen. Dat is in dit onderzoek niet geanalyseerd. In vervolgonderzoek zou dieper kunnen worden ingegaan op de verklarende verschillen tussen de verhaallijnen die actoren uit eenzelfde groep gebruiken.

Tot slot

Tot slot wordt dit onderzoek afgerond met de algemene conclusie: houdingen van betrokken actoren kunnen één van de verklaringen zijn van een implementatiekloof. Het onderzoek laat zien dat die houdingen kunnen verschillen. Maar ook dat houdingen veranderlijk zijn. Daarom is actieve sturing op die houdingverandering een absolute must voor het beleid om zo de implementatiekloof te dichten en zelfs te voorkomen. Dat gebeurt door specifieke mechanismen in te bouwen in het beleidsproces.

Referenties

- Adamowicz, W., Louviere, J., & Williams, M. (1994). Combining revealed and stated preference methods for valuing environmental amenities. *Journal of Environmental Economics and Management*, 26(3), 271-292.
- Agentschap voor Natuur en Bos. (s.d.). Groendaken in Vlaanderen. In Agentschap voor Natuur en Bos (Ed.), http://www.natuurenbos.be/Home/Thema/Groen/Groendaken_en_gevelgroen/~media/Files/Themas/Groen/Groendaken%20en%20gevels/Brochure%20groendaken%20in%20Vlaanderen.ashx. Brussel, België: Vlaamse Overheid.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179-211.
- Ajzen, I. (2005). *Attitudes, Personality, and Behavior*. Open University Press.
- Alasuutari, P., & Bickman, L. (2008). *The Sage handbook of social research methods*. Los Angeles, CA: Sage.
- Albarracín, D., Johnson, B. T., & Rieght, D. (2005). *The handbook of attitudes*. Mahwah, NJ etc.: Erlbaum.
- Albarracin, D., Johnson, B. T., & Zanna, M. P. (2005). *The handbook of attitudes*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Alboort, J., Desmet, B., & Bellens, S. (2014). Waterrobbuust bouwen. Bouwen en renoveren in overstromingsgevoelig gebied. Brussel, België: NAV, de Vlaamse Architectenorganisatie.
- Aldrich, G., Grimsrud, K., Thacher, J., & Kotchen, M. (2007). Relating environmental attitudes and contingent values: how robust are methods for identifying preference heterogeneity? *Environmental and Resource Economics*, 37(4), 757-775.
- Ali, S., & Ronaldson, S. (2012). Ordinal preference elicitation methods in health economics and health services research: using discrete choice experiments and ranking methods. *British Medical Bulletin*, 103(1), 21-44.
- Arcadis Belgium. (2012). How to deal with flooding. Preparations for drafting the flood risk management plans for the river basins of the River Dijle upstream of Leuven and the River Woluwe in Flanders. (pp. 120). Erembodegem: VMM.
- Ardalan, A., Naieni, K. H., Mahmoodi, M., Zanganeh, A. M., Keshtkar, A. A., Honarvar, M. R., & Kabir, M. J. (2010). Flash flood preparedness in Golestan province of Iran: a community intervention trial. *American journal of disaster medicine*, 5(4), 197-214.
- Ascuntar, J. M. (2010). Fear, infection and compassion: social representations of tuberculosis in Medellin, Colombia, 2007. *INTERNATIONAL JOURNAL OF TUBERCULOSIS AND LUNG DISEASE*, 14(10), 1323-1329.
- Ashagrie, A. G., de Laat, P. J. M., de Wit, M. J. M., Tu, M., & Uhlenbrook, S. (2006). Detecting the influence of land use changes on discharges and floods in the Meuse River Basin - the predictive power of a ninety-year rainfall-runoff relation? *Hydrology and Earth System Sciences*, 10(5), 691-701.
- Baert, D. (2014). Wateroverlast in Oost- en West-Vlaanderen. Retrieved 28/07/2014, from http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/binnenland/140727_Onweer%2Btrekt%2Bover%2Bhet%2Bland
- Baetens, J., Van Eerdenburgh, K., & Mostaert, F. (2004). Bekken van de Gemeenschappelijke Maas: inventarisatie voor de opmaak van zoetwaterstrategieën. In Waterbouwkundig Laboratorium (Ed.), *WL Rapporten* (pp. 73). Antwerpen, België: Waterbouwkundig Laboratorium.
- Bartels, G., Nelissen, W., & Ruelle, H. (1998). *De transactionele overheid : communicatie als instrument : zes thema's in de overheidsvoorlichting*. Deventer, Nederland: Kluwer Bedrijfsinformatie.
- Bartlett, F. C. (1932). *Remembering: a study in experimental and social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Barton, D. N., Saloranta, T., Moe, S. J., Eggestad, H. O., & Kuikka, S. (2008). Bayesian belief networks as a meta-modelling tool in integrated river basin management - Pros and cons in evaluating nutrient abatement decisions under uncertainty in a Norwegian river basin. *Ecological Economics*, 66(1), 91-104.
- Becker, G., Aerts, J. C. J. H., & Huitema, D. (2014). Influence of flood risk perception and other factors on risk-reducing behaviour: a survey of municipalities along the Rhine. *Journal of Flood Risk Management*, 7(1), 16-30.
- Wet op de landverzekeringsovereenkomst (02/06/1992).
- Wet betreffende het herstel van zekere schade veroorzaakt aan private goederen door natuurrampen. (12/07/1976).
- Wet betreffende de onbevaarbare waterlopen. (28/12/1967).
- Bell, P. A., Greene, T. C., & Fisher, J. D. (2001). *Environmental Psychology*: Lawrence Erlbaum.
- Bem, D. J. (1970). *Beliefs, attitudes, and human affairs*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
- Benford, R. D., & Snow, D. A. (2000). Framing processes and social movements: An overview and assessment *Annual Review of Sociology* (Vol. 26, pp. 611-639).
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality; a treatise in the sociology of knowledge* ([1st ed.]). Garden City, N.Y.: Doubleday.
- Birol, E., Hanley, N., Koundouri, P., & Kountouris, Y. (2009). Optimal management of wetlands: Quantifying trade-offs between flood risks, recreation, and biodiversity conservation. *Water Resources Research*, 45(11), 1-11.
- Blaikie, N. (2003). *Analyzing Quantitative Data: From Description to Explanation*. Thousands Oaks, CA: SAGE Publications.
- Blanton, H., & Jaccard, J. (2006). Arbitrary metrics in psychology. *American Psychologist*, 61(1), 27-41.
- Blum, S. (Producer). (2016, 24.03.2017). *Beleidsanalyse/Policy Analysis*.
- Bočkarjova, M., Rietveld, P., & Verhoef, E. T. (2008, 22-25 September). *Valuation of flood risk in The Netherlands: Some preliminary results*. Paper presented at the Proceedings of ESREL 2008 and 17th SRA Conference., Valencia, Spain.
- Boer, T. A. d., & Schulting, R. (2002). *Zorg(en) voor natuur: draagvlak voor natuur en natuurbeleid in 2001* (pp. 57). Wageningen, Nederland: Alterra - Wageningen University and Research.
- Bolderdijk, J. W., Gorsira, M., Keizer, K., & Steg, L. (2013). Values determine the (in)effectiveness of informational interventions in promoting pro-environmental behaviour. *PLoS ONE*, 8(12), 1-7.
- Bomans, K., & Gulinck, H. (2008). *Transformatieprocessen in de open ruimte in Vlaanderen*. In Steunpunt Ruimte en Wonen (Ed.), (pp. 57). Leuven, België: KU Leuven.
- Bond Beter Leefmilieu. (2006). BBL lanceert www.nattevoeten.be, het meldpunt Watertoets. Retrieved 2/7/2017, from <https://emis.vito.be/en/bedrijfsbericht/bbl-lanceert-wwwnattevoetenbe-het-meldpunt-watertoets>
- Boonstra, W. J. (2006). *Polder Limits. A Case Study of Value-Conflicts on Dutch Rural Land Use*. Wageningen.
- Botzen, W. J. W., Aerts, J. C. J. H., & van den Bergh, J. C. J. M. (2013). Individual preferences for reducing flood risk to near zero through elevation. *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*, 18(2), 229-244.
- Botzen, W. J. W., de Boer, J., & Terpstra, T. (2013). Framing of risk and preferences for annual and multi-year flood insurance. *Journal of Economic Psychology*, 39, 357-375.
- Botzen, W. J. W., & van den Bergh, J. C. J. M. (2012). Risk attitudes to low-probability climate change risks: WTP for flood insurance. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 82(1), 151-166.
- Boxall, P. C., Adamowicz, W. L., Swait, J., Williams, M., & Louviere, J. (1996). A comparison of stated preference methods for environmental valuation. *Ecological Economics*, 18(3), 243-253.
- Brandweer Lommel. (2014). *Wat te doen bij overstromingen*. Provincie Limburg,. Retrieved 05/08/2014, from <http://www.brandweerlommel.be/overstroming.pdf>
- Brazier, J., Rowen, D., Yang, Y., & Tsuchiya, A. (2009). *Using rank and discrete choice data to estimate health state utility values on the QALY scale*. MPRA Paper 29891. University Library of Munich. Munich, Germany.

- Breckler, S. J. (1984). Empirical validation of affect, behavior, and cognition as distinct components of attitude. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(6), 1191-1205.
- Brewer, G. D., & DeLeon, P. (1983). *The foundations of policy analysis*. Michigan, USA: Brooks/Cole.
- Brouwer, R., Akter, S., Brander, L., & Haque, E. (2009). Economic valuation of flood risk exposure and reduction in a severely flood prone developing country. *Environment and Development Economics*, 14(3), 397-417.
- Brouwers, J., Peeters, B., Van Steertegem, M., Van Lipzig, N., Wouters, H., Beullens, J., . . . Cauwenberghs, K. (2015). MIRA Klimaatrapport 2015. Over waargenomen en toekomstige klimaatveranderingen. (pp. 147). Aalst, België: Vlaamse Milieumaatschappij.
- Brunson, M. W., & Shindler, B. A. (2004). Geographic variation in social acceptability of wildland fuels management in the western United States. *Society & Natural Resources*, 17(8), 661-678.
- Buijs, A. (2009a). Protest door verbondenheid: de draagvlakmatrix als denkmodel voor protest in het Drents Friese Wold. In B. Elands & E. Turnhout (Eds.), *Draagvlak en betrokkenheid* (pp. 15-23). Wageningen, Nederland: WoT.
- Buijs, A. (2009b). *Public natures: social representations of nature and local practices*. (Thesis Wageningen University, 2009-09-11), Wageningen University, Wageningen, Netherlands.
- Burke Incorporated. (2000). Conducting conjoint and discrete choice analysis and modelling. In Burke Incorporated (Ed.), *White Paper Series, issue 8* (Vol. 2). Cincinnati, OH: Burke Incorporated.
- Bush, B. (1999). *Imperialism, race, and resistance: Africa and Britain, 1919-1945*. London, UK: Routledge.
- Cacioppo, J. T., Petty, R. E., Losch, M. E., & Kim, H. S. (1986). Electromyographic Activity Over Facial Muscle Regions Can Differentiate the Valence and Intensity of Affective Reactions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(2), 260-268.
- Carson, R. T., & Louviere, J. J. (2011). A Common Nomenclature for Stated Preference Elicitation Approaches. *Environmental and Resource Economics*, 49(4), 539-559.
- Cash, D. W., Clark, W. C., Alcock, F., Dickson, N. M., Eckley, N., Guston, D. H., . . . Mitchell, R. B. (2003). Knowledge systems for sustainable development. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 100(14), 8086-8091.
- Castells, M. (2009). *The Power of Identity: The Information Age: Economy, Society, and Culture*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Castro, P. (2005). Genetically modified organisms in the Portuguese press: Thematization and anchoring. *JOURNAL FOR THE THEORY OF SOCIAL BEHAVIOUR*, 35(1), 1-17.
- CCI-Hydr project. (2008). Invloed van klimaatverandering op hydrologische extremen. Hoogen laagwater langs rivieren in het Vlaamse binnenland. (pp. 7). Leuven, België: KU Leuven.
- Cha, E. J., & Ellingwood, B. R. (2012). Risk-averse decision-making for civil infrastructure exposed to low-probability, high-consequence events. *Reliability Engineering and System Safety*, 104, 27-35.
- Charles C. Ragin, & Amoroso, L. M. (2011). *Constructing Social Research: The Unity and Diversity of Method*. Thousands Oaks, CA: Sage Publishing.
- Chilvers, J. (2007). Deliberating Competence: Theoretical and Practitioner Perspectives on Effective Participatory Appraisal Practice. *Science, Technology & Human Values*, 33(3), 421-451.
- Chowdhury, M. R. (2003). The impact of 'Greater Dhaka Flood Protection Project' (GDFPP) on local living environment the attitude of the floodplain residents. *Natural Hazards*, 29(3), 309-324.
- CIW. (2009). De watertoets bij ruimtelijke plannen. Handleiding adviesverlening watertoets bij ruimtelijke plannen versie 1.0 (juli 2009) (pp. 60). Erembodegem, België: CIW.
- CIW. (2012). Code van goede praktijk voor het ontwerp, de aanleg en het onderhoud van rioleringsystemen (pp. 56). Erembodegem, België: VMM CIW.
- CIW. (2013a). CIW werkplan 2014. CIW Meerjarenplanning 2015 - 2018. Erembodegem, België: CIW.

- CIW. (2013b). Methodiek selectie signaalgebieden Erembodegem, België: CIW.
- CIW. (2014a). Afgebakende overstromingsgebieden. Retrieved 17/08/2014, from <http://www.integraalwaterbeleid.be/nl/beleidsinstrumenten/overstromingsgebieden>
- CIW. (2014b). De Watertoets. Retrieved 05/08/2014, from <http://www.integraalwaterbeleid.be/nl/beleidsinstrumenten/watertoets>
- CIW. (2014c). Methodologie voor het opmaken van een hemelwaterplan. Erembodegem, België: CIW.
- CIW. (2014d). Opmaak hemelwaterplan - methodologie (pp. 15). Erembodegem: CIW Vlaanderen.
- CIW. (2014e). Overstromingsveilig bouwen en wonen. Hoe kunt u uw woning beschermen tegen schade door overstromingen? (pp. 28). Erembodegem, België: CIW.
- CIW. (2014f). Samen voor een gestroomlijnd waterbeleid. Integraal Waterbeleid in Vlaanderen. (pp. 40). Erembodegem, België: CIW.
- CIW. (2014g). Samenstelling CIW. Retrieved 10/08/2014, from <http://www.integraalwaterbeleid.be/nl/over-ciw/samenstelling-ciw>
- CIW. (2014h). Toepassingsgebied informatieplicht. Retrieved 13/08/2014, from <http://www.integraalwaterbeleid.be/nl/beleidsinstrumenten/informatieplicht/toepassingsgebied>
- CIW. (2014i). Vervoltraject Signaalgebieden. Retrieved 13/08/2014, from <http://www.integraalwaterbeleid.be/nl/beleidsinstrumenten/signaalgebieden/vervol/>
- CIW. (2016). Hoog water zonder kater. Retrieved 08.05-2016, from <http://www.integraalwaterbeleid.be/nl/beleidsinstrumenten/meerlaagse-waterveiligheid>
- CIW. (s.d.-a). Overlegstructuren. Retrieved 5/10/16, from <http://www.integraalwaterbeleid.be/nl/bekkens/ijzerbekken/overlegstructuren>
- CIW. (s.d.-b). Richtlijnen watertoets in signaalgebieden. Retrieved 5/10/16, from <http://www.integraalwaterbeleid.be/nl/beleidsinstrumenten/signaalgebieden/richtlijnen-watertoets-in-signaalgebieden>
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2013). *Research Methods in Education*. Hoboken, USA: Taylor & Francis.
- Coninx, I., & Bachus, K. (2009). Exploring social flood impacts. Delphi study results. (pp. 42). Leuven, België: HIVA, KU Leuven.
- Connelly, N. A., Knuth, B. A., & Kay, D. L. (2002). Public support for ecosystem restoration in the Hudson River Valley, USA. *Environmental Management*, 29(4), 467-476.
- Cooper, J. (2007). *Cognitive Dissonance: 50 Years of a Classic Theory*: SAGE Publications.
- Craig, S. C. (1985). The Decline of Partisanship in the United States: A Reexamination of the Neutrality Hypothesis. *Political Behavior*, 7(1), 57-78.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: qualitative, quantitative, and mixed method approaches*. Thousands Oaks, CA: Sage Publications.
- Dahrendorf, R. (1968). *Homo Sociologicus*. (55 ed.). Londen, UK: Routledge and Kegan Paul.
- Dake, K. (1991). Orienting Dispositions in the Perception of Risk: An Analysis of Contemporary Worldviews and Cultural Biases. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 22(1), 61-82.
- Dake, K. (1992). Myths of Nature: Culture and the Social Construction of Risk. *The Journal of Social Issues*, 48(4), 21-37.
- Dawson, R. J., Peppe, R., & Wang, M. (2011). An agent-based model for risk-based flood incident management. *Natural Hazards*, 59(1), 167-189.
- de Graaf, L. (2007). Gedragen beleid. Een bestuurskundig onderzoek naar interactief beleid en draagvlak in de stad Utrecht. (pp. 235). Delft, Nederland: Eburon Delft.
- De Groot, M. (2012). Exploring the relationship between public environmental ethics and river flood policies in western Europe. *Journal of Environmental Management*, 93(1), 1-9.
- De Groot, M., & De Groot, W. T. (2009). "Room for river" measures and public visions in the Netherlands: A survey on river perceptions among riverside residents. *Water Resources Research*, 45(7), 1-11.
- De Meur, G., Rihoux, B., & Yamasaki, S. (2002). *L'analyse quali-quantitative comparée (AQOC-QCA): approche, techniques et applications en sciences humaines* (Academia Ed.). Louvain-la-Neuve, la Belgique: Academia-Bruylant.

- De Redactie. (2010). Bouwvergunning met "watertoets" in Denderleeuw. Retrieved 2/7/2017, from http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/videozone/archief/MMG_Verkiezingen%2B2012/MMG_VK12_archief/1.1235410
- De Scheepvaart NV. (2008). *Het bekkenbeheerplan van het Maasbekken. Integraal waterbeleid in de praktijk. 2008-2013*. Hasselt, België: De Scheepvaart Retrieved from http://www.integraalwaterbeleid.be/nl/bekkens/maasbekken/bekkenbeheerplan/11_MAAS_BBP_LR.pdf.
- De Wilde, M., (21/08/2008). [Interview over overstromingsbeleid].
- Decker, D. J., Jacobson, C. A., & Brown, T. L. (2006). Situation-specific "impact dependency" as a determinant of management acceptability: Insights from wolf and grizzly bear management in Alaska. *Wildlife Society Bulletin*, 34(2), 426-432.
- Departement LNE. (2010). Erosiebestrijdingswerken. Code van goede praktijk (pp. 124). Brussel, België: LNE.
- Departement LNE. (2011). Gemeentelijke erosiecoördinatoren. Retrieved 20/05/2011, from <http://www.lne.be/themas/bodem/erosie1/erosie-door-water-en-bewerking-1/gemeentelijke-erosiecoördinatoren>
- Departement LNE. (2013). Samenwerkingsovereenkomst 2008-2013. Retrieved 10/08/2014, from http://www.lne.be/doelgroepen/lokale-overheden/so_2008-2013
- Deproost, P. (2010). Workshop 6. Goed bodembeheer om erosie tegen te gaan. Studiedag 'landbouw en water: vandaag en morgen'. Retrieved 28/05/2013, from http://www.ciwvlaanderen.be/documenten/presentaties-studiedag-landbouw-en-water-3-mei/goed-bodembeheer_pd
- Develtere, P. (2003). *Het draagvlak voor duurzame ontwikkeling. Wat het is en zou kunnen zijn*. Antwerpen, België: De Boeck.
- Dewulf, A., Gray, B., Putnam, L., Lewicki, R., Aarts, N., Bouwen, R., & Van Woerkum, C. (2009). Disentangling approaches to framing in conflict and negotiation research: A meta-paradigmatic perspective. *Human Relations*, 62(2), 155-193.
- Diamond, P. A., & Hausman, J. A. (1994). Contingent valuation - is more number better than no number. *Journal of Economic Perspectives*, 8(4), 45-64.
- Douben, N., & Ratnayake, R. M. W. (2005). Characteristics data on river floods. Facts and Figures. In J. van Alphen, E. van Beek, & M. Taal (Eds.), *Floods, from defence to management* (pp. 11-27). London, UK: Taylor & Francis Group.
- Douglas, M. (1978). *Cultural bias* (Vol. 3). London, UK: Royal Anthropological Institute.
- Douglas, M., & Wildavsky, A. (1982). *Risk and culture : an essay on the selection of technical and environmental dangers*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Dovidio, J. F., Kawakami, K., & Gaertner, S. L. (2002). Implicit and explicit prejudice and interracial interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(1), 62-68.
- Dryzek, J. S. (1996). *Democracy in Capitalist Times: Ideals, Limits, and Struggles*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Dryzek, J. S., & Berejikian, J. (1993). Reconstructive Democratic Theory. *The American Political Science Review*, 87(1), 48-60.
- Dunlap, R. E., Van Liere, K. D., Mertig, A. G., & Jones, R. E. (2000). Measuring endorsement of the new ecological paradigm: A revised NEP scale. *Journal of Social Issues*, 56(3), 425-442.
- Eagly, A. H., & Chaiken, S. (1993). *The Psychology of Attitudes*. Fort Worth, TX: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Earnhart, D. (2001). Combining Revealed and Stated Preference Methods to Value Environmental Amenities at Residential Locations. *Land Economics*, 77(1), 12-29.
- Ehrlich, H. J., & Rinehart, J. W. (1965). A brief report on the methodology of stereotype research. *Social Forces*, 43(4), 564-575.
- Eiser, J. R., Miles, S., & Frewer, L. J. (2002). Trust, Perceived Risk, and Attitudes Toward Food Technologies. *Journal of Applied Social Psychology*, 32(11), 2423-2433.
- Ekstrom, J. A., & Moser, S. C. (2013). Barriers to climate change adaptation. Overcoming challenges in the San Francisco Bay Area. In S. C. Moser & M. T. Boykoff (Eds.), *Successful adaptation to climate change: linking science and policy in a rapidly changing world* (pp. 97-113). London, UK: Routledge

- Ellsberg, D. (1961). Risk, ambiguity, and the savage axioms. *Quarterly Journal of Economics*, 75(4), 643-669.
- Elmore, R. F. (1985). Forward and backward mapping. In K. Hanf & T. A. J. Toonen (Eds.), *Policy Implementation in Federal and Unitary Systems* (pp. 33-70). Dordrecht, Netherlands: Martinus Nijhoff.
- Elster, J. (1989). Social norms and economic theory. *Journal of Economic Perspectives*, 3(4), 99-117.
- Epstein, S. (1994). Integration of the cognitive and the psychodynamic unconscious. *American Psychologist*, 49(8), 709-724.
- Ernest R. Alexander. (2000). Rationality Revisited: Planning Paradigms in a Post-Postmodernist Perspective. *Journal of Planning Education and Research*, 19(3), 242-256.
- Esses, V. M., Haddock, G., & Zanna, M. P. (1993). Values, stereotypes and emotions as determinants of intergroup attitudes. In D. M. Mackie & D. L. Hamilton (Eds.), *Affect, cognition and stereotyping: interactive processes on group perceptions* (pp. 137-166). San Diego, CA: Academic Press.
- European Commission. (2010). Commission staff working paper: Risk assessment and mapping guidelines for disaster management (pp. 43). Brussels, Belgium: European Commission.
- European Commission. (2014). Mayors Adapt. Retrieved 01/04/2014, from <http://mayors-adapt.eu/>
- European Commission. (s.d.-a). Civil protection exercises. Retrieved 18/09/2016, from http://ec.europa.eu/echo/what/civil-protection/simulation-exercises_en
- European Commission. (s.d.-b). Emergency response coordination centre (ERCC). Retrieved 18/09/2016, from http://ec.europa.eu/echo/what/civil-protection/emergency-response-coordination-centre-ercc_en
- European Commission. (s.d.-c). European Emergency Response Capacity. Retrieved 18/09/2016, from http://ec.europa.eu/echo/what-we-do/civil-protection/european-emergency-response-capacity_en
- European Commission. (s.d.-d). European Flood Awareness System. Retrieved 18/09/2016, from <https://www.efas.eu/about-efas.html>
- European Commission. (s.d.-e). Experts training and exchange. Retrieved 18/09/2016, from http://ec.europa.eu/echo/what/civil-protection/experts-training-and-exchange_en
- European Commission. (s.d.-f). Green Capital Award. Retrieved 03/03/2017, from <http://ec.europa.eu/environment/europeangreencapital/>
- European Commission. (s.d.-g). H2020. The EU framework programme for research and innovation. Retrieved 18/09/16, from <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>
- European Commission DG Environment. (2000). The EU Water Framework Directive - integrated river basin management for Europe. Retrieved 4/7/2017, 2017, from http://ec.europa.eu/environment/water/water-framework/index_en.html
- European Commission DG Environment. (2014a). Floods Directive. Timetable & Progress Implementation. Retrieved 17/08/2014, from http://ec.europa.eu/environment/water/flood_risk/implem.htm
- European Commission DG Environment. (2014b). LIFE (2014-2020). Retrieved 04/07/2017, 2017, from <http://ec.europa.eu/environment/life/funding/lifeplus.htm>
- European Commission DG Environment. (s.d.). Green Infrastructure. Retrieved 18/09/2016, from http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/index_en.htm
- European Environment Agency. (2007). The DPSIR framework used by the EEA. . In European Environment Agency (Ed.). Copenhagen, Denmark: EEA.
- European Environment Agency. (2016). Communication, environment and behaviour. A scoping study on the links between public communication, environment policy implementation and behavioural science. In EEA (Ed.), (pp. 23). Copenhagen, Denmark.
- Richtlijn 2007/60/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 oktober 2007 over beoordeling en beheer van overstromingsrisico's (23/10/2007).
- Richtlijn 2007/60/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 Oktober 2007 over beoordeling en beheer van overstromingsrisico's (23/10/2007).
- Europese Commissie. (2002). Solidariteitsfonds van de Europese Unie. Retrieved 18/09/2016, from http://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/solidarity-fund/

- Europese Commissie DG Regio. (s.d.). Het regionaal beleid in uw land. Retrieved 4/7/2017, 2017, from http://ec.europa.eu/regional_policy/nl/
- Richtlijn 2000/60/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 oktober 2000 tot vaststelling van een kader voor communautaire maatregelen betreffende het waterbeleid (23/10/2000).
- Fatti, C. E., & Patel, Z. (2013). Perceptions and responses to urban flood risk: Implications for climate governance in the South. *Applied Geography*, 36, 13-22.
- Fazio, R. H. (2007). Attitudes as object-evaluation associations of varying strength. *Social Cognition*, 25(5), 603-637.
- Fazio, R. H., & Olson, M. A. (2003). Implicit measures in social cognition research: Their meaning and use. *Annual Review of Psychology*, 54, 297-327.
- Koninklijk Besluit van 16 februari 2006 over de nood- en interventieplannen (16/02/2006).
- Wet van 28 maart 2003 tot wijziging van de wet van 31 december 1963 betreffende de civiele bescherming (28/03/2003).
- Koninklijk besluit van 6 maart 2008 tot wijziging van het koninklijk besluit van 28 februari 2007 tot afbakening van de risicozones bedoeld in artikel 68-7 van de wet van 25 juni 1992 op de landverzekeringsovereenkomst. (2008).
- Federale Overheid. (2014a). *Gids "rampenschade - gebruikshandleiding"*. Brussel: Federale Overheid Retrieved from http://ibz.be/download/natuurramp/vademecum_07-2014_NL.pdf.
- Federale Overheid. (2014b). Groenboek zesde staatshervorming. Deel 1: sociaal-economisch beleid. Retrieved from http://www.vlaanderen.be/sites/default/files/documents/groenboek_deel_1_tem_deel_7_dar16092013.pdf
- Federale Overheid. (2014c). Het Rampenfonds. Retrieved 04/08/2014, from <http://www.belgium.be/nl/huisvesting/huisvestingsproblemen/natuurrampen/rampenfonds/>
- Federale Overheid. (2014d). Overstromingen. Retrieved 05/08/2014, from <http://www.belgium.be/nl/huisvesting/huisvestingsproblemen/natuurrampen/overstromingen/>
- Festinger, L., Riecken, H. W., & Schachter, S. (1956). *When prophecy fails*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behaviour: an introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Fleischhauer, M., Greiving, S., Flex, F., Scheibel, M., Stickler, T., Sereinig, N., . . . Firus, K. (2012). Improving the active involvement of stakeholders and the public in flood risk management - tools of an involvement strategy and case study results from Austria, Germany and Italy. *Natural Hazards and Earth System Science*, 12(9), 2785-2798.
- Flick, U. (2009). *An introduction to qualitative research*. Los Angeles, CA: Sage.
- Koninklijk Besluit betreffende de nood-en interventieplannen (16/2/2006).
- FOD Binnenlandse Zaken. (2006). *Omzendbrief tot vaststelling van de erkenningscriteria van een algemene ramp*. Brussel, België: Federale overheid.
- FOD Binnenlandse Zaken. (2013a). *Activiteitenverslag FOD Binnenlandse Zaken 2012*. Brussel, België: FOD Binnenlandse Zaken.
- FOD Binnenlandse Zaken. (2013b). *Noodplanning en crisisbeheer in België*. (pp. 28). Brussel, België: IBZ Federale Overheidsdienst Binnenlandse Zaken.
- FOD Binnenlandse Zaken. (2014). *Natuurrampen - Het Rampenfonds*. Retrieved 04/08/2014, from <http://ibz.be/code/nl/loc/natuurrampen.shtml#unit>
- Wet van 21 mei 2003 tot wijziging van de wet van 25 juni 1992 op de landverzekeringsovereenkomst en de wet van 12 juli 1976 betreffende het herstel van zekere schade veroorzaakt aan private goederen door natuurrampen. (21/05/2003).
- FOD Economie KMO Middenstand en Energie. (2013). *Brochure Landbouwrampen*. Retrieved 04/08/2014, from http://economie.fgov.be/nl/modules/publications/e4/brochure_calamites_agricoles.jsp
- FOD Economie KMO Middenstand en Energie. (2014a). *Bevolking - Loop van de bevolking 2014 - 2060*. Retrieved from:

- http://statbel.fgov.be/nl/modules/publications/statistiques/bevolking/downloads/loop_van_de_bevolking_2014-2060.jsp
- FOD Economie KMO Middenstand en Energie. (2014b). Natuurrampen. Overstromingen. Retrieved 04/08/2014, from http://economie.fgov.be/nl/consument/Verzekering/brandverzekering/andere_verzekeerde_risicos/verplichte_risicos/natuurrampen/overstromingen/
- Fulton, D. C., Manfredo, M. J., & Lipscomb, J. (1996). Wildlife value orientations: a conceptual and measurement approach. *Human Dimensions of Wildlife*, 1(2), 24-47.
- Gagnon Thompson, S. C., & Barton, M. A. (1994). Ecocentric and anthropocentric attitudes toward the environment. *Journal of Environmental Psychology*, 14(2), 149-157.
- Garbarino, J., Kostelny, K., & Barry, F. (1997). Value transmission in an ecological context. The high-risk neighbourhood. In J. E. Grusec & L. Kuczynski (Eds.), *Parenting and children's internalization of values: a handbook of contemporary theory* (pp. 307-332). New York, USA: Wiley.
- Gawronski, B. (2009). Ten Frequently Asked Questions About Implicit Measures and Their Frequently Supposed, But Not Entirely Correct Answers. *Canadian Psychology-Psychologie Canadienne*, 50(3), 141-150.
- Geerts, G., & den Boon, T. (1999). *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*. Antwerpen, België: Van Dale Lexicografie.
- Geopunt Vlaanderen (Cartographer). (2006). Recent overstromde gebieden van 1988-2006. Retrieved from <http://www.geopunt.be/>
- Gibbs, G. R. (2008). *Analysing Qualitative Data*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Ltd.
- Gintis, H. (2000). Beyond Homo economicus: Evidence from experimental economics. *Ecological Economics*, 35(3), 311-322.
- Giron, E., Joachain, H., Degroof, A., Hecq, W., Coninx, I., Bachus, K., . . . De Sutter, R. (2010). Towards an integrated decision tool for adaptation measures - case study: floods (pp. 125). Brussels, Belgium: ULB.
- Glendining, N. S., & Pollino, C. A. (2012). Development of Bayesian Network Decision Support Tools to Support River Rehabilitation Works in the Lower Snowy River. *Human and Ecological Risk Assessment*, 18(1), 92-114.
- Goel, S. (2014). 'Bureaucratic Attitudes'—an Intermediary Variable of Policy Performance. *Vision: The Journal of Business Perspective*, 18(4), 299-308.
- Gotoh, H., Takezawa, M., Maeno, Y., & Oshiki, H. (2010). Flood refuge measures in the vicinity of urban rivers. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 133, 167-177.
- Greene, J. C., & Caracelli, V. J. (1997). Defining and describing the paradigm issue in mixed-method evaluation. *New Directions for Evaluation*, 1997(74), 5-17.
- Greenwald, A. G., McGhee, D. E., & Schwartz, J. L. K. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The implicit association test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1464-1480.
- Greenwald, A. G., & Sriram, N. (2010). No Measure Is Perfect, but Some Measures Can be Quite Useful Response to Two Comments on the Brief Implicit Association Test. *Experimental Psychology*, 57(3), 238-242.
- Gregg, A. P., & Klymowsky, J. (2013). The Implicit Association Test in Market Research: Potentials and Pitfalls. *Psychology & Marketing*, 30(7), 588-601.
- Griffin, D., Liu, W., & Khan, U. (2005). A new look at constructed choice processes. *Marketing Letters*, 16(3-4), 321-333.
- Grinwis, M., & Duyck, M. (2001). Hoogwaterstanden en overstromingen in België. Een evaluatie van de niet-tastbare kosten (pp. 47). Brussel, België: KINT-IRGT.
- Grusec, J. E., & Kuczynski, L. (1997). Introduction and overview. In R. E. Petty & J. A. Krosnick (Eds.), *Parenting and children's internalization of values: a handbook of contemporary theory* (pp. 493). New York, USA: Wiley.
- Guston, D. H. (2001). Boundary Organizations in Environmental Policy and Science: An Introduction. *Science, Technology, & Human Values*, 26(4), 399-408.
- Habermas, J. (1997). *Between facts and norms: contributions to a discourse theory of law and democracy*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Haddock, G., & Zanna, M. P. (1998). On the use of open-ended measures to assess attitudinal components. *British Journal of Social Psychology*, 37, 129-149.

- Haenen, W., Allaert, E., Andries, H., De Ruyck, P., Donneaux, S., Lancelle, F., & Vinckenbosch, N. (2006). Draaiboek Psychosociaal Interventieplan (PSIP) (pp. 93). Brussel, België: FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu.
- Haines, E. L., & Sumner, K. E. (2013). Digging deeper or piling it higher? Implicit measurement in organizational behavior and human resource management. *Human Resource Management Review*, 23(3), 229-241.
- Hajer, M. A. (2005). Coalitions, Practices, and Meaning in Environmental Politics: From Acid Rain to BSE. In D. Howarth & J. Torfing (Eds.), *Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance* (pp. 297-315). London, UK: Palgrave Macmillan UK.
- Hajer, M. A. (2006). Doing discourse analysis: coalitions, practices, meaning. In M. van den Brink & T. Metze (Eds.), *Words matter in policy and planning* (pp. 65-76). Utrecht, Netherlands: Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap.
- Han, H. A., Olson, M. A., & Fazio, R. H. (2006). The influence of experimentally created extrapersonal associations on the Implicit Association Test. *Journal of Experimental Social Psychology*, 42(3), 259-272.
- Hanemann, W. M. (1994). Valuing the environment through contingent valuation. *Journal of Economic Perspectives*, 8(4), 19-43.
- Harris, C. C., Driver, B. L., & McLaughlin, W. J. (1989). Improving the contingent valuation method: A psychological perspective. *Journal of Environmental Economics and Management*, 17(3), 213-229.
- Harzing, A. W., Baldueza, J., Barner-Rasmussen, W., Barzantny, C., Canabal, A., Davila, A., . . . Zander, L. (2009). Rating versus ranking: What is the best way to reduce response and language bias in cross-national research? *International Business Review*, 18(4), 417-432.
- Hassel, H., & van Lindt, L. (1998). Flood management in Belgium. In U. Rosenthal & P. t'Hart (Eds.), *Flood response and crisis management in Western Europe. A comparative analysis* (pp. 57-101). Berlin Heidelberg, Germany: Springer Verlag.
- Heintz, M. D., Hagemeyer-Klose, M., & Wagner, K. (2012). Towards a risk governance culture in flood policy-findings from the implementation of the "floods directive" in Germany. *Water (Switzerland)*, 4(1), 135-156.
- Henrich, J., Boyd, R., Bowles, S., Camerer, C., Fehr, E., Gintis, H., & McElreath, R. (2001). In search of Homo economicus: Behavioral experiments in 15 small-scale societies. *American Economic Review*, 91(2), 73-84.
- Hill, M., & Hupe, P. (2008). *Implementing Public Policy: An Introduction to the Study of Operational Governance*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Hjern, B. (1982). Implementation Research — The Link Gone Missing. *Journal of Public Policy*, 2(3), 301-308.
- Hjern, B., & Hull, C. (1982). Implementation Research as Empirical Constitutionalism. *European Journal of Political Research*, 10(2), 105-115.
- Hjern, B., & Porter, D. O. (1981). Implementation Structures: A New Unit of Administrative Analysis. *Organization Studies*, 2(3), 211-227.
- Hofmann, W., Gawronski, B., Gschwendner, T., Le, H., & Schmitt, M. (2005). A meta-analysis on the correlation between the implicit association test and explicit self-report measures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(10), 1369-1385.
- Homer, P. M., & Kahle, L. R. (1988). A structural equation test of the value-attitude-behavior hierarchy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(4), 638-646.
- Hood, C. C. (1983). *The tools of government*. London, UK: Chatham House.
- Hoogerwerf, A., Arentsen, M. J., & Klok, P. J. (1993) Om een aanvaardbaar beleid. Een studie over de maatschappelijke acceptatie van overheidsbeleid. (pp. 144). Enschede, Nederland: Centrum voor bestuurskundig onderzoek en onderwijs - Universiteit Twente.
- Horney, J. A., MacDonald, P. D. M., Van Willigen, M., Berke, P. R., & Kaufman, J. S. (2010). Individual actual or perceived property flood risk: Did it predict evacuation from hurricane isabel in North Carolina, 2003? *Risk Analysis*, 30(3), 501-511.
- Howgate, O. R., & Kenyon, W. (2009). Community cooperation with natural flood management: a case study in the Scottish Borders. *Area*, 41(3), 329-340.
- Howlett, M. (2000). Managing the "hollow state": procedural policy instruments and modern governance. *Canadian Public Administration*, 43(4), 412-431.

- Howlett, M. (2005). What is a policy instrument? Policy tools, policy mixes and policy implementation styles. In P. Eliadis, Hill, M., Howlett, M., (Ed.), *Designing government: from instruments to governance* (pp. 31-50). Montreal, Canada: McGill-Queen's University Press.
- Howlett, M. (2009). Governance modes, policy regimes and operational plans: A multi-level nested model of policy instrument choice and policy design. *Policy Sciences*, 42(1), 73-89.
- Hung, H. C. (2009). The attitude towards flood insurance purchase when respondents' preferences are uncertain: a fuzzy approach. *Journal of Risk Research*, 12(2), 239-258.
- Hunter, S., & Leyden, K. M. (1995). Beyond NIMBY: Explaining opposition to hazardous waste facilities. *Policy Studies Journal*, 23(4), 601-619.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization: cultural, economic and political change in 43 societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Irwin, J. R., Slovic, P., Lichtenstein, S., & McClelland, G. H. (1993). Preference reversals and the measurement of environmental values. *Journal of Risk and Uncertainty*, 6(1), 5-18.
- Jager, W., Janssen, M. A., De Vries, H. J. M., De Greef, J., & Vlek, C. A. J. (2000). Behaviour in commons dilemmas: Homo economicus and Homo psychologicus in an ecological-economic model. *Ecological Economics*, 35(3), 357-379.
- Jamieson, S. (2004). Likert scales: how to (ab)use them. *Medical Education*, 38(12), 1217-1218.
- Johnson, C. L., Tunstall, S. M., & Penning-Rowsell, E. C. (2005). Floods as catalysts for policy change: Historical lessons from England and Wales. *International Journal of Water Resources Development*, 21(4), 561-575.
- Jones, B. D. (2003). Bounded rationality and political science: Lessons from public administration and public policy. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 13(4), 395-412.
- Jones, C., Hesterly, W. S., & Borgatti, S. P. (1997). A General Theory of Network Governance: Exchange Conditions and Social Mechanisms. *The Academy of Management Review*, 22(4), 911-945.
- Joseph, R., Proverbs, D. G., Lamond, J., & Wassell, P. (2012). Towards the development of a comprehensive systematic quantification of the costs and benefits of property level flood risk adaptation. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 159, 221-232.
- Kahan, D. (2006). Cultural cognition and public policy. *Yale Law Policy Review*, 24, 147-170.
- Kahan, D. (2010). Fixing the communications failure. *Nature*, 463(7279), 296-297.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. London, UK: Allen Lane.
- Kahneman, D., & Knetsch, J. L. (1992). Valuing public goods: The purchase of moral satisfaction. *Journal of Environmental Economics and Management*, 22(1), 57-70.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory - analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263-291.
- Kals, E., Schumacher, D., & Montada, L. (1999). Emotional Affinity toward Nature as a Motivational Basis to Protect Nature. *Environment and Behavior*, 31(2), 178-202.
- Kaplan, R. M., Feeny, D., & Revicki, D. A. (1993). Methods for assing relative importance in preference based outcome measures. *Quality of Life Research*, 2(6), 467-475.
- Karpinski, A., & Hilton, J. L. (2001). Attitudes and the implicit association test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(5), 774-788.
- Kashima, Y., Siegal, M., Tanaka, K., & Kashima, E. S. (1992). Do people believe behaviours are consistent with attitudes? Towards a cultural psychology of attribution processes. *British Journal of Social Psychology*, 31(2), 111-124.
- Kellens, W., Zaalberg, R., & De Maeyer, P. (2012). The Informed Society: An Analysis of the Public's Information-Seeking Behavior Regarding Coastal Flood Risks. *Risk Analysis*, 32(8), 1369-1381.
- Kellens, W., Zaalberg, R., Neutens, T., Vanneuville, W., & De Maeyer, P. (2011). An Analysis of the Public Perception of Flood Risk on the Belgian Coast. *Risk Analysis*, 31(7), 1055-1068.
- Keller, C., Siegrist, M., & Gutscher, H. (2006). The role of the affect and availability heuristics in risk communication. *Risk Analysis*, 26(3), 631-639.
- Kempton, W., Boster, J. S., & Hartley, J. A. (1995). *Environmental values in American culture*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Kick, E. L., Fraser, J. C., Fulkerson, G. M., McKinney, L. A., & De Vries, D. H. (2011). Repetitive flood victims and acceptance of FEMA mitigation offers: An analysis with community-system policy implications. *Disasters*, 35(3), 510-539.
- Kievik, M., & Gutteling, J. (2011). Yes, we can: motivate Dutch citizens to engage in self-protective behavior with regard to flood risks. *Natural Hazards*, 59(3), 1475-1490.
- Kim, M.-S., & Hunter, J. E. (1993). Attitude-Behavior Relations: A Meta-Analysis of Attitudinal Relevance and Topic. *Journal of Communication*, 43(1), 101-142.
- Kluckhohn, C. (1951). Values and values-orientations in the theory of action: an exploration in definition and classification. In T. Parsons & E. Shils (Eds.), *Toward a general theory of action* (pp. 388-433). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- KMI. (s.d.). Overstromingen. Retrieved 28/07/2014, from <http://www.kmi.be/meteo/view/nl/1103218-Overstromingen.html>
- Knack. (2011). Te weinig ruimte voor water in Vlaanderen. *Knack*.
- Kolkman, M. J., Veen, A. v. d., & Geurts, P. A. T. M. (2007). Controversies in water management: Frames and mental models. *Environmental Impact Assessment Review*, 27(7), 685-706.
- Kristiansen, C. M., & Hotte, A. M. (1996). Morality and the self: implications for the when and how of value-attitude-behavior relations. In C. Seligman, J. Olson, & M. P. Zanna (Eds.), *The psychology of values* (pp. 77-105). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Kroneberg, C., & Kalter, F. (2012). Rational Choice Theory and Empirical Research: Methodological and Theoretical Contributions in Europe. *Annual Review of Sociology*, 38, 73-92.
- Krosnick, J. A., Judd, C. M., & Wittenbrink, B. (2005). The measurement of attitudes. In D. Albarracín, B. T. Johnson, & M. P. Zanna (Eds.), *The handbook of attitudes*. (pp. 21-78). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Krzysztofowicz, R. (1990). *Bayesian decision principles for flood warnings*. Paper presented at the 17th Annual National Conference - April 17-21, 1990, Fort Worth, TX.
- Kuczynski, L., & Grusec, J. E. (1997). Future directions for a theory of parental socialization. In J. E. Grusec & L. Kuczynski (Eds.), *Parenting and children's internalization of values: a handbook of contemporary theory* (pp. 399-414). New York, USA: Wiley.
- Kuhn, T. S. (1996). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Kunreuther, H. (2006). Disaster mitigation and insurance: Learning from Katrina. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 604, 208-227.
- Lagarde, M., & Blaauw, D. (2009). A review of the application and contribution of discrete choice experiments to inform human resources policy interventions. *Human Resources for Health*, 7(62), 1-10.
- Lamb, S., Walton, D., Mora, K., & Thomas, J. (2012). Effect of authoritative information and message characteristics on evacuation and shadow evacuation in a simulated flood event. *Natural Hazards Review*, 13(4), 272-282.
- Lamothe, D.-N., Neveu, G., Görlach, B., & Interwies, E. (2005). Evaluation of the impact of floods and associated protection policies (pp. 107). Brussels, Belgium: Office International de l'Eau and Ecologic.
- Lancsar, E., & Louviere, J. (2008). Conducting discrete choice experiments to inform healthcare decision making: A user's guide. *PharmacoEconomics*, 26(8), 661-677.
- Lang, P. J., Bradley, M. M., & Cuthbert, B. N. (1990). Emotion, attention, and the startle reflex. *Psychological Review*, 97(3), 377-395.
- Lara, A., Saurí, D., Ribas, A., & Pavón, D. (2010). Social perceptions of floods and flood management in a Mediterranean area (Costa Brava, Spain). *Natural Hazards and Earth System Science*, 10(10), 2081-2091.
- Laruelle, J. (1955). Enkele beschouwingen over de Stormvloed van 1 februari 1953. *Natuurwetenschappelijk Tijdschrift*, 37(2), 177-188.
- Lasswell, H. D. (1951). The policy orientation. In D. Lerner, Lasswell, H.D., (Ed.), *The policy sciences*. San Francisco, CA: Stanford University Press.
- Laurian, L., & Crawford, J. (2016). Sustainability in the USA and New Zealand: explaining and addressing the implementation gap in local government. *Journal of Environmental Planning and Management*, 1-21.
- Lave, T. R., & Lave, L. B. (1991). Public perception of the risks of floods: Implications for communication. *Risk Analysis*, 11(2), 255-268.

- LeClerc, J., & Joslyn, S. (2015). The cry wolf effect and weather-related decision making. *Risk Analysis*, 35(3), 385-395.
- Lee, R. L., Schafer, W. A., Knoche, A. J., & Carroll, J. M. (2006). *The role of social capital in emergency response*. Paper presented at the Association for Information Systems - 12th Americas Conference On Information Systems, AMCIS August 4-6, 2006, Acapulco, Mexico.
- Leeuwis, C., & Aarts, N. (2016). Communication as intermediation for socio-technical innovation. *Journal of Science Communication*, 15(6), 12.
- Levy, J. K., Hartmann, J., Li, K. W., An, Y., & Asgary, A. (2007). Multi-Criteria Decision Support Systems for Flood Hazard Mitigation and Emergency Response in Urban Watersheds. *JAWRA Journal of the American Water Resources Association*, 43(2), 346-358.
- Lijklema, S. (2001). *Water beheren en communiceren : een studie naar het publieke draagvlak voor het waterbeheer in Nederland*. Wageningen University, Wageningen, Nederland.
- Linghu, B., Chen, F., Guo, X., & Li, W. (2013). *A conceptual model for flood disaster risk assessment based on agent-based modeling*. Paper presented at the Proceedings - 2013 International Conference on Computer Sciences and Applications, CSA 2013 - December 14-15, 2013, Wuhan, China.
- Livos. (2006). Watertoets voorkomt bouwen in overstromingsgevoelige gebieden. Retrieved 2 juli, 2017, from <http://www.livos.be/nl/bouwinformatie/bouwen-verbouwen-of-kopen/administratie/watertoets-voorkomt-bouwen-in-overstromingsgevoelige-gebieden/>
- Lo, A. Y. (2013). The role of social norms in climate adaptation: Mediating risk perception and flood insurance purchase. *Global Environmental Change*, 23(5), 1249-1257.
- Loewenstein, G. F., Hsee, C. K., Weber, E. U., & Welch, N. (2001). Risk as Feelings. *Psychological Bulletin*, 127(2), 267-286.
- Loots, I. (1996). Verbreding van het maatschappelijk draagvlak voor het natuurbehoud: (Hoe) zijn de mensen daaraan toe? In G. Knops (Ed.), *Hof van Eden of Toren van Babel? Natuurbehoud en natuurontwikkeling in Vlaanderen* (pp. 24-39). Brussel, België: Koning Boudewijn Stichting.
- Louviere, J. J., Flynn, T. N., & Carson, R. T. (2010). Discrete choice experiments are not conjoint analysis. *Journal of Choice Modelling*, 3(3), 57-72.
- Lowi, T. J., & Nicholson, N. K. (2009). *Arenas of Power*. Boulders, CO: Paradigm Publishers.
- Magat, W. A., Viscusi, W. K., & Huber, J. (1988). Paired comparison and contingent valuation approaches to morbidity risk valuation. *Journal of Environmental Economics and Management*, 15(4), 395-411.
- Malekian, A., Hayati, D., & Aarts, N. (2017). Conceptualizations of water security in the agricultural sector: Perceptions, practices, and paradigms. *Journal of Hydrology*, 544, 224-232.
- Malone, E. L. (2009). *Debating climate change : pathways through argument to agreement*. London, UK: Routledge.
- Marc van Verre. 03/08/2008) *Interview met Marc van Verre*. VMM/Interviewer: Ingrid Coninx.
- McCrae, R. R., Costa, P. T., Jr., Ostendorf, F., Angleitner, A., Hrebickova, M., & Avia, M. D. (2000). Nature over nurture: temperament, personality and life span development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 173-186.
- McDermott, A. M., Fitzgerald, L., & Buchanan, D. A. (2013). Beyond acceptance and resistance: Entrepreneurial change agency responses in policy implementation. *British Journal of Management*, 24(S3), S93-S115.
- McFadden, D. (1999). Rationality for economists? *Journal of Risk and Uncertainty*, 19(1-3), 73-105.
- Meegeren, P. v. (1997). *Communicatie en maatschappelijke acceptatie van milieubeleid : een onderzoek naar de houding ten aanzien van de 'dure afvalzak' in Barendrecht*. Wageningen University, Wageningen, Nederland.
- Meire, P., Coenen, M., & Schepers, C. (2002). Herwaardering van grachtenstelsels. *Tijdschrift Water*, 8.
- Mentens, J., Hermy, M., & Raes, D. (2002). *Extensieve groendaken*. Brussel, België: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

- Messmer, T. A., Brunson, M. W., Reiter, D., & Hewitt, D. G. (1999). United States public attitudes regarding predators and their management to enhance avian recruitment. *Wildlife Society Bulletin*, 27(1), 75-85.
- Meyer, V., & Messner, F. (2005). National Flood Damage Evaluation Methods. A review of applied methods in England, the Netherlands, the Czech Republic and Germany (pp. 49). Leipzig, Germany: UFZ.
- Meyer, V., & Messner, F. (2006). Guidelines for direct, tangible flood damage evaluation. *Guidelines for socio-economic flood damage evaluation*. Retrieved 21/06/2017, from http://www.floodsite.net/html/partner_area/project_docs/T9_06_01_Flood_damage_guidelines_D9_1_v1_0_p01.pdf
- Miceli, R., Sotgiu, I., & Settanni, M. (2008). Disaster preparedness and perception of flood risk: A study in an alpine valley in Italy. *Journal of Environmental Psychology*, 28(2), 164-173.
- Michael, R. T., & Becker, G. S. (1976). On the new theory of consumer behaviour. In G. S. Becker (Ed.), *The economic approach to human behavior*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Michel-Kerjan, E., & Kunreuther, H. (2011). Redesigning Flood Insurance. *Science*, 333(6041), 408-409.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Milfont, T. C., Duckitt, J., & Wagner, C. (2010). A cross-cultural test of the value-attitude-behavior hierarchy. *Journal of Applied Social Psychology*, 40(11), 2791-2813.
- Mill, J. S. (1936). On the definition of political economy and the method of investigation proper to it. *Collected Works of John Stuart Mill* (Vol. 4). Toronto, Canada: University of Toronto Press.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. (2001). Code van goede praktijk voor het opmaken van een gemeentelijk erosiebestrijdingsplan. (pp. 83). Brussel, België: AMINAL.
- Minsky, M. (1975). A framework for representing knowledge. In P. H. Winston (Ed.), *The psychology of computer vision* (pp. 211-277). New York, NY: McGraw-Hill.
- Molenaar, K., Hofstede, G., & Belandres, L. (1998). "...many ways IGAs can be promoted..." : programme evaluation on income generating activities of counterparts of NOVIB in the Philippines and India. The Hague, Netherlands: DGIS etc.
- Moscovici, S. (1975). *La psychanalyse, son image et son public* (2. éd. entièrement refondue. ed.). Paris, France: Presses universitaires de France.
- Moscovici, S. (1984). The phenomenon of social representations. In R. M. Farr & S. Moscovici (Eds.), *Social representations* (pp. 3-69). Cambridge, UK: Polity Press.
- Moscovici, S., & Doise, W. (1994). *Conflict and consensus : a general theory of collective decisions*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Moser, S., & Ekstrom, J. (2012). Identifying and overcoming barriers to climate change adaptation in San Francisco Bay. Sacramento, CA: Energy Commission.
- Natuurpunt. (2006). Gecoördineerde statuten. Natuurpunt vzw. Natuurpunt Beheer vzw. Natuurpunt Educatie vzw. Natuurpunt Studie vzw. . Retrieved 1/7/2014, from http://www.natuurpunt.be/uploads/doemee/organisatie/documenten/pag_590_statuten.pdf
- Newman, I., & Benz, C. R. (1998). *Qualitative-quantitative Research Methodology: Exploring the Interactive Continuum*. Chicago, IL: Southern Illinois University Press.
- Newman, I., Ridenour, C. S., Newman, C., DeMarco, G. M. P., Tashakkori, A., & Teddlie, C. (2003). A typology of research purposes and its relationship to mixed methods *Handbook of mixed methods in social and behavioral research* (pp. 167-188). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Nijkamp, P., Rietveld, P., & Voogd, H. (1990). *Multicriteria Evaluation in Physical Planning*. Amsterdam, Nederland: North-Holland.
- Nosek, B. A., Greenwald, A. G., & Banaji, M. R. (2007). The implicit Association Test at age 7: a methodological conceptual review. In J. A. Bargh (Ed.), *Social psychology and the unconscious: the automaticity of higher mental processes* (pp. pp. 265 - 292). New York, NY: Psychology Press.

- Nosek, B. A., & Smyth, F. L. (2007). A multitrait-multimethod validation of the implicit association test - Implicit and explicit attitudes are related but distinct constructs. *Experimental Psychology*, 54(1), 14-29.
- Notaro, V., Fontanazza, C. M., La Loggia, G., & Freni, G. (2014). Identification of the best flood retrofitting scenario in an urban watershed by means of a Bayesian Decision Network. *WIT Transactions on the Built Environment*, 139, 341-352.
- NV, D. S. (2014). Gemeenschappelijke Maas. Afronding Maasdijkenplan. Over de werkzaamheden. Retrieved 14/10/2014, from <http://www.gemeenschappelijkemaas.be/>
- Nye, J. S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York, NY: Public Affairs.
- O'Connell, P. E., & O'Donnell, G. (2014). Towards modelling flood protection investment as a coupled human and natural system. *Hydrology and Earth System Sciences*, 18(1), 155-171.
- O'Toole Jr, L. J. (2000). Research on Policy Implementation: Assessment and Prospects. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 10(2), 263-288.
- Oliver, A. (2013). Testing the rate of preference reversal in personal and social decision-making. *Journal of Health Economics*, 32(6), 1250-1257.
- Opp, K. D. (2013). Norms and rationality. Is moral behavior a form of rational action? *Theory and Decision*, 74(3), 383-409.
- Ottedal, S., Moen, B. E., Klempe, H., & Rundmo, T. (2004). Explaining risk perception: an evaluation of cultural theory. Trondheim, Norway: Norwegian University of Science and Technology.
- Pahl-Wostl, C. (2006). The Importance of Social Learning in Restoring the Multifunctionality of Rivers and Floodplains. *Ecology and Society*, 11.
- Pattyn, V. (2012). Why organizations (do not) evaluate: a search for necessary and sufficient conditions *Compass Working Paper*. Houston, TX: University of Houston-Downtown.
- Persky, J. (1995). The Ethology of Homo Economicus. *Journal of Economic Perspectives*, 9(2), 221-231.
- Peters, E., & Slovic, P. (2000). The Springs of Action: Affective and Analytical Information Processing in Choice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(12), 1465-1475.
- Phillips, K. A., Johnson, F. R., & Maddala, T. (2002). Measuring what people value: A comparison of "attitude" and "preference" surveys. *Health Services Research*, 37(6), 1659-1679.
- Pichler, A., Deppe, T., & Jackson, V. (2009). Key findings of research related to risk assessment and risk management: effectiveness and efficiency of non-structural flood risk management measures. In CRUE Research Funding Initiative (Ed.), *CRUE Research Funding Initiative Synthesis Report No 1-2009* (pp. 21). London, UK: CRUE Initiative on Flood Risk Management Research.
- Pletinckx, G. (2013). Etudes statistiques des calamités depuis 1993 (pp. 110). Bruxelles, Belgique: Service public fédéral intérieur - Direction des calamités.
- Poelmans, L., Van Rompaey, A., & Batelaan, O. (2010). Coupling urban expansion models and hydrological models: How important are spatial patterns? *Land Use Policy*, 27, 965-975.
- Porter, J., & Demeritt, D. (2012). Flood-risk management, mapping, and planning: The institutional politics of decision support in England. *Environment and Planning A*, 44(10), 2359-2378.
- Porthin, M., Rosqvist, T., Perrels, A., & Molarius, R. (2013). Multi-criteria decision analysis in adaptation decision-making: A flood case study in Finland. *Regional Environmental Change*, 13(6), 1171-1180.
- Potman, H. P. (1989). *Acceptatie van beleid : onderzoek naar de Wet geluidhinder ter verkenning van een bestuurskundig begrip*. Zeist, Nederland: Kerckebosch.
- Pressman, J. L., & Wildavsky, A. B. (1984). *Implementation: How Great Expectations in Washington are Dashed in Oakland : Or, why It's Amazing that Federal Programs Work at All, this Being a Saga of the Economic Development Administration as Told by Two Sympathetic Observers who Seek to Build Morals on a Foundation of Ruined Hopes*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Price, R. K. (2006). Engineering and technical aspects of managing floods: hazard reduction, operational management and post-event recovery. In I. Tchiquirinskaia, K. N. N. Thein,

- & P. Hubert (Eds.), *Frontiers in Flood Research (IAHS Proceedings & Reports)* (Vol. 305, pp. 73-91): International Association of Hydrological Sciences.
- Provincie Oost-Vlaanderen. (s.d.). Leaderproject Kenniscirkels Erosie. Retrieved 10/08/2014, from http://www.oost-vlaanderen.be/public/wonen_milieu/milieu/bodem/kenniscirkels_erosie/
- Pruitt, D. G., & Carnevale, P. J. (1993). *Negotiation in Social Conflict*. Maidenhead, UK: Open University Press.
- Pülzl, H., & Treib, O. (2006). Implementing public policy. In F. Fischer, Miller, G.J., (Ed.), *Handbook of public policy analysis: Theory, Politics, and Methods* (pp. 686). London, UK: Routledge.
- Raad voor het Milieubeheer. (1995). Advies draagvlak voor het milieubeleid (Vol. RMB 95-05). Den Haag, Nederland: Raad voor het Milieubeheer,.
- Raeymakers, F. (2011). De evaluatie van het instrument watertoets (pp. 20). Brussel, België: CIW.
- Ragin, C. C. (1989). *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Rashid, H., Haider, W., & McNeil, D. (2007). Urban riverbank residents' evaluation of flood evacuation policies in Winnipeg, Manitoba, Canada. *Environmental Hazards*, 7(4), 372-382.
- Rashid, H., Hunt, L. M., & Haider, W. (2007). Urban flood problems in Dhaka, Bangladesh: Slum residents' choices for relocation to flood-free areas. *Environmental Management*, 40(1), 95-104.
- Rasid, H., & Haider, W. (2002). Floodplain Residents' Preferences for Non-Structural Flood Alleviation Measures in the Red River Basin, Manitoba, Canada. *Water International*, 27(1), 132-151.
- Redactie, D. (2010). 180 miljoen euro schade door overstromingen. Retrieved 28/07/2014, from <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/binnenland/1.908223>
- Rihoux, B. (2006). Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Systematic Comparative Methods Recent Advances and Remaining Challenges for Social Science Research. *International Sociology*, 21(5), 679-706.
- Rihoux, B., & Ragin, C. C. (2009). *Configurational Comparative Methods: Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Techniques*. Thousands Oaks, CA: SAGE Publications.
- Robbins, L. R. (1932). *An essay on the nature & significance of economic science*. London, UK: Macmillan & co., limited.
- Robichau, R. W., & Lynn Jr, L. E. (2009). The Implementation of Public Policy: Still the Missing Link. *Policy Studies Journal*, 37(1), 21-36.
- Robson, C. (2011). *Real World Research*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Rohan, M. J., & Zanna, M. P. (1996). Values transmission in families. In C. Seligman, J. M. Olson, & M. P. Zanna (Eds.), *The psychology of values: the Ontario symposium* (Vol. 8). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York, NY: Free Press.
- Roland-Levy, C., Pappalardo Boumelki F.-E., & Guillet, E. (2010). Representation of the financial crisis: Effect on social representations of savings and credit. *Journal of Socio-Economics*, 39(2), 142-149.
- Roselle, L., Miskimmon, A., & O'Loughlin, B. (2014). Strategic narrative: a new means to understand soft power. *Media, War & Conflict*, 7(1), 14.
- Röttger, R. (2010). Nazorg watersnood november 2010. Retrieved 01/07/2014, from http://www.boechout.be/file_uploads/2675.pdf
- Routledge, P. (1996). The third space as critical engagement. *Antipode*, 28(4), 399-419.
- Saldaña, J. (2009). *The coding manual for qualitative researchers*. Los Angeles, CA: Sage.
- Samaddar, S., Misra, B. A., & Tatano, H. (2012). *Flood risk awareness and preparedness: The role of trust in information sources*. Paper presented at the IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics - October 14 -17, 2012, Seoul, South Korea.
- Schneider, C. Q., & Wagemann, C. (2006). Reducing complexity in Qualitative Comparative Analysis (QCA): Remote and proximate factors and the consolidation of democracy. *European Journal of Political Research*, 45(5), 751-786.
- Schuman, H., & Presser, S. (1996). *Questions and Answers in Attitude Surveys: Experiments on Question Form, Wording, and Context*. Thousands Oaks, CA: SAGE Publications.

- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (pp. 1-66). San Diego, CA: Academic Press.
- Schwartz, S. H. (2003). A proposal for measuring value orientations across nations. In E. S. Survey (Ed.), *Questionnaire Development Report* (Vol. 7). Brussels, Belgium: European Social Survey.
- Schwartz, S. H. (2006). Les valeurs de base de la personne: théorie, mesures et applications. *Revue Française de Sociologie*, 47, 929-968.
- Schwartz, S. H., & Bardi, A. (2001). Value Hierarchies Across Cultures: Taking a Similarities Perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(3), 268-290.
- Schwarz, M., & Thompson, M. (1990). *Divided we stand : redefining politics, technology, and social choice*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Scolobig, A., De Marchi, B., & Borga, M. (2012). The missing link between flood risk awareness and preparedness: findings from case studies in an Alpine Region. *Natural Hazards*, 63(2), 499-520.
- Scott, W., & Oulton, C. (1998). Environmental values education: An exploration of its role in the school curriculum. *Journal of Moral Education*, 27(2), 209-224.
- Selten, R. (2001). What is bounded rationality? In G. Gigerenzer & R. Selten (Eds.), *Bounded rationality: the adaptive toolbox* (pp. 13-36). Cambridge, MA: MIT Press.
- Sen, A. (2002). *Rationality and freedom*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Shenton, W., Hart, B. T., & Chan, T. U. (2014). A Bayesian network approach to support environmental flow restoration decisions in the Yarra River, Australia. *Stochastic Environmental Research and Risk Assessment*, 28(1), 57-65.
- Siegrist, M., & Gutscher, H. (2006). Flooding Risks: A Comparison of Lay People's Perceptions and Expert's Assessments in Switzerland. *Risk Analysis*, 26(4), 971-979.
- Simon, H. A. (1957). *Models of Man*. New York, NY: Wiley & Sons.
- Simon, H. A. (1972). Theories of bounded rationality. In C. B. McGuire & R. Radner (Eds.), *Decision and Organization*. Amsterdam, Netherlands: North-Holland Publishing Company.
- Simon, H. A. (1991). Bounded rationality and organizational learning. *Organization Science*, 2(1), 125-134.
- Slovic, P., Finucane, M. L., Peters, E., & MacGregor, D. G. (2007). The affect heuristic. *European Journal of Operational Research*, 177(3), 1333-1352.
- Smeets, E., & Weterings, R. (1999). Environmental indicators: typology and overview. (pp. 19). Copenhagen, Denmark: European Environment Agency.
- Spence, A., & Pidgeon, N. (2010). Framing and communicating climate change: The effects of distance and outcome frame manipulations. *Global Environmental Change-Human and Policy Dimensions*, 20(4), 656-667.
- Stad Antwerpen. (2017). Premie voor de aanleg van een groendak. Retrieved 28-11-2017, 2017, from <https://www.antwerpen.be/nl/info/576d2ac77d6108d15249e214/premie-voor-de-aanleg-van-een-groendak>
- Stad Kortrijk. (2014). Zuiver Water., from http://www.kortrijk.be/sites/kortrijk/files/assets/Isabel_Cossement/Mobiliteit/Definitieve_folder_zuiver_water_0.pdf
- Stanga, J. E., & Sheffield, J. F. (1987). The myth of zero partisanship - attitudes toward American political parties, 1964-1984. *American Journal of Political Science*, 31(4), 829-855.
- Stanovich, K. (2011). *Rationality and the Reflective Mind*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Stanovich, K. E. (1999). *Who is rational? Studies of individual differences in reasoning*. Mahwah, NJ: Erlbaum Associates.
- Steenhuisen, B., Dicke, W., & Tjink, D. (2007). 'Trade-offs' Versus 'Safety First': How National Differences in Flood Policy Can Be Bridged. *Water International*, 32(3), 380-394.
- Steffens, M. C. (2004). Is the implicit association test immune to faking? *Experimental Psychology*, 51(3), 165-179.
- Steffens, M. C., & Buchner, A. (2003). Implicit Association Test: Separating transsituationally stable and variable components of attitudes toward gay men. *Experimental Psychology*, 50(1), 33-48.
- Steffens, M. C., & Plewe, I. (2001). Items' cross-category associations as a confounding factor in the Implicit Association Test. *Zeitschrift Fur Experimentelle Psychologie*, 48(2), 123-134.

- Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3), 407-424.
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G., & Kalof, L. (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: the case of environmental concern. *Human Ecology Review*, 2(2), 1-20.
- Stevens, M., Berke, P., & Song, Y. (2008). Protecting people and property: The influence of land-use planners on food hazard mitigation in New Urbanist developments. *Journal of Environmental Planning and Management*, 51(6), 737-757.
- Stevens, S. S. (1966). A metric for the social consensus. *Science*, 151(710), 530-541.
- Stevens, T. H., Belkner, R., Dennis, D., Kittredge, D., & Willis, C. (2000). Comparison of contingent valuation and conjoint analysis in ecosystem management. *Ecological Economics*, 32(1), 63-74.
- Strange, S. (1998). *States and Markets: 2nd Edition*. New York, NY: Bloomsbury Academic.
- Strauss, A., & Corbin, J. M. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousands Oaks, CA: SAGE Publications.
- Strubbe, J., Mostaert, F., & Maeghe, K. (2005). *Flood management in Flanders with special focus on navigable waterways*. Paper presented at the The Third International Symposium on Flood Defence - May 25 -27, 2005, Nijmegen, Nederland.
- Tapsell, S. M., Penning-Rowsell, E. C., Tunstall, S. M., & Wilson, T. L. (2002). Vulnerability to flooding: health and social dimensions. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 360(1796), 1511.
- Tashakkori, A., & Teddlie, C. (2003). *Handbook of Mixed Methods in Social & Behavioral Research*. Thousands Oaks, CA: SAGE Publications.
- Teel, T. L., Manfredo, M. J., & Stinchfield, H. M. (2007). The need and theoretical basis for exploring wildlife value orientations cross-culturally. *Human Dimensions of Wildlife*, 12(5), 297-305.
- Tempels, B., Boelens, L., & Boussauw, K. (2015). Enquête bewoners overstromingsgevoelig gebied Denderbekken. In Steunpunt Ruimte (Ed.). Heverlee, België: Steunpunt Ruimte.
- Ter Haar, M., Aarts, N., & Verhoeven, P. (2016). Finding common ground in implementation towards a theory of gradual commonality. *Health Promotion International*, 31(1), 214-223.
- Termeer, C. J. A. M., & Dewulf, A. (2012). Towards theoretical multiplicity for the governance of transitions: the energy-producing greenhouse case. *International Journal of Sustainable Development*, 15(1-2).
- Terpstra, T. (2011). Emotions, Trust, and Perceived Risk: Affective and Cognitive Routes to Flood Preparedness Behavior. *Risk Analysis*, 31(10), 1658-1675.
- Terpstra, T., & Gutteling, J. M. (2008). Households' perceived responsibilities in flood risk management in the Netherlands. *International Journal of Water Resources Development*, 24(4), 555-565.
- Terpstra, T., Lindell, M. K., & Gutteling, J. M. (2009). Does Communicating (Flood) Risk Affect (Flood) Risk Perceptions ? Results of a Quasi-Experimental Study. *Risk Analysis*, 29(8), 1141-1155.
- Terrens, I. (2001). *In welke mate zijn overstromingen af te bakenen en te beheersen? Visie van de waterbeheerder*. Paper presented at the Ruimte voor water, de beste verzekering tegen wateroverlast., Brussel, België.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, 211(4481), 453-458.
- Uyttendaele, G., van der Craats, I., Schelfaut, K., Krywkow, J., & Mysiak, J. (2011). FREEMAN - Flood resilience enhancement and management: a pilot study in Flanders, Germany and Italy. (pp. 208). België: Antea Group.
- Van Asselt, M., Rotmans J., Elzen MGJ den, & Hilderink HBM. (1995). Uncertainty in Integrated Assessment Modelling. A Cultural Perspective Based Approach *Onzekerheid in geïntegreerde assessment modellen. Een op culturele perspectieven gebaseerde methode*. Utrecht, Nederland: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu RIVM.
- Van Bommel, S., Röling, N., Aarts, N., & Turnhout, E. (2009). Social learning for solving complex problems: a promising solution or wishful thinking? A case study of multi-actor

- negotiation for the integrated management and sustainable use of the Drentsche Aa area in the Netherlands. *Environmental Policy and Governance*, 19(6), 400-412.
- van der Wal, M. (2015). The role of computer models in social learning for participatory natural resource management. Enschede, Netherlands: Open University.
- Van der Zalm, A., Veeckman R., Bracke K., & Buyse G. (s.d.). Natuurinrichting. Projecten voor natuurontwikkeling: Vlaamse Landmaatschappij.
- Van Dijk, T., Aarts, N., & De Wit, A. (2011). Frames to the Planning Game. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(5), 969-987.
- van Eeten, M. (1999). *Dialogues of the deaf : defining new agendas for environmental deadlocks*. Eburon, Delft, Nederland.
- van Eijk, C. J. A., & Steen, T. P. S. (2014). Why People Co-Produce: Analysing citizens' perceptions on co-planning engagement in health care services. *Public Management Review*, 16(3), 358-382.
- Van Exel, J., & De Graaf, G. (2005). Q methodology: A sneak preview. 24, 2009.
- Van Lipzig, N., & Willems, P. (2014). Actualisatie en verfijning klimaatscenario's tot 2100 voor Vlaanderen. Studie uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse Milieumaatschappij, MIRA. Mechelen.
- van Meegeren, P. (1997). Het bevorderen van maatschappelijke acceptatie van beleid. *Beleidswetenschappen*(4), 303-319.
- van Tatenhove, J., Arts, B., & Leroy, P. (2000). *Political Modernisation and the Environment: The Renewal of Environmental Policy Arrangements*: Springer.
- Vanhove, T. (2012). Overstromingen: welke verzekering dekt dat? Retrieved 5/10/16, from <http://www.habitos.be/nl/bouwen/overstromingen-welke-verzekering-dekt-wat-5023/>
- Vari, A., Linnerooth-Bayer, J., & Ferencz, Z. (2003). Stakeholder views on flood risk management in Hungary's Upper Tisza Basin. *Risk Analysis*, 23(3), 585-600.
- Vaske, J., & Donnelly, M. (1999). A value-attitude-behaviour model predicting wildland preservation voting intentions. *Society & Natural Resources*, 12, 523-537.
- Vaske, J. J., & Whittaker, D. (2004). Normative approaches to natural resources. In M. J. Manfredo, J. J. Vaske, D. R. Field, & P. Brown (Eds.), *Society and natural resources: a summary of knowledge*. (pp. 283-294). Missouri, USA.: Modern Litho, Jefferson City.
- Verduijn, S. H., Meijerink, S. V., & Leroy, P. (2012). How the second delta committee set the agenda for climate adaptation policy: A dutch case study on framing strategies for policy change. *Water Alternatives*, 5(2), 469-484.
- Resolutie betreffende het beheersen van wateroverlast in het kader van een integraal waterbeleid (07/07/2011).
- Vis, B. (2012). The Comparative Advantages of fsQCA and Regression Analysis for Moderately Large-N Analyses. *Sociological Methods & Research*, 41(1), 168-198.
- Vlaams Departement Leefmilieu Natuur en Energie. (2014). Opvolger SO 2008-2013: subsidie lokaal waterbeleid in 2014. Retrieved 10/08/2014, from http://www.lne.be/doelgroepen/lokale-overheden/so_2008-2013/opvolger-so-2008-2013
- Decreet tot wijziging van de wet van 28 december 1967 betreffende de onbevaarbare waterlopen meer bepaald de wijziging van de classificatie en andere diverse wijzigingen (28/01/2014).
- Hoorzittingen over de problematiek van waterbeheer en wateroverlast. Verslag namens de Verenigde Commissies voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed en voor Mobiliteit en Openbare Werken uitgebracht door V. Taeldeman en G. De Vroe (2011).
- Vlaams Parlement. (2013). Gedachtewisseling over de stand van zaken van de uitvoering van de resolutie van 7 juli 2011 betreffende het beheers van wateroverlast in het kader van een integraal waterbeleid. Verslag. Brussel, België: Vlaams Parlement.
- Decreet betreffende de waterkeringen (16/04/1996).
- Vlaamse Milieumaatschappij. (2000). Waterwegwijzer voor architecten. Een handleiding voor duurzaam watergebruik in en om de particuliere woning. (pp. 80). Brussel, België: Vlaamse Milieumaatschappij.
- Vlaamse Minister van Leefmilieu Natuur en Cultuur. (2012). Mededeling aan de leden van de Vlaamse Regering. Betreft: interne staatsvorming. Retrieved 10/08/2014, from

- <http://www.vmm.be/water/waterbeheer/herinschaling-waterlopen/mededeling-vlaamse-regering>
- Besluit van de Vlaamse Regering van 5 juli 2013 houdende vaststelling van een gewestelijke stedenbouwkundige verordening inzake hemelwaterputten, infiltratievoorzieningen, buffervoorzieningen en gescheiden lozing van afvalwater en hemelwater (05/07/2013).
- Besluit betreffende de erosiebestrijding (08/05/2009).
- Gemeentedecreet (15/07/2005).
- Wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen, gewijzigd bij decreet van 14 juli 1993, decreet van 6 juli 1994 en decreet van 16 april 1996. (16/04/1996).
- Decreet betreffende het integraal waterbeleid van 18 juli 2003. (18/07/2003).
- Besluit van de Vlaamse Regering betreffende de watertoets. (20/07/2006).
- Decreet betreffende het natuurbehoud en het natuurlijke milieu (21/10/1997).
- Waterbeleidsnota (2005).
- Besluit van de Vlaamse Regering betreffende de watertoets. (2006).
- Tweede Waterbeleidsnota. (2013).
- Vlaamse Overheid. (2016). Overheidsopdrachten. Retrieved 5/10/16, from <http://www.vlaanderen.be/nl/vlaamse-overheid/werking-van-de-vlaamse-overheid/overheidsopdrachten>
- Vlaamse Overheid. (s.d.-a). Onteigening van gebouwen en grond door de overheid. Retrieved 5/10/16, from <http://www.vlaanderen.be/nl/bouwen-wonen-en-energie/kopen-en-verkopen/onteigening-van-gebouwen-en-grond-door-de-overheid>
- Vlaamse Overheid. (s.d.-b). Subsidie voor de aanleg van een groendak. Retrieved 10/08/2014, from <http://www.vlaanderen.be/nl/natuur-en-milieu/bomen-en-planten/subsidie-voor-de-aanleg-van-een-groendak>
- Vlaamse Overheid. (s.d.-c). Verplichte installatie van een regenwaterput en infiltratiesysteem bij nieuwbouw en herbouw. Retrieved 5/10/16, from <http://www.vlaanderen.be/nl/bouwen-wonen-en-energie/bouwen-en-verbouwen/verplichte-installatie-van-een-regenwaterput-en-infiltratiesysteem-bij-nieuwbouw-en-herbouw>
- Vlaamse Overheid. (s.d.-d). Waterinfo.be. Retrieved 4/7/2017, 2017, from <https://www.waterinfo.be/>
- Vlaamse Overheid Beleidsdomein Landbouw en Visserij. (2014). De randvoorwaarden in het gemeenschappelijk landbouwbeleid. (pp. 53). Brussel, België: Vlaamse Overheid.
- Besluit van de Vlaamse Regering betreffende de openbare onderzoeken over aanvragen tot stedenbouwkundige vergunning, verkavelingsaanvragen en aanvragen tot verkavelingswijziging (verv. BVR 9 september 2011. art. 1) (05/05/2000).
- Besluit van de Vlaamse Regering tot vaststelling van de regelen voor de voorlopige en definitieve erkenning van regionale landschappen. (08/12/1998).
- Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Vlaams Gewest inzake de afvoer van het water van de Maas (17/01/1995).
- Decreet tot wijziging van diverse bepalingen van het decreet van 18 juli 2003 betreffende het integraal waterbeleid. (19/07/2013).
- Decreet betreffende de landinrichting (28/03/2014).
- Besluit van de Vlaamse Regering van 30 maart 2012 tot wijziging van het koninklijk besluit van 29 november 1968 houdende vaststelling van de procedure bij de onderzoeken de commodo et incommodo, voorgeschreven door de wet van 28 december 1967 betreffende de onbevaarbare waterlopen en tot wijziging van diverse bepalingen van het besluit van de Vlaamse Regering van 24 juli 2009 tot uitvoering van de onteigening ten algemene nutte, het recht van voorkoop, de aankoopplicht en de vergoedingsplicht van titel I van het decreet integraal waterbeleid van 18 juli 2003 en tot aanvulling ervan met een regeling voor de afbakening van overstromingsgebieden (30/03/2012).
- Vlaamse reglement betreffende de Milieuvergunning (VLAREM II) (1995).
- Besluit van de Vlaamse Regering van 5 juli 2013 houdende vaststelling van een gewestelijke stedenbouwkundige verordening inzake hemelwaterputten, infiltratievoorzieningen, buffervoorzieningen en gescheiden lozing van afvalwater en hemelwater. (2013).

- VMM. (1996). Krachtlijnen voor een geïntegreerd rioleringsbeleid in Vlaanderen. Code van goede praktijk voor de aanleg van openbare riolen, individuele voorbehandelingsinstallaties en kleinschalige rioolwaterzuiveringsinstallaties (pp. 239). Brussel, België: VMM.
- VMM. (2009a). Het bekkenbeheerplan van het Demerbekken. Integraal waterbeleid in de praktijk. 2008-2013. In VMM (Ed.), (pp. 541). Leuven, België.
- VMM. (2009b). Het bekkenbeheerplan van het Denderbekken. Integraal waterbeleid in de praktijk. 2008-2013. . In VMM (Ed.), (pp. 252). Erembodegem, België.
- VMM. (2013a). Activiteitenverslag 2013 (pp. 64). Erembodegem, België: VMM.
- VMM. (2013b). Overstromingsgevoeligheid van vastgoed? Voortaan gekend dankzij informatieplicht! Retrieved 21/06/2017, from http://www.integraalwaterbeleid.be/nl/publicaties/copy5_of_brochure-overstromingsveilig-bouwen-en-wonen
- VMM. (2014). Waterwegwijzer bouwen en verbouwen. (pp. 87). Erembodegem, België: VMM.
- VMM. (2016). 12 dagen wateroverlast en overstromingen in Vlaanderen. Retrieved 28-11-2017, november 2017, from <https://www.vmm.be/nieuwsbrief/juni-2016/12-dagen-wateroverlast-en-overstromingen-in-vlaanderen>
- VMM. (2017). Watertoets. 2/7/2017, from <https://www.vmm.be/water/overstromingen/watertoets>
- VMM en Departement Mobiliteit en Openbare werken Afdeling Waterbouwkundig Laboratorium (Cartographer). (2005). Kaart van de risicozones opgesteld in het kader van de wet van 17 september 2005 tot wijziging van de wet op de landverzekeringsovereenkomst en de wet betreffende het herstel van zekere schade veroorzaakt aan private goederen door natuurrampen.
- Vormingsplus Mechelen. (2014). Vormingsplus regio Mechelen. Lentebrochure. In Vormingsplus (Ed.). Mechelen, België: Vormingsplus vsw.
- Walgrave, S. (1997). Maatschappelijk draagvlak als alibi: macht en tegenmacht inzake milieubeleid op het middenveld. *Res Publica*, 39, 331-356.
- Waterbouwkundig Laboratorium (HIC). (2010). Dender Helikopter Overstroming Geraardsbergen Overboelare HIC. Retrieved 28/07/2014, from <https://www.youtube.com/watch?v=VCCBBZPsYQ>
- Waterinfo.be (Cartographer). (2014). Overstromingsgevoelige gebieden 2014. Retrieved from <http://www.waterinfo.be/default.aspx?path=NL/loketten/geoloket>
- Weber, M., Roth, G., & Wittich, C. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Oakland, CA: University of California Press.
- Wenger, E. (2010). Conceptual tools for CoPs as social learning systems: Boundaries, identity, trajectories and participation. In C. Blackmore (Ed.), *Social Learning Systems and Communities of Practice* (pp. 125-143). London, UK: Springer-Verlag London.
- Werrity, A., Houston, D., Ball, T., & Black, A. (2007). Exploring the social impacts of flood risk and flooding in Scotland (pp. 137). Dundee, UK: Social Research/University of Dundee.
- West-Vlaanderen, P. (2014). Psychosociale zorg. Retrieved 05/08/2014, from <http://www.west-vlaanderen.be/kwaliteit/veiligheid/federaal/openbarehulpverlening/paginas/psycho-socialenazorg.aspx>
- Whitehead, J. C., Pattanayak, S. K., Van Houtven, G. L., & Gelso, B. R. (2008). Combining revealed and stated preference data to estimate the nonmarket value of ecological services: an assessment of the state of the science. *Journal of Economic Surveys*, 22(5), 872-908.
- Whitmarsh, L. (2008). Are flood victims more concerned about climate change than other people? The role of direct experience in risk perception and behavioural response. *Journal of Risk Research*, 11(3), 351-374.
- Whittaker, D., Vaske, J. J., & Manfredo, M. J. (2006). Specificity and the cognitive hierarchy: Value orientations and the acceptability of urban wildlife management actions. *Society and Natural Resources*, 19(6), 515-530.
- Wildavsky, A. (1987). Choosing preferences by constructing institutions - a cultural theory of preference formation. *American Political Science Review*, 81(1), 3-21.
- Wildavsky, A., & Dake, K. (1990). Theories of Risk Perception: Who Fears What and Why? *Daedalus*, 119(4), 41-60.

- Wilson, J. O. (1980). *The Politics of regulation*. New York, NY: Basic Books.
- Wilson, T. D. (2009). *Strangers to Ourselves: Discovering the Adaptive Unconscious*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wittmann, K., Vaske, J. J., Manfredi, M. J., & Zinn, H. C. (1998). Standards for lethal response to problem urban wildlife. *Human Dimensions of Wildlife*, 3(4), 17.
- Woerkum, C. v. (1997). *Communicatie en interactieve beleidsvorming*. Houten, Nederland: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Word, C. O., Zanna, M. P., & Cooper, J. (1974). The nonverbal mediation of self-fulfilling prophecies in interracial interaction. *Journal of Experimental Social Psychology*, 10(2), 109-120.
- Zaalberg, R., & Midden, C. J. H. (2013). Living behind dikes: Mimicking flooding experiences. *Risk Analysis*, 33(5), 866-876.
- Zajonc, R. B. (1980). Feeling and thinking: Preferences need no inferences. *American Psychologist*, 35(2), 151-175.
- Zhai, G., Fukuzono, T., & Ikeda, S. (2007). Multi-attribute evaluation of flood management in Japan: A choice experiment approach. *Water and Environment Journal*, 21(4), 265-274.
- Zhai, G., & Ikeda, S. (2006). Flood risk acceptability and economic value of evacuation. *Risk Analysis*, 26(3), 683-694.
- Zinn, H. C., Manfredi, M. J., & Barro, S. C. (2002). Patterns of wildlife value orientations in hunters' families. *Human Dimensions of Wildlife*, 7, 147-162.
- Zinn, H. C., Manfredi, M. J., Vaske, J. J., & Wittmann, K. (1998). Using normative beliefs to determine the acceptability of wildlife management actions. *Society and Natural Resources*, 11(7), 649-662.

Bijlagen

Bijlage 1: Contactpersonen voor case selectie

Patrick Willems (professor Waterbouwkunde), Koen Maeghe (Beleidsmedewerker NV De Scheepvaart), Wim Boonen (bekkencoördinator Maasbekken), Livinus Dehaene (bekkencoördinator Brugse Polder), Patrick Van Bockstal (bekkencoördinator Benedenscheldebekken), Annelies Sevenant (bekkencoördinator Denderbekken), Ivo Terrens (Beleidsmedewerker waterbeheer VMM).

Bijlage 2: Codeboek

De codering is in het oorspronkelijke cijfer weergegeven. Bijvoorbeeld staat hieronder case gebied Vlaanderen code 7. Dit komt omdat de codes 4, 5, 6 te maken hadden met bekken die niet geselecteerd zijn. Niet relevante codes zijn niet weergegeven in het codeboek. Dat is de reden waarom de codes niet altijd chronologisch zijn.

Kenmerkvariabelen

- Casegebied:

Code	Label	Definitie
1	Demerbekken	Wanneer respondent dit bekken als context neemt
2	Denderbekken	Wanneer respondent dit bekken als context neemt
3	Maasbekken	Wanneer respondent dit bekken als context neemt
7	Vlaanderen	Wanneer respondent dit bekken als context neemt

- Bestuursniveau (lokaal, regionaal, Vlaams)

Code	Label	Definitie
2	Vlaams	Wanneer respondent actief is op Vlaams niveau
3	Regionaal	Wanneer respondent actief is in de provincie of in het bekken of in op een bestuursniveau hoger dan het lokale niveau - hoger dan lokaal maar lager dan Vlaams niveau
4	Lokaal	Wanneer respondent actief is op gemeentelijk niveau

- Institutioneel type (belangengroep, administratie, politicus, burger, expert)

Code	Label	Definitie
1	Belangengroep	Wanneer respondent werkzaam is bij belangengroep, middenveld
2	Administratie	Wanneer respondent werkzaam is als ambtenaar bij de overheid
3	Politicus	Wanneer respondent in de politiek zit en vanuit die titel spreekt, of bestuurder is (gouverneur, kabinetsmedewerker, gedeputeerde)
4	Burger	Wanneer respondent op persoonlijke titel spreekt
5	Expert	Wanneer respondent academicus is, of bij onderzoekinstelling werkt

Code	Label	Definitie
1	Bodemsanering	Wanneer respondent werkzaam is op het terrein van de bodemsanering
2	Burgerbelang	Wanneer respondent het eigenbelang vertegenwoordigt, als burger
3	Cultureel erfgoed	Wanneer respondent werkzaam is op terrein van cultureel erfgoed
4	Integraal	Wanneer de respondent de arbeidstaak heeft om te zorgen voor integratie van belangen en sectoren (bv bekkensecretariaat)
5	Landbouw	Wanneer respondent agrarische activiteiten onderneemt of de landbouwsector vertegenwoordigt
6	Milieu en natuur	Wanneer respondent werkzaam is in of voor de milieu en natuursector
7	Ondernemers	Wanneer respondent ondernemer is, of hun belang vertegenwoordigt
8	Ruimtelijke Ordening	Wanneer respondent werkzaam is op vlak van ruimtelijke ordening
9	Samenleving	Wanneer de respondent de belangen van de brede samenleving vertegenwoordigt, zoals bv politici in parlement
10	Scheepvaart	Wanneer respondent werkzaam is in relatie met scheepvaart
11	Sociaal/gezin	Wanneer respondent belangen van gezin en verenigingsleven vertegenwoordigt
12	Veiligheid	Wanneer de respondent werkt bij een organisatie voor de veiligheid van mensen zoals brandweer of eerste hulp
13	Verzekering	Wanneer respondent werkzaam is in de verzekeringssector
14	Visserij	Wanneer respondent activiteiten onderneemt in of in relatie tot de visserijsector
15	Water	Wanneer respondent werkzaam is in relatie tot waterbeheer en waterkwaliteit
16	Watervoorziening	Wanneer respondent betrokken is bij de voorziening van drinkwater
17	Werknemersvereniging	Wanneer respondent belangen van werknemers vertegenwoordigt

- Sectortype (ruimtelijke ordening, milieu, veiligheid, waterbeheer, ...)

Houdingvariabelen

Code	Label	Definitie
1	Helemaal aanvaardbaar	Positieve houding en er worden geen beperkende voorwaarden gesteld
2	Aanvaardbaar in bepaalde gevallen	Positieve houding en worden beperkende voorwaarden gesteld in de vorm van 'als', 'tenzij', ...
3	Liever niet	Negatieve houding, maar er wordt gesteld dat als het moet, dat het dan wel kan, 'mits'
4	Niet aanvaardbaar	Negatieve houding en er worden woorden gebruikt die erop duiden dat het absoluut niet gewaardeerd wordt als een dergelijke maatregel wordt uitgevoerd
5	Geen oordeel	De respondent geeft niet duidelijk aan of hij/zij een positieve of negatieve houding heeft, of geeft aan geen oordeel te hebben

Evaluatiecriteria-variabelen

Waarde of belang

Code	Label	Definitie
1	Waarde	Een waarde is een generiek richtinggevend principe van wat volgens de mens moreel is, wat wenselijk is of wat juist is. Waarde is te identificeren door het volgende te beantwoorden: 'los van de context vind ik dat .... ik heb de overtuiging dat dit de manier is waarop het zou moeten gaan'
2	Belang	Het belang is iets waardoor welvaart van een mens gemaximaliseerd wordt. Belang is te identificeren door het volgende te beantwoorden: 'omdat het mij in deze context iets oplevert (winst, gemak, status, zekerheid)'

Evaluatiecriteria

code	label	Definiëring gebruikte woorden	Waarde of belang
1	Haalbaarheid/gemak om uit te voeren	Uitvoerbaar met niet te veel obstakels/knelpunten (bv protesten en ruimtelijke ingrepen Bijhorende stellingen: er moet plaats zijn – geen bebouwing – daar waar ruimte is – daar waar het wel kan/waar er ruimte voor is – als het ruimtelijk gezien mogelijk is/geschikt is – technisch haalbaar/maatschappelijk haalbaar/financieel haalbaar – lukt niet –mogelijk zijn – doenbaar	Belang
2	Beheersbaarheid	Het moet gecontroleerd zijn, beheerd zijn, bepalen wanneer gebied vrij komt/leeg kan lopen – sturen – regelbaar	Waarde
3	Respecteert natuurlijkheid/natuurlijke loop van rivier	Respecteert natuurlijkheid van het gebied: ecologische beschermingsmaatregelen nemen – op een ecologische verantwoorde wijze – teruggaan naar de oorsprong - terug naar de natuur – natuurlijk werken	Waarde
4	Wateroverlast en schade beperkend	beheren van het waterpeil, voorkomen van schade – vrijwaring – soelaas bieden	Belang
5	Schade aan ruimtegebruik	Ruimtegebruik wordt beschadigd, schade aan teelten	Belang
6	Verhinderen van ruimtegebruik	Economische activiteit wordt verhinderd, beperking teeltkeuze, stopzetten van agrarische productie, inbreuk op maatschappelijke voorzieningen, niet kunnen leveren van drinkwater, geen bouwvergunning kunnen afleveren, gebieden zijn niet bereikbaar	Belang
7	Betrekken van belanghebbers	Overleg/goede communicatie – deftige manier verwittigen – communicatie, participatie – meedoen, informeren, afstemmen – inspraak	Waarde
8	Ecologische effecten (bodem, natuur, water,...)	Maatregel veroorzaakt of voorkomt droogte, impact op biodiversiteit, erosie, sedimentenstroom vervuiling waterkwaliteit	Belang
9	Waterkwaliteit moet goed zijn – grondkwaliteit moet goed zijn	Maatregel zorgt ervoor de waterkwaliteit in orde is of men vindt het belangrijk dat de waterkwaliteit goed is	Waarde
10	Rekening houden met huidig ruimtegebruik en aard rivier	Inrichten van een gebied gaat niet alleen om hydraulica, er moet samengewerkt worden met andere sectoren, soms is het vanuit het gebied interessanter om andere maatregelen op te leggen, andere maatregelen om de economische activiteiten in een gebied te behouden	Waarde

12	Compenseren voor bijkomend neveneffect	Het is nodig dat als een maatregel een bijkomend neveneffect heeft, dat degene die hier schade van ondervindt, gecompenseerd wordt	Waarde
13	Optimaal en multifunctioneel ruimtegebruik	De maatregel is zo efficiënt en optimaal mogelijk in termen van ruimtegebruik, reductie van ruimteclaims, optimaal gebruik van infrastructuur	Waarde
15	Aan de bron/ruimte voor water	Vanaf de bron, inzicht in afvoergedrag, natuurlijke inrichting van systeem, wonen en water gaat niet samen, ruimte geven aan water	Waarde
16	Overheid moet belangen van burgers behartigen	Overheid moet burgers beschermen - Vlaanderen moet droge voeten garanderen	Waarde
17	Zekerheid over het effect/gevolgen	De gevolgen van een overstroming of van het effect van een maatregel worden duidelijk en men heeft er vat op	Belang
18	Consistentie met andere maatregelen/beleid	Congruentie in bekkenbeheer, het kan niet dat in het ene bekken op een bepaalde manier wordt gereageerd en elders op een andere manier, maatregelen moeten logisch bij elkaar passen, niet verschuiven van probleem naar lagere gebieden	Waarde
19	Vrijwilligheid	Wenst geen beperkingen - vrijheid om zelf voor iets te kiezen	Waarde
20	Gemotiveerd, transparant en eenvoudig	Uitgelegd zijn waarom - transparant zijn waarom - onderbouwd	Waarde
21	Gedragen	Men is ermee akkoord - Acceptatie maatschappelijke consensus	Waarde
22	Verplicht opleggen	Wordt opgelegd bij wet, afgedwongen, zou moeten, het is verplicht	Waarde
24	Bijkomend neveneffect - impact op gezondheid (mens/dier)	Maatregel veroorzaakt of voorkomt impact op gezondheid, bacteriële besmetting, impact op gezondheid van dier.	Belang
25	Milieuvriendelijk neveneffect + kostenbesparend	De maatregel brengt geld op, bespaart kosten	Belang
27	Maatschappelijk verantwoord ook qua kostprijs	Niet verantwoord voor de maatschappij als geheel.	Waarde
28	Gelijkheid	Gelijkwaardig behandelen - niet 1 gebruikstype viseren - evenredige verdeling - iedereen evenveel	Waarde
36	Baten voor ruimtegebruik	De maatregel levert baten op voor ruimtegebruikers	Belang
38	Verlies van inkomen/waarde	Maatregel creëert verlies aan inkomen of waarde voor ruimtegebruiker	Belang
39	Creëert vervuiling	Maatregel zorgt ervoor dat er vervuiling optreedt	Belang
43	Bijkomend neveneffect - algemene gevolgen	De maatregelen creëert neveneffecten	Belang
45	Effect op landschap/erfgoed - effect op beleving van omgeving	Oog houden voor landschappelijke kwaliteiten - landschappelijke inpassing - omgevingskwaliteit	Belang
46	Zelfverantwoordelijkheid	Achteraf niet komen klagen - zelf maatregelen nemen - responsabiliseren	Waarde
49	Solidariteit	Solidariteit - met de maatschappij samen - iedereen meedragen in de kosten - samen ervoor betalen - spreiding risico	Waarde
54	Toename van bewustzijn	Maatregel zorgt ervoor dat mensen geïnformeerd zijn, bewust zijn van het risico en de gevolgen	Belang
56	Bijkomend neveneffect - kosten onderhoud/maatschappelijke kost/menselijk leed	Maatregel brengt kosten voor onderhoud met zich mee, of veroorzaakt/beperkt menselijk leed/maatschappelijke kost	Belang

66	Bijkomend neveneffect - creatie van draagvlak voor overstromingsbeleid	Mensen informeren, communicatie is belangrijk	Belang
69	Effectief omgaan met overheidsgeld	Er moet geïnvesteerd worden om niet telkens een doekse te geven voor het bloeden	Waarde
72	Compenseren als buiten de wil om	Als schade door overstroming het gevolg is van een ramp, buiten de wil van mensen is, dan schade vergoeden, onvoorzien, mens zelf geen fout aan	Waarde
77	Bijkomend neveneffect - effect op leefbaarheid	Maatregel heeft effect op leefbaarheid van een gebied, bv als gevolg van inbreiding	Belang
87	Bijkomend neveneffect - inbreuk op eigendomsrecht - respecteren van eigendomsrecht	Aandacht hebben voor eigendomsstructuur, eigendomsrecht mag niet opwegen, je mag niet ingrijpen in eigendomsrecht	Belang
88	Bijkomend neveneffect - waarborgen van voedselveiligheid	Maatregel mag veiligheid van voedsel niet in gevaar brengen, bv door vervuiling van akkers via vervuild water	Belang

Perceptie-variabelen

- Perceptie gecontroleerd overstromingsgebied

Code	Label	Definitie
1	Beheersbaar	GOG is beheersbaar water/ water onder controle houden
2	Natuurlijk	GOG geeft natuurlijkheid aan waterloop terug
3	Kunstmatig	GOG is een kunstmatige ingreep om water te lozen
4	1 en 3	Perceptie 1 en 3 worden beiden genoemd
5	Pieken aftoppen	GOG is een maatregel om pieken af te toppen/afvoer van water/ peilbeheer
6	Herstel historische fouten	GOG herstelt fouten uit verleden
7	Multifunctioneel	GOG is instrument/maatregel dat meerdere doelen kan dienen
8	Veiligheid	GOG is een maatregel die veiligheid en bescherming biedt
9	Creëert overstroming	GOG is een maatregel die overstroming creëert op bepaald grondgebied

- Perceptie groendaken en hemelwaterputten

Code	Label	Definitie
1	Water vasthouden – redelijk effect	Groendaken en hemelwaterputten vangen water op, houden water vast, met beperkt effect voor overstromingen
2	Water vasthouden – redelijk effect van korte duur	Groendaken en hemelwaterputten vangen water op, enkel bij korte regens nuttig in de stad en bij beken, niet bij grote rivieren, draagt bij aan overstortproblematiek (groter effect voor overstromingen)
3	Functioneert niet	Groendaken en hemelwaterputten zouden water moeten opvangen maar werkt niet naar behoren omwille van traagheid dat maatregelen in werking treden, snel vol, onvoldoende oppervlakte beschikbaar, beperkte buffercapaciteit
4	Niet nuttig voor overstromingen	Groendaken en hemelwaterputten zijn maatregelen die niet nuttig zijn voor overstromingen. Ze hebben wel een ander nut (droogte tegengaan, hergebruik water, grondwateraanvulling, waterzuivering, isolatie, is mooi
5	Creëert overstroming	Groendaken en hemelwaterputten creëren juist overstromingen

- Perceptie over hermeandering en natuurlijke overstromingsgebieden

Cod e	Label	Definitie
1	Natuurlijke toestand terug-brengen	Hermeandering en NOG brengen natuurlijke bedding van de rivier terug en hebben een effect op overstromingen
2	Verminderen snelheid	Hermeandering en NOG verminderen de snelheid van water, verlengen de lengte van rivier en dragen bij aan ecologische kwaliteit
3	Geen nut	Hermeandering en NOG hebben geen effect op overstromingsproblematiek
4	Creëert overstroming	Hermeandering en NOG vernatten een gebied, zorgen voor peilverhoging, wekken juist overstromingen op en zorgen voor buffering en creatie van natuurgebieden

- Perceptie over dijken

Code	Label	Definitie
1	Veiligheid garanderen	Dijken bieden bescherming – punctueel/lokaal – garanderen veiligheid
2	Beheersbaar	Dijken houden water in de rivier – houden water beheersbaar – dijken voorkomen overstromingen
3	Vergroten risico	Dijken verhogen het risico op miserie
4	Niet natuurlijk	Dijken zijn niet natuurlijk
5	Oude manier	Dijken zijn oude manier van doen
6	Water binnen rivier houden	Dijken houden water in de rivier, maar op verdere afstand van rivier – ruimte geven
7	Oorzaak van overstromingen	Dijken zijn oorzaak van overstromingen

- Perceptie overstromingsbestendig bouwen

Code	Label	Definitie
1	Respecteert eigendomsrecht	Overstromingsbestendig bouwen voorkomt discussie over planschade en respecteert eigendomsrecht
2	Duur en lastig	Overstromingsbestendig bouwen is duur en complex ruimtelijk lastig
3	Creëert risico	Overstromingsbestendig bouwen voorkomt geen overstromingen, lost probleem niet op, want gevaar voor veiligheid stijgt zelfs
4	Omgaan met risico	Overstromingsbestendig bouwen is een manier om met risico om te gaan
5	Verloedering	Overstromingsbestendig bouwen verloedert de open ruimte – geen goede manier – er mag niet gebouwd worden waar water is
6	Minder buffercapaciteit	Overstromingsbestendig bouwen veroorzaakt overstromingen, want er is minder buffercapaciteit
7	Complex	Overstromingsbestendig bouwen maakt dingen complex - Er is genoeg ruimte om te bouwen, dus waarom de zaken complexer maken door in overstromingsgebied te bouwen

- Perceptie private beschermingsmaatregelen

Code	Label	Definitie
1	Alternatief voor onteigening	Private beschermingsmaatregelen zijn een alternatief voor onteigening
2	Geen garantie	Private beschermingsmaatregelen zijn moeilijk te realiseren en garanderen geen veiligheid

3	Moeilijk te realiseren	Private beschermingsmaatregelen komen van pas om met risico om te gaan, maar het blijft lastig, omdat men op een soort van eiland achter blijft
4	Omgaan met risico	Private beschermingsmaatregelen helpen om met het risico om te gaan en zijn dus een oplossing
5	Buffercapaciteit wegnemen	Private maatregelen kunnen buffercapaciteit wegnemen
6	Kosten doorschuiven	Private beschermingsmaatregelen zijn een manier van de overheid om kosten door te schuiven

- Perceptie watertoets

Code	Label	Definitie
1	Bewust maken	Watertoets is een instrument om mensen bewuster te maken en in te lichten over het risico op overstromingen
2	Aangepast bouwen stimuleren	Watertoets is een instrument dat aangepast bouwen stimuleert en een soort van voorzorgsbeginsel omvat
3	Verbieden van bouwen	Watertoets is een instrument om bouwen in overstromingsgebieden te vermijden, wat maakt dat het risico afneemt
4	Afwentelen kosten	Watertoets is een manier om kosten af te wentelen op de burger
5	Compensatie	Watertoets is een manier om compensatie op te leggen - effecten op milieuaspecten

- Perceptie onteigening

Code	Label	Definitie
1	Voorkomt schade	Onteigening is manier om schade te voorkomen
2	Beperkt menselijk leed	Onteigening is manier om menselijk leed te beperken van overstromingen
3	Complex en duur	Onteigening is duur/te vergaand en complex
4	Veroorzaakt leed	Onteigening is menselijk leed en economisch leed
5	Maakt maatregelen mogelijk	Onteigening is om overstromingsmaatregelen aan te leggen - om bepaald debiet te realiseren.
6	Aanpak oorzaak overstroming	Onteigening is manier om oorzaak van overstroming aan te pakken

- Perceptie overstromingsvoorspeller

Code	Label	Definitie
1	Staat van paraatheid	Overstromingsvoorspeller is een manier om hulpdiensten in paraatheid te brengen, of waterbeheerders
2	Bewustmaken	Overstromingsvoorspeller geeft info aan burgers, maakt bewust
3	Samen met middelen om schade te verminderen	Overstromingsvoorspeller moet gepaard gaan met middelen om ook effectief iets te doen om schade te verminderen
5	Niet nuttig	Overstromingsvoorspeller is niet nuttig - hevige buien zitten er niet in en rivieroverstroming zie je aankomen
6	Paniek veroorzaker	Overstromingsvoorspeller veroorzaakt paniek, of cry wolf effect
7	Gebrekkige informatieverspreiding	Overstromingsvoorspeller is zorgt niet voor goede informatieverspreiding, niet iedereen heeft internet, niet iedereen kijkt op internet
8	Gelaagde waarschuwing	Overstromingsvoorspeller brengt gelaagdheid in de waarschuwing aan, eerst hulpdiensten met stille waarschuwing, dan de rest
9	Niet accuraat	Overstromingsvoorspeller is niet accuraat, moet robuust zijn

- Perceptie private verzekeringen

Code	Definitie
1	Private verzekering is een differentiering in meebetalen – maakt onderscheid tussen oude huizen en nieuwe huizen – degenen die veel risico nemen moeten hogere prijs betalen
2	Private verzekering iedereen betaalt evenveel, omdat niet aansprakelijk bent
3	Private verzekering zorgt voor differentiering, want als je meer verdient, dan meer betalen
4	Private verzekering is feitelijk hetzelfde als rampenfonds
5	Private verzekering: evenveel betalen op voorwaarde dat er geen bijkomend risico wordt gevormd – dus niet meer bouwen in overstromingsgebieden
6	Private verzekering is responsabilisering – daarom ook diversiteit in prijs om duidelijk te maken waar risico ligt
7	Private verzekering is een maatregel waarbij mensen moeten betalen voor het risico dat ze niet lopen
8	Private verzekering is een maatregel waarbij men evenveel moet betalen om het systeem betaalbaar te houden
9	Free rider/moral hazard/misbruik doordat men meer kosten gaan indien etc
10	Private verzekering is niet nuttig – het is beter om overstromingen te voorkomen
11	Iedereen betaalt want iedereen draagt bij aan risico, daarom dus geen private verzekering.

- Perceptie rampenfonds

Code	Definitie
1	Taak van de overheid om te zorgen voor schade aan burgers/landbouw –om dat te vergoeden
2	Helpt niet – het is beter om overstromingen te voorkomen
3	Rampenfonds – betaalbaarheid (premies) zekerheid dat het gedekt wordt
4	Voor uitzonderlijke events/rampen
5	Verkeerde manier want criteria kloppen niet – zijn achterhaald – is tricky
6	Overheid heeft situatie gecreëerd dus daar draait ze dan ook voor op
7	Controleerbaarheid
8	Rampenfonds is tussenkomst ?

- Perceptie risicocommunicatie

Code	Definitie
1	Verhoogt bewustzijn
2	Verhoogt acceptatie vna maatregelen
3	Verhoogt bewustzijn maar impact is beperkt door negatieve boodschap
4	Verhoogt bewustzijn, maar dan ook concrete maatregelen voor handen om iets te doen
5	Mensen niet nodeloos bang maken
6	Niet iedereen enkel in risicogeied
7	Communiceren om paniek te voorkomen
8	1 en 5
9	1 en 2

- Perceptie noodplanning en rampenhulp

Code	Definitie
1	Voorbereid zijn/wat en welke middelen dan ook in te zetten
2	Geen zin bij plotse hevige gebeurtenissen
3	Manier om gemeentebesturen bewust te maken
4	Noodplan ligt in de lade – geen plan maar kunde – dus training en oefening

- Perceptie baggeren en ruimen

Code	Definitie
1	Baggeren en ruimen zorgt ervoor dat water kan wegstromen – peilverlaging
2	Baggeren/ruimen zorgt ervoor at overstromingen gecreëerd worden – ongewenst
3	Baggeren en ruimen verhindert ruwheid van rivier (NOG) – natuurlijke overstromingsgebieden – is gewenst
4	Baggeren zorgt voor buffercapaciteit in de rivier
5	Baggeren en ruimen lossen niets op in relatie met stuwen
6	Baggeren; niet voor overstromingen, wel voor scheepvaart
7	Baggeren is manier om biodiversiteit en nutriënten weg te halen

- Perceptie herbestemming

Code	Definitie
1	Manier om gronden van bestemming te wisselen en zo schade te beperken
2	Is een manier om landgebruik aan te passen zodat oorzaken van overstromingen voorkomen worden

Bijlage 3: Lijst doctoraten

DOCTORATEN IN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN EN DOCTORATEN IN DE SOCIALE EN CULTURELE ANTROPOLOGIE

I. REEKS VAN DOCTORATEN IN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN ⁽¹⁾

1. CLAEYS, U., *De sociale mobiliteit van de universitair afgestudeerden te Leuven. Het universitair onderwijs als mobiliteitskanaal*, 1971, 2 delen 398 blz.
2. VANHESTE, G., *Literatuur en revolutie*, 1971, 2 delen, 500 blz.
3. DELANGHE, L., *Differentiële sterfte in België. Een sociaal-demografische analyse*, 1971, 3 delen, 773 blz.
4. BEGHIN, P., *Geleide verandering in een Afrikaanse samenleving. De Bushi in de koloniale periode*, 1971, 316 blz.
5. BENOIT, A., *Changing the education system. A Colombian case-study*, 1972, 382 blz.
6. DEFEVER, M., *De huisartssituatie in België*, 1972, 374 blz.
7. LAUWERS, J., *Kritische studie van de secularisatietheorieën in de sociologie*, 1972, 364 blz.
8. GHOOS, A., *Sociologisch onderzoek naar de gevolgen van industrialisering in een rekonversiegebied*, 1972, 256 blz. + bijlagen.
9. SLEDESENS, G., *Mariage et vie conjugale du moniteur rwandais. Enquête sociologique par interview dirigée parmi les moniteurs mariés rwandais*, 1972, 2 delen, 549 blz.
10. TSAI, C., *La chambre de commerce internationale. Un groupe de pression international. Son action et son rôle dans l'élaboration, la conclusion et l'application des conventions internationales établies au sein des organisations intergouvernementales à vocation mondiale (1945-1969)*, 1972, 442 blz.
11. DEPRE, R., *De topambtenaren van de ministeries in België. Een bestuurssociologisch onderzoek*, 1973, 2 delen, 423 blz. + bijlagen.
12. VAN DER BIESEN, W., *De verkiezingspropaganda in de democratische maatschappij. Een literatuurkritische studie en een inhoudsanalyse van de verkiezingscampagne van 1958 in de katholieke pers en in de propagandapublikaties van de C.V.P.*, 1973, 434 blz.
13. BANGO, J., *Changements dans les communautés villageoises de l'Europe de l'Est. Exemple : la Hongarie*, 1973, 434 blz.
14. VAN PELT, H., *De omroep in revisie. Structurering en ontwikkelingsmogelijkheden van het radio- en televisiebestel in Nederland en België. Een vergelijkende studie*, Leuven, Acco, 1973, 398 blz.
15. MARTENS, A., *25 jaar wegwerparbeiders. Het Belgisch immigratiebeleid na 1945*, 1973, 319 blz.
16. BILLET, M., *Het verenigingsleven in Vlaanderen. Een sociologische typologieformulering en hypothesetoetsing*, 1973, 695 blz. + bijlagen.
17. BRUYNOOGHE, R., *De sociale structurering van de gezinsverplegingssituatie vanuit kostgezinnen en patiënten*, 1973, 205 blz. + bijlagen.
18. BUNDERVOET, J., *Het doorstromingsprobleem in de hedendaagse vakbeweging. Kritische literatuurstudie en verkennend onderzoek in de Belgische vakbonden*, 1973, 420 blz. + bijlagen.

⁽¹⁾ EEN EERSTE SERIE DOCTORATEN VORMT DE REEKS VAN DE SCHOOL VOOR POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN (NRS. 1 TOT EN MET 185). DE INTEGRALE LIJST KAN WORDEN GEVONDEN IN NADIEN GEPUBLICEERDE DOCTORATEN, ZOALS G. DOOGHE, "DE STRUCTUUR VAN HET GEZIN EN DE SOCIALE RELATIES VAN DE BEJAARDEN". ANTWERPEN, DE NEDERLANDSE BOEKHANDEL, 1970, 290 BLZ.

EEN TWEEDE SERIE DOCTORATEN IS VERMELD IN DE "NIEUWE REEKS VAN DE FACULTEIT DER ECONOMISCHE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN". DE INTEGRALE LIJST KAN WORDEN GEVONDEN IN O.M. M. PEETERS, "GODSDIENST EN TOLERANTIE IN HET SOCIALISTISCH DENKEN". EEN HISTORISCH-DOCTRINAIRE STUDIE, 1970, 2 DELEN, 568 BLZ.

19. GEVERS, P., *Ondernemingsraden, randverschijnselen in de Belgische industriële democratiseringsbeweging. Een sociologische studie*, 1973, 314 blz.
20. MBELA, H., *L'intégration de l'éducation permanente dans les objectifs socio-économiques de développement. Analyse de quelques politiques éducationnelles en vue du développement du milieu rural traditionnel en Afrique noire francophone*, 1974, 250 blz.
21. CROLLEN, L., *Small powers in international systems*, 1974, 250 blz.
22. VAN HASSEL, H., *Het ministerieel kabinet. Peilen naar een sociologische duiding*, 1974, 460 blz. + bijlagen.
23. MARCK, P., *Public relations voor de landbouw in de Europese Economische Gemeenschap*, 1974, 384 blz.
24. LAMBRECHTS, E., *Vrouwenarbeid in België. Een analyse van het tewerkstellingsbeleid inzake vrouwelijke arbeidskrachten sinds 1930*, 1975, 260 blz.
25. LEMMEN, M.H.W., *Rationaliteit bij Max Weber. Een godsdienstsociologische studie*, 1975, 2 delen, 354 blz.
26. BOON, G., *Ontstaan, ontwikkeling en werking van de radio-omroep in Zaïre tijdens het Belgisch Koloniaal Bewind (1937-1960)*, 1975, 2 delen, 617 blz.
27. WUYTS, H., *De participatie van de burgers in de besluitvorming op het gebied van de gemeentelijke plannen van aanleg. Analyse toegespitst op het Nederlandstalige deel van België*, 1975, 200 blz. + bijlage.
28. VERRIEST, F., *Joris Helleputte en het corporatisme*, 1975, 2 delen, 404 blz.
29. DELMARTINO, F., *Schaalvergroting en bestuurskracht. Een beleidsanalytische benadering van de herstructurering van de lokale besturen*, 1975, 3 delen, 433 blz. + bijlagen.
30. BILLIET, J., *Secularisering en verzuiling in het Belgisch onderwijs*, 1975, 3 delen, 433 blz. + bijlagen.
31. DEVISCH, R., *L'institution rituelle Khita chez les Yaka au Kwaango du Nord. Une analyse sémiologique*, 1976, 3 volumes.
32. LAMMERTYN, F., *Arbeidsbemiddeling en werkloosheid. Een sociologische verkenning van het optreden van de diensten voor openbare arbeidsbemiddeling van de R.V.A.*, 1976, 406 blz.
33. GOVAERTS, F., *Zwitserland en de E.E.G. Een case-study inzake Europese integratie*, 1976, 337 blz.
34. JACOBS, T., *Het uit de echt scheiden. Een typologiserend onderzoek, aan de hand van de analyse van rechtsplegingsdossiers in echtscheiding*. 1976, 333 blz. + bijlage.
35. KIM DAI WON, *Au delà de l'institutionnalisation des rapports professionnels. Analyse du mouvement spontané ouvrier belge*. 1977, 282 blz.
36. COLSON, F., *Sociale indicatoren van enkele aspecten van bevolkingsgroei*. 1977, 341 blz. + bijlagen.
37. BAECK, A., *Het professionaliseringsproces van de Nederlandse huisarts*. 1978, 721 blz. + bibliografie.
38. VLOEBERGHS, D., *Feedback, communicatie en organisatie. Onderzoek naar de betekenis en de toepassing van het begrip "feedback" in de communicatiewetenschap en de organisatie-theorie*. 1978, 326 blz.
39. DIERICKX, G., *De ideologische factor in de Belgische politieke besluitvorming*. 1978, 609 blz. + bijvoegsels.
40. VAN DE KERCKHOVE, J., *Sociologie. Maatschappelijke relevantie en arbeidersemancipatie*. 1978, 551 blz.
41. DE MEYER A., *De populaire muziekindustrie. Een terreinverkenkende studie*. 1979, 578 blz.
42. UDDIN, M., *Some Social Factors influencing Age at Death in the situation of Bangladesh*. 1979, 316 blz. + bijlagen.
43. MEULEMANS, E., *De ethische problematiek van het lijden aan het leven en aan het samen-leven in het oeuvre van Albert Camus. De mogelijke levensstijlen van luciditeit, menselijkheid en solidariteit*. 1979, 413 blz.
44. HUYPENS, J., *De plaatselijke nieuwsfabriek. Regionaal nieuws. Analyse van inhoud en structuur in de krant*. 494 blz.
45. CEULEMANS, M.J., *Women and Mass Media: a feminist perspective. A review of the research to date the image and status of women in American mass media*. 1980, 541 blz. + bijlagen.
46. VANDEKERCKHOVE, L., *Gemaakt van asse. Een sociologische studie van de westerse somatische cultuur*. 1980, 383 blz.
47. MIN, J.K., *Political Development in Korea, 1945-1972*. 1980, 2 delen, 466 blz.
48. MASUI, M., *Ongehuwd moeder. Sociologische analyse van een wordingsproces*. 1980, 257 blz.
49. LEDOUX, M., *Op zoek naar de rest ...; Genealogische lezing van het psychiatrisch discours*. 1981, 511 blz.

50. VEYS, D., *De generatie-sterftetafels in België*. 1981, 3 delen, 326 blz. + bijlagen.
51. TACQ, J., *Kausaliteit in sociologisch onderzoek. Een beoordeling van de zgn. 'causal modeling'-technieken in het licht van verschillende wijsgerige opvattingen over kausaliteit*. 1981, 337 blz.
52. NKUNDABAGENZI, F., *Le système politique et son environnement. Contribution à l'étude de leur interaction à partir du cas des pays est-africains : le Kenya et la Tanzanie*. 1981, 348 blz.
53. GOOSSENS, L., *Het sociaal huisvestingsbeleid in België. Een historisch-sociologische analyse van de maatschappelijk probleembehandeling op het gebied van het wonen*. 1982, 3 delen.
54. SCHEPERS, R., *De opkomst van het Belgisch medisch beroep. De evolutie van de wetgeving en de beroepsorganisatie in de 19de eeuw*. 1983, 553 blz.
55. VANSTEENKISTE, J., *Bejaardzijn als maatschappelijk gebeuren*. 1983, 166 blz.
56. MATTHIJS, K., *Zelfmoord en zelfmoordpoging*. 1983, 3 delen, 464 blz.
57. CHUNG-WON, Choue, *Peaceful Unification of Korea. Towards Korean Integration*. 1984, 338 blz.
58. PEETERS, R., *Ziekte en gezondheid bij Marokkaanse immigranten*. 1983, 349 blz.
59. HESLING, W., *Retorica en film. Een onderzoek naar de structuur en functie van klassieke overtuigingsstrategieën in fictionele, audiovisuele teksten*. 1985, 515 blz.
60. WELLEN, J., *Van probleem tot hulpverlening. Een exploratie van de betrekkingen tussen huisartsen en ambulante geestelijke gezondheidszorg in Vlaanderen*. 1984, 476 blz.
61. LOOSVELDT, G., *De effecten van een interviewtraining op de kwaliteit van gegevens bekomen via het survey-interview*. 1985, 311 blz. + bijlagen.
62. FOETS, M., *Ziekte en gezondheidsgedrag : de ontwikkeling van de sociologische theorievorming en van het sociologisch onderzoek*. 1985, 339 blz.
63. BRANCKAERTS, J., *Zelfhulporganisaties. Literatuuranalyse en explorerend onderzoek in Vlaanderen*. 1985.
64. DE GROOFF, D., *De elektronische krant. Een onderzoek naar de mogelijkheden van nieuwsverspreiding via elektronische tekstmedia en naar de mogelijke gevolgen daarvan voor de krant als bedrijf en als massamedium*. 1986, 568 blz.
65. VERMEULEN, D., *De maatschappelijke beheersingsprocessen inzake de sociaal-culturele sector in Vlaanderen. Een sociologische studie van de "verzuiling", de professionalisering en het overheidsbeleid*. 1983, 447 blz.
66. OTSHOMANPITA, Alok, *Administration locale et développement au Zaïre. Critiques et perspectives de l'organisation politico-administrative à partir du cas de la zone de Lodja*. 1988, 507 blz.
67. SERVAES, J., *Communicatie en ontwikkeling. Een verkennende literatuurstudie naar de mogelijkheden van een communicatiebeleid voor ontwikkelingslanden*. 1987, 364 blz.
68. HELLEMANS, G., *Verzuiling. Een historische en vergelijkende analyse*. 1989, 302 blz.

II. NIEUWE REEKS VAN DOCTORATEN IN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN EN IN DE SOCIALE EN CULTURELE ANTROPOLOGIE

1. LIU BOLONG, *Western Europe - China. A comparative analysis of the foreign policies of the European Community, Great Britain and Belgium towards China (1970-1986)*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, 1988, 335 blz.
2. EERDEKENS, J., *Chronische ziekte en rolverandering. Een sociologisch onderzoek bij M.S.-patiënten*. Leuven, Acco, 1989, 164 blz. + bijlagen.
3. HOUBEN, P., *Formele beslissingsmodellen en speltheorie met toepassingen en onderzoek naar activiteiten en uitgaven van locale welzijnsinstellingen en coalities*. Leuven, Departement Sociologie, 1988, 631 blz. (5 delen).
4. HOOGHE, L., *Separatisme. Conflict tussen twee projecten voor natievorming. Een onderzoek op basis van drie succesvolle separatismen*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, 1989, 451 blz. + bijlagen.
5. SWYNGEDOUW, M., *De keuze van de kiezer. Naar een verbetering van de schattingen van verschuivingen en partijvoorkeur bij opeenvolgende verkiezingen en peilingen*. Leuven, Sociologisch Onderzoeksinstituut, 1989, 333 blz.
6. BOUCKAERT, G., *Productiviteit in de overheid*. Leuven, Vervolmakingscentrum voor Overheidsbeleid en Bestuur, 1990, 394 blz.
7. RUEBENS, M., *Sociologie van het alledaagse leven*. Leuven, Acco, 1990, 266 blz.

8. HONDEGHEM, A., *De loopbaan van de ambtenaar. Tussen droom en werkelijkheid*. Leuven, Vervolmakingscentrum voor Overheidsbeleid en Bestuur, 1990, 498 blz. + bijlage.
9. WINNUBST, M., *Wetenschapspopularisering in Vlaanderen. Profiel, zelfbeeld en werkwijze van de Vlaamse wetenschapsjournalist*. Leuven, Departement Communicatiewetenschap, 1990.
10. LAERMANS, R., *In de greep van de "moderne tijd". Modernisering en verzuiling, individualisering en het naoorlogse publieke discours van de ACW-vormingsorganisaties : een proeve tot cultuursociologische duiding*. Leuven, Garant, 1992.
11. LUYTEN, D., *OCMW en Armenzorg. Een sociologische studie van de sociale grenzen van het recht op bijstand*. Leuven, S.O.I. Departement Sociologie, 1993, 487 blz.
12. VAN DONINCK, B., *De landbouwcoöperatie in Zimbabwe. Bouwsteen van een nieuwe samenleving ?* Grimbergen, vzw Belgium-Zimbabwe Friendship Association, 1993. 331 blz.
13. OPDEBEECK, S., *Afhankelijkheid en het beëindigen van partnergeweld*. Leuven, Garant, 1993. 299 blz. + bijlagen.
14. DELHAYE, C., *Mode geleefd en gedragen*. Leuven, Acco, 1993, 228 blz.
15. MADDENS, B., *Kiesgedrag en partijstrategie*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, Afdeling Politologie, K.U.Leuven, 1994, 453 blz.
16. DE WIT, H., *Cijfers en hun achterliggende realiteit. De MTMM-kwaliteitsparameters op hun kwaliteit onderzocht*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1994, 241 blz.
17. DEVELTERE, P., *Co-operation and development with special reference to the experience of the Commonwealth Caribbean*. Leuven, Acco, 1994, 241 blz.
18. WALGRAVE, S., *Tussen loyaliteit en selectiviteit. Een sociologisch onderzoek naar de ambivalente verhouding tussen nieuwe sociale bewegingen en groene partij in Vlaanderen*. Leuven, Garant, 1994, 361 blz.
19. CASIER, T., *Over oude en nieuwe mythen. Ideologische achtergronden en repercussies van de politieke omwentelingen in Centraal- en Oost-Europa sinds 1985*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 1994, 365 blz.
20. DE RYNCK, F., *Streekontwikkeling in Vlaanderen. Besturingsverhoudingen en beleidsnetwerken in bovenlokale ruimtes*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, Afdeling Bestuurswetenschap, K.U.Leuven, 1995, 432 blz.
21. DEVOS, G., *De flexibilisering van het secundair onderwijs in Vlaanderen. Een organisatie-sociologische studie van macht en institutionalisering*. Leuven, Acco, 1995, 447 blz.
22. VAN TRIER, W., *Everyone A King? An investigation into the meaning and significance of the debate on basic incomes with special references to three episodes from the British inter-War experience*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1995, vi+501 blz.
23. SELS, L., *De overheid viert de teugels. De effecten op organisatie en personeelsbeleid in de autonome overheidsbedrijven*. Leuven, Acco, 1995, 454 blz.
24. HONG, K.J., *The C.S.C.E. Security Regime Formation: From Helsinki to Budapest*. Leuven, Acco, 1996, 350 blz.
25. RAMEZANZADEH, A., *Internal and international dynamics of ethnic conflict. The Case of Iran*. Leuven, Acco, 1996, 273 blz.
26. HUYSMANS, J., *Making/Unmaking European Disorder. Meta-Theoretical, Theoretical and Empirical Questions of Military Stability after the Cold War*. Leuven, Acco, 1996, 250 blz.
27. VAN DEN BULCK J., *Kijkbuis kennis. De rol van televisie in de sociale en cognitieve constructie van de realiteit*. Leuven, Acco, 1996, 242 blz.
28. JEMADU Aleksius, *Sustainable Forest Management in the Context of Multi-level and Multi-actor Policy Processes*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, Afdeling Bestuur en Overheidsmanagement, K.U.Leuven, 1996, 310 blz.
29. HENDRAWAN Sanerya, *Reform and Modernization of State Enterprises. The Case of Indonesia*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, Afdeling Bestuur en Overheidsmanagement, K.U.Leuven, 1996, 372 blz.
30. MUIJS Roland Daniël, *Self, School and Media: A Longitudinal Study of Media Use, Self-Concept, School Achievement and Peer Relations among Primary School Children*. Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 1997, 316 blz.
31. WAEGE Hans, *Vertogen over de relatie tussen individu en gemeenschap*. Leuven, Acco, 1997, 382 blz.
32. FIERS Stefaan, *Partijvoorzitters in België of 'Le parti, c'est moi'?* Leuven, Acco, 1998, 419 blz.
33. SAMOY Erik, *Ongeschied of ongewenst? Een halve eeuw arbeidsmarktbeleid voor gehandicapten*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1998, 640 blz.

34. KEUKELEIRE Stephan, *Het Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid (GBVB): het buitenlands beleid van de Europese Unie op een dwaalspoor*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, Afdeling Internationale Betrekkingen, K.U.Leuven, 1998, 452 blz.
35. VERLINDEN Ann, *Het ongewone alledaagse: over zwarte katten, horoscopen, miraculeuze genezingen en andere geloofs-elementen en praktijken. Een sociologie van het zogenaamde bijgeloof*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1999, 387 blz. + bijlagen.
36. CARTON Ann, *Een interviewernetwerk: uitwerking van een evaluatieprocedure voor interviewers*. Leuven, Departement Sociologie, 1999, 379 blz. + bijlagen.
37. WANG Wan-Li, *Understanding Taiwan-EU Relations: An Analysis of the Years from 1958 to 1998*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, Afdeling Internationale Betrekkingen, K.U.Leuven, 1999, 326 blz. + bijlagen.
38. WALRAVE Michel, *Direct Marketing en Privacy. De verhouding tussen direct marketingscommunicatie en de bescherming van de informatieve en de relationele privacy van consumenten*. Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 1999, 480 blz. + bijlagen.
39. KOCHUYT Thierry, *Over een ondercultuur. Een cultuursociologische studie naar de relatieve deprivatie van arme gezinnen*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1999, 386 blz. + bijlagen.
40. WETS Johan, *Waarom onderweg? Een analyse van de oorzaken van grootschalige migratie- en vluchtelingenstromen*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, Afdeling Internationale Betrekkingen, K.U.Leuven, 1999, 321 blz. + bijlagen.
41. VAN HOOTEGEM Geert, *De draaglijke traagheid van het management. Productie- en Personeelsbeleid in de industrie*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1999, 471 blz. + bijlagen.
42. VANDEBOSCH Heidi, *Een geboeid publiek? Het gebruik van massamedia door gedetineerden*. Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 1999, 375 blz. + bijlagen.
43. VAN HOVE Hildegard, *De weg naar binnen. Spiritualiteit en zelfontplooiing*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2000, 369 blz. + bijlagen.
44. HUYS Rik, *Uit de band? De structuur van arbeidsverdeling in de Belgische autoassemblagebedrijven*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2000, 464 blz. + bijlagen.
45. VAN RUYSEVELDT Joris, *Het belang van overleg. Voorwaarden voor macroresponsieve CAO-onderhandelingen in de marktsector*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2000, 349 blz. + bijlagen.
46. DEPAUW Sam, *Cohesie in de parlamentsfracties van de regeringsmeerderheid. Een vergelijkend onderzoek in België, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk (1987-97)*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2000, 510 blz. + bijlagen.
47. BEYERS Jan, *Het maatschappelijk draagvlak van het Europees beleid en het einde van de permissieve consensus. Een empirisch onderzoek over politiek handelen in een meerlagig politiek stelsel*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2000, 269 blz. + bijlagen.
48. VAN DEN BULCK Hilde, *De rol van de publieke omroep in het project van de moderniteit. Een analyse van de bijdrage van de Vlaamse publieke televisie tot de creatie van een nationale cultuur en identiteit (1953-1973)*. Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 2000, 329 blz. + bijlagen.
49. STEEN Trui, *Krachtlijnen voor een nieuw personeelsbeleid in de Vlaamse gemeenten. Een studie naar de sturing en implementatie van veranderingsprocessen bij de overheid*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2000, 340 blz. + bijlagen.
50. PICKERY Jan, *Applications of Multilevel Analysis in Survey Data Quality Research. Random Coefficient Models for Respondent and Interviewer Effects*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2000, 200 blz. + bijlagen.
51. DECLERCQ Aniana (Anja), *De complexe zoektocht tussen orde en chaos. Een sociologische studie naar de differentiatie in de institutionele zorgregimes voor dementerende ouderen*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2000, 260 blz. + bijlagen.
52. VERSCHRAEGEN Gert, *De maatschappij zonder eigenschappen. Systeemtheorie, sociale differentiatie en moraal*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2000, 256 blz. + bijlagen.
53. DWIKARDANA Saptia, *The Political Economy of Development and Industrial Relations in Indonesia under the New Order Government*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2001, 315 blz. + bijlagen.
54. SAUER Tom, *Nuclear Inertia. US Nuclear Weapons Policy after the Cold War (1990-2000)*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2001, 358 blz. + bijlagen.
55. HAJNAL Istvan, *Classificatie in de sociale wetenschappen. Een evaluatie van de nauwkeurigheid van een aantal cluster-analysemethoden door middel van simulaties*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2001, 340 blz. + bijlagen.

56. VAN MEERBEECK Anne, *Het doopsel: een familieritueel. Een sociologische analyse van de betekenissen van dopen in Vlaanderen*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2001, 338 blz. + bijlagen.
57. DE PRINS Peggy, *Zorgen om zorg(arbeid). Een vergelijkend onderzoek naar oorzaken van stress en maatzorg in Vlaamse rusthuizen*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2001, 363 blz. + bijlagen.
58. VAN BAVEL Jan, *Demografische reproductie en sociale evolutie: geboortebeperving in Leuven 1840-1910*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2001, 362 blz. + bijlagen.
59. PRINSLOO Riana, *Subnationalism in a Cleavaged Society with Reference to the Flemish Movement since 1945*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2001, 265 blz. + bijlagen.
60. DE LA HAYE Jos, *Missed Opportunities in Conflict Management. The Case of Bosnia-Herzegovina (1987-1996)*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2001, 283 blz. + bijlagen.
61. ROMMEL Ward, *Heeft de sociologie nood aan Darwin? Op zoek naar de verhouding tussen evolutiepsychologie en sociologie*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2002, 287 blz. + bijlagen.
62. VERVLIET Chris, *Vergelijking tussen Duits en Belgisch federalisme, ter toetsing van een neofunctionalistisch verklaringsmodel voor bevoegdheidsverschuivingen tussen nationale en subnationale overheden: een analyse in het economisch beleidsdomein*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2002, 265 blz. + bijlagen.
63. DHOEST Alexander, *De verbeelde gemeenschap: Vlaamse tv-fictie en de constructie van een nationale identiteit*. Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 2002, 384 blz. + bijlagen.
64. VAN REETH Wouter, *The Bearable Lightness of Budgeting. The Uneven Implementation of Performance Oriented Budget Reform Across Agencies*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2002, 380 blz. + bijlagen.
65. CAMBRÉ Bart, *De relatie tussen religiositeit en etnocentrisme. Een contextuele benadering met cross-culturele data*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2002, 257 blz. + bijlagen.
66. SCHEERS Joris, *Koffie en het aroma van de stad. Tropische (re-)productiestructuren in ruimtelijk perspectief. Casus centrale kustvlakte van Ecuador*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2002, 294 blz. + bijlagen.
67. VAN ROMPAEY Veerle, *Media on / Family off? An integrated quantitative and qualitative investigation into the implications of Information and Communication Technologies (ICT) for family life*. Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 2002, 232 blz. + bijlagen.
68. VERMEERSCH Peter, *Roma and the Politics of Ethnicity in Central Europe. A Comparative Study of Ethnic Minority Mobilisation in the Czech Republic, Hungary and Slovakia in the 1990s*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2002, 317 blz. + bijlagen.
69. GIELEN Pascal, *Pleidooi voor een symmetrische kunstsociologie. Een sociologische analyse van artistieke selectieprocessen in de sectoren van de hedendaagse dans en de beeldende kunst in Vlaanderen*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2002, 355 blz. + bijlagen.
70. VERHOEST Koen, *Resultaatgericht verzelfstandigen. Een analyse vanuit een verruimd principaal-agent perspectief*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2002, 352 blz. + bijlagen.
71. LEFÈVRE Pascal, *Willy Vandersteens Suske en Wiske in de krant (1945-1971). Een theoretisch kader voor een vormelijke analyse van strips*. Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 2003, 186 blz. (A3) + bijlagen.
72. WELKENHUYSEN-GYBELS Jerry, *The Detection of Differential Item Functioning in Likert Score Items*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2003, 222 blz. + bijlagen.
73. VAN DE PUTTE Bart, *Het belang van de toegeschreven positie in een moderniserende wereld. Partnerkeuze in 19de-eeuwse Vlaamse steden (Leuven, Aalst en Gent)*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2003, 425 blz. + bijlagen.
74. HUSTINX Lesley, *Reflexive modernity and styles of volunteering: The case of the Flemish Red Cross volunteers*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2003, 363 blz. + bijlagen.
75. BEKE Wouter, *De Christelijke Volkspartij tussen 1945 en 1968. Breuklijnen en pacificatiemechanismen in een catch-allpartij*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2004, 423 blz. + bijlagen.
76. WAYENBERG Ellen, *Vernieuwingen in de Vlaamse centrale - lokale verhoudingen: op weg naar partnerschap? Een kwalitatieve studie van de totstandkoming en uitvoering van het sociale impulsbeleid*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2004, 449 blz. + bijlagen.
77. MAESSCHALCK Jeroen, *Towards a Public Administration Theory on Public Servants' Ethics. A Comparative Study*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2004, 374 blz. + bijlagen.
78. VAN HOYWEGHEN Ine, *Making Risks. Travels in Life Insurance and Genetics*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2004, 248 blz. + bijlagen.
79. VAN DE WALLE Steven, *Perceptions of Administrative Performance: The Key to Trust in Government?* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2004, 261 blz. + bijlagen.

80. WAUTERS Bram, *Verkiezingen in organisaties*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2004, 707 blz. + bijlagen.
81. VANDERLEYDEN Lieve, *Het Belgische/Vlaamse ouderenbeleid in de periode 1970-1999 gewikt en gewogen*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2004, 386 blz. + bijlagen.
82. HERMANS Koen, *De actieve welvaartsstaat in werking. Een sociologische studie naar de implementatie van het activeringsbeleid op de werkvloer van de Vlaamse OCMW's*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2005, 300 blz. + bijlagen.
83. BEVIGLIA ZAMPETTI Americo, *The Notion of 'Fairness' in International Trade Relations: the US Perspective*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2005, 253 blz. + bijlagen.
84. ENGELEN Leen, *De verbeelding van de Eerste Wereldoorlog in de Belgische speelfilm (1913-1939)*. Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 2005, 290 blz. + bijlagen.
85. VANDER WEYDEN Patrick, *Effecten van kiessystemen op partijssystemen in nieuwe democratieën*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven/K.U.Brussel, 2005, 320 blz. + bijlagen.
86. VAN HECKE Steven, *Christen-democraten en conservatieven in de Europese Volkspartij. Ideologische verschillen, nationale tegenstellingen en transnationale conflicten*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2005, 306 blz. + bijlagen.
87. VAN DEN VONDER Kurt, *"The Front Page" in Hollywood. Een geïntegreerde historisch-poëtische analyse*. Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 2005, 517 blz. + bijlagen.
88. VAN DEN TROOST Ann, *Marriage in Motion. A Study on the Social Context and Processes of Marital Satisfaction*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven/R.U.Nijmegen, Nederland, 2005, 319 blz. + bijlagen.
89. ERTUGAL Ebru, *Prospects for regional governance in Turkey on the road to EU membership: Comparison of three regions*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2005, 384 blz. + bijlagen.
90. BENIJTS Tim, *De keuze van beleidsinstrumenten. Een vergelijkend onderzoek naar duurzaam sparen en beleggen in België en Nederland*. Leuven, Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2005, 501 blz. + bijlagen
91. MOLLICA Marcello, *The Management of Death and the Dynamics of an Ethnic Conflict: The Case of the 1980-81 Irish National Liberation Army (INLA) Hunger Strikes in Northern Ireland*. Leuven, Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2005, 168 blz. + bijlagen
92. HEERWEGH Dirk, *Web surveys. Explaining and reducing unit nonresponse, item nonresponse and partial nonresponse*. Leuven, Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologie [CeSO], K.U.Leuven, 2005, 350 blz. + bijlagen
93. GELDERS David (Dave), *Communicatie over nog niet aanvaard beleid: een uitdaging voor de overheid?* Leuven, Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2005, (Boekdeel 1 en 2) 502 blz. + bijlagenboek
94. PUT Vital, *Normen in performance audits van rekenkamers. Een casestudie bij de Algemene Rekenkamer en het National Audit Office*. Leuven, Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2005, 209 blz. + bijlagen
95. MINNEBO Jurgen, *Trauma recovery in victims of crime: the role of television use*. Leuven, Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2006, 187 blz. + bijlagen
96. VAN DOOREN Wouter, *Performance Measurement in the Flemish Public Sector: A Supply and Demand Approach*. Leuven, Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2006, 245 blz. + bijlagen
97. GIJSELINCKX Caroline, *Kritisch Realisme en Sociologisch Onderzoek. Een analyse aan de hand van studies naar socialisatie in multi-etnische samenlevingen*. Leuven, Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologie [CeSO], K.U.Leuven, 2006, 305 blz. + bijlagen
98. ACKAERT Johan, *De burgemeestersfunctie in België. Analyse van haar legitimering en van de bestaande rolpatronen en conflicten*. Leuven, Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2006, 289 blz. + bijlagen
99. VLEMINCKX Koen, *Towards a New Certainty: A Study into the Recalibration of the Northern-Tier Conservative Welfare States from an Active Citizens Perspective*. Leuven, Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologie [CeSO], K.U.Leuven, 2006, 381 blz. + bijlagen
100. VIZI Balázs, *Hungarian Minority Policy and European Union Membership. An Interpretation of Minority Protection Conditionality in EU Enlargement*. Leuven, Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2006, 227 blz. + bijlagen
101. GEERARDYN Aagje, *Het goede doel als thema in de externe communicatie. Bedrijfscommunicatie met een sociaal gezicht?* Leuven, Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2006, 272 blz. + bijlagen

102. VANCOPPENOLLE Diederik, *De ambtelijke beleidsvormingsrol verkend en getoetst in meervoudig vergelijkend perspectief. Een two-level analyse van de rol van Vlaamse ambtenaren in de Vlaamse beleidsvorming*. Leuven, Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2006, 331 blz. + bijlagenboek
103. DOM Leen, *Ouders en scholen: partnerschap of (ongelijke) strijd? Een kwalitatief onderzoek naar de relatie tussen ouders en scholen in het lager onderwijs*. Leuven, Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2006, 372 blz. + bijlagen
104. NOPPE Jo, *Van kiesprogramma tot regeerakkoord. De beleidsonderhandelingen tussen de politieke partijen bij de vorming van de Belgische federale regering in 1991-1992 en in 2003*. Leuven, Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2006, 364 blz. + bijlagen
105. YASUTOMI Atsushi, *Alliance Enlargement: An Analysis of the NATO Experience*. Leuven, Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2006, 294 blz. + bijlagen
106. VENTURINI Gian Lorenzo, *Poor Children in Europe. An Analytical Approach to the Study of Poverty in the European Union 1994-2000*. Dipartimento di Scienze Sociali, Università degli studi di Torino, Torino (Italië) / Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2006, 192 blz. + bijlagen
107. EGGERMONT Steven, *The impact of television viewing on adolescents' sexual socialization*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2006, 244 blz. + bijlagen
108. STRUYVEN Ludovicus, *Hervormingen tussen drang en dwang. Een sociologisch onderzoek naar de komst en de gevolgen van marktwerking op het terrein van arbeidsbemiddeling*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2006, 323 blz. + bijlagen
109. BROOS Agnetha, *De digitale kloof in de computergeneratie: ICT-exclusie bij adolescenten*. School voor Massa-communicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2006, 215 blz. + bijlagen
110. PASPALANOVA Mila, *Undocumented and Legal Eastern European Immigrants in Brussels*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven/K.U.Brussel, 2006, 383 blz. + bijlagen
111. CHUN Kwang Ho, *Democratic Peace Building in East Asia in Post-Cold War Era. A Comparative Study*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2006, 297 blz. + bijlagen
112. VERSCHUERER Bram, *Autonomy & Control in Arm's Length Public Agencies: Exploring the Determinants of Policy Autonomy*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2006, 363 blz. + bijlagenboek
113. VAN MIERLO Jan, *De rol van televisie in de cultivatie van percepties en attitudes in verband met geneeskunde en gezondheid*. Onderzoekseenheid: School voor Massa-communicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2007, 363 blz. + bijlagen
114. VENCATO Maria Francesca, *The Development Policy of the CEECs: the EU Political Rationale between the Fight Against Poverty and the Near Abroad*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2007, 276 blz. + bijlagen
115. GUTSCHOVEN Klaas, *Gezondheidsempowerment en de paradigmaverschuiving in de gezondheidszorg: de rol van het Internet*. Onderzoekseenheid: School voor Massa-communicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2007, 330 blz. + bijlagen
116. OKEMWA James, *Political Leadership and Democratization in the Horn of Africa (1990-2000)* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2007, 268 blz. + bijlagen
117. DE COCK Rozane, *Trieste Vedetten? Assisenverslaggeving in Vlaamse kranten*. Onderzoekseenheid: School voor Massa-communicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2007, 257 blz. + bijlagen
118. MALLIET Steven, *The Challenge of Videogames to Media Effect Theory*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en communicatietechnologie [CMC], K.U.Leuven, 2007, 187 blz. + bijlagen
119. VANDECASTEELE Leen, *Dynamic Inequalities. The Impact of Social Stratification Determinants on Poverty Dynamics in Europe*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2007, 246 blz. + bijlagen
120. DONOSO Veronica, *Adolescents and the Internet: Implications for Home, School and Social Life*. Onderzoekseenheid: School voor Massa-communicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2007, 264 blz. + bijlagen
121. DOBRE Ana Maria, *Europeanisation From A Neo-Institutionalist Perspective: Experiencing Territorial Politics in Spain and Romania*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2007, 455 blz. + bijlagen
122. DE WIT Kurt, *Universiteiten in Europa in de 21e eeuw. Netwerken in een veranderende samenleving*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2007, 362 blz. + bijlagen
123. CORTVRIENDT Dieter, *The Becoming of a Global World: Technology / Networks / Power / Life*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2008, 346 blz. + bijlagen
124. VANDER STICHELE Alexander, *De culturele alleseter? Een kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar 'culturele omnivoriëit' in Vlaanderen*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2008, 414 blz. + bijlagen(boek)

125. LIU HUANG Li-chuan, *A Biographical Study of Chinese Restaurant People in Belgium: Strategies for Localisation*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2008, 365 blz. + bijlagen
126. DEVILLÉ Aleidis, *Schuilen in de schaduw. Een sociologisch onderzoek naar de sociale constructie van verblijfsillegaliteit*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2008, 469 blz. + bijlagen
127. FABRE Elodie, *Party Organisation in a multi-level setting: Spain and the United Kingdom*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2008, 282 blz. + bijlagen
128. PELGRIMS Christophe, *Politieke actoren en bestuurlijke hervormingen. Een stakeholder benadering van Beter Bestuurlijk Beleid en Copernicus*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2008, 374 blz. + bijlagen
129. DEBELS Annelies, *Flexibility and Insecurity. The Impact of European Variants of Labour Market Flexibility on Employment, Income and Poverty Dynamics*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2008, 366 blz. + bijlagen
130. VANDENABEELE Wouter, *Towards a public administration theory of public service motivation*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2008, 306 blz. + bijlagen
131. DELREUX Tom, *The European union negotiates multilateral environmental agreements: an analysis of the internal decision-making process*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2008, 306 blz. + bijlagen
132. HERTOEG Katrien, *Religious Peacebuilding: Resources and Obstacles in the Russian Orthodox Church for Sustainable Peacebuilding in Chechnya*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2008, 515 blz. + bijlagen
133. PYPE Katrien, *The Making of the Pentecostal Melodrama. Mimesis, Agency and Power in Kinshasa's Media World (DR Congo)*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Antropologie in Afrika [IARA], K.U.Leuven, 2008, 401 blz. + bijlagen + dvd
134. VERPOEST Lien, *State Isomorphism in the Slavic Core of the Commonwealth of Independent States (CIS). A Comparative Study of Postcommunist Geopolitical Pluralism in Russia, Ukraine and Belarus*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2008, 412 blz. + bijlagen
135. VOETS Joris, *Intergovernmental relations in multi-level arrangements: Collaborative public management in Flanders*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2008, 260 blz. + bijlagen
136. LAENEN Ria, *Russia's 'Near Abroad' Policy and Its Compatriots (1991-2001). A Former Empire In Search for a New Identity*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2008, 293 blz. + bijlagen
137. PEDZIWIATR Konrad Tomasz, *The New Muslim Elites in European Cities: Religion and Active Social Citizenship Amongst Young Organized Muslims in Brussels and London*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2008, 483 blz. + bijlagen
138. DE WEERDT Yve, *Jobkenmerken en collectieve deprivatie als verklaring voor de band tussen de sociale klasse en de economische attitudes van werknemers in Vlaanderen*. Onderzoekseenheden: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO] en Onderzoeksgroep Arbeids-, Organisatie- en Personeelspsychologie, K.U.Leuven, 2008, 155 blz. + bijlagen
139. FADIL Nadia, *Submitting to God, submitting to the Self. Secular and religious trajectories of second generation Maghrebi in Belgium*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2008, 370 blz. + bijlagen
140. BEUSELINCK Eva, *Shifting public sector coordination and the underlying drivers of change: a neo-institutional perspective*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2008, 283 blz. + bijlagen
141. MARIS Ulrike, *Newspaper Representations of Food Safety in Flanders, The Netherlands and The United Kingdom. Conceptualizations of and Within a 'Risk Society'*. Onderzoekseenheid: School voor Massa-communicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2008, 159 blz. + bijlagen
142. WEEKERS Karolien, *Het systeem van partij- en campagnefinanciering in België: een analyse vanuit vergelijkend perspectief*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2008, 248 blz. + bijlagen
143. DRIESKENS Edith, *National or European Agents? An Exploration into the Representation Behaviour of the EU Member States at the UN Security Council*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2008, 221 blz. + bijlagen
144. DELARUE Anne, *Teamwerk: de stress getemd? Een multilevelonderzoek naar het effect van organisatieontwerp en teamwerk op het welbevinden bij werknemers in de metaalindustrie*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2009, 454 blz. + bijlagen
145. MROZOWICKI Adam, *Coping with Social Change. Life strategies of workers in Poland after the end of state socialism*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2009, 383 blz. + bijlagen
146. LIBBRECHT Liselotte, *The profile of state-wide parties in regional elections. A study of party manifestos: the case of Spain*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2009, 293 blz. + bijlagen

147. SOENEN Ruth, *De connecties van korte contacten. Een ethnografie en antropologische reflectie betreffende transacties, horizontale bewegingen, stedelijke relaties en kritische indicatoren*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], K.U.Leuven, 2009, 231 blz. + bijlagen
148. GEERTS David, *Sociability Heuristics for Interactive TV. Supporting the Social Uses of Television*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC], K.U.Leuven, 2009, 201 blz. + bijlagen
149. NEEFS Hans, *Between sin and disease. A historical-sociological study of the prevention of syphilis and AIDS in Belgium (1880-2000)*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2009, 398 blz. + bijlagen
150. BROUCKER Bruno, *Externe opleidingen in overheidsmanagement en de transfer van verworven kennis. Casestudie van de federale overheid*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2009, 278 blz. + bijlagen
151. KASZA Artur, *Policy Networks and the Regional Development Strategies in Poland. Comparative case studies from three regions*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2009, 485 blz. + bijlagen
152. BEULLENS Kathleen, *Stuurloos? Een onderzoek naar het verband tussen mediagebruik en risicogedrag in het verkeer bij jongeren*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2009, 271 blz. + bijlagen
153. OPGENHAFFEN Michaël, *Multimedia, Interactivity, and Hypertext in Online News: Effect on News Processing and Objective and Subjective Knowledge*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC], K.U.Leuven, 2009, 233 blz. + bijlagen
154. MEULEMAN Bart, *The influence of macro-sociological factors on attitudes toward immigration in Europe. A cross-cultural and contextual approach*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2009, 276 blz. + bijlagen
155. TRAPPERS Ann, *Relations, Reputations, Regulations: An Anthropological Study of the Integration of Romanian Immigrants in Brussels, Lisbon and Stockholm*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], K.U.Leuven, 2009, 228 blz. + bijlagen
156. QUINTELIER Ellen, *Political participation in late adolescence. Political socialization patterns in the Belgian Political Panel Survey*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2009, 288 blz. + bijlagen
157. REESKENS Tim, *Ethnic and Cultural Diversity, Integration Policies and Social Cohesion in Europe. A Comparative Analysis of the Relation between Cultural Diversity and Generalized Trust in Europe*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2009, 298 blz. + bijlagen
158. DOSSCHE Dorien, *How the research method affects cultivation outcomes*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2010, 254 blz. + bijlagen
159. DEJAEGERE Yves, *The Political Socialization of Adolescents. An Exploration of Citizenship among Sixteen to Eighteen Year Old Belgians*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2010, 240 blz. + bijlagen
160. GRYP Stijn, *Flexibiliteit in bedrijf - Balanceren tussen contractuele en functionele flexibiliteit*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2010, 377 blz. + bijlagen
161. SONCK Nathalie, *Opinion formation: the measurement of opinions and the impact of the media*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2010, 420 blz. + bijlagen
162. VISSERS Sara, *Internet and Political Mobilization. The Effects of Internet on Political Participation and Political Equality*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2010, 374 blz. + bijlagen
163. PLANCKE Carine, « J'irai avec toi » : désirs et dynamiques du maternel dans les chants et les danses punu (Congo-Brazzaville). Onderzoekseenheden: Instituut voor Antropologie in Afrika [IARA], K.U.Leuven / Laboratoire d'Anthropologie Sociale [LAS, Parijs], EHES, 2010, 398 blz. + bijlagenboek + DVD + CD
164. CLAES Ellen, *Schools and Citizenship Education. A Comparative Investigation of Socialization Effects of Citizenship Education on Adolescents*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2010, 331 blz. + bijlagen
165. LEMAL Marijke, "It could happen to you." *Television and health risk perception*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2010, 316 blz. + bijlagen
166. LAMLE Nankap Elias, *Laughter and conflicts. An anthropological exploration into the role of joking relationships in conflict mediation in Nigeria: A case study of Funyallang in Tarokland*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Antropologie in Afrika [IARA], K.U.Leuven, 2010, 250 blz. + bijlagen
167. DOGRUEL Fulya, *Social Transition Across Multiple Boundaries: The Case of Antakya on The Turkish-Syrian Border*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], K.U.Leuven, 2010, 270 blz. + bijlagen
168. JANSOVA Eva, *Minimum Income Schemes in Central and Eastern Europe*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2010, 195 blz. + bijlagen
169. IYAKA Buntine (François-Xavier), *Les Politiques des Réformes Administratives en République Démocratique du Congo (1990-2010)*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2010, 269 blz. + bijlagen

170. MAENEN Seth, *Organizations in the Offshore Movement. A Comparative Study on Cross-Border Software Development and Maintenance Projects*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2010, 296 blz. + bijlagen
171. FERRARO Gianluca *Domestic Implementation of International Regimes in Developing Countries. The Case of Marine Fisheries in P.R. China*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2010, 252 blz. + bijlagen
172. van SCHAİK Louise, *Is the Sum More than Its Parts? A Comparative Case Study on the Relationship between EU Unity and its Effectiveness in International Negotiations*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2010, 219 blz. + bijlagen
173. SCHUNZ Simon, *European Union foreign policy and its effects - a longitudinal study of the EU's influence on the United Nations climate change regime (1991-2009)*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2010, 415 blz. + bijlagen
174. KHEGAI Janna, *Shaping the institutions of presidency in the post-Soviet states of Central Asia: a comparative study of three countries..* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2010, 193 blz. + bijlagen
175. HARTUNG Anne, *Structural Integration of Immigrants and the Second Generation in Europe: A Study of Unemployment Durations and Job Destinations in Luxembourg, Belgium and Germany*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2010, 285 blz. + bijlagen
176. STERLING Sara, *Becoming Chinese: Ethnic Chinese-Venezuelan Education Migrants and the Construction of Chinese-ness*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], K.U.Leuven, 2010, 225 blz. + bijlagen
177. CUVÉLIER Jeroen, *Men, mines and masculinities in Katanga: the lives and practices of artisanal miners in Lwambo (Katanga province, DR Congo)*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Antropologie in Afrika [IARA], K.U.Leuven, 2011, 302 blz. + bijlagen
178. DEWACHTER Sara, *Civil Society Participation in the Honduran Poverty Reduction Strategy: Who takes a seat at the pro-poor table?* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2011, 360 blz. + bijlagen
179. ZAMAN Bieke, *Laddering method with preschoolers. Understanding preschoolers' user experience with digital media*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC], K.U.Leuven, 2011, 222 blz. + bijlagen
180. SULLE Andrew, *Agencification of Public Service Management in Tanzania: The Causes and Control of Executive Agencies*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2011, 473 blz. + bijlagen
181. KOEMAN Joyce, *Tussen commercie en cultuur: Reclamepercepties van autochtone en allochtone jongeren in Vlaanderen*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC], K.U.Leuven, 2011, 231 blz. + bijlagen
182. GONZALEZ GARIBAY Montserrat, *Turtles and teamsters at the GATT/WTO. An analysis of the developing countries' trade-labor and trade-environment policies during the 1990s*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2011, 403 blz. + bijlagen
183. VANDEN ABEELE Veronika, *Motives for Motion-based Play. Less flow, more fun*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC], K.U.Leuven, 2011, 227 blz. + bijlagen
184. MARIEN Sofie, *Political Trust. An Empirical Investigation of the Causes and Consequences of Trust in Political Institutions in Europe*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2011, 211 blz. + bijlagen
185. JANSSENS Kim, *Living in a material world: The effect of advertising on materialism*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2011, 197 blz. + bijlagen
186. DE SCHUTTER Bob, *De betekenis van digitale spellen voor een ouder publiek*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC], K.U.Leuven, 2011, 339 blz. + bijlagen
187. MARX Axel, *Global Governance and Certification. Assessing the Impact of Non-State Market Governance*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2011, 140 blz. + bijlagen
188. HESTERS Delphine, *Identity, culture talk & culture. Bridging cultural sociology and integration research - a study on second generation Moroccan and native Belgian residents of Brussels and Antwerp*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2011, 440 blz. + bijlagen
189. AL-FATTAL Rouba, *Transatlantic Trends of Democracy Promotion in the Mediterranean: A Comparative Study of EU, US and Canada Electoral Assistance in the Palestinian Territories (1995-2010)*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2011, 369 blz. + bijlagen

190. MASUY Amandine, *How does elderly family care evolve over time? An analysis of the care provided to the elderly by their spouse and children in the Panel Study of Belgian Households 1992-2002*. Onderzoekseenheden: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven / Institute of Analysis of Change in Contemporary and Historical Societies [IACHOS], Universit  Catholique de Louvain, 2011, 421 blz. + bijlagen
191. BOUTELIGIER Sofie, *Global Cities and Networks for Global Environmental Governance*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2011, 263 blz. + bijlagen
192. G KSEL Asuman, *Domestic Change in Turkey: An Analysis of the Extent and Direction of Turkish Social Policy Adaptation to the Pressures of European Integration in the 2000s*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2011, 429 blz. + bijlagen
193. HAPPAERTS Sander, *Sustainable development between international and domestic forces. A comparative analysis of subnational policies*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2011, 334 blz. + bijlagen
194. VANHOUTTE Bram, *Social Capital and Well-Being in Belgium (Flanders). Identifying the Role of Networks and Context*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2011, 165 blz. + bijlagen
195. VANHEE Dieter, *Bevoegdheidsoverdrachten in België: een analyse van de vijfde staats hervorming van 2001*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2011, 269 blz. + bijlagen
196. DE VUYSERE Wilfried, *Neither War nor Peace. Civil-Military Cooperation in Complex Peace Operations*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2012, 594 blz. + bijlagen
197. TOUQUET Heleen, *Escaping ethnopolis: postethnic mobilization in Bosnia-Herzegovina*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2012, 301 blz. + bijlagen
198. ABTS Koenraad, *Maatschappelijk onbehagen en etnopopulisme. Burgers, ressentiment, vreemdelingen, politiek en extreem rechts*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2012, 1066 blz. + bijlagen
199. VAN DEN BRANDE Karoline, *Multi-Level Interactions for Sustainable Development. The Involvement of Flanders in Global and European Decision-Making*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2012, 427 blz. + bijlagen
200. VANDELANOITTE Pascal, *Het spectrum van het verleden. Een visie op de geschiedenis in vier Europese arthousefilms (1965-1975)*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC], KU Leuven, 2012, 341 blz. + bijlagen
201. JUSTAERT Arnout, *The European Union in the Congolese Police Reform: Governance, Coordination and Alignment?*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2012, 247 blz. + bijlagen
202. LECHKAR Iman, *Striving and Stumbling in the Name of Allah. Neo-Sunnis and Neo-Shi'ites in a Belgian Context*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2012, 233 blz. + bijlagen
203. CHOI Priscilla, *How do Muslims convert to Evangelical Christianity? Case studies of Moroccans and Iranians in multicultural Brussels*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2012, 224 blz. + bijlagen
204. BIRCAN Tuba, *Community Structure and Ethnocentrism. A Multilevel Approach: A case Study of Flanders (Belgium)*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], KU Leuven, 2012, 221 blz. + bijlagen
205. DESSERS Ezra, *Spatial Data Infrastructures at work. A comparative case study on the spatial enablement of public sector processes*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2012, 314 blz. + bijlagen
206. PLASQUY Eddy, *La Romer  del Roc o: van een lokale celebratie naar een celebratie van lokaliteit. Transformaties en betekenisverschuivingen van een lokale collectieve bedevaart in Andalusië*. Onderzoekseenheid: Institute for Anthropological Research in Africa [IARA], KU Leuven, 2012, 305 blz. + bijlagen
207. BLECKMANN Laura E., *Colonial Trajectories and Moving Memories: Performing Past and Identity in Southern Kaoko (Namibia)*. Onderzoekseenheid: Institute for Anthropological Research in Africa [IARA], KU Leuven, 2012, 394 blz. + bijlagen
208. VAN CRAEN Maarten, *The impact of social-cultural integration on ethnic minority group members' attitudes towards society*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], KU Leuven, 2012, 248 blz. + bijlagen
209. CHANG Pei-Fei, *The European Union in the Congolese Police Reform: Governance, Coordination and Alignment?*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2012, 403 blz. + bijlagen
210. VAN DAMME Jan, *Interactief beleid. Een analyse van organisatie en resultaten van interactieve planning in twee Vlaamse 'hot spots'*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2012, 256 blz. + bijlagen
211. KEUNEN Gert, *Alternatieve mainstream: een cultuursociologisch onderzoek naar selectielogica's in het Vlaamse popmuziekcircuit*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2012, 292 blz. + bijlagen

212. FUNK DECKARD Julianne, *'Invisible' Believers for Peace: Religion and Peacebuilding in Postwar Bosnia-Herzegovina*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2012, 210 blz. + bijlagen
213. YILDIRIM Esmâ, *The Triple Challenge: Becoming a Citizen and a Female Pious Muslim. Turkish Muslims and Faith Based Organizations at Work in Belgium..* Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IM-MRC], KU Leuven, 2012, 322 blz. + bijlagen
214. ROMMEL Jan, *Organisation and Management of Regulation. Autonomy and Coordination in a Multi-Actor Setting*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2012, 235 blz. + bijlagen
215. TROUPIN Steve, *Professionalizing Public Administration(s)? The Cases of Performance Audit in Canada and the Netherlands*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2012, 528 blz. + bijlagen
216. GEENEN Kristien, *The pursuit of pleasure in a war-weary city, Butembo, North Kivu, DRC*. Onderzoekseenheid: Institute for Anthropological Research in Africa [IARA], KU Leuven, 2012, 262 blz. + bijlagen
217. DEMUZERE Sara, *Verklarende factoren van de implementatie van kwaliteitsmanagementtechnieken. Een studie binnen de Vlaamse overheid*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2012, 222 blz. + bijlagen
218. EL SGHIAR Hatim, *Identificatie, mediagebruik en televisienieuws. Exploratief onderzoek bij gezinnen met Marokkaanse en Turkse voorouders in Vlaanderen*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Mediastudies [IMS], KU Leuven, 2012, 418 blz. + bijlagen
219. WEETS Katrien, *Van decreet tot praktijk? Een onderzoek naar de invoering van elementen van prestatiebegroting in Vlaamse gemeenten*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2012, 343 blz. + bijlagenbundel
220. MAES Guido, *Verborgene krachten in de organisatie: een politiek model van organisatieverandering*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2012, 304 blz. + bijlagen
221. VANDEN ABEELE Mariek (Maria), *Me, Myself and my Mobile: Status, Identity and Belongingness in the Mobile Youth Culture*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], KU Leuven, 2012, 242 blz. + bijlagen
222. RAMIOUL Monique, *The map is not the territory: the role of knowledge in spatial restructuring processes*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2012, 210 blz. + bijlagen
223. CUSTERS Kathleen, *Television and the cultivation of fear of crime: Unravelling the black box*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], KU Leuven, 2012, 216 blz. + bijlagen
224. PEELS Rafael, *Facing the paradigm of non-state actor involvement: the EU-Andean region negotiation process*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2012, 239 blz. + bijlagen
225. DIRIKX Astrid, *Good Cop - Bad Cop, Fair Cop - Dirty Cop. Het verband tussen mediagebruik en de houding van jongeren ten aanzien van de politie*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], KU Leuven, 2012, 408 blz. + bijlagen
226. VANLANGENAKKER Ine, *Uitstroom in het regionale parlement en het leven na het mandaat. Een verkennend onderzoek in Catalonië, Saksen, Schotland, Vlaanderen en Wallonië*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], KU Leuven, 2012, 255 blz. + bijlagen
227. ZHAO Li, *New Co-operative Development in China: An Institutional Approach*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2012, 256 blz. + bijlagen
228. LAMOTE Frederik, *Small City, Global Scopes: An Ethnography of Urban Change in Techiman, Ghana*. Onderzoekseenheid: Institute for Anthropological Research in Africa [IARA], KU Leuven, 2012, 261 blz. + bijlagen
229. SEYREK Demir Murat, *Role of the NGOs in the Integration of Turkey to the European Union*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], KU Leuven, 2012, 313 blz. + bijlagen
230. VANDEZANDE Mattijs, *Born to die. Death clustering and the intergenerational transmission of infant mortality, the Antwerp district, 1846-1905*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2012, 179 blz. + bijlagen
231. KUHK Annette, *Means for Change in Urban Policies - Application of the Advocacy Coalition Framework (ACF) to analyse Policy Change and Learning in the field of Urban Policies in Brussels and particularly in the subset of the European Quarter*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2013, 282 blz. + bijlagen
232. VERLEDEN Frederik, *De 'vertegenwoordigers van de Natie' in partijdienst. De verhouding tussen de Belgische politieke partijen en hun parlementsleden (1918-1970)*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], KU Leuven, 2013, 377 blz. + bijlagen
233. DELBEKE Karlien, *Analyzing 'Organizational justice'. An explorative study on the specification and differentiation of concepts in the social sciences*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2013, 274 blz. + bijlagen
234. PLATTEAU Eva, *Generations in organizations. Ageing workforce and personnel policy as context for intergenerational conflict in local government*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2013, 322 blz. + bijlagen

235. DE JONG Sijbren, *The EU's External Natural Gas Policy – Caught Between National Priorities and Supranationalism*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2013, 234 blz. + bijlagen
236. YANASMAYAN Zeynep, *Turkey entangled with Europe? A qualitative exploration of mobility and citizenship accounts of highly educated migrants from Turkey*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2013, 346 blz. + bijlagen
237. GOURDIN Gregory, *De evolutie van de verhouding tussen ziekenhuisartsen en ziekenhuismanagement in België sinds de Besluitwet van 28 december 1944*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2013, 271 blz. + bijlagen
238. VANNIEUWENHUYZE Jorre, *Mixed-mode Data Collection: Basic Concepts and Analysis of Mode Effects*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2013, 214 blz. + bijlagen
239. RENDERS Frank, *Ruimte maken voor het andere: Auto-etnografische verhalen en zelfreflecties over het leven in een Vlaamse instelling voor personen met een verstandelijke handicap*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2013, 248 blz. + bijlagen
240. VANCAUWENBERGHE Glenn, *Coördinatie binnen de Geografische Data Infrastructuur: Een analyse van de uitwisseling en het gebruik van geografische informatie in Vlaanderen..* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2013, 236 blz. + bijlagen
241. HENDRIKS Thomas, *Work in the Rainforest: Labour, Race and Desire in a Congolese Logging Camp*. Onderzoekseenheid: Institute for Anthropological Research in Africa [IARA], KU Leuven, 2013, 351 blz. + bijlagen
242. BERGHMAN Michaël, *Context with a capital C. On the symbolic contextualization of artistic artefacts*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2013, 313 blz. + bijlagen
243. IKIZER Ihsan, *Social Inclusion and Local Authorities. Analysing the Implementation of EU Social Inclusion Principles by Local Authorities in Europe*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2013, 301 blz. + bijlagen
244. GILLEIR Christien, *Combineren in je eentje. Arbeid en gezin bij werkende alleenstaande ouders in Vlaanderen*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2013, 250 blz. + bijlagen
245. BEULLENS Koen, *The use of paradata to assess survey representativity. Cracks in the nonresponse paradigm*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2013, 216 blz. + bijlagen
246. VANDENBOSCH Laura, *Self-objectification and sexual effects of the media: an exploratory study in adolescence*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], KU Leuven, 2013, 238 blz. + bijlagen
247. RIBBENS Wannes, *In search of the player. Perceived game realism and playing styles in digital game effects*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Mediastudies [IMS], KU Leuven, 2013, 346 blz. + bijlagen
248. ROOS Hannelore, *Ruimte maken voor het andere: Auto-etnografische verhalen en zelfreflecties over het leven in een Vlaamse instelling voor personen met een verstandelijke handicap*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2013, 349 blz. + bijlagen
249. VANASSCHE Sofie, *Stepfamily configurations and trajectories following parental divorce: A quantitative study on stepfamily situations, stepfamily relationships and the wellbeing of children*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2013, 274 blz. + bijlagen
250. SODERMANS An Katrien, *Parenting apart together. Studies on joint physical custody arrangements in Flanders*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2013, 224 blz. + bijlagen
251. LAPPIN Richard, *Post-Conflict Democracy Assistance: An Exploration of the Capabilities-Expectations Gap in Liberia, 1996-2001 & 2003-2008*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2013, 348 blz. + bijlagen
252. VAN LOO Sofie, *Artistieke verbeelding en inpassing in de kunstwereld in het begin van de 21e eeuw. Taboe, neutralisatie en realisatie*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2013, 399 blz. + bijlagen
253. GEERAERT Arnout, *A Principal-Agent perspective on good governance in international sports. The European Union as ex-post control mechanism*. Onderzoekseenheid: Leuven International and European Studies [LINES], KU Leuven, 2013, 190 blz. + bijlagen
254. VANDEKERKHOF Renaat, *Van discours tot counterdiscours: een thematisch-stilistische analyse van vier Britse working-class films (1995-2000). Trainspotting (1996), Brassed Off (1996), The Full Monty (1997), Billy Elliot (2000)*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Mediastudies [IMS], KU Leuven, 2014, 353 blz. + bijlagen
255. MARIANO Esmeralda, *Understanding experiences of reproductive inability in various medical systems in Southern Mozambique*. Onderzoekseenheid: Institute for Anthropological Research in Africa [IARA], KU Leuven, 2014, 247 blz. + bijlagen

256. PATTYN Valérie, *Policy evaluation (in)activity unravelled. A configurational analysis of the incidence, number, locus and quality of policy evaluations in the Flemish public sector*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2014, 320 blz. + bijlagen
257. WYNEN Jan, *Comparing and explaining the effects of organizational autonomy in the public sector*. Onderzoekseenheden: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven / Management & Bestuur, Universiteit Antwerpen, 2014, 272 blz. + bijlagen
258. COVRE SUSSAI SOARES Maira, *Cohabitation in Latin America: a comparative perspective*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2014, 242 blz. + bijlagen
259. ADRIAENSEN Johan, *Politics without Principals: National Trade Administrations and EU Trade Policy*. Onderzoekseenheid: Leuven International and European Studies [LINES], KU Leuven, 2014, 185 blz. + bijlagen
260. BEKALU Mesfin A., *Communication inequality, urbanity versus rurality and HIV/AIDS cognitive and affective outcomes: an exploratory study*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], KU Leuven, 2014, 134 blz. + bijlagen
261. DE SPIEGELAERE Stan, *The Employment Relationship and Innovative Work Behaviour*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2014, 186 blz. + bijlagen
262. VERCRUYSSSE TOM, *The Dark Ages Imaginary in European Films*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Mediastudies [IMS], KU Leuven, 2014, 333 blz. + bijlagen
263. DOMECKA Markieta, *Maneuvering between Opportunities and Constraints. Polish Business People in the Time of Transformation*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2014, 305 blz. + bijlagen
264. OFEK Yuval, *The Missing Linkage: Building Effective Governance for Joint and Network Evaluation*. Onderzoekseenheden: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2014, 463 blz. + bijlagen
265. HEYLEN Kristof, *Housing affordability and the effect of housing subsidies*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2014, 138 blz. + bijlagen
266. VANDEWIELE Wim, *Contemplatieve abdijgemeenschappen in de 21ste eeuw. Een etnografische studie naar het hedendaagse contemplatieve gemeenschapsleven*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2014, 219 blz. + bijlagen
267. BOTTERMAN Sarah, *An empirical multilevel study of the relation between community level social cohesion indicators and individual social capital in Flanders, Belgium*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], KU Leuven, 2015, 190 blz. + bijlagen
268. BELIS David, *The Socialization Potential of the Clean Development Mechanism in EU-China and EU-Vietnam Climate Relations*. Onderzoekseenheid: Leuven International and European Studies [LINES], KU Leuven, 2015, 119 blz. + bijlagen
269. ROMMENS Thijs, *Structuring opportunities for NGOs? The European Union's promotion of democratic governance in Georgia*. Onderzoekseenheid: Leuven International and European Studies [LINES], KU Leuven, 2015, 296 blz. + bijlagen
270. VAN DE PEER Aurélie, *Geknipt voor het moderne: beoordelingscriteria, tijdspolitiek en materialiteit in geschreven modejournalistiek*. Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap, Universiteit Gent / Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2015, 303 blz. + bijlagen
271. DAN Sorin, *Governed or self-governed? The challenge of coordination in European public hospital systems*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2015, 243 blz. + bijlagen
272. PEUMANS Wim, *Unlocking the closet - Same-sex desire among Muslim men and women in Belgium*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2015, 225 blz. + bijlagen
273. DASSONNEVILLE Ruth, *Stability and Change in Voting Behaviour. Macro and Micro Determinants of Electoral Volatility*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], KU Leuven, 2015, 307 blz. + bijlagen
274. VAN CAUWENBERGE Anna, *The quest for young eyes. Aandacht voor nieuws bij jonge mensen in de Lage Landen*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Mediastudies [IMS], KU Leuven / Faculteit der Sociale Wetenschappen, Radboud Universiteit Nijmegen, NL, 2015, 167 blz. + bijlagen
275. O'DUBHGHAILL Sean, *How are the Irish European? An anthropological examination of belonging among the Irish in Belgium*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2015, 290 blz. + bijlagen
276. VERPOORTEN Rika, *The packaging puzzle. An Investigation into the Income and Care Packages of the Belgian Elderly Population*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2015, 320 blz. + bijlagen
277. DEKOCKER Vickie, *The sub-national level and the transfer of employment policies and practices in multinationals: Case study evidence from Belgium*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2015, 222 blz. + bijlagen

278. GARIBA Joshua Awienagua, *Land Struggle, Power and The Challenges of Belonging. The Evolution and Dynamics of the Nkonya-Alavanyo Land Dispute in Ghana*. Onderzoekseenheid: Institute for Anthropological Research in Africa [IARA], KU Leuven, 2015, 227 blz. + bijlagen
279. DE FRANCESCHI Fabio, *The flexibility and security nexus in Multinational Companies in the context of Global Value Chains*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2015, 251 blz. + bijlagen
280. VERHAEGEN Soetkin, *The development of European identity. A study of the individual-level development processes*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], KU Leuven, 2015, 217 blz. + bijlagen
281. HAMUNGOLE Moses, *Television and the cultivation of personal values among Catholics in Zambia*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], KU Leuven, 2015, 231 blz. + bijlagen
282. BEYENS Ine, *Understanding young children's television exposure: An investigation into the role of structural family circumstances*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], KU Leuven, 2015, 204 blz. + bijlagen
283. ALANYA Ahu, *Pervasive discrimination: Perspectives from the children of Muslim immigrants in Europe. A cross-national and cross-contextual analysis*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2015, 164 blz. + bijlagen
284. DINH THI Ngoc Bich, *Public Private Partnership in Practice: Contributing to Social Conflict Resolution in Involuntary Resettlement in Vietnam*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2015, 325 blz. + bijlagen
285. PUT Gert-Jan, *All politics is local: The geographical dimension of candidate selection. The case of Belgium (1987-2010)*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2015, 211 blz. + bijlagen
286. PUSCHMANN Paul, *Social Inclusion and Exclusion of Urban In-Migrants in Northwestern European Port Cities; Antwerp, Rotterdam & Stockholm ca. 1850-1930*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2015, 282 blz. + bijlagen
287. COLOM BICKFORD Alejandra, *Conversion to Conservation: Beliefs and practices of the conservation community in the Congo Basin (1960-present)*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Antropologie in Afrika [IARA], KU Leuven, 2016, 229 blz. + bijlagen
288. VAN CAUTER Lies, *Government-to-government information system failure in Flanders: an in-depth study*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2016, 285 blz. + bijlagen
289. OOMSELS Peter, *Administrational Trust: An empirical examination of interorganisational trust and distrust in the Flemish administration*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2016, 321 blz. + bijlagen
290. VANDONINCK Sofie, *Dealing with online risks: how to develop adequate coping strategies and preventive measures with a focus on vulnerable children*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Mediastudies [IMS], KU , 2016, 201 blz. + bijlagen
291. SCHROOTEN Mieke, *Crossing borders: The lived experiences of Brazilians on the move*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2016, 187 blz. + bijlagen
292. PEETERS Hans, *The devil is in the detail. Delving into Belgian pension adequacy*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2015, 233 blz. + bijlagen
293. BUTTIENS Dorien, *Talentmanagement in de Vlaamse overheid*, Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2016, 433 blz. + bijlagen
294. DÖRFLINGER Nadja, *Different worlds of work? A study on labour market regulatory institutions and contingent work in Belgium and Germany*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2016, 179 blz. + bijlagen
295. MOLENVELD Astrid, *Organizational adaptation to cross-cutting policy objectives*. Onderzoekseenheden: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven / Management & Bestuur, Universiteit Antwerpen, 2016, 190 blz. + bijlagen
296. OP DE BEECK Sophie, *HRM responsibilities in the public sector: The role of line managers*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2016, 406 blz. + bijlagen
297. BOONEN Joris, *Political learning in adolescence: the development of party preferences in a multiparty setting*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], KU Leuven, 2016, 240 blz. + bijlagen
298. SCHEEPERS Sarah, *Een kritische discoursanalyse van de concepten gelijkheid en diversiteit in de Vlaamse overheid*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2016, 277 blz. + bijlagen
299. VAN AKEN Silvia, *The labyrinth of the mind. Een narratieve-stilistische analyse van Jaco Van Dormaels 'mindfilms': Toto le héros (1991), Le huitième jour (1996), Mr. Nobody (2009)*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Mediastudies [IMS], KU Leuven, 2016, 254 blz. + bijlagen
300. KERSSCHOT Margaux, *Lost in Aggregation: Domestic public and private economic actors in EU Trade Negotiations*. Onderzoekseenheden: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven / Management & Bestuur, Universiteit Antwerpen, 2016, 154 blz. + bijlagen

301. TRIMARCHI Alessandra, *Individual and couple level perspectives on male education and fertility in Europe at the start of the 21st century*. Onderzoekseenheden: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven / Dipartimento di Scienze Statistiche, Università di Roma "La Sapienza" (IT), 2016, 205 blz. + bijlagen
302. FRISON Eline, *How Facebook makes teens (un)happy: Understanding the relationships between Facebook use and adolescents' well-being*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], KU Leuven, 2016, 211 blz. + bijlagen
303. NÚÑEZ-BORJA LUNA Carmen Alicia, *Andean transnational migration in Belgium: decolonial attitudes at the heart of Europe*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2016, 274 blz. + bijlagen
304. BRAEYE Sarah, *Family strategies for education: The Chinese in Flanders*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2016, 392 blz. + bijlagen
305. JORIS Willem, *De Eurocrisis in het Nieuws. Een frameanalyse van de verslaggeving in Europese kranten en een effectenstudie van metaforische frames*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Mediastudies [IMS], KU Leuven, 2016, 260 blz. + bijlagen
306. TAN Evrim, *Understanding the relationship between capacity and decentralisation in local governance: A case study on local administrations in Turkey*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2016, 265 blz. + bijlagen
307. NILSSON Jessika, *'What is new about what has always been': Communication technologies and the meaning-making of Maasai mobilities in Ngorongoro*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2016, 307 blz. + bijlagen
308. VAN PARYS Liesbeth, *On the street-level implementation of ambiguous activation policy. How caseworkers reconcile responsibility and autonomy and affect their clients' motivation*. Onderzoekseenheid: Arbeidsmarkt [HIVA] / Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2016, 366 blz. + bijlagen
309. BUMBA Guillaume Kamudiongo, *Danser au rythme des jeunes en République Démocratique du Congo: les Bana Luna en tant qu'agents de transformation*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Antropologie in Afrika [IARA], KU Leuven, 2016, 299 blz. + bijlagen
310. VAN DEN BROECK Jan, *Uncertainty and the future city: The impact of neoliberal urban planning on everyday life in the city of Nairobi*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Antropologie in Afrika [IARA], KU Leuven, 2016, 339 blz. + bijlagen
311. VANNOPPEN Geertrui, *Fuelling the future with concrete, paper and discourse: competing claims in the making of an oil city, Sekondi-Takoradi, Ghana*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Antropologie in Afrika [IARA], KU Leuven, 2016, 276 blz. + bijlagen
312. KERN Anna, *Causes and Consequences of Political Participation in Times of Rapid Social Change in Europe: A re-assessment of classical theories on political participation*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], KU Leuven, 2016, 213 blz. + bijlagen
313. ABADI David R., *Negotiating Group Identities in a Multicultural Society. Case: The Role of Mainstream Media, Discourse Relations and Political Alliances in Germany*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Mediastudies [IMS], KU Leuven, 2017, 336 blz. + bijlagen
314. BERBERS Anna, *Outside in and inside out: Media portrayal, reception and identification of Moroccan minorities in the Low Countries*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Mediastudies [IMS], KU Leuven, 2017, 205 blz. + bijlagen
315. DICKMEIS Anne, *Evaluating Some Hypothesized Cultural and Evolutionary Functions of Music: A Study of Young Children*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], KU Leuven, 2017, 159 blz. + bijlagen
316. MEEUSEN Cecil, *The structure of (generalized) prejudice: The relation between contextual factors and different forms of prejudice*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2017, 253 blz. + bijlagen
317. ROZANSKA Julia, *The Polish EU Officials in Brussels: Living on Europlanet?* Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2017, 445 blz. + bijlagen
318. DERBOVEN Jan, *Beyond Designers' Intentions. A Semiotic Exploration of Technology Interpretation and Appropriation*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Mediastudies [IMS], KU Leuven, 2017, 257 blz. + bijlagen
319. BOESMAN Jan, *Making news when it has already been broken: A production perspective on the framing practices of newspaper journalists in the Low Countries*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Mediastudies [IMS], KU Leuven, 2017, 252 blz. + bijlagen
320. VAN DER LINDEN Meta, *Context, intergroup threats and contact as determinants of prejudice toward immigrants*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], KU Leuven, 2017, 229 blz. + bijlagen
321. NGALA NTUMBA Peter, *Décentralisation congolaise et participation citoyenne: étude portant sur un dispositif participatif de la société civile à la gouvernance territoriale*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2017, 261 blz. + bijlagen

322. JACOBS Laura, *The role of immigration news as a contextual-level factor for anti-immigrant attitudes: The effects of tone and threat frames*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], KU Leuven, 2017, 242 blz. + bijlagen
323. REYKERS Yf, *Delegation without control? Institutional choice and autonomy in UNSC-authorized military interventions*. Onderzoekseenheid: Leuven International and European Studies [LINES], KU Leuven, 2017, 203 blz. + bijlagen
324. VANGEEL Jolien, *Explaining adolescents' media use and differential susceptibility to the association between media use and risk behavior: a reinforcement sensitivity perspective*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], KU Leuven, 2017, 167 blz. + bijlagen
325. DE WITTE Jasper, *Elektronische cliëntenregistratie in de jeugdhulp: tussen droom en werkelijkheid*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2017, 292 blz. + bijlagen
326. GROENINCK Mieke, *'Reforming the Self, Unveiling the World. Islamic Religious Knowledge Transmission for Women in Brussels' Mosques and Institutes from a Moroccan Background*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2017, 263 blz. + bijlagen
327. KEULEERS Floor, *European Union and Chinese Strategic Narratives towards Africa: A Mixed Methods Study of Reception by African Audiences*. Onderzoekseenheid: Leuven International and European Studies [LINES], KU Leuven, 2017, 160 blz. + bijlagen
328. DE COSTER Jori, *Dis/ability as an Emerging Global Identity: Im/material Entanglements of Congolese People in Kinshasa and the Diaspora*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2017, 301 blz. + bijlagen
329. COENEN Lennert, *Questioning our Questions: A levels-of-analysis-perspective on meaning and measurement in cultivation research*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMCR], KU Leuven, 2017, 175 blz. + bijlagen
330. TIMMERMANS Elisabeth, *Is Dating Dated in Times of Tinder? Exploring the Mediatization of Casual Sexual Intimacy*. Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMCR], KU Leuven, 2017, 188 blz. + bijlagen
331. VAN ACKER Wouter, *Sustainable Public Sector Innovations: How do feedback, accountability and learning matter?* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2017, 240 blz. + bijlagen
332. BELS Annebeth, *Objecting to sex? Sexualisation, objectification and media in preteens' identity work*. Onderzoekseenheden: School voor Massacommunicatieresearch [SMCR], KU Leuven / Departement Communicatiewetenschappen, Universiteit Antwerpen, 2017, 181 blz. + bijlagen
333. DEBELA Bacha Kedebe, *Managing Performance in Ethiopian Municipalities: A Benchmarking Approach of Urban Water Services in Oromia National Regional State*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2017, 253 blz. + bijlagen
334. RIBBERINK Egbert, *"There is probably no God" A quantitative study of anti-religiosity in Western Europe*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2017, 104 blz. + bijlagen
335. CALLENS Marloes, *The interorganisational trust process in the Flemish judicial youth care chain: Perceived trustworthiness, its inputs, and willingness to exchange information*. Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2017, 205 blz. + bijlagen
336. HAVERMANS Nele, *Family Transitions, Family Configurations and the Educational Outcomes of Flemish children*. Onderzoekseenheid: Arbeidsmarkt [HIVA] / Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2017, 192 blz. + bijlagen
337. DEMAREST Leila, *European Scarcity and Social Disorder in Africa: A Critical Analysis*. Onderzoekseenheid: Leuvense Internationale en Europese Studies / Centrum voor Vredesonderzoek en Ontwikkeling [LINES/CVO], KU Leuven, 2017, 188 blz. + bijlagen
338. METHO NKAYILU, *Réseaux sociaux des femmes vivant avec handicap à Kinshasa: espaces d'intégration sociale et d'éducation non formelle*. Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2017, 295 blz. + bijlagen
339. ROUSSEAU Ann, *The role of media in preadolescents' self-sexualization: A bioecological perspective work*. Onderzoekseenheden: School voor Massacommunicatieresearch [SMCR], KU Leuven / Departement Communicatiewetenschappen, Universiteit Antwerpen, 2017, 234 blz. + bijlagen
340. VERBRUGGE Hannelore, *Scratching the surface. Exploring women's roles in artisanal and small-scale gold mining towns in Tanzania*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Antropologie in Afrika [IARA], KU Leuven, 2017, 256 blz. + bijlagen

ooOoo

Ingrid CONINX

Hoe de implementatiekloof te dichten?
Een analyse voor perspectieven in het overstromingsbeleid

2017